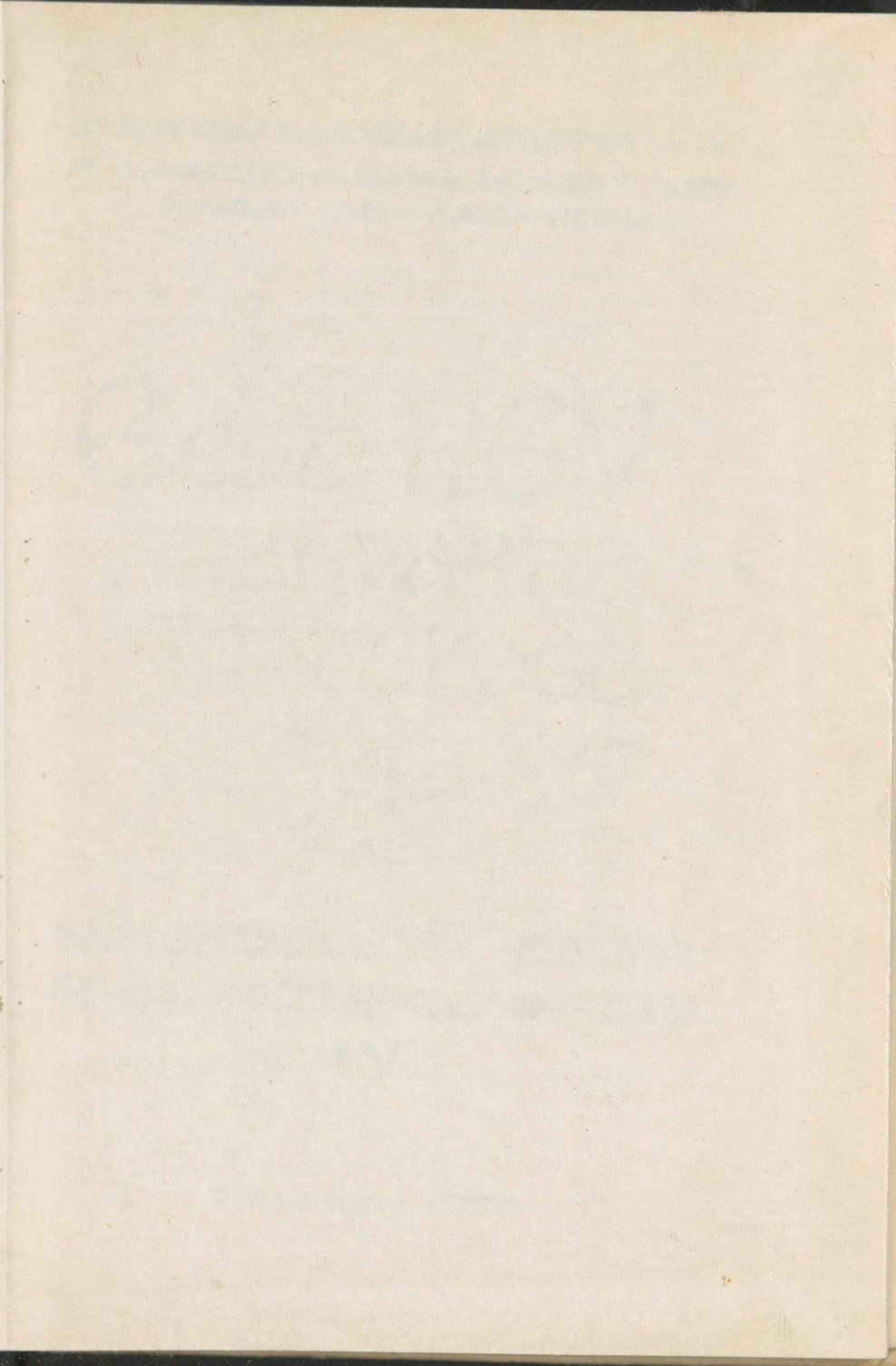

A-18360
-4

eesti NSV
Rahvараа-
matukogu
Lugeja 1967

Jõeäärse poolfabriicat.

NÕUKOGUDE EESTI
RAAMATUKOGUNDUS
IV

A-18360
-4

**EESTI NSV KULTUURIMINISTEERIUM
F. R. KREUTZWALDI NIM. EESTI NSV
RIIKLIK RAAMATUKOGU**

**Eesti NSV
Rahvараа-
matukogu
Lugeja 1967**

**NÕUKOGUDE EESTI
RAAMATUKOGUNDUS
IV**

TALLINN 1970

02
N 93

Toimetuse kolleegium: E. Annus, H. Hansen,
H. Jürman, B. Mikk, K. Oja, L. Rass,
I. Tingre ja K. Veskimägi

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

79064

IV

TALLINN 1970 2

S a a t e k s

"Nõukogude Eesti raamatukogunduse" IV köites tutvustatakse ajavahemikul 1967-1969 tehtud sotsioloogilise uurimistöö tulemusi. Vaadeldakse järgmisi põhiprobleeme:

- 1) rahvaraamatukogude kasutajaskonna struktuur ja selle kujunemist mõjustavad tegurid;
- 2) rahvaraamatukogude tegevus lugeja hinnangus;
- 3) lugejate kirjanduslikud huvid, maitse ja lugemus.

Ankeetküsitlusega laekunud andmestiku läbitöötamise põhjal avaldatakse 25 artiklit. Iga kirjutis on omaette uuring, kogumik ei püüa käsitleda raamatukogude tegevust igakülgsest, tervikuna. Kuid sellistenagi peaksid üldistused ja järeldused äratama uusi mõtteid Eesti raamatukogude töö korraldamiseks või seadma sihte edasisteks uuringuteks. Küsitluse tulemused olid osaliselt kõne all raamatukoguhoidjate teaduslikul konverentsil Tallinnas 1969.a. mais.

Uurimisest võttis peale käesoleva raamatu autorite ja toimetajate osa hulk teisi - peamiselt instrueerijate ja küsitlajatena - kokku üle 500 inimese. Avaldame neile siinkohal tehtu eest palju tänu.

Kogumik on määratud esmajoones raamatukogutöötajatele, kuid ka sotsioloogidele ja asjahuvilistele. Nii võib kirjanduslike huvide käsitletus pakkuda mõndagi kirjandusteadlastele, kirjastustele, raamatukaubastule, üliõpilastele.

Toimetus

S i s u k o r d

H. Hansen, K. Veskimägi.	Uuringu "Eesti NSV rahvaraamatukogu lugeja 1967" metoodika	10
K. Veskimägi.	Rahvaraamatukogude kasutajaskond ja tema kujunemist mõjutavad tegurid	35
K. Oja.	Lugeja rahulolu raamatuvalikuga.....	85
I. Jakubovič.	RVA kasutamisest Eesti NSV raamatukogudes	96
V. Raidam.	Raamatute säilivus ja lugeja	102
M. Gross.	Avariid lugejate hinnangus	110
M. Gross.	Lugejate suhtumine kata- loogidesse	116
K. Oja.	Lugejate suhtumisest kirjanduse soovitamisse	123
E. Lepik.	Rahvaraamatukogu lugeja ja massiüritused	132

E. A d o v.	Raamatunäituste mõju ja hindamine	141
N. A r š a s.	Informatsioon uudiskirjan- duse ilmumise kohta	147
E. P a j u p u u.	Bibliograafiliste nimestike kasutamisest rahvaraamatu- kogudes	153
S. K a b i.	"Raamatukroonika" ning "Artiklite ja Retsensioonide Kroonika" kasutamisest	161
K. O j a.	Teadusliku kirjanduse lugemisest	166
L. K a s k.	Raamatukogude materiaalne olukord. Sobivad lahti- olekuajad.....	177
H. T a m m e.	Eesti kirjandus enne 1945.a. ja selle lugeja	191
H. R o d r i k.	Eesti kirjandus 1945-1967 ja selle lugeja	208
T. L a g l e.	Vene ja teiste nõukogude rahvaste kirjanduse luge- misest ning hindamisest.....	219
T. N u r m e l a i d.	Ilukirjanduslikud tõlke- teosed enne 1940.a. ja eesti lugeja	235

K. T a l m e.	Tõlkekirjandus aastaist 1945-1967 ja eesti lugeja..	256
H. M a r t i s.	Rahvaraamatukogude luge- jate lemmikkirjanikud	274
M. A r d e l.	Kirjandusarvustus ja selle lugeja	287
B. M i k k.	Mõnede eesti keeles ilmu- nud dokumentaalkirjanduse teoste hindamine ja luge- mine	296
H. H a n s e n.	Rahvaraamatukogude kasuta- jate ja mittekasutajate kirjanduslike huvide võrd- lusest	301
S. N e l j a s.	Raamatukoguhoidjate ja lugejate kirjanduslike huvide võrdlemisest	310

О г л а в л е н и е

Х. Хансен,		
К. Вескимяги.	О методике исследования "Читатель массовой библиотеки Эстонской ССР в 1967 г."	
	Резюме	33
К. Вескимяги.	О структуре читательского состава массовых библиотек и факторах, влияющих на его формирование. Резюме.....	80
К. О я.	Удовлетворенность читателя подбором книг. Резюме	95
И. Якубович.	Об использовании МБА библиотеками Эстонской ССР. Резюме.....	100
В. Райдам.	Сохранность книг и читатель. Резюме	108
М. Гросс.	Открытый доступ в оценках читателей. Резюме	115
М. Гросс.	Отношение читателей к каталогам. Резюме	122
К. О я.	Об отношении читателя к рекомендации литературы. Резюме	131
Э. Лепик.	Читатель массовой библиотеки и массовые мероприятия. Резюме	140.

Э. А д о в.	Влияние и оценка книжных выставок. Резюме	146
Н. А р ш а с	Информация о выходе новой книги. Резюме	151
Э. П а ю п у у.	Об использовании библиографических указателей в массовых библиотеках. Резюме	159
С. К а б и.	Об использовании "Книжной летописи" и "Летописи статей и рецензий". Резюме	165
К. О я.	О чтении научной литературы. Резюме	175
Л. К а с ь к.	Материальное положение библиотек. Более приемлемое время работы библиотек. Резюме	189
Х. Т а м м е,	Изданная до 1945 г. эстонская литература и ее читатель. Резюме	206
Х. Р о д р и к.	Эстонская литература 1945-1967 г.г. и ее читатель. Резюме	218
Т. Л а г л е.	О чтении и оценке произведений русской литературы и литературы других народов СССР. Резюме	234
Т. Н у р м е л а й д.	Изданная до 1940 г. переводная художественная литература и эстонский читатель. Резюме	254

К. Талме.	Переводная литература 1945-1967 г.г. и эстонский читатель. Резюме	272
Х. Мартис.	О любимых писателях читателей массовых библиотек. Резюме	285
М. Ардель.	Литературная критика и ее читатель. Резюме.....	295
Б. Микк.	Чтение и оценка некоторых произведений документальной литературы на эстонском языке. Резюме	300
Х. Хансен.	О сравнении литературных интересов читателей и не читателей массовых библиотек. Резюме	309
С. Нельяс.	О сравнении литературных интересов библиотекарей и читателей. Резюме	318

H.HANSEN,

Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo
Instituudi noorem teaduslik töötaja

K.VESKIMÄGI,

E.Vilde nim. Tallinna Pedagoogilise
Instituudi raamatukogunduse ja bib-
liograafia kateedri dotsendi kt.

UURINGU "EESTI NSV RAHVARAAMATUKOGU LUGEJA 1967"

METOODIKA

Tänapäeva nõuetele vastav uurimistöö raamatukogunduse
vallas eeldab kolme põhitingimust:

1. Olukorra üksikasjalikku tundmist.
2. Täpsete eesmärkide püstitamist.
3. Vahendite valimist, mille rakendamine võimaldaks ole-
masolevat edukaimalt muuta.

Raamatukogunduse taseme üle otsustamisel tuleb arvesse
võtta paljusid asjaolusid ning vähemalt niisama tähtis kui
raamatukogude võrgu organiseerimine, kaadri ettevalmistamine
ja töökogemuste vahetamine on lugejaskonna arvamuste ja huvi-
de tundmaõppimine.

Uuring, mille metoodikast anname järgnevalt ülevaate, oli-
gi korraldatud Eesti NSV rahvaraamatukogude ja selle lugeja
paremaks tundmaõppimiseks.

1. Uurimistööde ettevalmistamine ja läbiviimine

Sotsioloogiline uuring "Eesti NSV rahvaraamatukogu lugeja
1967" teostati Eesti NSV Kultuuriministeeriumi Riikliku Raa-
matukogude Inspeksiooni, Fr.R.Kreutzwaldi nim. Eesti NSV
Riikliku Raamatukogu, Eesti NSV TA Ajaloo Instituudi sotsio-
loogia sektori ja E.Vilde nim. Tallinna Pedagoogilise Insti-
tuudi raamatukogunduse ja bibliograafia kateedri ühiste jõudude-

ga. Uurimistööd finantseeris Eesti NSV Kultuuriministeerium.

1. 1. Uuringu etapid. Uurimistöö toimus etappide kaupa:

1. Uurimisprogrammi väljatöötamine. Hüpoteeside püstitamine. Programmiküsimuste koostamine ja nende formuleerimine ankeetküsimusteks. Ankeedi algvariandi valmimine (1966.a. nov.-dets.).

2. Prooviküsitlus (1967.a. veebr.). Ankeedi jm. dokumentatsiooni paljundamine (1967.a. veebr.-märts).

3. Üldkogumi väljaselgitamine, väljavõtukogumi kindlaksmääramine (1966.a. dets. - 1967.a. märts).

4. Instruktorite seminari korraldamine (1967.a. apr.).

5. Küsitluse läbiviimine (1967.a. 18.-21.apr.). Anketeerimise käigu läbiarutamine.

6. Lahtiste küsimuste vastuste väljakirjutamine, kodeerimine ja kandmine perfokaartidele (mai, aug.-sept. 1967).

7. Ankeetide ja aruannete perforeerimine TRÜ Arvutuskeskuses (1967.a. mai-juuni).

8. Käskude koostamine raalile ja sealt tabelite laekumine (etappide kaupa juulist 1967 maini 1968).

9. Kogutud materjalide analüüsimine ja interpreteerimine (1967.a. novembrist - 1969.a. augustini). 1969.a. mais kutsuti uurimistulemuste arutamiseks kokku raamatukogutöötajate teaduslik konverents, kus esineti 20 ettekandega.

Anname läbitud etappidest lühiülevaate.

1.1.1. Uurimisprogramm. Kolm põni probleemi, mis moodustasid meie küsitluse programmi, on järgmised:

- 1) rahvaraamatukogude kasutajaskonna struktuur ja selle kujunemist mõjustavad tegurid;
- 2) rahvaraamatukogude tegevus lugejaskonna hinnangus;
- 3) lugejaskonna kirjanduslikud huvid, maitse ja lugemus.

Programmi esimeses osas võtsime vaatluse alla järgmised probleemid: kui sagedasti raamatukogu külastatakse; kas küsitletavad peavad külastamissagedust küllaldaseks ja kui mit-

te, siis mis takistab neid tihedamini raamatukogus käimast; kui palju kulutatakse aega raamatukokku jõudmiseks; kas lugejad on hakanud raamatukogus käima rohkem või vähem kui 3-4 aasta eest ja kuidas samal ajavahemikul on muutunud suhtumine kinosse, teatrisse, televisiooni ja ilukirjanduse lugemisse üldse; kui suured on isiklikud raamatukogud, millised on nad oma koostiselt, kuidas neid täiendatakse; kuidas küsitletavate perekonnaliikmed kasutavad raamatukogusid; kas küsitletavad kasutavad üht või mitut raamatukogu; kui vanalt on raamatukogu kasutajaks hakatud jne.

Programmi teine osa sisaldas järgmisi küsimusi: kuidas lugejad suhtuvad kirjanduse soovitamisse raamatukoguhoidja poolt; kas tuntakse soovitusnimestikke ja riikliku registratsiooni bibliograafia väljaandeid; kas tuntakse ja osatakse kasutada katalooge; kuidas lugejad suhtuvad avariüleisesse; kuidas ollakse rahul raamatufondiga; millisest kirjandusest on puudus; kas tuntakse ja kasutatakse RVA-d; kuidas lugeja suhtub raamatunäitustesse; milline on osavõtt massiüritustest; kuidas hinnatakse raamatukogu sisustust; kuidas lugejad suhtuvad raamatukogu kirjavarasse kui kultuuriväärtusse jne. Ühtlasi seadsime eesmärgiks välja selgitada, mis nädalapäevadel ja kellaaegadel peetakse sobivaimaks raamatukogu küllastada ja milliseid ettepanekuid tehakse raamatukogutöö paremaks korraldamiseks seoses üleminekuga 5-päevasele tööpäevale.

Programmi kolmas osa sisaldas järgmisi küsimusi: lugejaskonna huvi ilukirjanduse üksikžanride vastu, arvustuste lugemine ning mõju raamatuvalikule, ilukirjanduse hindamise motiivid, lugemisharjumused ja lemmikkirjanikud. Ankeedis loetleti 106 kirjandusteost, millede kohta küsiti, kas vastaja mainitud raamatuid on lugenud; jäätava vastuse puhul, kuidas ta neid hindab. Raske probleem oli raamatute valik, sest meid huvitasid lugemus ja hinnangud mitmete alateemade kaupa eraldi a) eesti, vene jt. Nõukogude rahvaste ja väliskirjanduse teosed; b) kirjandusžanrid (romaan, luule, reisikirj, memuaar jm.); c) erinevail aastail ilmunud teosed (sealhulgas ka uudis kirjandus, selgitamaks, kui kiiresti jõuab äsjailmunud raamat

üksikute lugejagruppideni); d) eripalgelised autorid ja teosed, jälgides põhimõtet, et klassika ja nüüdiskirjandus oleksid esindatud võimalikult rikkalikult.

Kõigile loetletud tingimustele vastava nimekirja koostamine poleks eriti keerukas, kui teoste arv oleks vabalt valitav. Ent ankeeti mitutsada hindamisalust raamatut ei mahu.

Probleeme püüdsime vaadelda nii omavahelistes seostes kui ka vastajaid iseloomustavate demograafiliste ja sotsiaalsete andmete (tegevusala, sugu, vanus, haridus, perekonnaseis, parteilisus, ülalpeetavate ja laste arv, sissetulek ühe perekonnaliikme kohta, korteritingimused jne.) taustal.

Üheaegselt uurimisprogrammi koostamisega toimus ka hüpeteaside väljatöötamine.

1.1.2. Ankeet ja aruanne. Prooviküsitlus. Programmis toodud küsimusi vaadeldes selgus, et enamikule neist võib vastuse saada üksnes ankeedi või intervjuu abil. Seega oli esimeseks ülesandeks kohaldada programmküsimused ankeedile. Nii kõlas küsimus programmis "Kuidas lugejad suhtuvad kirjanduse soovitamisega raamatukoguhoidja poolt?" ankeetküsimusena järgmiselt:

"Raamatukoguhoidja soovitusi ja nõuandeid hindavad lugejad erinevalt.

Näiteks Lepp ütleb: "Minu meelest ei tarvitse raamatukoguhoidja sugugi omalt poolt raamatut soovitada, kui lugejaseda ei palu. Leian isegi vajaliku teose"1.

Mänd arvab: "On väga oluline, et raamatukoguhoidja alati vestleks lugejaga ja soovitaks raamatuid".....2.

Kummal on Teie arvates õigus, kas Lepal või Männil? Kui Te olete teistsugusel arvamusel, palume märkida see siia...."

Lisaks ankeediga saadavale andmelle huvitusime raamatukogu dokumentatsioonist, eelkõige lugejakaardist. Selleks koostasime anketööri jaoks aruande, milles esitasime üldmetoodilisi küsimusi: mitu korda tuli käia küstletava korteris, enne kui õnnestus teda kodunt leida; kus küstlemine toimus; kas küstletav nõustus vastama kohe või keeldus algul; kui

palju aega kulus küsimustele vastamiseks jne. Lugejakaardi alusel märgiti, mitu korda küsitletav 1967.a. jaanuarist märtsini raamatukogus käis; kui palju trükiseid talle samal ajavahemikul laenutati ja kas laenatu hulgas leidub ainult ilukirjandust, raamatuid muudest kirjandusliikidest või nii üht kui teist. Eri osa aruandest oli lugejate tarvis, keda mingil põhjusel ei saadud küsitleda. Sel juhtumil märkis küsituleja, mitu korda ta lugejat käis otsimas; miks küsitlemine ära jäi jmt. Raamatukogu dokumentatsiooni alusel märgiti üles niisuguse lugeja sugu, vanus, haridus jt. demograafilised andmed ning andmed raamatukogu kasutamise kohta 1967.a. jaanuarist märtsini.

Prooviküsitlus. Et praktikas kontrollida, kuivõrd ankeetküsimused end õigustavad, kas nad on küsitletavaile arusaadavad ja mil määral neile vastatakse, korraldasime prooviküsitluse. Selle käigus oli ühtlasi võimalik anda tarvilikke kogemusi intervjuerijale, et neid hiljem rakendada instruktoreina teiste väljaõpetamisel. Kontrolliti ankeetküsimuste sobivust ja täpsustati meetodikat. Selgus ka, kuidas anketeerimisse suhtutakse, millised kellaajad on külastamiseks sobivamad jne.

Prooviküsitlus tehti Tallinnas ning Pärnu linnas ja rajoonis. Intervjuerijad said konkreetse ülesande küsitleda kindla hariduse, vanuse, soo ja tööalaga isikuid. Loodud mudeliga oli võimalik kontrollida ankeeti erineva vanuse, hariduse jt.tunnustega isikute juures.

Prooviküsitluse järel loobusime mitmest küsimusest. Ankeeti jäi nummerdatud küsimusi 49, nende arv raalil töötlemiseks oli aga tunduvalt suurem - 235. Vahe tulenes sellest, et ankeedis on ühe küsimuse all sageli kokku võetud mitu punkti. Näiteks küsimuses ajalehtede-ajakirjade lugemise ja tellimise kohta moodustas iga märgitud ajaleht või ajakiri sisuliselt eri küsimuse - kas seda loetakse või mitte.

1.1.3. Üldkogumi väljaselgitamine. Väljavõtukogumi määratlemine. Uurimisel ei seatud ülesandeks vaadelda kõigi, vaid ainult nende vähemalt 16-aastaste rahvaraamatukogude kasutajate arvamusi, kes loevad eestikeelset kirjandust.

Kogu lugejaskonna huvide uurimine eeldaks nii eesti- kui venekeelset kirjandust kasutavate, nii alaealiste kui täiskasvanud lugejate arvamuste ja hinnangute analüüsimist. Sellise eesmärgi seadmisest tuli meil loobuda, sest meid huvitas ka lugeja suhtumine eri kirjandusteostesse. Niisugusel juhtumil tulnuks vene lugejaile välja töötada eraldi ankeet. Samuti tuleb alaealisele esitada eraldi väljatöötatud küsimusi. Kokku tulnuks seega koostada 4 ankeedivarianti, mis oleks niigi suure töömahu tõstnud vähemalt kolmekordseks. Eelõeldu tõttu pidasime otstarbekaks piirduda rahvaraamatukogude lugejaskonnast ainult täiskasvanute vaatlemisega.

1967.a. oli Eesti NSV-s rahvaraamatukogusid ja nende kasutajaid järgmiselt:

ENSV Kultuuriministeeriumi süsteemis	766	raamatukogu	401	932	lugejaga
Ametiühingute süsteemis	109	"-		86	665
Kolhoosidel	10	"-		791	"-
Muudel ametkondadel	52	"-		18	624
			Kokku	937	508 012

Kultuuriministeeriumi süsteemi rahvaraamatukogudest jätsime kõigepealt kõrvale lasteraamatukogud (41 raamatukogu 40 150 lugejaga). Kõrvale jäeti rändraamatukogude lugejad (rajooni-, linna- ja külaraamatukogudes oli neid 52 249) ja lugemissaalide kasutajad (rajooni- ja linnaraamatukogudes kokku 27 718). Lugemissaali kasutajad enamasti võtavad raamatuid ka laenutusosakonnast. Nendele, kes kasutavad ainult rändkogu, poleks paljud ankeediküsimused sobinud (osavõtt masinüritustest jne.).

Et kõik valikualused oleksid raamatukogude suhtes ühesugustes tingimustes, otsustasime vaatlusest välja jätta raamatukogud, kus pole palgalisi töötajaid. Seetõttu langes ära

40 ühiskondlikel alustel töötavat ametiühinguraamatukogu umbes 30 000 lugejaga ning asutuste pisiraamatukogud.

Kõigis riikliku (725 raamatukogu) ja ametiühingulise alluvusega rahvaraamatukogudes (69 palgaliste töötajatega raamatukogu) vaadati läbi lugejate registreerimise vihid (suuremates raamatukogudes eestikeelse kirjanduse abonemendi lugejate registreerimise vihid) ja anti eelnimetatud tingimustele vastavatele lugejatele uus numeratsioon. Vastavalt väljaselgitatud lugejate arvule - 180 043 inimest - määrati, misuguse järjekorranumbriga lugejaid üheski raamatukogus tuleb küsitleda.

Tavaliselt piisab niisugusel uuringul 1600-1900 küsitlertavast. Ent oli teada, et tähelepanuväärse osa moodustavad nn. ajutised lugejad. Seepärast võtsime nimekirjast märksa suurema koguse küsitletavaid - 2287, s.o. iga 80. lugeja, et tagada ankeetide laekumine vähemalt 1600 lugejalt. Olgu veel märgitud, et küsitluse kvaliteeti ei määra koguarvu suurus, vaid küsitletavate isikute medoodiliselt õige valik.¹

Valiku üks põhinõue on tagada kõigile uuritava kogumi liikmeile võrdne ja nullist erinev võimalus välja valitud saada. See garanteerib tarviliku suurusega väljavõtukogumi korral representatiivsuse - kõik vanuse, elukutse, soo, hariduse jm. rühmad on esindatud samas proportsioonis nagu üldkogumiski.

Lahendasime selle probleemi nn. loosimeetodil: isikule, kes raamatukogu lugejate nimekirjast kuulus küsitlemisele, viitas juhuslike arvude tabelist võetud number.

1.1.1. Instruktorid ja küsitlertjad. Kavas oli küsitleda peaaegu 2300 inimest. Arvestades, et iga intervjuueeri ja vestleb linnas 5 ja maal 3 lugejaga, vajasisime kokku ligi 500 abilist. Peamise osa küsitlertjast moodustasid komsomolikomiteede suunamisel õpetajad, üliõpilased, kultuuritõetajad -

¹ E.Noelle. Umfragen in der Massengesellschaft, Einführung in die Methoden der Demoskopie. Hamburg, 1963.

kõik vähemalt keskharidusega. Raamatukogutöötajaid kasutasime küsitlejatena väga harva (kuid mitte kunagi oma tööpiirkonnas), et vältida nende võimalikku psüühilist mõju ankeedile vastajaile.

Igas rajoonis olid vastava ettevalmistuse saanud instruktorid, raamatukogutöötajad Tallinnast, kes olid osa võtnud ka prooviküsitlusest. Instruktori kohustuste hulka kuulus :

- 1) küsitلهma suunatud inimestele vajalike teadmiste ja oskuste jagamine; 2) küsitlusaluste nimede ja aadresside väljakirjutamine lugejate registreerimise vihikuist uurimiskomisjoni poolt antud järjekorranumbrite alusel; 3) küsitlejale ülesannete andmine; 4) anketeerimise käigu jälgimine; 5) tagastatud ankeetide vastuvõtmine ja kontroll aruannete täitmise üle.

Pärast instrueerimist sai iga küsitleja volituse, milles ta tunnistati Eesti NSV-Kultuuriministeeriumi küsitlusest osavõtjaks, ja juhendi.

Juhendis anti metoodilisi näpunäiteid küsitlemiseks, selgitati valiku põhimõtteid, jagati juhtnööre küsitletava isiku leidmiseks ning temaga kontakti loomiseks ja kõrvaliste isikute mõju välistamiseks ning õpetati, kuidas selgitada vastajale ankeedi täitmise tehnikat.

Kuna meid ei huvitanud mitte üksnes nende arvamused, kes meelsasti ankeedile vastasid, vaid kõigi valikualuste seisukohad, siis mingi "asendamine" polnud lubatud. Intervjueerijal tuli käia küsitletavat otsimas viimase elukohas vähemalt kolm korda, kui teda varem ei õnnestunud kohata või polnud kindlaks tehtud eemalviibimise aeg ja põhjus. Samal eesmärgil jagati ka täpseid juhiseid, kuidas veenda lugejat küsimustele vastama, kui too väidab, et ei tea raamatukogu ja lugemise kohta midagi asjalikku öelda, või et tal pole aega, või kui ta ütleb, et on häiritud asjaolust, et küsitletakse just nimelt teda jne. Nagu töö käigus selgus, olid rakendatud veenmismetodid tõhusad ja vastamisest keeldumist esines väga harva.

2. Küsitluse tulemused

Täidetud ankeete laekus 1728 (78% planeeritust), küsitlemata jäi 490 inimest. Järgnevalt peatume ankeetide täitmise käigul, käsitleme kogutud ankeetide kvaliteeti, selgitame põhjusi, miks osa inimestest ei õnnestunud küsitleda, ja vaatleme kogutud andmestiku representatiivsust.

2.1. Ankeedi täitmine. Nagu selgub ankeedi aruannetest, täitis valdav enamik vastanuist ankeedilehe ise. Intervjueerijad kirjutasid küsitletavate poolt antud ankeedivastused üles vaid 306 korral. Ankeedi täitmisel esines raskusi eelkõige vanemal inimestel. 72,1% lugejaist õnnestus küsitleda aadressil, mis oli kirjas raamatukogu lugejate registreerimise vihikus; 17,6% küsitleti nende töökohtades. Intervjueerijail tuli küsitletavate kättesaamisel küllaltki palju vaeva näha - 28,7% saadi kätte alles pärast seda, kui nende juures kodus oldi käidud kaks ja enam korda. Valdav enamik (96,1%) küsitletavaist nõustus ankeediküsimustele vastama kohe, seega oli lugejaskonna suhtumine ankeedisse heatahtlik. Ankeedi täitmiseks kulus aega alljärgnevalt:

A e g	Ankeetide arv	%
Vähem kui 1 tund	542	31,4
1 t. - 1 t. 30 min.	858	49,7
1 t. 30 min. - 2 t.	259	15,0
2 t. - 2 t. 30 min.	41	2,4
Üle 2 t. 30 min.	13	0,7
Andmeid pole	15	0,8
Kokku	1728	100,0

Rohkem kulus aega peamiselt vanemal inimestel ja seda eriti maal.

Ankeedivastuste kvaliteedi üle saame otsustada selle järgi, kui võrd esitatud küsimustele on vastatud. Sotsioloogias on välja kujunenud seisukoht, et vähema kui 60 % vastajate puhul ei saa tulemusi pidada tööpäraseks. Ent kõik küsimused ei nõuagi vastust kõigilt ankeeditäitjailt. Näiteks küsimus isikliku raamatukogu suuruse kohta oli sõnastatud nii, et need, kellel see puudus, vastata ei saanud. (Kui Teil on isiklik (perekondlik) raamatukogu, siis mitmest raamatust see koosneb?) Selliseid juhtumeid arvestamata selgub, et igale küsimusele vastas keskmiselt 96% küsitletute üldarvust.

On huvitav näha, et küsimustele ankeedi lõpupoolel pole vastatud sugugi vähem kui algul. Seega kaob kahtlus, nagu olnuks ankeet pikk ja selle täitmine väsitav.

Tõsi, mõningate küsimuste puhul on vastamata jätnute osatähtsus keskmisest kõrgem. See fakt aga tõendab sagedasti hoopis seda, et küsimus oli meie poolt ebatäpselt formuleeritud. Püüdsime näiteks välja selgitada raamatukoguhoidja elukutse prestiiži lugejate hulgas, esitades järgmised küsimused: "Kui Teie pojale või tütrele seisab ees kutsevalik, kuidas tal pole kujunenud kindlat seisukohta, kas Te soovitate temale raamatukoguhoidja elukutset: pojale - (jah, ei, ei oska öelda), tütrele - (jah, ei, ei oska öelda)". Selgub, et esimesele küsimusele jättis vastamata 9,6 %, teisele 9,5 % lugejaist. Lähemal vaatlusel selgus, et vastamata jätsid just nooremad lugejad, kellel pole veel perekonda ega lapsi. Nii siis võttis osa lugejaist küsimust sõna-sõnalt; viga oleks saadud vältida küsimuse parema formuleerimisega.

Kogutud andmestiku üle saame otsustada ka selle järgi, kui oluliselt uuritavad probleemid vastajaid haaravad. Siin tulevad arvesse küsimused, kus ühe vastusvariandina esineb "ei oska öelda". Mida suurem on selle osatähtsus, seda vähem see küsimus kedagi puudutab. Kogutud materjali saame hinnata P. Hofstätteri¹ aktuaalsuskoeffitsiendi (A) abil.

¹ P.R. Hofstätter. Einführung in die Sozialpsychologie. Wien-Stuttgart, 1954.

$$A = \sqrt{\frac{(p_+) (p_-)}{p_0}}$$

kus p_+ tähistab teatavale küsimusele jaatavalt vastanud isikute protsenti, p_- eitavalt vastanud isikute protsenti ja p_0

- isikute protsenti, kes on vastanud "ei oska öelda", s.t. need, kellel antud probleemi suhtes kindel seisukoht puudub.

Aktuaalsuskoeffitsiendid meie ankeedis näitavad, et üldiselt olid küsimused aktuaalsuse aspektist formuleeritud vähemalt rahuldavalt (koeffitsiendid keskmiselt 1,00-2,49).

2.2. Küsitluse ärajäämise põhjused. Lugejate arv, keda küsitleda ei õnnestunud (490 inimest ehk 22%), võib tunduda esimesel pilgul üpris suurena. Ent ligem vaatlus näitab, et põhjused peitub raamatukogude statistikas. Nimelt 1967. aastal polnud lugejate ümberregistreerimist ja muutused lugejaskonnas jäid statistikas kajastamata. 316 küsitlemata jäänud isikut (64,48%) ei olnud 1967. a. jaanuarist märtsini kordagi külastanud raamatukogu, kust nad valikusse sattusid. Ilmselt varjas raamatukogude 1967. a. statistika endas hulgaliselt "surnud hingi".

Saame sellele väitele kinnitust, kui vaatleme, miks küsitleda kavatsetuist kõiki intervjuuerida ei saadud. Olgu lisatud, et järgnevalt loetletavad põhjused pole ainsad - küsitluse ärajäämise põhjused on meil teada 90% ulatuses, puudolev osa seletub mõnede intervjuerijate kogenematuse ja hooletusega aruannete täitmisel või tagastamisel. Siiski võime alljärgnevat analüüsi pidada küllalt usaldusväärseks.

Vaid 25 inimest (1,1% küsitleda kavatsetuist) keeldus ankeedile vastamast. Äraütlejaid leidis kõigis gruppides nii tegevusala, soo kui hariduse jmt. järgi ning suhteliselt kõige rohkem keskealiste inimeste hulgas.

176 inimest ei õnnestunud kodunt leida, kuigi neid käidi otsimas vähemalt 3 korda. Siia juurde on arvatud ka komandee-

ringus, puhkusel, haiglas jm. viibijad. Suuruselt järgmine grupp - 165 inimest - ei ela enam raamatukogus märgitud aadressil ja 74 lugejat olid sellised, kes kasutasid raamatukogu ajutiselt (puhkusel, komanderingus, õppesessioonil jne.) ning kelle alaline elupaik on mujal.

Küsitluse ärajäämise põhjused ütlevad üht-teist ka meie rahvaraamatukogude lugejaskonna struktuuri kohta.

Jälgides lugejaid, keda ei õnnestunud küsitleda, demograafiliste ja sotsiaalsete tunnuste alusel, märkame teatud kõikumisi linna ja maa vahe - linnas jäi küsitlemata 25%, maal 19%, meestest 25%, naistest 20%. Hariduse mõju eriti hoomatav pole: algharidusega lugejaid jäi küsitlemata 22,7%, kõrgema haridusega lugejaid 22,2%. Suurim vahe torkab silma, kui lähtuda küsitletavate vanusest: 16-24 aasta vanuseist jäi küsitlemata 34,5%, 25-49 aasta vanuseist 19,4%, 50-aastasteist ja vanemaist lugejaid 15,5%. Kõige vähem õnnestus küsitleda noori linnamehi. Põhjus peitub peamiselt selles, et nimetatud lugejakategooria ei ela sageli antud aadressil, mis on ka mõistetav: just selles eas asutakse adasi õppima, minnakse sõjaväkke, luuakse perekond, vahetatakse töökohti jne. Olgu lisatud, et 70% selle grupi lugejaid ei külastanud 1967.a. jaanurist märtsini kordagi raamatukogu. Niisiis, kuna nendest noortest, keda ei õnnestunud küsitleda, suurem osa raamatukogu enam ei külastagi, ei mõjuta nende kõrvalejäämine ka uurimistulemusi. Raamatukogude lugejaskonna hindamisel tuleks aga silmas pidada mainitud lugejagrupi suurt dünaamilisust.

2.3. Representatiivsus. Representatiivsuse kontrollimisel püütakse välja selgitada, kui võrd väljavõtukogumi tunnused vastavad üldkogumi (antud juhul Eesti NSV rahvaraamatukogude lugejaskonna) tunnustele. Juhul kui küsitletud inimeste vanus, sugu, tegevusala, jagunemine territooriumi järgi ning eri tüüpi raamatukogude vahel jne. langevad kokku ENSV rahvaraamatukogude lugejaskonna kui terviku vastavate näitarvudega, võime kõnelda oma uurimuse esinduslikkusest ehk representatiivsusest.

Representatiivsuse kontrollimiseks nõuti laenutusosakondades täiskasvanud lugejate kohta peetavate päevikute järgi lisaandmeid. Nende alusel teatati, kui palju oli üheski raamatukogus 1967.a. lõpul lugejaid ja kuidas need jagunesid sotsiaalse seisundi, vanuse, soo ja rahvuse järgi.

Andmestik töötati läbi ühes Tallinna tehase masinarvutusjaamas eelnimetatud aspektide kõrval veel raamatukogu alluvusest (riiklik või ametiühinguraamatukogu) ja territoriaalsest paiknevusest (linn, maa; põhja-, lääne-, ida- ja lõunatsoon, vabariiklikud linnad) lähtudes. Ometi oli ilmne, et osa sel kombel kogutud andmeist representatiivsuse väljaselgitamisel ei abista. Nimelt jaotab raamatukogu päevik lugejad sotsiaalse seisundi, meie ankeet aga tegevusala järgi. Nii näiteks on ankeedis kolhoosnikud ja sovhoositöölised koondatud nende tegevusalast lähtudes ühte, ent raamatukogu päevik paigutab sovhoosis töötavad isikud tööliste hulka. Vanuse osas pakub päevik jällegi võrreldamatu jaotuse (16-27-a.), mis erineb demograafilises statistikas kasutatavaist vanusegruppidest. On viimane aeg raamatukogu päeviku ühtlustamiseks demograafilises statistikas kasutatavate printsiipide järgi. Seni puudub ka ühtne juhend tööalade klassifitseerimiseks.

Representatiivsuse kontrollimist raskendas asjaolu, et päeviku gruppides (sotsiaalse seisundi, vanuse ja soo järgi) on kokkuvõetult kõik lugejad, kuna meie uurisime ainult neid, kes lugesid eesti keeles. Seepärast oli kõige sobivam kontrollivõimalus päevikust jaotus lugejate rahvuse järgi. Lisades sellele vabariigi territooriumi jaotuse geograafiliste tsoonide ning vabariiklike linnade järgi, saame järgmise pildi (andmed %-des):

Tabel 2

Tsoon, linn	Raamatukogude päevikute põhjal		Küsitluse põhjal
	Lugejaid kokku	Eesti rahvusest lugejaid	
Märkimata	-	-	1,1
1. tsoon (Harju, Paide, Rapla)	11,8	14,1	15,1
2. tsoon (Rakvere, Jõgeva, Tartu, Kohtla-Järve)	17,0	19,1	18,0
3. tsoon (Viljandi, Valga, Põlva, Võru)	16,0	21,0	22,8
4. tsoon (Haapsalu, Hiiumaa, Kingissepa, Pärnu)	10,8	13,9	13,3
Tallinn	21,1	18,0	16,1
Tartu	7,2	8,0	6,6
Pärnu	3,7	3,2	3,2
Kohtla-Järve, Narva	9,0	2,3	3,1
Kokku	100,0	100,0	100,0

Seega langeb küsitletute territoriaalne jagunemine peaaegu täielikult kokku eestlastest raamatukogude lugejate jagunemisega. Analoogilist kokkulangemist märkame raamatukogude jaotamisel nende alluvuse järgi. Sama pildi saame ka, kui jälgime lugejate jagunemist soo järgi (naiste osa lugejaskonnast 55,7%, küsitluse põhjal 57,8%). Kõrvutades küsitletuid nende sugu ja osaliselt sotsiaalset seisundit (õpilased) arvesse võttes ning jälgides samaaegselt nende territoriaalset jagunemist, märkame suurt ühtelangemist, kusjuures kõikumised esinevad samas suunas ja suuruseski.

Et aspektides, kus uuritavate lugejate kohta käivad andmed olid võrreldavad vabariigi rahvaraamatukogude lugejaskonna kohta käiva statistikaga, olid kokkulangevused täielikud, on alust järeldada, et ühtimine esineb teisteski aspek-

tiides (haridus, vanus jne.). See annab põhjust väita, et väljavõtukogum on representatiivne ning ankeedile vastanud lugejate arvamuste põhjal võib teha järeldusi Eesti NSV rahva-raamatukogude eestikeelset kirjandust laenavate täiskasvanud lugejate kohta. Representatiivsuse kontrollimiseks saame kasutada ka ühe teise uurimuse, nimelt ankeedi "Teie ja kultuur" andmestikku. See küsitlus korraldati ENSV TA Ajaloo Instituudi, Moskva Riikliku Ülikooli ja teiste asutuste poolt 1966.a. novembris kogu Eesti NSV täiskasvanud (18-aastased ja vanemad) elanikkonna huigas. Üks selle ankeedi küsimustest kõlab: "Kas Teie (või Teie perekonnaliikmed) laenavad kirjandust avalikust raamatukogust?"

Kõrvutades jaatavalt vastanute arvu ankeedi "Teie ja raamatukogu" vastustega, leiame, et kokkulangemine lugejate sotsiaaldemograafiliste näitajate osas on täielik. Esitame siinkohal andmed lugejate tegevusala kohta (ankeedist "Teie ja raamatukogu" on võrreldavate andmete saamiseks välja jätud 15-17-aastased lugejad):

Tabel 3

Tegevusala	Teie ja raamatu- kogu		Teie ja kultuur	
	Absol. arv	%	Absol. arv	%
1	2	3	4	5
Vastus puudub	6	0,3	9	1,3
Kvalifitseeritud töölised	178	11,0	72	13,5
Lihhtöölised	65	4,0	27	5,1
Ehitustöölised	34	2,1	10	1,9
Transporditöölised	30	1,9	14	2,6
Insener-tehniline personal	92	5,7	19	3,6
Administratiivtöötajad, teenistujad	154	9,7	45	8,5
Kultuuri-, kunstiala töötajad	57	3,5	11	2,0
Meditsiinitöötajad	40	2,4	16	3,0

1	2	3	4	5
Pedagoogid	101	6,2	19	3,6
Teaduslikud töötajad	7	0,4	-	-
Teenindus- ja kaubandus- töötajad	94	5,7	31	5,8
Sõjaväelased, tuletõrjujad, miilitsatöötajad	10	0,6	5	0,9
Administratiivtöötajad põllu- majanduses	63	3,9	23	6,0
Kolhoosnikud ja sovhoositöö- lised	218	13,5	77	14,6
Kalurid	9	0,5	2	0,3
Keskkooli- ja tehnikumi- õpilased	55	3,4	8	1,5
Üliõpilased	59	3,6	19	3,6
Koduperenaised	54	3,3	27	5,1
Pensionärid	199	12,3	67	12,7
Kokku	1615	100,0	533	100,0

Ühegi tegevusala puhul ei kujune erinevused oluliseks. Erandiks on vaid keskkooli- ja tehnikumiõpilased, kelle arv ankeedi "Teie ja kultuur" põhjal on tegelikust väiksem (seda juba ankeedi iseärasuste tõttu). Kuna kaks ankeeti annavad nii ühtlaseva pildi, peaks ka kummagi representatiivsus olema väljaspool kahtlust.

2.4. Andmete usaldusväärsus. Väga tähtis osa uurimistöö metoodikast moodustab saadud andmete usaldusväärseuse kindlakstege-mine. Eristatakse küsitluse tulemuste täpsuse kaht aspekti: a) formaalset (tulemuste püsivust, s.t. kuivõrd lähedasi tule-musi saadakse katse kordamisel identseis tingimustes) ja b) materiaalset (tulemuste vastavust tegelikkusele).

Täpsuse esimest aspekti tähistatakse tavaliselt usalda-tavuse, teist adekvaatsuse terminiga.

Andmete usaldatavust on kõige hõlpsam kontrollida kor-dusküsitlusega. Selleks tehakse küsitletud isikute hulgast uus valik ning mõne aja möödudes külastab intervjuueerija neid

uuesti, paludes täita ankeet teistkordselt. Kummagi küsitluse andmed peaksid olema sarnased. Meie oma ankeediga kordusküsitlust ei teostanud. Kunsti mõju sotsioloogilise uurimise käigus viidi taoline kordusküsitlus läbi 1967.a., ja kuna üldmetodoloogia jäi samaks, polnud vaja meie uurimistöö puhul sama teed minna.

Kontrollimiseks saame kasutada mitmesuguseid võtteid, milledest tähtsamad on: 1) ankeediandmete võrdlemine raamatukogude dokumentatsiooniga, 2) ankeedis eneses esinevad kontrollküsimused. Nimelt pakub kontrollimisvõimalusi küsimus ankeedis selle kohta, mitu korda küsitletav möödunud aasta jooksul raamatukogu laenutusosakonnas raamatuid laenas ankeedi aruandes toodavate andmetega sellest, kui palju kordi lugeja käis 1967.a. I kvartalis raamatukogu laenutusosakonnas (täidetü vastava lugeja lugejakaardi alusel). Esitame need andmed tabelina.

Tabel 4

Ankeedi andmete põhjal	Andmed puuduvad	Kuni 1 kord 3 kuu jooksul	Tihedamini	Kokku
Aruande põhjal				
Andmed puuduvad	5	4	7	16
Ei külastanud või külastas 1 kord	24	324	357	705
Külastas 2 või rohkem korda	28	155	824	1007
Kokku	57	483	1188	1728

Vaatamata erinevustele võrreldatavate ajavahemike pikkustes (ühel juhul aasta, teisel 3 kuud), võib täheldada peaaegu täielikku andmete kokkulangemist.

Toome veel ühe näite. Ankeedis oli 106 kirjandusteost, millede kohta sooviti teada, kui võrd neid on loetud ja kuidas neid hinnatakse. Selgitamaks, mil määral antud vastuseid võib usaldada, oli raamatute seas ka 3 olematut teost, "valedetektorit".

Vastajate osa, kes väitsid, et on lugenud neist üht, ning andsid teosele ka hinde, moodustab 9,6%; kaht olematut teost oli "lugenud" 3,7, kolme umbes 1% vastajaist. Suhteliselt rohkem eksiti eesti kirjandusteoste vahele paigutatud raamatu puhul. Püüame jälgida, millist mõju avaldab teadlikult või ekslikult vale vastuseid andnud inimeste osa keskmistele hinnetele ja lugemisindeksitele. Kontrollime seda 5 keskmiselt ja vähem loetud raamatu alusel.

Tabel 5

T e o s	Kõik vasta- jad		Need, kes kordagi vastamisel ei eksinud	
	Keskmi- ne hinne	Loe- tavus %	Keskmi- ne hinne	Loe- tavus %
"Nagu piisake meres"	3,86	33	3,86	27
"Aruanne akadeemiale"	3,76	8	3,90	6
"Nimetu saar"	4,19	37	4,18	30
"Kaameli silm"	3,82	33	3,85	27
"Paganini"	4,37	53	4,39	50

Nagu nähtub, langevad hinned peaaegu täielikult kokku: suurim vahe on vaid 0,14. Erinevused loetavuses on tuntavamad ja ulatuvad 2-7 protsendini (keskmiselt 5 protsenti). Kuna vahed on ühesuunalised (kõigi vastajate keskmine loetavuse protsent on alati veidi suurem kui ainult õigeid vastuseid andnute oma), siis tulemusi see asjaolu märgatavalt ei mõjuta. Jälgime üldisi tendentse, soovides aga otsustada üksikteose tegeliku lugemise üle, peaksime vastavat protsenti ilmselt vähendama 5 % võrra. Raske on vastamisel eksinud inimeste osatähtsust hinnata, sest võrdlusandmeid pole. Uhes Saksa FV-s läbiviidud raamatukaubandusliku kallakuga uurimuses kasutati valedektorina autorite ja pealkirjade ümbervahetamist. Urijad väitsid, tapsemaid andmeid lisamata, et eksinute protsent oli suhteliselt suur.¹ Meie arvates on kogutud andmed

¹ Buch und Leser im Deutschland. Gütersloh, 1965.

küllalt usaldusväärsed, sest 5-protsendiline keskmine viga ta-
gab veel täiesti rahuldavad analüüsi tulemused.

Kui selguks, et mõnes lugejarühmas on õigete vastajate
osatahtsuses olulisi erinevusi, poleks võrdlused antud tunnuse
alusel moodustatud rühmas materjali vähese usaldatavuse tõttu
võimalikud.

Milline on õigesti vastanute osatahtsus erinevais lugeja-
gruppides. Meid on ainult veidi rohkem: a) maal elavate,
b) vanemate, c) haritumate seas. Rohkem on olematuid teoseid
lugenud üliõpilased, sõjaväelased, teenindus- ja kaubandus-
töötajad, vähem üldhariduslike koolide ja kesk-eriõppeasutuste
õpilased, insener-tehnilised töötajad, pensionärid ning kodu-
perenaised. Geograafiliste kohtade järgi suuri erinevusi ei
täheledata, küll aga märkame lahkuminekuid lugemuse taustal.
Mida rohkem raamatuid väidetakse olevat loetud, seda suurem
on olematuid teoseid lugenud isikute osa. Sama ilmneb vastus-
tes küsimustele erinevate kirjandusliikide pideva lugemise
kohta. Seda mõjustavad meie arvates kaks asjaolu: 1) paljulu-
genud inimestel võivad teoste autorid ja pealkirjad ununeda
kergemini, 2) lugemuse kindlakstegemiseks võeti aluseks see,
kui paljudEGA loetletud 106 raamatust lugeja oli tuttav, ning
tema vastused erinevate kirjandusliikide pideva lugemise kohta.
Ka anonüümse ankeedi korral mõjustab tulemusi vastaja soov
näidata end paljulugeva inimesena.

Üldiselt polnud aga võrreldavates lugejarühmades õigesti
vastanute protsentides nimetamisvääraseid erinevusi ning see-
tõttu võib lugejate soo, vanuse, hariduse jt. näitajate ning
ankeedis märgitud teoste lugemise ja hindamise analüüsi tule-
musi usaldada.

3. Andmete matemaatiline analüüs

Materjalide matemaatiline töötlus toimus TRÜ arvutuskes-
kuses "Ural-1" abil vastava standardprogrammi alusel, millega
on võimalik töödelda paljusid erinevaid ankeete.

Arvutuste teostamiseks antakse raalile programmkäsud.
Raal koostab kahe tunnuse vahel sagedustabeli. Näiteks trüki-

takse veergudes aeg, mis kulub raamatukokku jõudmiseks, ja ri-
dades - mitu korda lugeja kvartali jooksul laenutusosakonnas
käis. Lisatingimuste esitamisel sorteeritakse kuni 9 tunnuse
põhjal välja ankeedid uute sagedustabelite koostamiseks. Näi-
teks raamatukokku jõudmiseks kulutatava aja arvestamisel on
oluline teada, kas küsitletav elab linnas või maal. Raal võt-
tis kõigepealt arvesse ankeedid, mille täitjad elavad linnas
või alevis, et seejärel koostada sagedustabel kohalejõudmiseks
kulutatava aja ja raamatukogu küllastamissageduse vahel. See-
järel koostati analoogiline sagedustabel ka maal elavate luge-
jate kohta.

Küsimusi esitati raalile järk-järgult 1967.a. juulist
1968.a. maini. Esmalt esitati üldise iseloomuga ülesandeid,
kord-korralt mindi üle järjest sügavamatele ja konkreetsema-
tele küsimustele. Kokku esitati ca 4500 küsimust, millele vas-
tamine nõudis raalilt 66 töötundi. Lisaks sagedustabelile an-
nab raal vastavalt koostatud programmile ka sama tabeli prot-
sentides, seejärel sagedustabeli protsendid ridade ja veergude
järgi ning arvutab välja ja trüüb rea matemaatilisi näitajaid
(korrelatsioonikoefitsient, Tšuprovi koefitsient jt.).

Selline matemaatiline aparaat lisandub igale sagedustabe-
lile. Missuguseid näitarve kasutada, oleneb uuringu laadist.

Põhimõtteliselt on raalil võimalik töödelda ka nn. lahtisi
küsimusi, selleks tuleb need vaid eelnevalt kodeerida. Kuna
aga taolisel korral tuleb vastusvariante väga palju, näiteks
lemmikirjanikke oli 324, koormaks see tarbetult arvuti mälu,
seda enam, et konkreetse vastusvariandi taga võib sageli olla
väga vähe ankeete. Seepärast otsustasime lahtised küsimused
töödelda käsitsi. Sellistena esinesid meie ankeedis näiteks
lemmikirjanikud ning kirjandusteosed, millede kohta lugejad
märkisid, et neil tekkis vajadus täiendada oma teadmisi raama-
tus küsitletud teema kohta. Lahtised küsimused kandsime kodee-
ritult perfokaartidele, märkides juurde ka põhiandmed ankeedi-
täitja kohta. Et perfokaardid ja ankeedid kannavad ühist nume-
ratsiooni, on võimalik vastavast ankeedist vajaduse korral saa-
da täiendavaid andmeid. Keerukam on ankeedis toodud kirjandus-

teoste lugemise ja hindamise analüüs, sest täiendavalt tuli välja arvutada raamatute loetavus (teost lugenud inimeste protsent kõigist vastajaist) ja neile antud hinne (aritmeetiline keskmine) kõigi sotsiaaldemograafiliste rühmade kohta eraldi.

Lugejad grupeeriti rühmadesse. Nii eristati kolm vanuseastet: noored (16-29-aastased), kesk- (30-54) ja vanemaealised (55 ning üle selle). Ka hariduse järgi jagunesid lugejad kolmeks: algharidus (kuni 8 kl. ja kutsekool), keskharidus (9-11 klassi) ning kõrgem haridus (incl. ka lõpetamata kõrgem). Elukutsete põhirühmi kujunes kaheksa: 1) töölised, 2) inseneritehnilised töötajad, administratiivtöötajad, põllumajanduse spetsialistid, meditsiinitöötajad, 3) kultuuri- ja kunstiala töötajad, pedagoogid, teaduslikud töötajad, 4) üldhariduslike koolide ja kesk-eriõppeasutuste õpilased, 5) üliõpilased, 6) kolhoosnikud, sovhoositöölised ja kalurid, 7) teenindus- ja kaubandustöötajad, sõjaväelased, miilitsatöötajad, tule- tõrjujad ning 8) pensionärid ja koduperenaised.

Olenevalt käsitletavast probleemist võisid rühmitamise alused olla teistsugusedki - nii osutus vahel otstarbekaks vaadelda lugejate vanust 13 rühmas.

Paljude küsimuste analüüsimisel tuli uurida anketeeritava vastuse seost sellega, kui palju ta on lugenud, s.t. lugemusega. Lugemuse rühmad moodustati selle järgi, kui suur oli vastustes märgitud loetud raamatute hulk (etteantud 106-st) ja see, millist kirjandusliiki (põllumajanduslik, kasvatusalane, kunstialane jne. - kokku 10 liiki) käsitletav ei loe, loeb harva või pidevalt. Kirjandusliikide alusel loodi 3 rühma: a) need, kes ühtki kirjandusliiki (peale belletristika) ei loe (383), b) need, kes loevad üht (290) ja c) kahte või enam (1049) liiki. 106-st ankeedis toodud kirjandusteosest kuni 15 lugenud moodustasid esimese rühma (134); teise rühma vastajad olid lugenud 16-30 raamatut (372); kolmandas - 31-45 teost (501); neljandas - 46-60 (412) ja viiendas need, kes olid lugenud 61 ja rohkem raamatut (303). Ankeedile vas-

tsjate jaotus eelmärgitud kahe tunnuse kombinatsioonis kujuneb järgmiseks:

a) ei loe pidevalt midagi muud peale ilukirjanduse ja on lugenud 106-st raamatust

kuni 15	- 79
16-30	- 115
31-45	- 103
46-60	- 63
üle 60	- 33

b) loeb peale ilukirjanduse pidevalt ka kirjandust ühelt teadusalalt ja on lugenud 106-st raamatust

kuni 15	- 26
16-30	- 70
31-45	- 91
46-60	- 54
üle 60	- 46

c) loeb peale ilukirjanduse pidevalt kirjandust kahelt või enamalt teadusalalt ja on lugenud 106-st raamatust

kuni 15	- 29
16-30	- 187
31-45	- 304
46-60	- 295
üle 60	- 234

Käesolevas kogumikus viitab mõiste "lugemus alla keskmise" vastajaile, kes olid 106-st raamatust lugenud kuni 30; "üle keskmise lugemusega" inimeste all mõeldakse neid, kes andis märgitud teostest olid lugenud vähemalt 46.

Kogumikus on analüüsiks kasutatud matemaatilisi meetodeid. Arvutused on seostatud tõenäosuse määratlemisega, oluliseks peetakse tulemusi, mille tõenäosusaste on 0,95. Kasutatud valemeist märkigem Yule'i assotsiatsioonikoefitsienti (Q),¹

¹ Методика и техника статистической обработки первичной социологической информации. М., 1968, с. 236-241.

Spearmani järjestuskorrelatsiooni (ρ)¹ ja t-kriteeriumi² kahe kogumi keskmise erinevuse olulisuse mõõtmiseks ning protsendi usalduspiire.³

Milline hinnang väljatöötatud meetodikale anda? Pidades silmas kogemuste nappust ja töö uudsust, tuleb saavutusi pida-
da rahuldavaks. Nii mõnigi küsimus ankeedis võinuks olla for-
muleeritud teisiti ja mitmeidki analüüsimeetodeid tulnuks ra-
kendada süvenenumalt. Ent saadud kogemused, mis loovad aluse
lugejate huvide edasiseks põhjalikumaks tundmaõppimiseks, kaa-
luvad meie arvates puudujäägid üles.

1 Методика и техника статистической обработки первичной социологической информации. М., 1968, с. 166-171.

2 В.Г. Вольф. Статистическая обработка опытных данных. М., 1966. с. 109-110.

3 E. Weber. Grundriss der biologischen Statistik. 5. Aufl. Jena, 1964.

Х.ХАНСЕН,

младш. науч. сотрудник Института истории Академии наук Эстонской ССР

К. ВЕСКИМЯГИ,

и.о. доцента кафедры библиотек-коведения и библиографии Таллинского педагогического института им. Э. Вильде

О МЕТОДИКЕ ИССЛЕДОВАНИЯ "ЧИТАТЕЛЬ
МАССОВОЙ БИБЛИОТЕКИ ЭСТОНСКОЙ ССР
В 1967 г."

Р е з ю м е

В статье излагается методика опроса читателей массовых библиотек Эстонской ССР, проведенного в 1967 г. В ходе исследования были рассмотрены следующие проблемы:

1. Состав читателей массовой библиотеки, факторы, влияющие на его формирование:

а) сравнение социально-демографических данных состава читателей библиотек и населения Эстонской ССР;

б) факторы, влияющие на частоту посещений библиотеки;

в) общекультурные интересы читателей (кино, театр, клуб, подписка на газеты и журналы, приобретение книг, телевизор и т.д.).

2. Оценка читателями деятельности массовых библиотек:

а) отношение к рекомендации литературы;

б) мнения об открытом доступе, массовых мероприятиях, книжных фондах, материальном положении и времени работы;

в) умение пользоваться каталогами;

г) знание и умение пользоваться библиографическими изданиями и МБА.

3. Интересы, вкусы и начитанность потребителей библиотеки в области художественной литературы:

- а) интерес к различным литературным жанрам;
- б) чтение и оценка эстонской, русской, зарубежной литературы и литературы народов СССР; любимые писатели;
- в) читательские привычки (чтение и влияние литературной критики, мотивы оценки и пр.).

Во всех массовых библиотеках Эстонии были составлены списки читателей, с возрастом не менее 16 лет, читающих литературу на эстонском языке. Из 180043 лиц, указанных в списках, была сделана случайная выборка.

Предусматривалось опросить 2287 человек. Интервью было взято приблизительно у 500 человек. В результате опроса поступило 1728 анкет, т.е. 78% от запланированного количества. Неопрошенными остались, главным образом, лица, временно или постоянно изменившие местожительство. Исследование по характеру репрезентативное. Собранный материал обработан на электронно-вычислительной машине. В статье рассматривается также проблема достоверности данных и дается обзор примененных математических методов (коэффициент ассоциации Юла, коэффициент корреляции рангов Спирмана и др.).

K. VESKIMÄGI,

E. Vilde nim. Tallinna Pedagoogilise
Instituudi raamatukogunduse ja biblio-
graafia kateedri dotsendi kt.

RAHVARAAMATUKOGUDE KASUTAJASKOND JA
TEMA KUJUNEMIST MÕJUTAVAD TEGURID

Eesti rahvaraamatukogude traditsioon on kaunis pikk: saame seda mõtta enam kui saja aastaga. Ta on võrsunud sõna otseses mõttes rahva hariduslikest püüdlustest ja olnud rahva ülalpidamisel. Esimese maailmasõja eel jõudis Eestis 463 raamatukoguni, millest linnas tegutses 96 ja maal 367.

Raamatukogude põhifunktsiooniks oli algaastail kooli töö jätkamine. Juba Tarvastu raamatukogu (asut. 1860) põhikirjas seisis: "Nimetatud raamatute kogu saab selle kihelkonna Eesti rahva kasuks ja tuluks asunud, et igauks õpetuse armastaja vähe maksu eest seal raamatuid võib lugeda saada, et seeläbi vaimulik tundmine, ilmlik teadmine, hea elukombede kui ka korralise maapidamise viis rahva seas sigineks ja kasvaks."¹ Vajadus raamatu järele oli nii suur, et sageli leiame (möödunud sajandi 80. aastate) raamatukogude lugejate nimekirjadest inimesi, kelle elukoht 30-40 kilomeetrit eemal. Ajalooliste tingimuste tõttu said meie raamatukogud alguse maal, nende kasutajaskonda iseloomustas minevikus eelkõige nooremate ja enam kooliharidust saanud lugejate ülekaal.

Besti raamatukogudele oli tüüpiline see, et mehed ja naised võtsid nende tegevusest osa võrdselt, naised isegi elavamalt. See oli suuresti tingitud meie rahva haridustee omapärasest: koolide vähesuse tõttu pöörati esialgu lugemiskuse jagamisel enam tähelepanu tütarlastele, kes pereema-

¹ Mõni sõna eesti raamatu-kogudest. - Eesti Postimees, 1869, 5. märts, lk. 37 - 38, nr. 10.

deks saades ka oma lapsi võisid õpetada, jällegi kodus ja jällegi töö kõrvalt.

Missugune on meie rahvaraamatukogu kasutajaskond tänapäeval, mida uut on aeg toonud ja millises ulatuses jätkuvad varasemad traditsioonid, mis mõjutavad lugejaskonna kujunemist - selle vaatlemisele ongi pühendatud käesolev artikkel.

1. Rahvaraamatukogude kasutajaskond

1.1. Üldandmed. 1938/39.a. oli Eesti rahvaraamatukogudel 111 000 kasutajat - rahvastikust oli haaratud 10 % - linnas 16 %, maal 7 %. 1967.a. oli riiklikel rahvaraamatukogudel kokku 402 000 lugejat, mis moodustab elanikkonnast 31 % - linnas 29,7 % ja maal 33,8 %. Ent kui sellele lisada ametiühingu-, kolhoosi- jt. süsteemide rahvaraamatukogud, tõuseb lugejate üldarv poole miljonini - 508 000. Kogu rahvastikust moodustab raamatukogude kasutajate protsent 39,3; kui aga elanike arvust maha võtta väikelapsed (kuni 7-a.), näeme, et rahvaraamatukogud hõlmavad 45 % lugeamisvõimelisest elanikkonnast. See lähenemisviis oleks siiski formaalne. Lugeja võib ju kasutada mitut raamatukogu või selle osakonda ja igahes võetakse ta arvele. Ilmselt ei anna raamatukogustatistika täpset vastust küsimusele, misugune osa rahvast rahvaraamatukogusid külastab.

Vastuse leiame viimastel aastatel korraldatud sotsioloogiliste uurimiste alusel. Nendest olulisimaks tuleb lugeda ankeetküsitlust "Teie ja kultuur", mis korraldati Eesti NSV täiskasvanud (18.a. ja vanemad) elanike hulgas 1966.a. novembris. Käesolevas kogumikus (vt. lk.24) näidatakse, et ankeetid "Teie ja raamatukogu" ning "Teie ja kultuur" annavad rahvaraamatukogude kasutajate struktuuri kohta kokkulangevaid andmeid. See võimaldab vaadelda ankeedi "Teie ja kultuur" andmestikku kui head (ja seni ainukest kogu elanikkonda hõlmavat) alusmaterjali mitmesuguste kokkuvõtete tegemiseks. Vastused küsimusele rahvaraamatukogust kirjanduse

laenamise kohta jagunesid järgmiselt:

Laenan ise regulaarselt	236 e. 17,7 [±] 2,0 %
Laenan ise juhuslikult	297 e. 22,3 [±] 2,2 %
Loen oma perekonnaliikmete (abikaasa, lapsed jt.) poolt laenatud raamatuid	292 e. 21,9 [±] 2,2 %
Ei kasuta rahvaraamatukogu	508 e. 38,1 [±] 2,6 %
<hr/>	
Kokku	1333 e. 100,0 %

Niisiis, Eesti NSV täiskasvanud eesti rahvusest elanikest kasutab rahvaraamatukogusid (regulaarselt ja ebaregulaarselt kokku) 40[±] 2,6 %.

Küsimused pole paraku kõige paremini sõnastatud. See, mida mõista raamatukogu regulaarse ja juhusliku kasutamise all, on jäetud täiesti vastaja enese otsustada. Eriti juhusliku kasutamise mõiste võib osutada laiemaks raamatukogu registreerimispiirist, milleks on teatavasti kalendriaasta algus, ja seepärast on põhjust tulemustes mõnevõrra kahelda. Ent pöörduge teiste uurimuste poole.

Teised viimastel aastatel ettevõetud uuringud on puudutanud kas elanikkonna mõningaid gruppe või teatud harrastustega inimesi (klubiküllastajaid; 1969.a. juubelilaulupeo osinejaid). 1968.a. juunis küsitleti eesti õppekeelega üldhariduslike koolide pedagoogilist personali (õpetajad, kasvatajad, vanempioneerijuhid, direktorid, õppealajuhatajad - kokku 828 vastust) kooliraadio osa kindlakstegemiseks õppeprotsessis. Ankeedi küsimuse - kas te laenate raamatuid avalikust raamatukogust? - põhjal selgub, et rahvaraamatukogu kasutab 691 vastajat (84,0[±] 2,8 %). See langeb kokku pedagoogide vastustega ankeedi "Teie ja kultuur" sellekohasele küsimusele, millest ilmnes, et pedagoogidest kasutab rahvaraamatukogu 95,0[±] 9,7 %. Vahe pole statistiliselt oluline. Klubiküllastajate ja 1969.a. juubelilaulupeo osaliste hulgas korraldatud küsitluse tulemusi vaatleme lk.58 Hõlmates

mõnevõrra erinevat inimesteringi elanikkonna üldhulgast, andsid nad ka teistsuguseid resultaate.

Nüüd vaadeldagem, milliste tulemusteni jõuti hoopis teisi andmete kogumise meetodeid kasutades. 1969.a. valmis TPedI raamatukogunduse ja bibliograafia kateedris kolm diplomitööd,¹ kus materjali kogumisel lähtuti dokumentaalmeetodist: külanõukogus peetavatest majapidamisraamatutest, millest saadi andmed alatise elanikkonna kohta, ning raamatukogu dokumentidest (lugejakaart jm.). On huvitav märkida, et ka dokumentaalmeetodile tuginevad tööd viivad samadele tulemustele: Tartu, Kingissepa ja Võru rajooni 18 külaraamatukogu teeninduspiirkonna alatistest elanikest (16-a. ja vanemad) kasutab kohalikke raamatukogusid $37,6 \pm 1,2 \%$; ankeedi "Teie ja kultuur" andmeil aga kasutas rahvaraamatukogusid maelanikest $42,8 \pm 4,1 \%$. Eri meetodeil saadud andmete vahe pole statistiliselt oluline.

Seega võime edaspidi jääda selle juurde, et umbkaudu 40 % Eesti NSV täiskasvanud elanikest kasutab rahvaraamatukogu.

1.2. Rahvaraamatukogude kasutajaskond tegevusalast lähtudes. Võrdleme rahvaraamatukogude kasutajate ja elanikkonna üldisi näitarve. Esmalt on toodud andmed inimeste tegevusalast lähtudes.²

¹ L. Meos. Tartu rajooni lõunapoolse piirkonna külaraamatukogude kasutajaskond ja selle kujunemist mõjutavad tegurid. Tln., 1969. 106 lehte masinkirjas.

A. Paja. Kingissepa rajooni külaraamatukogude kasutajaskond ja selle kujunemist mõjutavad tegurid. Tln., 1969. 182 lehte masinkirjas.

E. Tillmann. Võru rajooni külaraamatukogude kasutajaskonna kujunemist mõjutavad tegurid. Tln., 1969. 125 lehte masinkirjas.

² Ankeedid "Teie ja raamatukogu" ning "Teie ja kultuur" andsid rahvaraamatukogude kasutajaskonnast (tegevusalast, vanusest, soost jm. lähtudes) ühtelangeva pildi, seepärast esitatakse küsitluse "Teie ja kultuur" põhjal vaid elanikkonna jagunemine mitmesuguste sotsiaaldemograafiliste tunnuste järgi ning lugejate protsent vastavast elanikkonna grupist. Et mõlemat ankeeti oleks võimalik võrrelda, on nad viidud ühisele alusele ning välja on jäetud 16-17-aasta vanused lugejad.

Tegevusala	Lugejad "Teie ja raamatukogu" alusel		Elanikkond "Teie ja kultuur" alusel	
	Abs. arv	%	% elanike üldarvust	Rahvaraamatuk. kasutamise %
Vastus puudub	6	0,3	2,6	-
Kvalifitseeritud töölised	178	11,0± 1,5	15,1	35,8± 6,6
Lihttöölised	65	4,0± 0,8	6,9	29,3± 9,2
Ehitustöölised	34	2,1± 0,6	1,9	30,0± 18,2
Transporditöölised	30	1,9± 0,6	3,1	34,2± 14,6
Kolhoosnikud, sovhoositöölised	218	13,5± 1,7	14,5	39,9± 6,8
Põllumajanduse mehhanisaatorid	90	5,6± 1,1	3,7	65,3± 13,4
Kalurid	9	0,5± 0,3	0,5	33,4± 38,2
Teenistujad, administratiivtöötajad	154	9,5± 1,4	6,3	53,6± 10,6
Millitsatöötajad, tuletõrjujad	10	0,6± 0,3	0,8	50,0± 31,6
Teenindustöötajad, kaubandustöötajad	94	5,7± 1,1	4,4	52,5± 12,8
Insener-tehniline personal	92	5,7± 1,1	3,4	42,2± 14,6
Põllumajanduse spetsialistid	63	3,9± 0,8	2,9	60,5± 15,8
Kultuuri- ja kunstiala töötajad	57	3,5± 0,6	1,2	68,8± 23,4
Meditsiinitöötajad	40	2,4± 0,6	3,0	40,0± 15,4
Pedagoogid	101	6,2± 1,1	1,5	95,0± 9,4
Teaduslikud töötajad	7	0,4	0,2	-
Keskkooli- ja tehnikumi õpilased	55	3,4± 0,6	0,7	88,9± 20,6
Üliõpilased	59	3,6± 0,8	1,7	86,4± 14,6
Kodused	54	3,3± 0,6	6,2	33,0± 10,6
Pensionärid	199	12,3± 1,6	19,4	26,0± 5,6
Kokku	1615	100,0	100,0	40,0± 2,6

Näeme, et rahvaraamatukogude kasutamist mõjutab elanike asend ühiskonnas. Kaheks kärmuseks on ühelt poolt õppiv noorsugu (keskkoolis, tehnikumis, ülikoolis), kellest raamatukogusid kasutab $87,1 \pm 12,0$ % ja teiselt poolt inimesed, kes seisavad aktiivsest ühiskondlikust elust eemal - kodused. Viimastest on rahvaraamatukogude lugejaid vaid kolmandik. Suuri vahesid täheldame ka töötajate kategoorias: humanitaarintelligentsist (kultuuri- ja kunstiala töötajad, pedagoogid, meditsiinitöötajad) on lugejaid $60,0 \pm 10,8$ %, tehnikaintelligentsist (insener-tehniline personal, põllumajanduse spetsialistid) $50,6 \pm 10,8$ %; teenistujatest (sealhulgas ka kaubandustöötajad jt.) $53,0 \pm 8,0$ %; kõigist töölistest $34,2 \pm 5,0$ %. Teistest oluliselt erinev on õppurite ning pensionäride kuulumine rahvaraamatukogude lugejate hulka. Ent statistiliselt arvestatav vahe ilmneb ka füüsilise ja vaimse töö tegijate näitarve jälgides.

1.3. Rahvaraamatukogude kasutajaskond haridusest lähtudes. Veelgi räljeefsemad vahed ilmnevad, kui eristame lugejaskonda hariduse järgi.

Haridus	Lugejad "Teie ja raamatukogu" alusel		Elanikkond "Teie ja kultuur" alusel	
	Abs. arv	%	% elanike üldarvust	Rahvaraamatuk. kasutamise %
Vastus puudub	7	0,4	2,0	-
Kuni 4 klassi	145	$9,0 \pm 1,4$	26,6	$21,2 \pm 4,1$
5 - 8 klassi	598	$37,0 \pm 2,4$	40,2	$40,8 \pm 4,2$
Tööstuskool, kutsekool	64	$3,9 \pm 0,9$	4,6	$44,3 \pm 12,7$
9 - 10 klassi	162	$10,0 \pm 1,4$	4,4	$55,9 \pm 12,7$
Keskkool, gümnaasium	245	$15,2 \pm 1,7$	9,8	$59,3 \pm 8,6$
Tehnikum	213	$13,2 \pm 1,6$	6,4	$64,7 \pm 10,3$
Iõpetamata kõrgem ja kõrgem	181	$11,2 \pm 1,5$	6,1	$56,8 \pm 11,0$
Kokku	1615	100,0	100,0	$40,0 \pm 2,6$

Selgub, et hariduse kasvades tõuseb huvi rahvaraamatukogu vastu; eriti märgatav on vahe nende puhul, kelle kooliharidus piirdub 4 klassiga. Lisagem mõned keskmised näitavud: kui kogu Eesti NSV täiskasvanud elanike keskmine haridus on 7,28 klassi, siis neil, kes rahvaraamatukogu ei kasuta, ulatub keskmine haridus vaid 6,0 klassini ($\sigma = 3,0$); rahvaraamatukogu kasutajail on see aga 8,75 klassi ($\sigma = 2,9$).

1.4. Rahvaraamatukogude kasutajaskond vanusest lähtudes. Rahvaraamatukogu lugejaskonnas domineerib noorem inimene; vanuse kasvades rahvaraamatukogu kasutamine väheneb.

Vanus	Lugejad "Teie ja raamatukogu" alusel		Elanikkond "Teie ja kultuur" alusel	
	Abs. arv	%	% elanike üldarvust	Rahvaraamatuk. kasutamise %
Vastus puudub	7	0,4	-	-
18 - 19-a.	97	6,0 [±] 1,1	3,1	41,4 [±] 15,3 ¹
20 - 24-a.	195	12,1 [±] 1,6	7,3	75,3 [±] 8,7
25 - 29-a.	250	15,5 [±] 1,7	11,2	57,7 [±] 8,0
30 - 39-a.	411	25,5 [±] 2,1	20,3	47,6 [±] 6,0
40 - 49-a.	249	15,4 [±] 1,7	14,6	33,8 [±] 6,6
50 - 55-a.	75	4,6 [±] 1,0	9,2	31,2 [±] 8,2
56 - 59-a.	94	5,8 [±] 1,1	7,4	37,2 [±] 9,5
60-a. ja vanemad	237	14,7 [±] 1,7	26,9	24,0 [±] 4,4
Kokku:	1615	100,0	100,0	40,0 [±] 2,6

Langus on hüppeline, olles märgatavam juba 25 - 29-aastastel, teist korda 40. - 49. eluaastais. Stabiliseeru-

¹ Ankeedi "Teie ja kultuur" vastuste töötlemisel on tehnilistel põhjustel andmed nende kohta, kes oma vanust ei näidanud, liidetud 18 - 19-a. noorte andmetega (kokku 41 vastust). Et sel teel langesid samasse lahtrisse ka need, kes ankeedi üldse olid puudulikult täitnud (jätanud seejuures märkimata, kas nad kasutavad või ei kasuta raamatukogu), ei saa toodud protsenti tõepäraseks pidada. See peaks suurem olema.

mistendentsi märkame 50 - 55-aasta vanuses, seejärel (56 - 59-a.) huvi raamatukogu vastu koguni tõuseb, et siis uuesti langeda.

Kui täiskasvanud elanikkonna keskmine vanus on 45,4 aastat, siis raamatukogu kasutajail on see 38,9 aastat ($\sigma = 15,5$), nende keskmine vanus aga, kes raamatukogude lugejaskonda ei kuulu, on 49,7 aastat ($\sigma = 15,4$).

1.5. Rahvaraamatukogude kasutajaskond elukohast ja soost lähtudes. Teised sotsiaaldemograafilised tegurid, nimelt elukoht (linn või maa) ja sugu rahvaraamatukogude kasutajaskonna kujunemisele mõju ei avalda. Mehed ja naised kasutavad raamatukogusid vastavalt oma esindatusele rahvastikus, linna- ja maaelanikud jällegi vastavalt nende osakaalule. Nii moodustavad mehed lugejaskonnast $39,3 \pm 2,3 \%$ ja rahvastikust $39,5 \%$; naised vastavalt $59,9 \pm 2,3 \%$ ja $58,4 \%$. Mees- test kasutab raamatukogusid $41,6 \pm 4,2 \%$, naistest $39,7 \pm 3,4 \%$ ($Q = 0,02$).

Analoogiline seaduspärasus jätkub elukohast lähtudes; maaelanikud kasutavad rahvaraamatukogusid isegi mõnevõrra rohkem ($Q = 0,08$):

	Lugejad "Teie ja raamatukogu" alusel		Elanikkond "Teie ja kultuur" alusel	
	Abs. arv	%	% elanike üldarvust	Rahvaraamatuk. kasutamise %
Vastus puudub	8	0,5	1,7	
Linn (ja alev)	805	$49,8 \pm 3,4$	54,8	$38,6 \pm 3,6$
Maa	802	$49,7 \pm 3,4$	43,5	$42,8 \pm 4,1$
Kokku:	1615	100,0	100,0	$40,0 \pm 2,6$

Pilti, mida nägime kahe viimase sotsiaaldemograafilise tunnuse vaatlemisel, võib pidada ideaaliks. Vaid siis, kui lugejaskond ja elanikkond langeks proportsionaalselt kokku ka haridusest, tegevusalast ja vanusest lähtudes, võiksime

kõnelda oma uurimisobjektist, kui kõiki elanikegrupe hõlmavast r a h v a raamatukogust.

1.6. Rahvaraamatukogu kasutajaskond sotsiaaldemograafilisest üldtunnustest lähtudes. Eespool vaatlesime rahvaraamatukogu kasutajaid võrdlemisi detailses liigenduses (tegevusalast lähtudes kujunes 20, vanuse järgi 8, hariduse põhjal 7 gruppi). On ilmne, et selline vaatlus end ei õigusta - kaob ülevaatlikkus ja pealegi võivad uuritavad grupid muutuda liiga väikesteks. Osutub vajalikuks gruppide mingisuguse ühendamine, kusjuures on oluline, et moodustuvad grupid oleksid võimalikult sarnased teiste sotsiaaldemograafiliste tunnuste (elukoht, sugu, vanus, haridus) järgi. See annab õiguse vaadelda suuremaid gruppe mitte juhuslike liidetavate summana, vaid kui võrdlemisi kokkulangevate tunnustega homogeenseid rühmi.

Vaatleme näiteks kaht lugejagruppi, kes ka oma teiste sotsiaaldemograafiliste tunnuste alusel on äärmuslikud: üliõpilasi ja põllumajanduse mehhanisaatoreid. Üliõpilastest lugejate hulgas on ülekaalus tütarlapsed (62,8 %), mehhanisaatorite seas mehed (97,0 %), üliõpilastest elab 88 % linnas, mehhanisaatoreist 90 % maal, erinev on vanuseline ja loomulikult ka hariduslik struktuur. Ülalesitatust lähtudes on läbi töötatud kõik lugejagrupid nende vanuse, elukoha, soo ja hariduse järgi. Selle põhjal on dots. L. Võhandu soovitatud meetodil¹ välja arvatatud kaugused üksikute gruppide vahel. Nii selgus, et kõige kaugemale jäävad oma sisemiselt struktuurilt üliõpilaste ja kolhoosnike-sovhoositöölise (2,04), ning üliõpilaste ja põllumajanduse mehhanisaatorite grupid (2,03). Kõige lähedasemad on aga keskkooli- ja tehnikumiõpilased (0,24), teenindustöötajad ning lihttöölised (0,27) jne.

¹ L. Võhandu. Kauguse mõiste rakendusi. - Matemaatika ja kaasaeg. 2. Trt., 1964, lk. 25-30. Arvutused on tehtud TPI arvutuskeskuses raalil "Minsk 22". Matemaatilise programmi koostas arvutuskeskuse töötaja A. Vainer.

Uuritavad grupid on liidetud minimaalse ühendustee meetodil puuks. Aluseks on seejuures mitmetel teadusaladel kinnitust leidnud fakt, et otstarbekaimaks tuleb lugeda sellist seostusviisi, milles omavahel ühendatud punktide vaheliste kauguste summa on minimaalne.¹

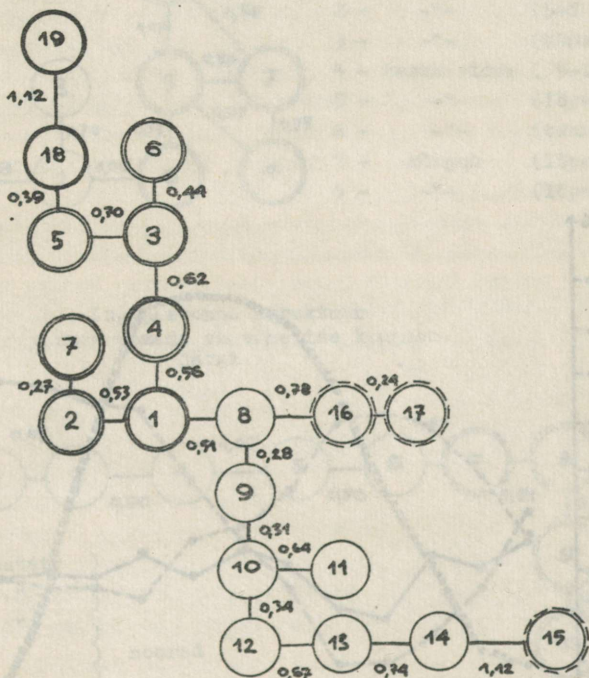
Saadud puud on esitatud juuresolevaid skeemidel. Nende põhjal on hõlbus kindlaks teha, millised lugejagrupid on sarnasemad (lähedasemad), millised erinevad. Pildis on palju ootuspärast: tegevusalade järgi märkame moodustuvat kaht suurt gruppi - ühelt poolt inimesed, kes on tegevad vaimse töö sfääris (teenistujad, tehnika- ja humanitaarintelligents), nendega liituvad keskkooli, tehnikumi ja ülikooli õppurid. Teise suure rühma moodustavad inimesed, kes on tegevad füüsilise töö sfääris. Nendega on struktuurilt sarnasemad ka need lugejad, kes seisavad tootmistööst kõrval (kodused, pensionärid).

Küllaltki kaugel on teineteisest kaubandus- ja teenindustöötajad (paljudes uurimustes, kaasa arvatud ankeet "Teie ja kultuur", vaadeldakse neid koos). Kuigi mõlemas grupis domineerivad naised (80,5 % teenindus-, 82,0 % kaubandustöötajaid) on haridustasemes ja vanuses olulisi erinevusi (kaubandustöötajad on nooremad ja haritumad). Ilmneb, et teenindustöötajad on tihedamalt seotud füüsilise töö sfääri gruppidega, kaubandustöötajad aga moodustavad otsekui ühendlülid füüsilise ja vaimse tegevussfääri rühmade vahel.

Nii jõuame lõpuks nelja põhigrupi juurde, mis on demograafilistes uurimustes sagedane: 1) füüsilise töö sfääri kuuluvad inimesed (töölised, põllumajandustöötajad), 2) inimesed vaimse töö alalt (teenistujad, intelligents), 3) õpilased-üliõpilased (kuigi viimased on küllaltki kaugel muust õppivast noorsoost) ja 4) need, kes seisavad väljaspool tootmistööd ja õppimist (kodused, pensionärid). Uus on ehk see, et nüüd on enam põhjendatud üksikrühmade ühendamine, pealegi

¹ L. Võhandu. Kauguse mõiste rakendus. - Matemaatika ja kaasaeg. 2. Trt., 1964, lk. 28.

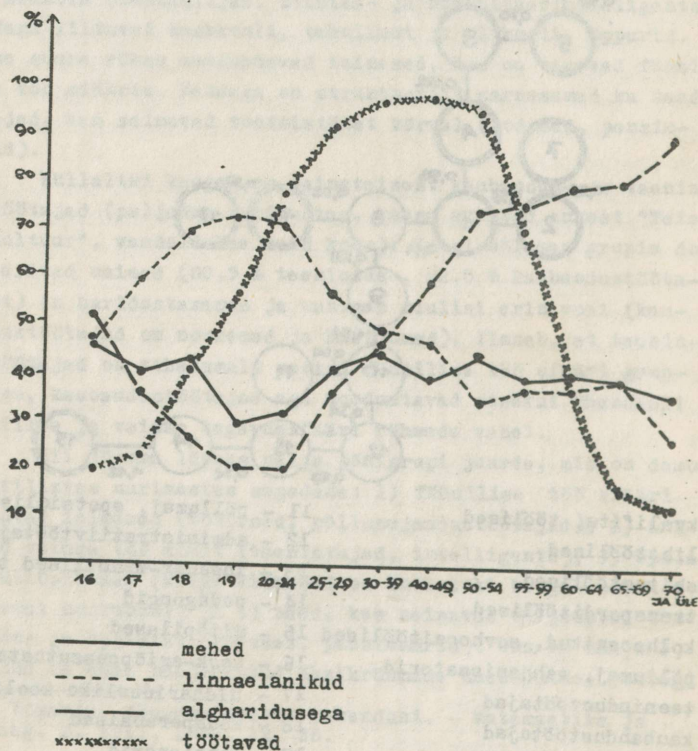
Lugejaskonna struktuur
tegevusalade omavahelise kauguse
järgi

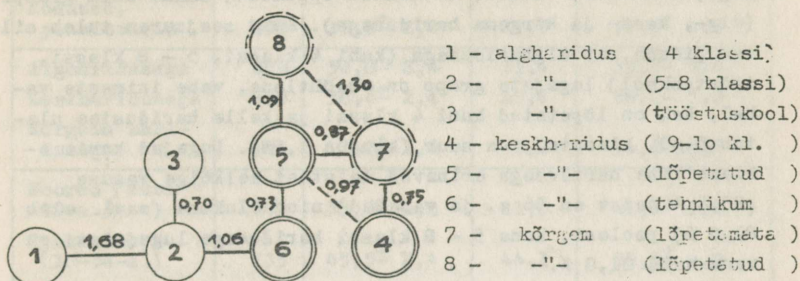
- 1 - kvalifits. töötajad
- 2 - lihttöötajad
- 3 - ehitustöötajad
- 4 - transporditöötajad
- 5 - kolhoosnikud, sovhoositöötajad
- 6 - põllumaj. mehhanisaatorid
- 7 - teenindustöötajad
- 8 - kaubandustöötajad
- 9 - meditsiinitöötajad
- 10 - kultuuri-, kunstitöötajad

- 11 - põllumaj. spetsialistid
- 12 - administratiivtöötajad, teenistujad
- 13 - insener-tehnilised töötajad
- 14 - pedagoogid
- 15 - üliõpilased
- 16 - kesk-eriõppeasutuste õpilased
- 17 - üldhariduslike koolide õpilased
- 18 - koduperenaised
- 19 - pensionärid

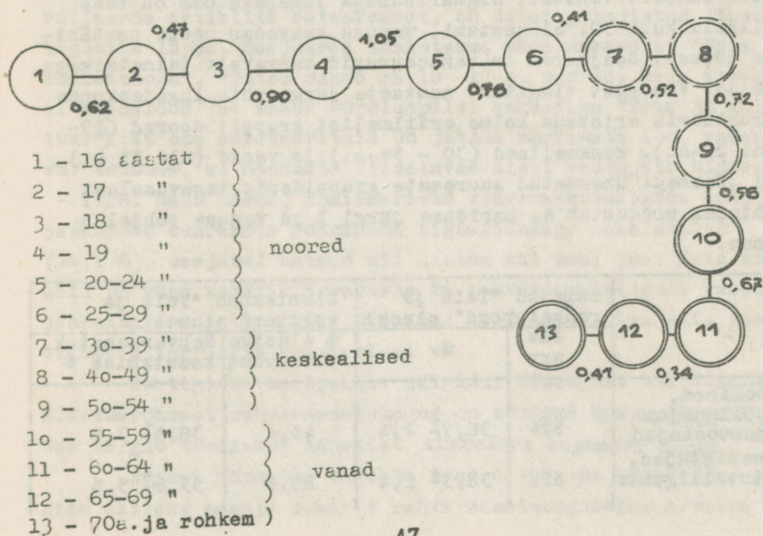
Kamatukogude kesuse ja te
struktuur lugejate vanuse järgi

Lugejaskonna struktuur haridusrühmade
oma vahelise kauguse järgi

Lugejaskonna struktuur
vanuserühmade omavahelise kauguse
järgi

on alati võimalik arvestada suurte gruppide sisemisi erinevusi.

Aluseks võttes hariduse (jälgides selle raames lugejate sugu, elukohta, vanust, töötamist-õppimist) saame kolm gruppi (alg-, kesk- ja kõrgema haridusega). Kuid seejuures tuleb silmas pidada, et algharidusega (kuni 4 klassi, 5 - 8 klassi, tööstuskool) lugejate grupp on ebaühtlane, vahe inimeste vahel, kel on lõpetatud kuni 4 klassi ja kelle haridustee ulatub 5.-8. klassini, on suur (kaugus 1,68). Lugejad kuni 4-klassilise haridusega erinevad teistest eelkõige vanuse (85,6 % neist on 56 a. ja vanemad) ning elukoha (maal elab 81,0 %) poolest, kuna 5 - 8 klassi haridusega lugejaid on vanu vaid 21,0 %.

Kõige selgemini eristame muutusi lugejate struktuuris (hariduses, soos, elukohas, osavõttus tootmisest) vanuse järgi - seda näitab ilmekalt juuresolev graafik. Vanuse kasvades muutub osavõtt tootmistevõtusest - saavutab maksimumi 30 eluaastail ja hakkab langema 50-ndate eluaastate keskel; kuni 30-aastaste lugejate hulgas domineerib linnaelanik, edaspidi nende osakaal väheneb; algharidusega lugejate osa on taas väikseim kuni 30. eluaastani, vanuse kasvades nende osatähtsus tõuseb. Seejuures on vanusegrupid kasvavalt teineteisega seotud. Vanusest tingitud muutuste järgi võib lugejaskonna struktuuris eristada kolme eriliimelist gruppi: noored (19- kuni 29-a.), keskealised (30 - 54-a.) ja vanad (üle 55 a.). Nii jõuamegi ühendatud suuremate gruppideni: tegevusalast lähtudes moodustub 4, hariduse järgi 3 ja vanuse põhjal 3 rühma.

	Lugejad "Teie ja raamatukogu" alusel		Elanikkond "Teie ja kultuur" alusel	
	Abs. arv	%	% elanike üldarvust	Rahvaraamatuk. kasutamise %
Töölised, põllumajandustöötajad	624	38,7 [±] 2,4	45,6	38,5 [±] 3,8
Teenistujad, intelligents	618	38,3 [±] 2,4	23,6	53,8 [±] 5,6

Õpilased, üliõpilased	114	7,0 [±] 1,4	2,3	87,1 [±] 12,0
Kodused, pensionärid	253	15,7 [±] 2,0	25,5	27,6 [±] 4,8
Algharidusega	808	50,0 [±] 2,4	71,4	33,7 [±] 3,0
Keskharidusega	620	38,4 [±] 2,4	20,6	60,2 [±] 5,8
Kõrgema hari- dusega	181	11,2 [±] 1,6	6,1	56,8 [±] 10,8
Noored (kuni 29-a.)	542	33,6 [±] 2,2	21,5	61,3 [±] 5,6
Keskealised (30-54-a.)	735	45,5 [±] 2,4	44,1	39,8 [±] 4,0
Vanad (üle 55-a.)	331	20,5 [±] 2,0	34,4	26,8 [±] 4,0

Saadud andmete põhjal on jälgitud rahvaraamatukogude kasutajaid üheeeselt mitme tunnuse põhjal, võttes arvesse nii tegevusala, elukohta, sugu, vanust kui haridust. Et andmestik pakub huvi ka ankeedi kui terviku ja teiste käesoleva väljaande artiklite seisukohast, on tabel paigutatud lisana kogumiku lõppu. Seejuures lähtutakse nüüd ankeedist "Teie ja raamatukogu", võttes sisse ka 16-17-a. noored, keda varem ei vaadeldud (et saada võrdluspilti ankeediga "Teie ja kultuur"). Et osa anketeeritud on jätnud märkimata soo, vanuse vm. tunnuse, ei moodusta liidetavad alati vastajate üldarvu - 1728. Nagu näeme, domineerivad rahvaraamatukogude kasutajaskonnas suuremate rühmadena algharidusega maaelanikud (34,2 %), seejärel naised nii linnas kui maal jne. Neid andmeid on väga kasulik arvestada ka rahvaraamatukogude kasutajaskonnale kui tervikule suunatud tegevuses, olgu siis soovitusbibliograafia koostamisel vm.

Ometigi on huvipakkuv jälgida, missugust osa mingist elanikerühmast rahvaraamatukogud on suutnud kaasa tõmmata. See selgub toodavast tabelist käesoleva kogumiku lõpus.

Avaneb võimalus vaadata teatud tunnuse tagamaile: jälgida näiteks meeste suhteid rahvaraamatukogudega, arvesse

võttes nende tegevusala, elukohta, vanust ja haridust.

Tabelis võib eristada mitut tunnust, mille kandjaid on enam haaratud rahvaraamatukogu kasutajaiks - nendeks on kõigepealt kuulumine vaimse töö sfääri ja õpingud, samuti noorem eluiga ning keskharidus. Teised tunnused etendavad väiksemat osa.

Täheldasime juba varem, et meeste ja naiste hõlmatuses ei esine olulist erinevust, seda kinnitab vaatlus tegevusala, elukoha, vanuse ja hariduse järgi. Erandiks kujunevad vaid kõrgema haridusega inimesed, kellest naised on rahvaraamatukogu lugejaks sagedamini. Ja kuigi elukohastki lähtudes linna- ja maarahva hõlmatuses erinevust polnud, selgub, et mõne teise tunnuse järgi ilmneb oluline vahe. Nimelt kasutavad teenistujad ja intelligents maal rahvaraamatukogu rohkem kui linnas, seesama seaduspärasus kehtib, kui võrrelda keskealisi algharidusega maa- ja linnaelanikke. Alg- ja keskharidusega inimeste kõrvutamisel tuleb arvestatav vahe keskharidusega inimeste kasuks, olulist vahet ei ilmne vaid noortel. Kesk- ja kõrgema haridusega inimeste hõlmatuses arvestatavat erinevust ei esine. Vanusest lähtudes on alati arvestatav ülekaal noorte poolel.

Tegevusala jälgides märkasime, et kõige enam kasutavad rahvaraamatukogu õpilased-üliõpilased, siis teenistujad ning töölised, lõpuks pensionärid ja kodused. Kõigi tegevusalade vahel ilmnis oluline erinevus. Lähem vaatlus näitab, et tegevusalast johtuvad vahed ilmnevad alati maal ja naistel - linnas ja meestel aga harvem. Just maal kasutavad töölised rohkem rahvaraamatukogu kui kodused ja pensionärid, õpilased rohkem kui teenistujad jne., sama ilmneb ka naiste puhul.

Ja nüüd neist, kes on rahvaraamatukogust kõige enam kõrvale jäänud. Need on eelkõige elatanud inimesed, kes seisavad väljaspool tootmistegevust ja õpinguid (23,3 %), algharidusega vanad inimesed (25,6 %), eakad naised (26,3 %) ja vanemaealised linnaelanikud (26,3 %). Märkame, et üha domi-

neerib vanuse tunnus. Teise tähtsana tunnusena esineb kas tegevusala või haridus.

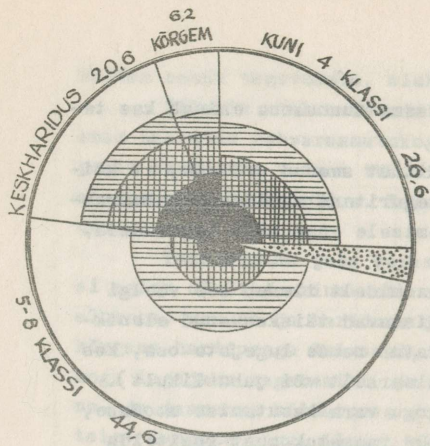
Oleme seega veelkord kinnitust saanud sellele, et kõigest sotsiaaldemograafilistest teguritest avaldavad rahvaraamatukogude kasutajaskonna kujunemisele enam mõju tegevusala, haridus ja vanus.

Juuresolevalt ketasdiagrammidelt ilmneb see veelgi piltlikumalt. Ketta sektorid tähistavad täiskasvanud elanikkonda, iga sektori sees on eraldatud nende lugejate osa, kes kasutavad rahvaraamatukogu (regulaarselt või juhuslikult). Lisaks esitame veel ühe raamatukogu vara kasutamise mooduse, nimelt teoste lugemise, mis võetud raamatukogust küsiteldu perekonnaliikme poolt, arvestades seega ka nn. varjatud lugejaid. Muidugi pole meil teada, kui sageli selline perekonnaliik raamatu kasutamine toimub. Teiste perekonnaliikmete toodud teoseid loevad rohkem keskealised inimesed (40 - 49-aastased 31,8 %), ootuspärase vanema põlve asemel (60-a. ja vanemal on vastav näitav vaid 19,2 %), neid on rohkem tööliste hulgas (24,5 %), teenistujate ja intelligentsi keskel (21,2 %), kõige vähem muidugi õpilaste seas (6,4 %). Haridusest lähtudes loevad teiste toodud raamatuid kõige rohkem 5 - 8-kl. haridusega (26,5 %), kõige vähem kõrgema haridusega inimesed (16,0 %); neid on mõnevõrra rohkem meeste hulgas ja linnas.

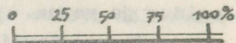
Ent üldpildi "varjatud" lugejad ei müüda: kõige enam jääb rahvaraamatukogust kõrvale siiski elatanud inimene (60-aastastest ja vanematest - 56,8 %), vähese haridusega (kuni 4 klassi - 56,6 %), kodune ja pensionär (51,8 %).

TRU Raamatukogu

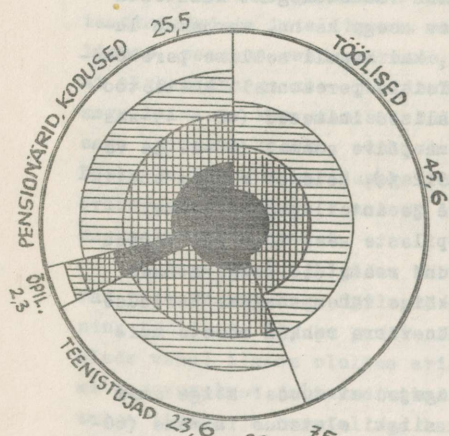
Rahvaraamatukogu kasutamine

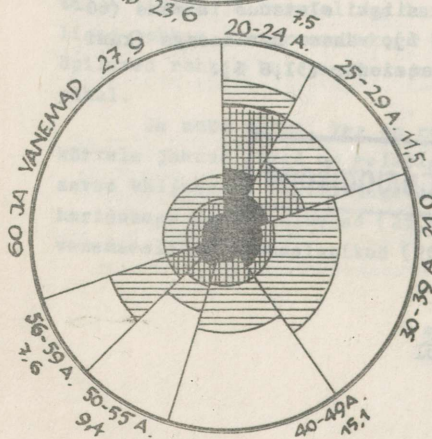
- ei kasuta
- kasutavad teiste vahendusel
- kasutavad ebaregulaarselt
- kasutavad regulaarselt

a) lähtudes haridusest

b) lähtudes tegevusalast

c) lähtudes vanusest

2. Rahvaraamatukogu kasutajaskonna kujunemist mõjutavad tegurid

Oleme seni vaadelnud rahvaraamatukogude kasutajaskonda vaid sotsiaaldemograafiliste tunnuste järgi, peatumata põhjustel, miks ta selliseks on kujunenud. Mõistagi saab ka mõningaist ülalesitatud tegureist, nagu vanus, põhjusi välja lugeda, kuid me ei ole jälginud kõiki lugejaskonda kujundavaid tegureid, mille ring võib olla üpris lai. Peatume sel küsimusel olemasoleva materjali põhjal pikemalt.

Loomulikult tuleb inimene raamatukokku huvist või vajadusest teose järele. Eemalejäämise põhjusi võib olla väga gi suur hulk, nad võivad esineda üksikult või omavahelistes kombinatsioonides: huvi (vajaduse) puudumine; lugemishuvi rahuldamine teiste kanalite kaudu (isiklikud raamatud, sõprade-tuttavate lugemisvara, teised (teaduslikud ja eriala-) raamatukogud; puudujäägid raamatukogus eneses (tarvilikke teoseid kas pole või on neid ebapiisavas eksemplaride arvus); ebakohad raamatukogude töös (raamatukogusid on kas vähe või nad on ebaratsionaalselt dislotseeritud, töötajad on ebasobivad, järjekorrad pikad, ruumid kitsad vmt.); inimene on liialt seotud töö ja koduste talitustega; tervis ei lase raamatukogus käia või ei võimalda koguni üldse lugemist; inimese vaba aeg on täidetud osalemisega muudest kultuurielu vormidest ja massikommunikatsiooni vahenditest (kino, teater, ajakirjandus, televisioon jne. - ning jällegi ei jätku raamatukogu jaoks aega). Nagu näeme, on võimalikke põhjusi lugemisest loobumiseks ja raamatukogust eemalejäämiseks külluses. Osa siin nimetatuid on omaette uurimisobjektideks käesolevas kogumikus (rahulolu raamatufondiga, raamatukogu ruumid, tööaeg), teisi püüame vaadelda allpool.

2.1. Vaba aeg. Aega, mis jääb üle tööst, õpinguist, ühiskondlikest kohustustest ja kodustest toimetustest, on täiskasvanud elanikel tööpäeviti keskmiselt 3,26 tundi ($\sigma = 1,63$), puhkepäevadel 6,16 tundi ($\sigma = 2,51$). Suurimad kõikumised on tööpäevases vabas ajas: seda on vähem nooremil ja keskeas inimestel, kõige vähem 40-49-aastastel (2,82 t.), kõige rohkem elatanuil (60-a. ja vanemil 4,01 t.); linnaelanike vaba aeg ulatub 3,42, maaelanikel 3,14 tunnini. Meeste ja naiste vahel suurt erinevust pole: meestel 3,33 tundi, naistel 3,20 tundi. Ent samas ilmneb, et hariduse suurenedes vaba aeg väheneb; algharidusega inimestel on tööpäevil vaba aega 3,34, keskharidusega 3,19 ja kõrgema haridusega inimestel vaid 2,92 tundi.

Puhkepäevade vaba aja maht tasakaalustub mõneti, erineva haridustasemega inimestel on seda peaaegu võrdselt, ilmneb koguni väike kasvutendents: algharidusega inimestel 6,10 t., keskharidusega 6,24 t., kõrgema haridusega 6,32 tundi. Puhkepäevadel on rohkem aega nooremil, 18 - 19-aastastel 7,05 t.; 20 - 24-aastastel ning 60-aastastel ja vanemil on vaba aega peaaegu võrdselt (vastavalt 6,46 ja 6,44 tundi). Ent puhkepäevil on naistel aega tunduvalt vähem kui meestel (esimestel 5,78 t., teistel 6,65 t.), ning nagu tööpäevil, nii ka puhkepäevil on vaba aega vähem maa-rahval (linnas 6,53 t., maal 5,66 t.). On ilmne, et erinevused vaba aja mahus tingivad ka erinevat osavõttu mitmesuguste kultuuriasutuste tegevusest, sealhulgas raamatukogu kasutamisest. Eriti peaks see tunda andma keskealistel.

Kuid rahvaraamatukogu kasutajail ja mittekasutajail on vaba aega peaaegu võrdselt (esimestel tööpäevadel 3,22 t. ja puhkepäevadel 6,13 t., teistel vastavalt 3,29 t. ja 6,16 t.). Samasugust ühtelangemist rahvaraamatukogu kasutajate ja mittekasutajate osas märkame nii vanusest, haridusest, soost kui ka elukohast lähtudes, kusjuures neil, kes raamatukogu ei kasuta, on vaba aega natuke rohkem.

Seega vaba aja maht iseenesest rahvaraamatukogu kasu-

tamist täiesti ei määra. Küll aga mõjutab vaba aja hulk raamatukogu külastamissagedust. Ent seda vaatleme lähemalt vastavas peatükis.

2.2. Rahvaraamatukogu kaugus elukohast. Raamatukogu külastatakse nii töölt kui ka eraldi kodunt tülles. Linnas on rahvaraamatukogu elukohale lähemal 61,3 %, maal 65,7 % lugejaist. Mõistagi on möödas ajad, mil raamatukokku tuldi 30 - 40 kilomeetri kauguselt. Kuid selgub huvitav paradoks: vaatamata teede- ja liiklusolude paranemisele muutub raamatukogu ja küllap teistegi teenindusasutuste mõjupiirkond järjest väiksemaks. 1920. a. oli rahvaraamatukogu keskmine raadius maal umbes 8 - 9 versta, nüüd külaraamatukogu puhul vaevalt 3 - 4 kilomeetrit. Ja põhjus ei seisne sugugi ainult selles, et raamatukogusid on arvukamalt.

Oleks väga hea, kui omaksime andmeid selle kohta, kuidas elanikkond on raamatukogude suhtes paigutatud. Et ankeediandmestik meid selles ei aita, tuleb lähtuda lugejaskonna asetusest raamatukogude suhtes.

Lähtugem eeldusest, et raamatukogu suhtes on kõik elanike sotsiaaldemograafilised grupid paigutatud ühtlaselt. Selleks väiteks peaks olema alust, sest meil puuduvad ju tüüpilised intelligentsi, tööliste jt. elamurajoonid; rahvaraamatukogusid aga püütakse rajada just elamurajoonidesse. Järelikult tekitab lugejaskonna sotsiaaldemograafilise struktuuri muutumine ühenduses suureneva kaugusega raamatukogust ka erinevat suhtumist viimasesse.

Selgub, et kauguse mõju avaldub linnas ja maal erinevalt, 86,6 % linnalugejatest kulub rahvaraamatukokku jõudmiseks kuni 20 minutit aega. Linnalugejal kulub raamatukokku jõudmiseks keskmiselt umbes 12 minutit (6 = 9,5 min.). Kohaleminemiseks tarviliku aja kasvades kahaneb keskealiste (eriti 40 - 49-aastaste), samuti kesk- ja kõrgema haridusega lugejate osakaal. Eespool leidsime, et ka vaba aega on neil elanikegruppidel kõige vähem. Seega avaldub kauguse mõju raamatukogu külastamisele just nimetatud lugejagruppide juures. Seevastu

asetuvad raamatukogust kaugemal esikohale pensionärid, kes lähedal elunevatest lugejatest on hoopis tagasihoidlikumal, 6.kohal; see näitab, et pensionäridel on küllalt vaba aega raamatukogu külastamiseks ka kaugemalt. Linnas on raamatukokku minekuks kuluva aja mõju minimaalne, millest küll ei järeldu, nagu oleks linnades raamatukogusid juba piisavalt (pole ju paljudes uutes elamurajoonides raamatukogusid sootumaks); pigem on põhjuseks intensiivne päevane migratsioon.

Teisiti on lood maal. Meie maa-asustus pole mitte üksnes hõre, vaid ka võrdlemisi *U h t l a s e l t* hõre. Kuigi külaraamatukogud asetsevad reeglipäraselt suuremates keskustes (selle poole vähemalt püüeldakse), selgub siiski, et elanike asustustiheduses kuigi järske erinevusi pole. Jälgime, kuidas elavad raamatukogu suhtes 18 Tartu, Võru ja Kingissepa rajooni külaraamatukogude elanikkond 5 km raadiuses. Selgub, et asustustihedus on peaaegu sama: kilomeetri raadiuses raamatukogude ümber elab 22,4 %, 1-2 km kaugusel samuti 22,4 %, 2-3 km kaugusel 18,7 %, 3-4 km kaugusel 17,6 %, 4-5 km eemal veel 18,0 %.¹ Ja alles siitpeale muutub asustus mõnevõrra hõredamaks. Just see teeb maaelanikkonna teenindamise keerukaks. Kauguse kasvades hakkab elanikkonna hõivatus raamatukogust vähenema, seda on täheldatud juba avaldatud uurimustes,² seda näitavad ka Tartu, Võru ja Kingissepa rajooni kohta 1969.a. valminud uurimused. Kui kuni poole kilomeetri kaugusel elunevaist inimestest kasutab raamatukogu 65,0 % ja 0,6-1,0 km kaugusel paiknevaist 53,0 %, siis 1-2 km eemal on see näitarv 41,1 %, 2-3 km kaugusel 36,0 %, 3-4 km raadiuses 38,0 %, 4-5 km kauguse korral 33 %, 5-6 km kaugel 34 % jne. (Kokkuvõtlikud andmed 18 külaraamatukogu kohta.) Kauguse kasvades väheneb järjest tööliste, teenistujate ja intelligentsi osa, enam-vähem endiseks jääb vaid õpilaste hõlmatus. Ning vanuse

¹ Arvutatud lk. 38 viidatud diplomitööde alusel.

² M. Gross ja E. Merisaar. Elanikkond, lugejad ja raamatukogude võrk Rakvere ning Pärnu rajoonis. - Nõukogude Eesti raamatukogundus 3. Tln., 1969, lk. 94.

järgi võttes väheneb kauguse kasvades raamatukogu ja elukohta vahel just keskealiste hõlmatus.

Maaraamatukogu kasutajal kulub kohale jõudmiseks aega keskmiselt 23 minutit (6 = 21 min.). Silmas pidades küllalt suurt standardhälvet, jõuamegi ankeedi "Teie ja raamatukogu" alusel samade tulemusteni nagu dokumentaalmeetodil kogutud andmeid selgub: külaraamatukogu keskmine mõjupiirkond on 3-4 kilomeetrit, selles raadiuses elab kasutajate enamik. Ent on küllalt neidki, kes elavad sellest raadiusest väljaspool. On ilmne, et maal on raamatukogude paremaks kättesaamiseks veel palju ära teha.

2.3. Võimalike "konkurentide" osa. Meie rahvaraamatukogude tekkeastail oli ääretult vähe võimalusi osaleda teistest kultuuriasutustest, võis vahest kaasa lüüa vaid laulu- ja mängu-seltsides. Tänapäeva inimese päralt on teater, raadio, televisioon jne. Nad kõik vajavad ning leiavad oma auditooriumi ja kasutajaskonna ja võimalik, et mõnikord toimub see teiste institutsioonide, sealhulgas raamatukogude arvel. Milliseks on kujunenud rahvaraamatukogu ja teiste kultuuriasutuste, eriti massikommunikatsioonivahendite (kino, televisiooni) vahekorrad?

Selgub, et vastuolusid siin ei esine, konkurentsist kõnelemata. Rahvaraamatukogude kasutajaskond kujunebki kultuuri vastuvõtmise aspektist aktiivsemaid inimestest. Veel enam - on välja kujunenud otsekui teatud inimestering, kes käivad nii kinos, teatris kui ka kontsertidel, harrastavad isetegevust jne. Selle ringi määravad üldjoontes kaks tunnust: vanus (ülekaalus nooremad) ja haridus (enam on neid, kel suurem haridus). Tundub, et osavõtt ühest kultuuriasutusest toob kaasa elavama huvi ka teise vastu. Sellega on ka seletatav, miks teatud harrastustega inimesed kasutavad rahvaraamatukogusid aktiivsemalt kui elanikkond tervikuna.

Respool (lk.37) mainisime klubiküllastajate väljaselgitamiseks 1968.a. korraldatud küsitlust (1661 vastust). Klubi-

külastajate osa oli selles küllaltki suur. Ankeedist selgub, et rahvaraamatukogusid kasutab 67,0[±] 2,2 küsitletuist. Alljärgnevast tabelist näeme, et vahe rahvaraamatukogu kasutamises esineb mitte ainult üldiselt, vaid ka läbi kõigi vanusegruppide. Kõikjal, välja arvatud 20 - 24-aastased, ilmnevad kahe ankeedi alusel saadud tulemustes statistiliselt olulised vahed. Kuigi vanuse kasvades näeme siingi langust, selgub, et elatanud inimene, kes võtab osa klubi tegevusest, kasutab rahvaraamatukogu siiski rohkem kui tema eakaaslased elanikkonnas keskmiselt võetuna.

Vanus	Kasutab rahvaraamatukogu %	
	Klubikülastajate küsitluse põhjal	Ankeedi "Teie ja kultuur" põhjal
Kuni 16-a.	83,0 [±] 9,4	-
17 - 19-a.	87,2 [±] 4,0	-
20 - 24-a.	77,4 [±] 4,8	75,3 [±] 8,7
25 - 29-a.	72,7 [±] 5,8	57,7 [±] 8,0
30 - 39-a.	59,0 [±] 5,2	47,6 [±] 6,0
40 - 55-a.	55,8 [±] 5,6	33,1 [±] 5,2
56-aastased ja vanemad	38,0 [±] 8,0	26,8 [±] 4,0

Ka 1969.a. juubelilaulupeost osavõtnud mees-, nais- ja segakooride lauljate ning puhkpillimängijate küsitlemine (juunis 1969; 1280 vastust) andis rahvaraamatukogude kasutamise kohta kõrgema protsendi - 59,4. (Andmed on saadud küsitluslehtede eelneva, 10 % ulatuses tehtud valiku läbitöötamisel.)

Et ka rahvaraamatukogude kasutajaskonnas annavad tooni nooremad ja haritumad inimesed, leiame, et rahvaraamatukogu ja teiste kultuuriasutuste vahel vastuolusid ei ole. Tõepoolest, neist, kes kasutab rahvaraamatukogu, käib 85 % ka teatris, kuna neist, kes rahvaraamatukogu ei kasuta, käib teatris 61,0 %. Peaaegu samas vahekorras on kinos käimine. Ajalehti loetakse tänapäeval nii laialdaselt (80,9 % teeb seda pidevalt, 5,2 % keskmiselt, 4,6 % juhuslikult; ajalehti ei loe

9,1 %), et nad on levinud nii nende hulgas, kes raamatukogu kasutavad (88 % neist loeb ajalehti pidevalt) kui ka inimeste seas, kes raamatukogust on kõrvale jäänud (neist loeb ajalehti pidevalt 76,0 %).

Alljärgnevalt tabelist on näha, kuidas seostub kino ja teatri külastamine rahvaraamatukogu külastamissagedusega.

Raamatukogu külastamine	Arv	Kino külastamine %			Teatri külastamine %		
		Ei käinud või käis üksikjuhtumil	Keskmiselt (1 kord 3 kuu jooksul kuni 1 kord kuus)	Sagedasti (2 korda kuus või tihedamini)	Ei käinud või käis üksikjuhtumil	Keskmiselt (1 kord 2-3 kuu jooksul)	Sagedasti (1 kord (1 kord kuus või sagedamini)
Külastab harva (üksikjuhtumil)	353	48,0	20,0	32,0	67,0	21,0	12,0
Keskmiselt (1 kord 3 kuu jooksul kuni 1 kord kuus)	613	34,0	22,0	44,0	56,0	27,0	18,0
Sagedasti (2 korda kuus või tihedamini)	686	21,0	19,0	59,0	45,0	28,0	27,0
Kokku	1652	32,0	20,0	48,0	53,0	27,0	20,0

Näeme, et see, kes käib raamatukogus harva, viibib vähe ka teatris ja kinos. Ja vastupidi. Inimestest, kes käivad sageli kinos, külastavad üle poolte (52 %) sageli ka raamatukogu, kolmandik (34 %) keskmiselt ja vaid 14 % harva. Ning teatrikülastajate puhul täheldame sama - nendestki üle poolte (54 %) käib raamatukogus sageli, 34 % keskmiselt ja 12 % harva.

Järgmises tabelis, mis on koostatud 14 tunnuse alusel küsimuste järgi, kas raamatukogu kasutajal on isiklik raamatukogu, kui suur see on, kui sageli käiakse teatris ja kinos ning kuidas on 3-4 viimase aasta jooksul muutunud nende külastamine, ilukirjanduse lugemine jne., esitame kaks teineteisest kaugemal¹ asetsevat lugejagruppi tegevusalast, haridusest ja vanusest lähtudes.

	Tegevusala		Haridus		Vanus	
	Üliõpilased	Kodused	Lõpetamata kõrgem	Kuni 4 kl.	18 a.	70 a. ja vanemad
Omab isiklikku raamatukogu	93,2	83,3	97,0	56,4	95,9	59,7
Isikl. raamatukogu on suur (üle 300 eks.)	20,3	1,8	30,0	1,3	20,4	2,4
Ostab raamatuid	93,2	61,0	98,0	38,7	93,8	29,2
On 3 kuu jooksul ostnud üle viie raamatu	49,1	9,2	53,4	10,2	22,4	8,5
Loeb ilukirj. rohkem kui 3-4 a. tagasi või endiselt	47,4	64,8	64,6	64,6	71,4	57,3
Käib kinos 2 korda kuus või sagedamini	89,9	16,6	64,0	10,8	89,7	8,5
Käib kinos rohkem kui 3-4 a. eest või endiselt	79,6	31,4	54,3	34,6	87,7	28,0
Käib teatris 1 kord 3 kuu jooksul või sagedamini	81,3	18,5	77,6	5,4	andmed puuduvad	

¹ Kaugused lugejagruppide vahel on arvatatud eespool (lk.43) selgitatud põhimõttele.

Käib teatris rohkem kui 3-4 a. eest või endiselt	76,2	37,0	65,0	34,0	75,5	29,2
Vaatab televiisorit rohkem kui 3-4 a. tagasi või endiselt	40,6	81,4	65,9	79,5	73,4	54,8
Käib raamatukogus 2 korda kuus või sagedamini	44,0	27,7	44,6	27,2	48,9	30,4
Käib raamatukogus rohkem kui 3-4 a. eest või endiselt	79,6	48,1	69,8	55,0	71,4	52,4
Laenab raamatukogust kirjandust 2 või enamalt teadusalalt	83,0	26,0	87,4	34,0	57,0	46,3
On lugenud palju (üle 46) ankeedis näidatud teostest	66,1	27,7	64,0	17,7	28,5	20,7

Üksikute lugejagruppide vahelise kauguse arvestamise kõrval on võimalik toodud andmete põhjal välja arvutada nn. kultuuri vastuvõtmise indeks (mis kujutab endast kaalutud keskmist, kusjuures arvesse on võetud kõik ülalesitatud tunnused). Selle järele asetuvad esikohale aktiivseimate kultuurielust osalejatena inimesed lõpetamata kõrgema haridusega (0,654), neile järgnevad inimesed kõrgema haridusega (0,649), keskeri (0,624) ja kesk- (0,621) ning 9-10 kl. haridusega (0,604), tööstuskooli (0,532), 5-8 kl. haridusega (0,486) ja lõpuks need, kelle haridus on alla 4 klassi (0,321). Samasuguses pingereas, nagu veendusime juba eespool, on üksikute hariduslike gruppide osavõtt rahvaraamatukogust. Analoo- list kokkulangemist märkame ka tegevusalast ja vanusest läh- tudes. (Vastu ootusi ei asetse kultuuri vastuvõtmise indeksi

alusel esikohale inimesed kõrgema, vaid lõpetamata kõrgema haridusega - praktiliselt üliõpilased. Küllap teeb suurema haridusega inimene nõudlikuma valiku sellest, mida pakutakse ja omandab seda sügavamalt. Meie ülesesitatud näitaja tugi-neb ju vaid kvantitatiivsele vaatlusele.)

2.31. Televiisioon ja raamatukogu. Sageli kuulduv arvamus, et raamatukogu (ja mitte ainult selle!) kasutamisele avaldab negatiivset mõju vaatelevi. Kuidas on sellega lood? Kogu Eesti NSV täiskasvanud elanikkonnast oli 1966.a. kodus televiisoreid 45 protsendil. Raamatukogude kasutajail oli televiispr kodus 44 %, mittekasutajail 46 %. Need on nii kokkulangevad näitajad, et mingit seost (ei negatiivset ega positiivset) siin ei valitse ($Q = 0,04$). Ehk on asi televiisori jälgimise sageduses? Televiisorit vaatas sageli ja keskmiselt 49 % elanikkonnast. Raamatukogu kasutajaist vaatab televiisioonisäateid sagedasti ja keskmiselt 50 %, mittekasutajaist 48 %. Jällegi ei mingit seost ($Q = 0,04$). Võib olla mõjutab televiisori jälgimine raamatukogu külastamissagedust? Samuti mitte. Neist, kes külastavad raamatukogu regulaarselt, vaatab televiisorit koguni 53 %, kuna neist, kes külastavad raamatukogu juhuslikult, jälgib televiisorisäateid regulaarselt ja keskmiselt vaid 46 %.

2.32. Isiklik raamatukogu ja rahvaraamatukogu. Probleem on võrdlemisi vana, vanemaid, mida on käsitletud seoses rahvaraamatukogude asendi ja ülesannetega meie ühiskonnas. Aegade kestel on avaldatud kõige erinevamaid arvamusi, mis kõik aga langevad kokku ühes: isiklik raamatukogu ja avalik raamatukogu välistavad teineteist - kui evitakse raamatuid kodus, ei võeta neid laenukogust ja vastupidi. Eesti raamatukogude ajaloost leiab episoode, kus selle kujuteldava vastandlikkuse põhjal kutsuti üles rahvaraamatukogude sulgemisele. See juhtus mõõdunud sajandi lõppkümnendel. K.A. Hermann, toimetajana vägagi kõikuv isik, kirjutas 1887.a. "Postimehes"

resoluutselt: "Raamatukogud surgu!"¹ Hermann leidis, et inimesed laensvad raamatuid raamatukogust ning ise endale lugemisvera enam ei osta. Raamatukogud aga (mille arv tollal küündis vaevu 150-le) ostavad ära ehk vaid paarsada ekaemplari, ülejäänud tiraaž jäävat seisma. Siit võrsuvat suured kahjud kirjastajaile ja kaupmeestele. "Noored kauni andega kirjamehed kirjutaksid Jumala muidu raamatuid, aga mis sest kasu, kui keegi neid ei julge trükkida. Selle pärast saavad siis raamatukogud asja nii kaugemale viima, et viimaks vähe või ei sugugi raamatuid Eesti keeles enam ei trükita."

Ja ikka samast murest raamatute vähesest ostmisest on kantud 1886.a. "Isamaa kalendri" anonüümne üleskutse: "Laenuraamatukogud ei ole mitte jõukamatele, vaid kehvamatele ja vaestele. Häbi on, kui see, kelle jõud jaksab raamatut osta, seda enesele laenuraamatukogust kerjama läheb. Kel jõukamal vähegi suutundmist on, see hoidku ennast laenuraamatukogust eemale!"² Kõrvalepõikena olgu lisatud, et sellistele soovitud tänapäeval enam paika pole, puuduvad ju raamatukogu kasutamise ja sissetulekute suuruse vahel arvestatavad seosed. Ent arvamuse isikliku ja avaliku raamatukogu vastandlikkusest püsib endiselt jõus. See väljendub kas või juhistes, mida jagatakse rahvaraamatukogudele elanikkonna kaasahaaramiseks. See leiab väljendust Kirjastuskomitee esimehe asetäitja L. Parašini artiklis, kus leitakse, et eesti rahvas on kas nii individuaalsetlik (või rikas?), et eelistab raamatuid ise osta, avaliku raamatukogu kasutamisest aga loobuda.³

Muidugi, meie kirjastamissuunda silmas pidades, mis suhteliselt väikese arvu nimetuste juures annab teoseid välja sageli otse mummittiraažides, tundub selline seletus ühena-

¹ Raamatukogudest. - Postimees, 1887, 31.märts, lk.1-2, nr. 15.

² Laenuraamatukogud. - Isamaa kalender 1886 aasta peale. 8.ok. Trt., 1885, lk. 23-28.

³ L. Parašin. Meie igapäevast leiba ... meie tänapäevast vaimutoitu... - Sirp ja Vasar, 1969, 1.mai, lk. 2, 6.

gi loomulik. Ometi selgub, et isiklik ja avalik raamatukogu teineteist ei välista. Pigem vastupidi: ühe kasutamine teataval määral koguni soodustab teise kasvu.

Isiklik raamatukogu ja selle kasv ning ühiskondliku raamatukogu kasutamine ja kasutamise intensiivsus on nähtused, mida seletavad hoopis muud faktorid. Belkõige inimese enda asend ühiskonnas, tootmises, tema haridus, ka vanus. Seega vajadus raamatu järele. Pöördugem faktide poole. Neist, kes kasutavad rahvaraamatukogu, omab isiklikku raamatukogu 72 %, ja neist, kes ei kasuta, evib isiklikke raamatuid 61 %. Vahe on oluline. Ilmneb ka (kuigi nõrk, $Q = 0,243$) positiivne side isikliku raamatukogu olemasolu ja rahvaraamatukogu kasutamise vahel. Koduse raamatukogu kasvades huvi rahvaraamatukogu vastu ei kahane - selle kasutatavus koguni tõuseb. Neist lugejatest, kel raamatukogu kodus puudub, käis rahvaraamatukogus 2 korda kuus ja sagedamini 34,5 %; lugejaist, kes evivad kodus enam kui 300 raamatut, käivad raamatukogus sagedasti 45,0 %; enam kui 1000 raamatu valdajaist aga koguni 57,1 %.

Nagu eespool märkasime, kasvab hariduse tõusuga huvi raamatukogu vastu. Sama ilmneb ka isikliku raamatukogu puhul. Nende elanike keskmine haridus, kel isiklikku raamatukogu pole, on 5,64 klassi; kuni 50 raamatu valdajail 6,72 klassi; 50-100 raamatu olemasolu korral - 7,83 klassi; 100-300 raamatu puhul - 9,17 klassi; 300-500 teosega - 10,02 klassi; inimestel 500-1000 raamatuga - 10,95 klassi ja nende keskmine haridus, kel on kodus üle 1000 raamatu - 11,4 klassi. Varnusest lähtudes leiame, et suuremad isiklikud raamatukogud on keskeelistel (suurimad 30-49 a. piires), noortel ja elatanuil on kodus raamatuid vähem: üle 60 a. vanadest pole 53 % raamatuid hoopiski. See on ka mõistetav - noored alles muretsevad endale raamatuid, vanad enam ei osta või teevad seda tagasihoidlikumalt.

Jälgides korraka kolme komponenti - haridust, koduste

raamatukogude suurust ja rahvaraamatukogu kasutamist, saame kokkuvõtvalt öelda: kui inimesel mingil põhjusel isiklikku raamatukogu pole, märkame haridustaseme tõustes järjest kasvavat tendentsi pöörduda avaliku raamatukogu poole. Kui tegemist on väikese koduse raamatuvarega, siis algharidusega inimestele näib sellest piisavat ning arvestatavat tendentsi rahvaraamatukogu poole pöördumiseks ei ilmne, küll aga suureneb raamatukogude kasutatavus hariduse kasvades (kesk- ja kõrgema hariduse korral). Suure isikliku raamatukogu puhul (300 eks. ja rohkem) märkame jällegi elavnevat pöördumist rahvaraamatukogu poole, seda kuni keskhariduseni: sellest kõrgemal haridustasemel rahvaraamatukogu poole pöördumises ei valitse tihedat sidet. Küll aga ei teki ühegi haridusgrupi ege isikliku raamatukogu suurusaste juures olukorda, kus isiklik ja rahvaraamatukogu teineteist välistaksid. Kontrollides seda väidet küsimustega: mitu raamatut lugeja viimase kolme kuu jooksul ostis ja kui sageli ta rahvaraamatukogu külastab, märkame jällegi, et see, kes ostab raamatuid rohkem, käib sagedamini ka raamatukogus.

Vastavalt usutav, et kirjeldatud koduste ja avalike raamatukogude vahekorrad tähendaksid seda, et laenama tul-lakse samu teoseid, mida koju ostetud. Küllep need kaks võimalust täiendavad teineteist vastastikku: seda, mida koju ei muretseta, laenatakse avalikust raamatukogust, ja vastupidi. Siin peaks saama tömmata paralleele selle järgi, milline on raamatukogu kasutajate suhtumine perioodilistesse väljannetesse. Ajalehed, millel on ju väga lai tellijaskond, seisuvad raamatukogus peaaegu kasutamata; nende lugejad moodustavad vaid 8 % inimestest, kes ajalehti koju tellivad. Et isiklik raamatukogu kujundab nõudeid, millega pöördutakse raamatukogude poole üldse ja ka rahvaraamatukogude poole, on kodusel raamatuvareal lugejaskonda kujundava faktorine suur tähtsus. Vaid siis, kui raamatukogus soovitavat kirjandust leidub, tekib mitmeaastaste elanikegruppide ja raamatukogu vahel kindel side. Kui aga raamatukogu nõutavat

ei suuda pakkuda, võib side nõrgeneda ning põhjustada lõpuks raamatukogust eemalejäämist. Seega peegelduvad muutused isikliku raamatukogu kasvus ja eriti selle koostises ka raamatukoguhoidjaille eestvõetavates nõudmistes.

Ent koduste raamatukogude aiselise külje kohta pole meil andmeid (see eeldeks omaette raamatuloendust). Saamesiinkohal tugineda vaid ilukirjanduse ja mitteilukirjanduse vahekordadele: kas koduses raamatukogus on ilukirjandust üle või alla poole, või umbes pooleks. Isiklikus raamatuvaras domineerib ootuspäraselt ilukirjandus: 67 % kodudes on see ülekaalus. Ilukirjandus moodustab poole või alla selle (küllap eri- ja huvialase kirjanduse rohkuse tõttu) teaduslike töötajate isiklikes raamatukogudes; samuti mõnede teiste gruppide juures. Muu kirjandus on ülekaalus või esindatud ilukirjandusega võrdselt järgmiselt: noortel 35,0 %, keskealistel 31,5 %, vanadel 31,0 %; hariduse kasvades selle osakaal kasvab - keskkirjandusega lugejail 31,0 %, kõrgema haridusega inimestel 37,2 %; linnas ja maal peaaegu ühesugaselt - linnas 32,4 % ja maal 33,3 %. Kuid huvitav pilt ilmneb soost lähtudes: naistel on muu kirjandus ülekaalus või ilukirjandusega võrdselt esindatud 26,6 %, meestel aga 42,5%.¹ Küllap avaldub see ka meeste ja naiste erinevates nõudetes raamatukogudele.

Ja veel ühe aspekt, mida isiklike raamatukogude puhul tuleb arvestada. Selgub, et raamat erakogust levib võrdlemisi laialt ka väljaspoole koduseinu: vaid 14 % küsitletuist teatas, et nad oma raamatuid kellelegi ei laena; suurem osa annab oma tuttavatele kirjandust hea meelega.

¹ Ankeediküsimus oli sõnastatud: "Kui Teil on isiklik (perekondlik) raamatukogu, siis mitmest raamatust ta koosneb?" Siiski on vastamisel nähtavasti silmas peetud enamikel juhtumel vastajale kuuluvaid raamatuid. Muidu ju ei saaks ilmuda nii suuri erinevusi üldse ega ka soost lähtudes. Võib-olla on põhjus ka perekondlikus struktuuris - abielus on 61,3 % vastanuist.

2.4. Huvi kirjanduse vastu ja rahvaraamatukogu. Oleme selle, meie arvates tähtsima teguri, jätnud vaatluses viimaseks. Püüame välja selgitada, kuidas jaguneb huvi (vajadus) kirjanduse vastu elanikkonnas ja kuidas leiab see huvi väljenduse rahvaraamatukogude poole pöördumises. Aluseks on ankeedist "Teie ja kultuur" küsimused: Kui sageli Te tegelete: 1. ilukirjanduse lugemisega, 2. erialase enesetäiendamisega, 3. populaarteadusliku või teadusliku mitteerialase kirjanduse lugemisega, 4. osavõtuga poliitringidest. Iga küsimuse vastuste skaala on järgmine: sageli (pidevalt); keskmiselt; juhuslikult; ei tegele.

2.4.1. Ilukirjandus ja rahvaraamatukogu. Ilukirjanduse vastu tunneb täiskasvanud elanikkond elavat huvi. 24,7 % küsitlenuist loeb ilukirjandust sageli (pidevalt), 22,9 % keskmiselt, 22,6 % juhuslikult ja ei loe 21,4 %. Lühendame skaalat: ilukirjandust loevad sageli või keskmiselt 47,6 %, ei loe või loevad juhuslikult 52,4 %. Niisuguses jaotuses jälgime ilukirjanduse lugemist ka edaspidi.

Mehed ja naised huvituvad ilukirjandusest võrdselt: meestest loeb ilukirjandust sageli ja keskmiselt 52,0 \pm 4,2 %, naistest 46,0 \pm 3,6 % (vahe ei ole statistiliselt arvestatav). Mõnevõrra rohkem tuntakse ilukirjanduse vastu huvi linnas (55,0 \pm 3,6 %) kui maal (39,0 \pm 4,0 %); siin on tegemist juba olulise vahega. Ent ometi on linna ja maa erinev huvi ilukirjanduse vastu vaid näiline - võrdse heridustasemega inimesed linnas ja maal huvituvad ilukirjandusest ühetaoliselt. Seega teandut küsimus erinevale hariduslikule tasemele. Tõepoolest, algharidusega lugejaist huvitub ilukirjandusest 39 %, keskharidusega inimestest 72 %, kuna kõrgema haridusega isikuist 80 %. Enam hindavad ilukirjandust nooremad: 20-24-aastastest 69 %; vanuse kasvades (ja küllap ka vaba aja vähenedes) huvi ilukirjanduse vastu hakkab langema - 40-49-aastasais on see 44 %, edaspidi, eriti pensioniea saabumisega kasvab vaadeldav protaent mõnevõrra (46-ni), et

seejärel taas langeda.

Kui sciline on suhtumine ilukirjanduse elanikkonnas tervikuna, siis alljärgnevalt vaatleme, kuidas seostub huvi ilukirjanduse vastu rahvaraamatukogu poole pöördumisega.

Huvi ilukirjanduse vastu etendabki tähtsaimat osa rahvaraamatukogu kasutajaskonna kujunemisel. Tõepoolest, neist, kes ilukirjandust loevad sageli, kasutab 77,3 % ka raamatukogu. Ja teiselt poolt: neist, kes ilukirjandust ei loe, ei kasuta raamatukogu 80,7 % ($Q = 0,550$). Huvi ilukirjanduse vastu mängib olulist osa rahvaraamatukogu kasutajaskonna kujunemisel peaaegu kõigi sotsiaaldemograafiliste gruppide juures, ent see avaldub mõnevõrra teistsugusemal kujul kui n^gime eespool.

Linnaelanike juures märkame ilukirjanduse kui lugejaskonna kujunemist mõjutava faktori suuremat erikaalu ($Q = 0,567$), vaid veidi väiksemat rolli etendab ilukirjandus maal ($Q = 0,550$). Lähtudes soost, täheldame tihedamat seost raamatukogu kasutamise ja ilukirjandusest huvitumise vahel naistel ($Q = 0,580$), mehi toob huvi ilukirjanduse vastu raamatukogusse vähem ($Q = 0,456$). Intensiivseim side raamatukogu kasutamise ja ilukirjandusest huvitumise vahel valitseb keskharidusega lugejate juures ($Q = 0,535$), seejärel algharidusega inimeste puhul ($Q = 0,463$), kuna aga kõrgema hariduse saanute juures on Yule'i assotsiatsioonikoefitsient vaid 0,190: kõrgema haridusega inimestest, kes ilukirjanduse vastu huvi tunnevad, kasutab rahvaraamatukogu vaid natuke üle poole (58,4 %). Siiski, nagu eespool osutasime, huvituvad kõrgema haridusega inimesed ilukirjandusest isegi väga (80 %). Ent need leiavad ilukirjandust väljapoole rahvaraamatukogu. Küllaltki huvitava pildi saame elanikkonna vanusest lähtudes. Kiindumusest ilukirjanduse vastu tuleb raamatukokku just nooremaid ja vanemaid: 18-19-a. puhul on Q väärtus 0,952; 20-24-a. 0,835; 25-29-a. 0,432; 30-39-a. 0,491; 40-49-a. 0,050; 50-55-a. 0,566; 56-59-a. 0,535; 60-a. ja vanemate juures 0,510. Nagu näeme, on seos medalaim eluvehemikus

40-49 aastani; vaid 34,4 % ilukirjandusest huvitatuid kasutab sellea ees rahvaraamatukogu. Selles ees tuntakse ilukirjanduse vastu üldse kõige vähem huvi. Ja neid, kellel huvi ilukirjanduse vastu on, ei suuda ka rahvaraamatukogu kindlalt siduda.

2.42. Enesetäiendamine ja rahvaraamatukogu. Erialane enesetäiendamine, oavõtt vastavaist õppustest nõuab ka erialast kirjandust, selle hankimist ja kasutamist. Eidevalt vçi keemiselt tegeleb erialase enesetäiendamisega 18,2 % küsitlenuist. Ootuspäraselt märkame siin suurimat seest haridustase- meid võrreldes: algharidusega küsitletuil on vastav näitaja 6 %, keskharidusega 36 %, kõrgema haridusega 67 %. Teenistu- jaist ja intelligentsist tegeleb enesetäiendamisega 45 %, tööllest 14 %. Ka on enesetäiendamine omane noorematele: 18-29-aastasteil 36 %, 30-54-aastasteil 21 %, vanemal vaid 3 %. Mehed tegelevad sellega rohkem (26,3,8 %) kui naised (13,2,4 %) ($Q = 0,403$); linnas rohkem kui maal ($Q = 0,396$). Ent sootuks teistauguseid ilminguid märkame jälgides, millises ulatuses praegusaegne rahvaraamatukogu suudab siduda inimeste erialasest enesetäiendamisest võrsunud vajadusi ver- tava kirjanduse järele.

Kuigi seos erialase enesetäiendamise ja rahvaraamatu- kogu kasutamise vahel on olemas ($Q = 0,480$), on ta ärvesta- tav vaid maal ($Q = 0,652$). Seevastu linnas jääb rahvaraama- tukogu teistele kirjanduse saamise võimalustele alla ($Q = 0,477$) - küllap teaduslikele ja erialastele raamatukogude- le. Kuigi mehed tegelevad enesetäiendamisega rohkem, kasuta- vad nad rahvaraamatukogu abi vähem ($Q = 0,327$) kui naised ($Q = 0,663$).

Kõige enam suudab rahvaraamatukogu erialase kirjan- du- se kaudu siduda administratiivtöötajaid ja teenistujaid ($Q = 0,752$), seejärel töölisi (ehitustöölisi ($Q = 0,701$), liht- töölisi ($Q = 0,600$), transporditöölisi ($Q = 0,620$)). Ent juba kvalifitseeritud tööliste puhul ei suuda rahvaraamatukogu

enesetäiendamiseks vajalikku kirjandust ulatuslikult pakkuda, vähemalt mitte sel määral, et see kujuneks arvestatavaks teguriks raamatukogu poole pöördumisel ($Q = 0,150$). Väikest rolli etendab rahvaraamatukogu erialase kirjanduse seisukohalt kolhoosnike ja sovhoositööliste juures ($Q = 0,259$) ning mehhanisatorite puhul ($Q = 0,047$); hoopiski aga ei suuda ta ses suhtes rähuldada inasener-tehnilist personali ($Q = -0,060$) ning põllumajandusspetsialiste ($Q = -0,161$). Võttes aluseks elanike vanuse, leiame, et huvi erialase enesetäiendamise vastu toob rahvaraamatukokku nooremaid inimesi ($Q = 0,449$), kuna keskeas (30-50-a.) see seos on nõrk ($Q = 0,258$ ja $0,320$).

Kokkuvõttes kujunebki pilt selliseks, et rahvaraamatukogu suudab arvestavalt pakkuda erialast kirjandust vaid algja 8 klassi haridusega inimestele ($Q = 0,468$), kuna kesk- ja kõrgema haridusega inimeste juures on vastav funktsioon madal ($Q = 0,314$ ja $0,150$).

2.43. Populaarteaduslik kirjandus ja rahvaraamatukogu. Populaarteaduslikku (või teaduslikku mitteerialast) kirjandust loetakse elanikkonnas järgmiselt: sageli või pidevalt 5,3 %, keskmiselt 13,4 %, juhuslikult 25,0 %; seda ei loe 55,9 % küsitletuist. Tundub, et on otstarbekas hinnata populaarteadusliku kirjanduse lugemist. Seepärast jälgigem allpool selle kirjanduse lugemist üldse: sellest huvitub 43,7 %. Siingi nendime üldist tendentsi - sellest kirjandusest huvituvad esmajoones noored (60 %), seejärel keskealised (50 %) ja vanad (26 %); algharidusega elanikest 33 %, keskharidusega 72 %, kõrgema haridusega inimestest 89 %. Ka köideb populaarteaduslik kirjandus enam linna- ($53 \pm 3,8$ %) kui maarahvast ($35 \pm 3,9$ %) ($Q = 0,354$). Seega on üldpilt suuresti sarnane ilukirjanduse lugemisega. Erinevaks osutub meeste ja naiste suhtumine. Kui ilukirjanduse hindamisel erinevust ei ilmenud, tunnevad populaarteadusliku kirjanduse vastu mehed enam huvi (mehed $55,0 \pm 4,2$ %, naised $37,0 \pm 3,4$ %, $Q = 0,350$).

Ent lugemishuvi rahuldamine rahvaraamatukogu kaudu toimub siingi erinevalt. Sellest kirjandusest huvitatus toob rahvaraamatukokku mõnevõrra enam meesinimesi kui linlasi ($Q = 0,469$ ja $0,441$). Kindlamalt on sel kombel raamatukoguga seotud järelegi naised ($Q = 0,525$), igatahes on meestel vastav näitaja madalam ($Q = 0,300$). Vanusest lähtudes leiame, et arvestatav seos kujuneb taas noorte juures (18-19-a. $Q = 0,786$, 20-24-a $Q = 0,543$), samuti vanemal inimestel (50-60-aastastel). Hariduse põhjal leiame, et tugevam side valitseb algharidusega inimeste juures ($Q = 0,360$), keskhariiduse puhul $Q = 0,216$ ja kõrgema hariduse korral $Q = 0,303$. Seega nentigem, et rahvaraamatukogu ei suuda populaarteadusliku kirjanduse vallas pakkuda kõigile seda, mida nõutakse.

2.44. Poliitring ja rahvaraamatukogu. Osavõtt poliitringidest tingib ka vastavasisulise ühiskondlik-poliitilise kirjanduse kasutamist. Poliitharidusega tegeldakse rohkem linnas ($36\frac{1}{2}$ 3,4 %) kui maal ($18,0\frac{1}{2}$ 3,0 %); mehed ja naised õpivad poliitringides võrdselt, nagu ka noored ja keskealised; peaaegu võrdselt keek- ja kõrgema haridusega inimesed (51 ja 67 %, vahe pole statistiliselt oluline). Kuid rahvaraamatukoguga seob õppimine poliitringides järelegi erinevalt. Kindel seos valitseb maaelanike juures: 72,1 % neist, kes võtavad osa poliitringidest, kasutab ka rahvaraamatukogu ($Q = 0,625$). Ja seamas taas tuttavlik pilt: naistele pakub raamatukogu poliitringist osavõtuks kirjandust enam kui meestele ($Q = 0,541$ ja $0,266$); samuti noortele. Teistest enam rahuldab rahvaraamatukogu selles osas algharidusega inimesi ($Q = 0,388$).

Eespoolõeldud kokku võttes võime konstateerida, et huviri kirjanduse vastu jaguneb elanikkonnas hoopis teisiti kui selle huvi realiseerimine rahvaraamatukogu kaudu. Vaid ilukirjandus seob rahvaraamatukoguga peaaegu kõiki sotsiaalsemograafilisi gruppe. Muu kirjanduse osas on pilt muutlik. Igatahes märkame, et maaelanikkond on raamatukoguga seotud (huvi kaudu vastava kirjanduse vastu) linlastest tugevamalt.

Järelikult võib maa rahvaraamatukogu iseloomult universaalsemaks pidada, linnas on erinevaidki raamatukogusid valida. Enevõrra illatuslikuna tundub ehk see, et naistel on raamatukogudega kindlam side kui meestel. Mehed kasutavad rohkem teaduslikke raamatukogusid ja sealsid lugemisraale; naised, hõivatud kodusist tööst, võtavad huvitavat ja vajalikku rahvaraamatukogust, et kasutada seda puhkehetkel kodus. Kuid tundub, et meeste ja naiste erinev suhtumine rahvaraamatukogusse võib seletuda ka nende isiklike raamatukogude erinevustega. Nagu nägime, ostavad naised koju valdavalt ilukirjendust.

Haridusest lähtudes märkame suhteliselt intensiivset seost rahvaraamatukoguga alg- ja seejärel keskharidusega inimestel; kõrgema haridusega isikute seotus on hoopis nõrgem. Aluseks võttes elanikkonna vanuse, täheldame kindlamat seost nooremate ning seejärel vanemate inimeste puhul (võib olla ka seepärast, et esimestel veel pole arvestatavat isiklikku raamatukogu, teistel on see samuti väike või puudub hoopiski), keskealiste seotus on väiksem, selles eas on suurim ajanappus ja ühtaegu on ka kodused raamatukogud kaunis suured (nii et piisab ehk kojumuretsetustki).

Olgu toodud seletuskatsega kuidas on, kuid üks on selge - nõrk side tähtsaima - raamatukaudu - tähendab seda, et rahvaraamatukoguga nõrgalt seotud inimgrupid võivad kõige kergemini raamatukogudest eemale jääda.

Ülalpool näitasime, kui arvestatav sõltuvus valitseb kirjanduse lugemise ja rahvaraamatukogu kasutamise vahel. Üldiselt ei saa väita, et elanikegrupid, kes rahvaraamatukogude tugevaimalt seotud, oleksid ka aktiivseimad vastavasisulise kirjanduse kasutajad. Nägime, et kõige tihedamalt (erineva sisuga teoste kaudu) seob huvi raamatu vastu rahvaraamatukoguga naised ja maaelanikke. 1967.a. kolme esimese

kuu laenutusandmestik aga annab sellise pildi: 40,8 % naistest laenas vaid ilukirjandust (59,2 % võttis ilukirjanduse kõrval ka muud); meestest kasutas ainult ilukirjandust vaid 32,9 % (67,1 % ka muud). Naiste lugemishuvi tundub olevat kitsam. Kuid seda kitsamatki huvi rahuldavad naised rahva- raamatukogu kaudu rohkem kui mehed, viimastele jääb seal pakutav väheseks ja nad kasutavad teisi raamatusaamise võimalusi. Samasugune pilt selgub ka linna- ja maaelanike vaatlusel.)

3. Külastamissagedus ja seda mõjutavad tegurid

Nii nagu esindatus lugejaskonnas oleneb inimese tegevusalast, haridusest ja vanusest, märkame seost ka nimetatud tegurite ja külastamissageduse vahel. Seda kinnitavad juba ankeedi "Teie ja kultuur" andmed (vt. ketasdiagramme lk.52). Need elanikerühmad, kes raamatukogude tegevusest enam haaratud, külastavad viimaseid ka regulaarselt (noored, keskeridusega, õpilased). Sama selgub ka ankeedist "Teie ja raamatukogu" (vt. alljärgnevat tabelit).

Kõigepealt märkame, et nn. keskmine külastamissagedus (1 kord 3 kuu jooksul kuni 1 kord kuus) on peaaegu kõigil vaadeldavatel gruppidel ühtlane, kõikides enamasti 36-39 % piires. Erinevaiks osutuvad külastamissageduse skaala poolused. Ent võrreldes neid, kes külastavad raamatukogu sagedasti, selgub, et erinevused on tunduvalt väiksemad. (Kõige enam erineb õpilaste külastamissagedus, seda kõigi teiste gruppidega võrrelduna.) See tähendab, et külastamissagedus nivelleerub ja et sellele mõjub veel teisigi tegureid. Kui elanikkonna hõlmatuses erinevust linna- ja maaelanike vahel ei olnud märgata, siis külastamissageduse poolest jääb maa- inimene linlasele tublisti alla. Ja veel - kaunisti erinevaks osutub pensionäride ja koduste külastamissagedus. Esi- mestest käib raamatukogus sageli 38 %, kodustest vaid 29 %.

See annab tunnistust sellest, et vanem inimene käiks raamatukogus meelsasti, kuid takistavaks osutuvad muud tegurid, küllap eelkõige tervislik olukord ja vähene liikuvus.

	K ü l a s t a b:		
	Harva	Keskmiselt	Sagedasti
Töölised	22	41	37,0 [±] 3,6
Teenistujad, intelligents	21	34	45,0 [±] 4,1
Õpilased, üliõpilased	9	36	55,0 [±] 6,8
Pensionärid, kodused	28	36	36,0 [±] 6,0
Algharidus	26	37	37,0 [±] 3,2
Keskharidus	16	37	47,0 [±] 3,8
Kõrgem haridus	17	39	44,0 [±] 7,4
Noored	16	38	46,0 [±] 4,0
Keskealised	23	37	40,0 [±] 3,6
Vanad	28	35	37,0 [±] 5,2
Mehed	21	39	40,0 [±] 3,6
Naiced	21	37	42,0 [±] 3,0
Linn	18	32	50,0 [±] 3,4
Maa	24	43	33,0 [±] 3,2

Märkasime linnas ja maal lahkuminevat külastamissagedust, maal on see madalam kõigi elanikegruppide juures. Kuid samas ilmneb, külastamissageduse pingerida on maal ja linnas erinev. Linnas külastavad rahvaraamatukogu kõige sagedamini algharidusega lugejad, siis kesk- ja kõrgema haridusega inimesed. Maal seevastu on esikohal keskharidusega lugejad, siis kõrgema ja alles kõige viimasena algharidusega lugejad. Ent juba eespool (vt. lk.50) nägime, et maal kesutab intelligents raamatukogu suuremal määral kui linnas. Ning erineva pildi saame ka vanusest lähtudes: maal külastavad raamatukogu sagedamini nooremad, linnas vanemad lugejad. Küllap

ühjendub siingi linna- ja maalugeja erinev seotuse aste.

Kui jälgida küsitletute endi vaatenurka külastamissagedusele, siis erilisi põhjusi rahulolematuseks pole. Tööpoo-
leest, 52,7 % lugejaist väidab endid oma külastamissagedu-
sega rahul olevat. Kõige enam on oma külastamissagedusega
rahul kultuuri- ja kunstitöötajad (72 %), õpilased ja üliõpi-
lased (66 ja 68 %), kõige vähem aga kodused (33 %). Takista-
vate teguritena esitavad koduperenaised igapäevaseid toime-
tusi ja laste eest hoolitsemist. See elanikegrupp on tööpoo-
lest väga koormatud ja küllaltki levinud üleolev suhtumine
koduste "seisusse" on täiesti põhjendamatu.

Kui raamatukogu sagedamat külastamist takistavad tegurid jaotada kahte rühma - lugejaist ja raamatukogust sõltu-
tuvaiks - siis selgub, et teine liik põhjusi (siia kuulub
raamatukogu suur kaugus, ebasobivad töötajad, huvitava kir-
janduse vähesus) on viimasel kohal (15 % kõigist oma külas-
tamissagedusega rahulolematutest). Kõige enam peetakse takistuseks n.ö. kodust laadi põhjusi (igapäevased toimetused, laste eest hoolitsemine jne. - 41 %), teisi, lugejale tähtsaimaid harrastusi ja huvisid (20 %) ja raskusi, mida põhjustab suur töökoormus (24 % oma külastamissagedusega rahulolematuist). Viimatimainitu on iseloomulik eriti kõrgema haridusega lugejate puhul (kellest oma külastamissagedusega pole rahul 55 %) ja vanusest lähtudes - keskealiste juures. On ilmne, et raamatukogu külastamissagedus sõltub suuresti veel ühest tegurist - nimelt vabast ajast.

Et see tõesti nii on, sellele leiame kinnitust jällegi ankeedist "Teie ja kultuur". Neil, kes külastavad raamatukogu regulaarselt, on vaba aega tööpäevil 3,47 ($\sigma = 1,57$) ja puhkepäeviti 6,53 tundi; kes aga regulaarselt raamatukogu külastavad, on tööpäevil vaba aega 3,0 ($\sigma = 1,49$) ja puhkepäevil 5,91 tundi.

Ent uurides külastamissageduse erinevuste teisi aspekte, selgub, et arvestatavat seost märkame elukoha kauguse (eriti maal), ja raamatukogu tüübi mõjul (seegi taandub suu-

resti linna ja maaraamatukogude tegutsemistingimuste erinevustele). Vahetult (kuni 10 min. kaugusel) raamatukogust elunev maalugeja käib raamatukogus järgmiselt: harva - 19,5 %, keskmiselt 35,2 % ja sagedasti 42,4 %. Kauguse kasvades vahekorrad muutuvad, kuni neist, kellel raamatukogusse jõudmiseks kulub üle tunni aja, käib raamatukogus harva 36,1 %, keskmiselt 44,5 % ja sageli vaid 19,1 %.

4. Areng ja perspektiivid

Oleme jälginud rahvaraamatukogu ja ühiskonna vahekorra vaatenurkadest, mida võimaldas meile kättesaadav materjal. Raamatuid vahendava sotsiaalse institutsioonina on raamatukogul meie elus kindel koht. Nõukogude võimu aastail on rahvaraamatukogud nii NSV Liidus tervikuna kui ka Eestis saavutanud laie leviku ja arvuka kasutajaskonna. Kui enne Teist maailmasõda olime Soomega rahvaraamatukogude kasutamisel peaaegu võrdsel tasemel (kodanlikus Eestis oli 1938/39.a. haaratud elanikkonnast 10 %, Soomes 1937.a. 9,3 %), siis 1967.a. oli Nõukogude Eestis kogu elanikkonnast haaratud 31 %, Soomes aga 1966.a. 21 %. Enamkasvu saame seletada vaid sotsialistliku ühiskonnakorra ja kultuurirevolutsiooni reaalse edusammudega. Aluse sellele on pannud korrekta rahvaraamatukogude süsteemi loomine, alates kirjandusega varustamisest kuni professionaalse kaadri kujundamiseni.

Ometigi märkasime eespool ka mitmeid puudujärke. Püüd-
kem nüüd jälgida rahvaraamatukogu asendit ühiskonnas selle arengus. See on seda vajalikum, et vähemalt ametlike aruan-
te põhjal ilmneb juba mitmendat aastat rahvaraamatukogude ka-
sutamises tagasimineku.¹

¹ Et lugejate arv külaraamatukogudes väheneb, seda põhjustab osaliselt ka maaelanikkonna arvuline vähenemine ja eriti selle suhteline vananemine. Tuginedes 1959.a. rahvaloenduse andmeile ja eeldades, et üksikud maelanike vanuselised grupid kasutasid raamatukogu tollal samas vahekorras kui praegu, leiame, et maaelanikkonnas toimunud muutuste tõttu võis 1959.-1967.aastani lugejate arv kaheneda umbes 20 000 võrra. (Arvestatud on ka kuni 16-aastaseid noori.)

Lugejate arv on kasvanud ühelt poolt selle tõttu, et raamatukogusse tullakse nooremalt - isikuist, kes on sündinud pärast 1938. aastat ja seega nõukogude korra ajal lugemisealiste hulka jõudnud, on 60 % hakanud lugejaks raamatukogus juba enne 10. eluaastat; 16-aastastena ja vanematena vaid 7,5 %. Hoopis teistsugune pilt avaldub vanemate inimeste juures: neist, kes kooliikka jõudsid enne Oktoobrirevolutsiooni, sai enne 10. eluaastat rahvaraamatukogu kasutama hakata vaid 10 %, kodanliku korra aastail lugemisoskuse omandanud 34 %. Teiselt poolt on lugejate arvuline kasv toimunud vanemate inimeste arvel, kes varem mitmesugustel põhjustel raamatukogust kõrvale jäid. Näib, et mõlemad allikad on ammendatud. Ja edasine tase oleneb suuresti sellest, kui p ü s i v a n a suudame lugejaskonda hoida ja seda noorest elueast alates. Seda vastuolulisena näivat seisukohta aitavad selgitada järgmised andmed Tartu, Võru ja Kingissepa rajooni 18 külaraamatukogu teeninduspiirkondade kohta, kus on arvestatud lugejaid juba 7. eluaastast. Kuna linnaelanike kõiki lugemisealisi grupe haaravat andmestikku pole, tuleb piirduda vaid maarahvastikuga. Põhimõttelisi erinevusi ei tohiks aga sellest sugeneda.

Kui pidada ideaaliks 7-10-aastaste koolilaste hõlmatus (83 %), siis 11-15. eluaastani oleme kaotanud 2 %, 16-19 a. 16 %, 20-29 a. koguni 27 % lugejaid jne.

Jälgides raamatukogu kasutajaskonda muutuste osas, mis on toimunud nende külastamissageduses, leiame, et vaid 38 % lugejaid külastab raamatukogu enam-vähem niisama palju, kui 3-4 aastat tagasi. 30 % on hakanud raamatukogu külastama rohkem, 32 aga vähem. Lähtudes lugeja tegevusalast, selgub, et just õpilased on 3-4 aasta jooksul hakanud raamatukogu külastama rohkem (47 %). Seevastu füüsilise tööga seotud lugejaid on hakanud raamatukogu rohkem külastama 28% (34 % vähem), veimse töösfääri inimestest vastavalt 25 % ja 33 % ning kodustest ja pensionäridest 27 % ja 35 %. Seega, kui õpilased kõrvale jätta, ilmnevad kõigis tegevusalades

ühelaadsed nihked. Muutused, mille toob kaasa erinev vanus, on ootuspärased: 16-19-aastased, kes on seotud õpingutega, hakkavad raamatukogus käima sagedamini; siis saabub periood, kus lülitumine töösse toob kaasa vaba aja vähenemise ja sellest tuleneva külastamissageduse languse; väikest tõusu märkame pensioniikka jõudmisel.

Lõtlemapanevama pildi saame aga lugejate haridust silmas pidades: lõpetatud kõrgema haridusega lugejaist on 43 % hakanud raamatukogu vähem külastama, rohkem teeb seda vaid 8 %. Kui nüüd tagasi tulla elanikkonna ja rahvaraamatukogu vaheliste seoste juurde, peaski olema ilmne, miks kõrgema haridusega (ja üldse nõudlikum) lugeja rahvaraamatukogust kõrvale jääb.

Tundub, et rahvaraamatukogu peaprobleemiks jääb eespool väljaselgitatud vastuolu: huvi kirjanduse vastu jaguneb ühiskonnas hoopis teisiti kui selle huvi realiseerimise võimalused rahvaraamatukogudes. Rahvaraamatukogu ei suuda nõudlikku lugejat rahuldada, rahulolematu raamatufondiga on üks peepõhjusi, miks lugejaskond kipub vähenema.

Kuigi rahulolu raamatukogufondidega käsitletakse käesolevas kogumikus teisel, kasutame alljärgnevas, sedapuhku viimases tabelis ka selle kohta käivaid andmeid. Kõrvuti rahulolematusega rahvaraamatukogu poolt pakutava kohta esitame andmed sellegi kohta, missugune osa lugejaist kasutab enam kui üht raamatukogu (on ju selge, et seda tehakse eelkõige seepärast, et ühest raamatukogust kõike vajalikku ei saada) ning samuti esitame rahvaraamatukoguga seotuse tugevuse, valides selleks erialaseks enesetäiendamiseks vajaliku kirjanduse.

	Ei ole rahul raamatufondiga	Kasutab 2 või enamat raamatuk.	Side rahvaraamatukoguga (Q)
Kokku	38,6	29,7	0,500
Linn	47,8	31,8	0,477
Maa	27,8	19,5	0,652

Mehed	39,4	31,3	0,327
Naised	37,7	28,3	0,663
Noored	50,0	44,0	0,449
Keskealised	38,4	24,0	0,342
Vanad	16,6	11,0	0,440
Algharidusega	23,0	14,0	0,468
Keskharidusega	48,7	38,0	0,314
Kõrgema haridusega	74,0	70,0	0,150

Ja et maselanikkond on rahvaraamatukoguga seotud tihedamalt - seegi johtub valikuvõimaluse puudumisest; linlasel on käepärast teisi raamatukogusid, maal mitte. Nõudlikum lugeja läheb Tallinnas ja Tartus teaduslikku raamatukokku. Aga mida teeb ta mujal? Pärnus, Viljandis, Kohtla-Järvel, Narvas, Võrus? Mida teeb ta maal?

Rahva haridustase tõuseb. Siit võiks prognoosida ka rahvaraamatukogule suuremat kasutajaskonda. Ent haridustaseme tõusuga käib käsikäes nõudlikkuse kasv. Ja see tähendab järjest suurenevat rahulolematust rahvaraamatukoguga (juhul, kui raamatukogudes kõik endiseks jääb).

Käesolevas artiklis ei seata ülesandeks konkreetsete lahendusettepanekute tegemine. Küllap on selleks vaja uusi uurimusi, mis pühendatud juba kitsamaile probleemiringidele lahenduste otsimisele. Peaülesanne peaks (üldistavalt öeldes) taanduma rahvaraamatukogu asendi täpsustamisele meie raamatukogude süsteemis kui tervikus (seda esmajoones vahekordades teaduslike raamatukogudega ning eriti väljaspool Tallinnast ja Tartut). See aga peaks endaga kaasa tooma rahvaraamatukogu senise tegevussuuna ja -võtete põhjaliku ümberhindamise. Endisel tasemel tegutsedes võivad meie rahvaraamatukogud elu nõudmistest peagi maha jääda.

К. ВЕСКИМЯГИ,
и.о. доцента кафедры библиотек-
ведения и библиографии Тал-
линского педагогического инсти-
тута им. Э. Вильде

О СТРУКТУРЕ ЧИТАТЕЛЬСКОГО СОСТАВА
МАССОВЫХ БИБЛИОТЕК И ФАКТОРАХ,
ВЛИЯЮЩИХ НА ЕГО ФОРМИРОВАНИЕ

Резюме

В 1967 г. в массовых библиотеках насчитывается более полумиллиона читателей (508000). Если не учитывать детей в возрасте до 7 лет, то массовыми библиотеками пользуются 45% населения. Однако такой подход был бы формальным, ибо часть читателей учтены одновременно в нескольких библиотеках. Ответ на интересующий нас вопрос мы находим из материалов анкеты "Вы и культура". Ответы на заданный в анкете вопрос - Берете ли Вы книги из массовой библиотеки - распределились следующим образом: регулярно пользуются массовыми библиотеками $17,7 \pm 2\%$ опрошенных, нерегулярно $22,3 \pm 2,2\%$. Кроме того, $21,9 \pm 2,2\%$ опрошенных пользуются книгами, взятыми членами их семей. Такие же результаты дают и другие социологические исследования, проведенные в республике, а также исследования, проведенные на основе документального метода.

Можно сделать следующие выводы:

I. На формирование читательского состава влияет социальное положение человека. Так, из учащихся пользуются массовыми библиотеками 87,1%, из служащих и интеллигенции 53,8%, из рабочих 38,5%, из домашних хозяек и пенсионеров лишь 27,6%.

2. Существенно влияет на формирование состава читателей образовательный уровень населения: средний образовательный уровень всего взрослого (старше 18 лет) населения ЭССР 7,28 классов, у читателей библиотек 8,75 классов, а у тех, кто не пользуется ими 6,0 классов. Из лиц, имеющих образование до 4 классов, пользуются библиотеками только 21,2%, с ростом образовательного уровня растет и процент охвата, достигая наивысшего уровня у людей со средним образованием (60,2%), но затем, у людей с высшим образованием, падая до 56,8%.

3. В составе читателей преобладают более молодые люди. Если из молодежи в возрасте 20-24 лет пользуются библиотеками 75,3%, то в возрасте 25-29 лет уже 57,7%; второй период спада интереса к библиотеке наступает в возрасте 40-49 лет (33,8%). Тенденцию стабилизации можно заметить применительно к людям в возрасте 50-55 лет (31,2%). Затем, в возрастной группе 56-59 лет число читающих в библиотеке увеличивается до 37,2%, в возрастной группе свыше 60 лет резко снижается до 24,0%.

4. Такие социально-демографические показатели, как пол и местожительство (город, село) на формирование читательского состава влияния не оказывают. Мужчины и женщины образуют в составе читателей библиотек те же доли, что и в составе населения. Сельские жители пользуются библиотеками даже несколько больше горожан (42,8% и 38,6%). Мы могли бы говорить о массовой библиотеке, как об учреждении, охватывающем все слои населения лишь в том случае, когда достигли бы пропорционального совпадения читательского состава и населения также по возрасту, образованию и роду занятий.

Далее рассматриваются некоторые причины, влияющие на формирование состава читателей.

1. От количества свободного времени не зависит сам факт, пользуются ли люди библиотеками или нет. У читателей библиотек свободного времени в рабочие дни 3,22 часа, в выходные - 6,13 часов; почти столько же свободного времени (3,29 час. и 6,16 час.) у тех, кто не пользуется библиотеками. Такая картина наблюдается по всем социально-демографическим группам. Но от количества свободного времени зависит частота посещений библиотеки. Те, кто посещают библиотеки регулярно, имеют свободного времени в рабочие дни 3,47 часа (в выходные дни 6,53 часов), а читатели, нерегулярно посещающие библиотеки располагают меньшим свободным временем - 3,0 и 5,9 часов. Количество свободного времени снижается в связи с возрастом, достигая минимума у людей в возрасте 40-49 лет, а также в связи с ростом образовательного уровня (у людей с начальным образованием в рабочие дни свободного времени 3,34 часа, у людей с высшим образованием 2,92 часа).

2. Далее рассматривается, как влияет на формирование состава читателей удаленность библиотеки от местожительства. Самое сильное влияние этот фактор оказывает на селе. Если горожанин Эстонской ССР расходует на посещение библиотеки в среднем 12 минут, то жители села в среднем - 23 мин. Именно на селе в связи с ростом расстояния от дома до библиотеки изменяется читательский состав: особенно заметно снижается процент охвата библиотечным обслуживанием рабочих, служащих и интеллигенции; высоким остается лишь охват учащихся. От расстояния зависит и частота посещений библиотеки.

3. Каковы взаимоотношения между библиотеками и другими учреждениями культуры (кино, театры и т.д.). Выясняется, что конкуренции здесь нет. Наоборот, читательский контингент массовой библиотеки формируется из людей, активно воспринимающих культуру. Пользование различными учрежде-

ниями культуры определяется, главным образом, двумя признаками: образованием и возрастом. Те, кто редко посещают библиотеку, так же нечасто бывают в кино и театре. 45% взрослого населения ЭССР в 1966 году имели телевизоры. 44% читателей массовых библиотек имеют телевизоры. Среди тех, кто не посещает библиотеку, телевизоры имеют 46%. Здесь мы имеем дело с настолько совпадающими данными, что никакой зависимости не наблюдается. На посещение библиотеки не оказывает влияния и то, как часто человек смотрит телепередачи. Также телевидение не влияет на частоту посещения библиотеки.

4. Отрицательного влияния на посещение библиотеки не оказывает и личная библиотека. Наличие личной библиотеки и пользование массовой библиотекой — это не противоположные явления. Они объясняются одинаковыми факторами. 72% читателей массовых библиотек имеют книжные собрания. Из остального населения имеет личные библиотеки лишь 61%. Налицо положительная (хотя и слабая) зависимость между наличием личной библиотеки и пользованием массовой библиотекой. Увеличение размера личных библиотек не вызывает снижения интереса к массовой библиотеке. Полученные результаты свидетельствуют о том, что личная и массовая библиотека как бы взаимно дополняют друг друга: в массовой библиотеке не требуют того, что покупают, и наоборот. И в этом смысле, личные библиотеки и их состав, определяя в какой-то мере характер спроса в массовой библиотеке, играют определенную роль в формировании читательского состава.

5. Далее рассматривается связь между интересом к определенной литературе и пользованием библиотекой. Выясняется, что только интерес к художественной литературе связан с массовой библиотекой почти все социально-демографические группы населения (за исключением людей с высшим образованием).

Противоречивая картина вырисовывается при рассмотрении интереса (потребности) общества к производственной литературе и его удовлетворение с помощью массовых библиотек. Массовая библиотека может удовлетворить специальной литературой лишь некоторые группы общества (транспортных и строительных рабочих, разнорабочих, а также некоторые категории служащих).

Аналогичная картина выясняется и при рассмотрении интереса к научной и научно-популярной литературе. Массовая библиотека не в состоянии удовлетворить запросы более требовательного читателя. Суть проблемы, в конечном итоге, — в качестве библиотечных фондов. Это объясняет неравномерность использования всеми группами общества массовых библиотек.

Главная задача — пересмотреть место и роль массовой библиотеки в общей системе библиотек, ее взаимосвязи с научными библиотеками, и, в первую очередь, за пределами больших городов.

K. OJA,

Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riikliku Raamatukogu vanembibliograaf

LUGEJA RAHULOITU RAAMATUVALIKUGA

Raamatukogudes on seni peaaegu asetatud kirjanduse propagandale (varem massiüritustele, viimastel aastatel individuaalsele tööle lugejatega). Märksa vähem on süvenetud trükiste komplekteerimisse. Väikestes raamatukogudes on ikka veel liigselt hulgal teoseid, rajooniraamatukogud aga ei anna tõeliste suurte keskraamatukogude mõõtu välja. Puuduvad temaatilised komplekteerimisplaanid. Raamatuvalik ei vasta lugeja kasvavaile nõudmistele.

Käesolevas artiklis tutvustatakse eesti lugejate hinnanguid rahvaraamatukogudes leiduva kirjanduse valikule ja hulga-
le.

Kõigepealt üldandmeid. 1728 küsitlusest oli raamatute valiku ja hulgaga kasutatavas raamatukogus täiesti rahul 1060 ehk 61,3%. Rahulolematust avaldas 617 anketeeritud - 35,8%, 2,9% jättis sellele küsimusele vastamata. Õppekirjandusest tunneb puudust 13,3%, erialateoseist 7,5%, populaarteaduslikest raamatuid 1,2% ja ilukirjandusest 9,5% lugejaist. 4,3% jääb vajaka teoseist, mille kordustrukke pole pärast 1941.a. ilmunud. Niisiis on peamine rahulolematuse põhjus õppe- ja erialakirjandusega (kokku 20,8% lugejaist) ning ilukirjandusega.

Vanus. Küsitlute keskmine rahulolu protsent (61,3) annab olukorrast vaid üldpildi. Noorte ja keskealiste lugejate rahulolematuse raamatute valiku ja hulgaga on palju suurem kui vanadel: 16-29-aastastel linnakoortel üle 50%, maakoortel ligi 50%. Selle vanuserühma rahulolematuse õppekirjandusega ületab vastava keskmise näitartvu kahekordselt. Nõudmine erialakirjanduse järele avaldub teravamalt 20-29- ja 30-55-aastastel linnameestel, ületades keskmise näitartvu samuti ligi 2-kordselt (15,8% ja 13,6%). Kuigi 16-29 aasta vanuseil linnaluge-

jail jääb õppekirjandusest märksa enam puudu kui 30-55-aastasteil, on ka viimati mainitud rühma rahulolematuse võrdlemisi suur (14,3 %).

Ilukirjandusest tunnevad noored naislugejad linnas ja maal palju rohkem puudust kui nende meestest eakaaslased.

	Linn %	Maal %
16-19-a. mehed	6,0	3,2
naised	16,0	15,9
20-29-a. mehed	2,1	6,2
naised	13,7	10,9

Nähtavasti jätab soovida just naise psüühika ja maitse kohase kirjanduse valik.

Tööala. Siin näeme võrdlemisi olulisi vahesid. Rühmitame tööalad kolmeks: 1) kirjanduse puudujätki nendib kuni 25 %, 2) 26-50 % ja 3) üle 50 % vastajaist. Esimese rühma moodustavad liht- ja abitöölised tööstuses, kolhoosnikud ning sovhoositöölised, pensionärid ja koduperenaised. Teise rühma kuuluvad ehitus- ja transporditöölised, kvalifitseeritud töölised tööstuses, administratiivtöötajad ja teenistujad linnas, administratiiv-majandustöötajad põllumajanduses ja põllumajanduse spetsialistid, mehhanisaatorid, teenindus- ja kaubandustöötajad. Kolmas rühm koosneb insener-tehnilistest töötajatest, meditsiinitöötajatest, üldhariduslike koolide õpilastest, üliõpilastest ja pedagoogidest.

Niisiis on raamatukogus leiduva kirjandusega suhteliselt enam rahul need, kes pole seotud rahvamajandusega, ning madalama kvalifikatsiooniga töölised ja põllumajandustöötajad. Vähem on rahul kvalifitseeritud töölised linnas ja maal, töötajad, kes tegelevad majandamise ja juhtimisega või tegelevad teenindus- ning kaubandussfääris. Kõige rohkem võtab rahulolematuse maad suuremat ettevalmistust nõudvaid tööaladel ning õppiva noorsoo hulgas. See ei ole just kiitev hinnang

rahvaraamatukogude fondidele.

Arvestused näitavad, et kvalifitseeritud tööstustöölised on raamatuvalikuga märksa vähem rahul lihttöelistest, insener-tehnilised töötajad kvalifitseeritud töelistest, mehhanisaatorid teistest kolhoosnikest ja sovhoositöelistest.

Õppekirjanduse valiku ja eksemplaarsuse üle nurisevad kõige rohkem üliõpilased (39,0 %). Neist enam kui igal kolmandal on kirjanduse puudumise tõttu õpinguis takistusi, sama mure on igal kolmandal kesk-eriõppeasutuse ja peaaegu igal kolmandal üldharidusliku kooli õpilasel. Õppimine on raskendatud igal viiendal insener-tehnilisel töötajal (19,6 %) ja 17,8 % mehhanisaatoreist.

Briialakirjandusele on kõige rohkem pretensioone pedagoogidel (21,8 %), põllumajanduse spetsialistidel ja administratiivtöötajail (17,2 %), kultuuri- ja kunstiala töötajail (16,4 %) ning meditsiinitöötajail (15,0 %). Tähelepanu äratav ehitustöölise suhteliselt kõrge rahulolematuse aste (11,4 %).

Rahulolematuse populaarteadusliku kirjandusega on suhteliselt väike ja erinevused tööalade vahel pole siin olulised.

Ilukirjanduse vallas valitseb suurim rahulolematuse üldhariduslike koolide õpilastel (17,0 %). Kas see ei ole jällegi seotud õpingutega? Kõige vähem tunnevad sellest kirjandusliigist puudust pedagoogid (2,9 %). Ilmneb oluline vahe pedagoogide ja insener-tehniliste töötajate vahel: viimastest on rahulolematuid 13,0 %.

Haridus. Mida haritum on lugeja, seda suurem on tema rahulolematuse raamatute valiku ja kättesaadavusega. See kehtib mõlemast soost anketeeritute kohta nii linnas kui maal ja ületab meestel keskharidusest peale 50 %. Kõrgema haridusega mees- ja naislugejail on see näitarv kuni 80 %. Sama haridusega naistel on nõudmine raamatute järele meestest märgatavalt suurem.

Raamatuvaradesse suhtumine lugeja haridustaseme järgi
(%)

Raamatuvalik	Linn						Maa					
	Mehed			Naised			Mehed			Naised		
	Alg-	Kesk-	Kõr- gem	Alg-	Kesk-	Kõr- gem	Alg-	Kesk-	Kõr- gem	Alg-	Kesk-	Kõr- gem
Rahuldab	67,5	45,5	32,8	71,8	51,5	18,5	77,3	49,3	42,9	83,2	60,3	20,0
Ei rahulda:	31,7	50,1	60,1	24,9	46,2	71,0	20,4	50,7	52,4	15,7	39,0	80,0
õppekirjanduse valik	8,5	18,0	36,2	8,5	18,3	30,9	6,5	19,4	33,3	2,5	13,9	30,0
erialakirjandu- se valik	5,1	14,7	17,0	3,7	5,6	16,0	6,2	6,0	14,3	2,8	9,3	40,0
populaarteadus- liku kirjanduse valik	0,8	2,6	3,5	0,0	1,0	1,2	1,2	4,5	4,8	0,0	0,0	0,0
ilukirjanduse valik	10,3	7,7	1,7	11,3	17,7	12,3	4,2	10,4	0,0	7,3	11,2	5,0

Kui vaadelda suhtumist kirjandusliikidesse üksikasjalikumalt, ilmneb sama seaduspärasus (v.a. ilukirjandus).

Õppekirjanduse hindamisel on alg-, kesk- ja kõrgema haridusega anketeeritute vahelised lahkuminekud nii linnas kui maal, meestel kui naistel väga suured (umbes 2-3-kordsed). Kõrgema haridusega lugejail ulatub rahulolematuse kuni 36 %.

Peaaegu sama pilt avaneb erialakirjandusest. Linnameestel suureneb nõudmine kõnesoleva kirjandusliigi järele märgatavalt alates keskharidusest ja jääb siis enam-vähem endiseks, linnanaistel kasvab nõudlikkus pärast kõrgemat haridust. Olulisimad vahed on nii alg-, kesk- kui ka kõrgema haridusega maanaistel. Viimaste rahulolematuse erialakirjandusega on erakordselt suur (ligi 40 %).

Populaarteadusliku kirjanduse valiku hindamisel pole hariduse vahed olulised.

Ilukirjanduse puhul ei saa kõnelda haridusele vastavast pingereast. Kõige rohkem rahulolematuid leidub keskharidusega lugejate seas. Kõrgema haridusega inimeste hulgas on neid tunduvalt vähem, kusjuures maameestel ei jää sellest kirjandusliigist üldse puudu. Suurimad vajakajäämised on linnanaistel.

Suhtumine raamatufondidesse ja nendega rahulolu on korrelatsioonis haridustasemega, erinevused algavad peaaegulikult keskharidusest (Q on 0,45-0,61 vahel, vastavalt maa/linn, mehed/naised).

Belöeldust järeldub, et rahvaraamatukogu ei suuda enam rahuldada haritumate lugejate nõudmisi, eriti õppe- ja erialakirjanduse järele: rahulolematuse hakkab ilmema keskharidusega lugejail ning on eriti terav kõrgema haridusega isikull.

Kuidas oleneb raamatufondidesse suhtumine raamatukogu asukohast (vabariiklikud linnad, teised linnad ja alevid või maa)? Kuigi üldine rahulolu vabariiklikes linnades on oluliselt väiksem kui teistes linnades ja alevites, on rahulolematuse ometi mõlemal pool küllalt suur (46,1 ja 40,7 % vasta-

jaist). Seejuures maksab meeles pidada, et ühtmoodi jääb puudu ka õppe- ja erialakirjandusest. Väikestes linnades ja alevites on rahulolematust 40,7 %, maal 28,0 %. Rahulolematust erialakirjandusega linnas ja maal ei erine (7,1 % - 8,6 %). Olu- lisi vahesid pole ka riiklike ja ametiühinguraamatukogude lu- gejate suhtumises. Kõll on aga suur puudus õppekirjandusest väiksemate linnade ja alevite ametiühinguraamatukogudes.

Lugejate rahulolu fondidega raamatukogu paiknemise ja ametkondliku alluvuse järgi

(%)

Raamatuvalik	Vabariiklikud linnad		Teised linnad ja alevid		Maaraa- matu- kogud
	Riikli- raama- tuko- gud	Ameti- ühin- guraa- matu- kogud	Riikli- raama- tuko- gud	Ameti- ühin- guraa- matu- kogud	
Rahuldab	47,8	53,3	56,9	46,1	70,3
Ei rahulda:	46,1	45,3	40,7	53,8	28,0
Õppekirjanduse valik	17,6	16,6	17,8	30,8	9,0
erialakirjanduse "	8,6	7,7	7,3	10,2	7,1
populaarteadus-liku kirjanduse "	1,4	1,1	1,1	2,6	1,0
ilukirjanduse "	12,0	16,6	10,9	7,6	7,2

Kuidas on omavahel seotud lugeja suhtumine kirjanduse soovitamis ja raamatufondidesse? Lugejaist, kes igal juhul peavad tähtsaks raamatukoguhoidja soovitusi, on 64,2 % raamatukogus leiduva kirjandusega rahul; nende protsent, kes teoseid valivad pigem iseseisvalt, on 51,6. Seega avaldavad teadlikumad lugejad, kel on kirjanduse iseseisva valimise ~~valumust~~ suuremat rahulolematust fondi koostisega. Lugesimiskultuuri süvenedes kasvab ka rahulolematust fondidega.

Vaatleme isiklike raamatukogude seost rahvaraamatukogude kasutamiseiga.

Raamatuvaradesse suhtumine olenevalt
isiklikust raamatukogust (%)

Suhtumine raamatu- valikusse	Isiklik raamatukogu			
	Puudub	Sisaldab		
		Kuni 50 eks.	50-300 eks.	Üle 300 eks.
Raamatuvalik rahuldab	76,1	70,7	56,0	37,4
Ei rahulda:	18,5	26,9	41,7	56,6
õppekirjanduse valik	4,6	11,0	15,6	21,7
erialakirjanduse "	4,6	5,7	8,7	11,8
populaarteadus- liku kirjanduse "	0,4	0,1	1,5	1,0
ilukirjanduse "	7,1	8,0	11,1	10,8

Kui jagada lugejad kahte rühma: 1) need, kel isiklik raamatukogu puudub või kellel on kuni 50 köitega kogu, ja 2) suurema kui 50-köitelise koduraamatukogu valdajad, siis osutub, et koduraamatukogu olemasolu ja rahvaraamatukogu fondidesse suhtumise vahel valitseb otsene seos ($q = 0,46$).

Meie ankeet võimaldab pingeridade kõrvutamise põhjal formuleerida seaduspärasuse: mida suurem on isiklik raamatukogu, seda valdavam on rahulolematust rahvaraamatukogus leiduva kirjandusega. Lugejaist, kelle koduses raamatukogus on enam kui 300 eks., on rahvaraamatukogude kirjandusega rahulolematuid üle 50 %. See nähtus korreleerub omakorda haridusega: suurema hariduse korral on ka isiklikus raamatukogus arvukamalt teoseid.

Andmed näitavad, et mida rohkem ja mitmekülgesemalt loetakse, seda vähem ollakse rahul rahvaraamatukogus leiduva kirjanduse valikuga.

Hinnangud raamatuvaredele olenevalt
lugemise intensiivsusest (rahulole-
matuse %)

Loetud raamatute arv ankeedis loetletud kirjandusest	0-15	16-30	31-45	46-60	Üle 60
Lugemise mitmekülgsus					
Ei loe ühestki ankeedis nimetatud liigist, s.t. muud peale ilukirjanduse	5,1	15,8	30,2	27,0	34,8
Loeb ühest liigist ja ilukirjandust	19,2	24,3	28,8	46,3	60,9
Loeb kahest ja enamast liigist ning ilukir- jandust	24,0	33,1	45,1	45,1	41,9

Eriti väärib esiletõstmist tõik, et vastajail, kes põhjalikult loevad teoseid ühest kirjandusliigist, muutub rahulolematuse aste kõrgeimaks - kuni 60,9% (kahe ja enama kirjandusliigi lugejail kuni 45,1%). Suurimat puudust tunnevad järelikult nn. ideaalsed lugejad. Neid huvitavais kirjandusliikides ei ole raamatukoguhoidjal enam midagi pakkuda, uudisteosed ja muu juurdemuretsetav ei jõua nende nõudmistele järele.

Analüüs näitab, et Eesti rahvaraamatukogudes leiduva kirjanduse valikuga on rahulolematud eriti õppeaas noored, kuid ka 30-55-aastased, kõrget kvalifikatsiooni nõudvatel aladel töötajad, kõrgema haridusega isikud, kirjandust iseseisvalt valida oskavad lugejad, suuremate koduraamatukogude valdajad, teatavast kirjandusliigist huvituvad ning rohkem ja mitmekülsemalt loevad rahvaraamatukogu kasutajad. Peamine rahulolematuse on seotud õppe- ja erialakirjandusega.

Niisiis ei rahulda rahvaraamatukogud nende vajadusi,

kes täidavad ühiskonnas vastutusrikkamaid ülesandeid. Raamatukogudes ei ole silmas peetud tähelepanuväärseid muutusi, mida on kaasa toonud teaduse ja tehnika areng.

Püüame selle poole, et lugeja kasutaks avariileid, katalooge ja bibliograafiaid. Rahuldades raamatusõbra nõudmist teda huvitava kirjandusliigi järele, soovitame talle teoseid ka teistelt aladelt. Ent osutub, et mida lähemal rahvaraamatukogu kasutaja ideaallugejale on, seda enam nuriseb ta fondide üle. Nii satub töötamine lugejaga vastuollu rahvaraamatukogu praeguste kirjanduse laenutamise võimalustega.

Koduraamatukogu omanik kasutab küll ka avalikku raamatukogu, kuid tal on sellele teistsugused soovid kui lugejal, kel mainimisväärne isiklik kogu puudub. Viimaste olemasolu ja koostist arvesse võtmata ei saa rahvaraamatukogusid otsustavalt komplekteerida.

Õppekirjandusest soovitakse elavalt õpikuid. On aga väga kaheldav, kas rahvaraamatukogu ülesandeks on viimaste laenutamine pikaajaliseks kasutamiseks. Siinjuures ei tohi unustada ka õppeasutuste raamatukogusid. Muud õppimiseks vajalikku kirjandust peaksid kõik raamatukogud saama soovitud koguses. Esmane nõue on tagada õppeprogrammides ettenähtu väljaandmine piisavas tiraažis.

Rahvaraamatukogud on üha enam huvitatud erialakirjanduse ilmumisest ja hankimisest. Siin on vajalik üksikasjalik analüüs rahvamajandusharude kaupa lugejate nõuete alusel.

Me vajame raamatuid mitmesuguseile lugejakategooriale, mitte üldise suunitlusega ilmetuid brošüüre, mis oma trafaretse ja kuiva ainekäsitluse tõttu jäävadki riuleile.

Vähe on teoseid kujutava kunsti, muusika ja teatri mõistmiseks.

Bestikeelse ilukirjandusteose tee valmimisest ilmumiseni on väga aeglane. Vanema põlve eesti autorite töödest ei ole meil kõik lugejate lauale jõudnud, kättesaadavad pole paljud välismaa kirjanike tähelepanuväärsed teosed.

Raamatukogusid tuleb trükistega paremini varustada. Kuidas komplekteerida lähemas tulevikus Eesti rahvaraamatukogusid?

1. Raamatukogudes peab suurenema teadusliku kirjanduse osatähtsus.

2. Komplekteerimine rajanegu lugejate vajaduste analüüsil. Selle alusel teeb raamatukogu komplekteerimisplaani, mille koostamise üldmetoodika annab rahvaraamatukogu.

3. Senisest läbimõeldumalt tuleb hankida kirjandust kvalifitseeritud töolistele ja spetsialistidele. Viimaste ja õppijate nõuete (huvide) uurimine olgu rahvaraamatukogu esmaseks ülesandeks.

4. Keskraamatukogu peab kujunema eriti teadusliku kirjanduse poolest selliseks universaalseks raamatukoguks, kes on suuteline täitma suure piirkonna (mitme rajooni) lugejate nõudmisi, mida kohalikud raamatukogud ei saa rahuldada. See on eriti oluline nendes rajoonides, kus puuduvad suured teaduslikud raamatukogud (Pärnu ja Kohtla-Järve keskraamatukogu).

5. Rajooniraamatukogu peab olema võimeline põhiliselt rahuldama linna ja rajooni lugejate vajadusi teadusliku kirjanduse järele.

6. Külaraamatukogude varustamisel trükistega tuleks enam arvestada teeninduspiirkondade eripära. Need raamatukogud peaksid muutuma suurema süsteemi üksusteks ning raamat jõudma haruraamatukogude, laenutuspunktide ja bibliobusside kaudu iga elanikuni.

7. On aeg uurida isiklike raamatukogude koostist ja täiendamist ning arvestada tulemusi rahvaraamatukogude komplekteerimisel.

Küllaldase ilu- ning teadusliku kirjanduse fondidega rahvaraamatukogude väljaarendamine on Eesti NSV majanduse ja kultuuri edendamise üheks tingimuseks.

К.ОЯ,
старший библиограф Государствен-
ной библиотеки Эстонской ССР
им.Фр.Р.Крейцвальда

УДОВЛЕТВОРЕННОСТЬ ЧИТАТЕЛИ
ПОДБОРОМ КНИГ

Р е з ю м е

На основе собранного материала автор исследует отношение эстонских читателей к массовым библиотекам и ту оценку, которую они дают работе библиотек, указывая степень их удовлетворенности или неудовлетворенности подбором и количеством книг массовых библиотек. Полностью удовлетворены 61,3% читателей, неудовлетворение выразили 35,8%. Ощущают недостаток в учебной литературе 13,3% читателей, отраслевой литературе - 7,5%, научно-популярной литературе - 1,2% и художественной литературе - 9,5%. 4,3% читателей нуждаются в литературе, которая не переиздавалась после 1941 года. На основании анализа выяснилось, что неудовлетворенность особенно значительна среди молодежи учебного возраста (около 50%), профессий требующих высокой квалификации, читателей с высшим образованием (около 80%), среди читателей, умеющих самостоятельно выбирать книги, обладающих высокой интенсивностью чтения и имеющих значительные личные библиотеки. Количественная неудовлетворенность подчас приобретает критический характер, главным образом в отношении учебной и отраслевой литературы. Отсюда следует, что массовые библиотеки отстали от потребностей народного хозяйства и культуры. Удовлетворению читательских потребностей в значительной мере препятствуют недостатки в работе издательств и книгораспределении. В конце даются рекомендации для улучшения организации комплектования массовых библиотек Эстонской ССР.

I. JAKUBOVITŠ,

Fr.R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riikliku Raamatukogu pearaamatukoguhoidja

RVA KASUTAMISEST EESTI NSV RAAMATUKOGUDES

Raamatukogudevahelist abonementi (RVA-d) on vähe uuritud. Me ei tea, kui võrd raamatukogud RVA-d propageerivad ning millised lugejagrupid ja mis eesmärgil seda laenamis-moodust kasutavad. RVA tellimusi täidetakse tihti pimesi, sest ollakse kontaktis üksnes soovi esitanud raamatukoguga, mitte lugejaga.

Ankeedivastuste põhjal vaadeldakse allpool teemat kahest seisukohast: informatsioon RVA kohta ja RVA kasutamine Eesti raamatukogudes.

RVA tutvustamine raamatukogudes jätab soovida. Seda kinnitavad ka uurimistulemused. 1728 küsitletust oli ainult 22,8 % (395) kuulnud RVA-st. 14,0 % (243) ei teadnud sellest midagi ja 60,8 % (1051) jäi vastuse võlgu.

Häirib ka RVA kasutajate väike protsent (10,7). Mittekasutajaid oli 88,2 %.

Informeeritus RVA-st ja viimase kasutamine on omaval seotud. Nagu analüüsist selgub, on 395 informeeritud lugejast RVA vahendusel laenanud vaid 32,9 %. On selge, et kõik lugejad ei tarvitse kirjandust hankida sel kombel, kuid raamatukoguhoidjale võib siiski ette heita, et nad propageerivad RVA-d juhuslikult. 70,3 % 185 RVA kasutajast on kõnealusest laenamisviisist teada saanud oma raamatukogus, 10,3 % eitab oma raamatukogu osa selles. 17,8 % ankeeteerituist ei osanud täpselt vastata. Nad on sellest kuulnud nähtavasti teistelt raamatukogudelt või muist allikaist (isikud, ajakirjandus jne.)

17,4 % 1524 mittekasutajast oli RVA-st teadlik, kuid neil polnud ilmselt vajadust selle järele. Ülejäänud 82,6 %

hulgas oleks kindlasti leidunud RVA kasutajaid, kui nad tundnuksid seda moodust.

Uuring näitab, et RVA-st informeeritud on linnas (22,0 %) ja maal (23,8 %) peaaegu võrdselt. Samuti kasutakse RVA-d linnas (11,1 %) ja maal (10,4 %) enam-vähem ühtmoodi. Viimane fakt oli meile üllatuseks, sest senini tundus, et linnas on kasutajaid rohkem.

Lugejate sugu ei mängi RVA kasutamisel rolli, meeste ja naiste suhe on peaaegu ühesugune, vaid väikese ülekaaluga naiste kasuks (mehed 9,8 %, naised 11,3 %).

Lugejate informeerimisel pole vanus tähtis, kuid võib kindlalt väita, et innukamad RVA kasutajad on 20-40-aastased inimesed. See on täiesti seaduspärane, sest just selles eas tõstetakse kvalifikatsiooni ja täiendatakse teadmisi kõige rohkem.

Mida haritum lugeja on, seda suurem on tema lugemisvajadus, rahulolematust fondiga ja ühtlasi ka huvi RVA vastu.

Algharidusega lugejaist on RVA-st informeeritud - 18,8 %, keskharidusega - 24,5 %, kõrgema haridusega - 40,7 %. Algharidusega isikuist kasutab RVA-d - 5,7 %, keskharidusega - 11,9 %, kõrgema haridusega - 29,0 %.

RVA-d kasutavad rohkem kultuuritöötajad, pedagoogid ja teaduslikud töötajad (24 %) ning tootmise ja administratiivalade spetsialistid (16,8 %), vähem põllumajandustöötajad (3,7 %) ja töölised (7,2 %).

Raamatukogu külastamissagedus informatsiooni RVA kohta ja viimase kasutamist ei mõjuta. Siiski kuulub RVA propageerimisel esikoht lugemissaalidele (37,5 %), laenutusosakondadest on informatsiooni saanud vähem (24,7 %). Seejuures tuleb silmas pida, et laenutusosakondade lugejate arv on hulga suurem lugemissaalide omast, sest külaraamatukogudes viimased puuduvad.

RVA kasutamist mõjutab peamiselt lugeja rahulolu raamatufondiga. 1728 vastanust on fondiga rahul 1060 ehk 61,3%. Neist vajab RVA abi ainult 7,6 %. Nähtavasti on nad fondiga

rahul ja pöörduvad RVA poole vaid erandjuhtudel.

Ülejäänud, kes polnud fondiga rahul, laenasid RVA kaudu eeskätt õppe- (19,1 %) ja erialakirjandust (23,8 %).¹

Vaadeldes mõningate gruppide rahulolematust fondiga nende tööalade järgi, võib teha järeldusi, miks informatsioon RVA kohta ja viimase kasutamine nii suuresti erinevad teineteisest.

See puudutab esmajärjekorras põllumajandustöötajaid. Kuigi selle grupi fondiga rahulolematuse protsent on väiksem kui teistel,¹ ei saa ainult sellega seletada RVA vähest kasutamist (3,7 %). Võimalik, et lugejad on RVA-st teadlikud, kuid pole kursis olemasoleva kirjandusega, eriti oma kutsealal.

Mida mitmekülgsemad on lugemishuvid, seda rohkem vajatakse RVA abi. RVA-d kasutas neist, kes on huvitatud kahest ja enamast teadusalast - 14,1 % (informeerituid 26,7 %), ühest alast - 6,5 % (informeerituid 22,1 %), peamiselt ilukirjandusest - 4,7 % (informeerituid 12,9 %).

Seega on RVA kasutamine täielikult seotud informeeritusega. Edaspidi on vaja teha järgmist:

1. Raamatukogutöö juhtivad keskused ning linnade kesk- ja rajooniraamatukogude metoodikud peavad selgitama nõupidamistel ja seminaridel raamatukoguhoidjatele RVA juhendit.

2. Raamatukoguhoidjail tuleb lugejatele laialdaselt tutvustada RVA kasutamise võimalusi, rakendades selleks kõikvõimalikke töövõtteid ja -vahendeid (individuaalne töö, plakadid, massiüritused, ajakirjandus, raadio, televisioon jne.).

Paralleelselt sellega propageeritagu mitmesuguseid teatmeteoseid ja bibliograafiaväljaandeid, et lugejad üldjoontes teaksid, mida võib RVA kaudu tellida.

Mitmele kaalukale probleemile jäi vastus saamata. Ei selgunud, kui võrd raamatukoguhoidjad on RVA-st juttu teinud.

¹ Vt. K. Oja artiklit "Lugejate rahulolu raamatuvalikuga" käesolevas väljaandes.

Võib-olla oli agaram hoopis lugeja, kes polnud fondiga rahul ja nõudis täiendavate mooduste rakendamist oma soovide täitmiseks.

Uuring näitas, et lugejad tunnevad eriti teravat puudust õppekirjandusest. Uue RVA juhendi kohaselt tuleb raamatukogutöötajail vastavate RVA tellimustega pöörduda õppeasutuste raamatukogude poole, sest suured universaalsed raamatukogud on tihti RVA nõuetega üle koormatud.

И. ЯКУБОВИЧ,
главный библиотекарь Гос. библиотеки
Эстонской ССР им. Фр.Р.
Крейцвальда

ОБ ИСПОЛЬЗОВАНИИ МБА БИБЛИОТЕКАМИ
ЭСТОНСКОЙ ССР

Резюме

Проведенное на основании анкетного опроса "Вы и библиотека" социологическое исследование несколько помогло осветить вопрос о состоянии пропаганды и использования междубиблиотечного абонемента в массовых библиотеках Эстонской ССР. Из 1728 опрошенных читателей только 22,8% были проинформированы о МБА, 14,0% - ничего не знали об этой возможности и 60,8% - не смогли ответить на этот вопрос ни положительно ни отрицательно.

Что касается непосредственного использования читателями МБА, то особенно настораживает его низкий процент. Так только 10,7% читателей пользовались им и 88,2% - нет. Основными факторами, влияющими на использование МБА в массовых библиотеках являются: постановка его пропаганды в библиотеках, образование читателей, степень их удовлетворенности фондами, круг читательских интересов и др.

Библиотечным работникам предстоит многое сделать, чтобы довести до сведения каждого читателя возможность использования МБА. Эту работу следует развивать в двух направлениях:

I. Разъяснять самим библиотечным работникам значение МБА, используя для этого все организуемые совещания и семинары.

2. Библиотечные работники обязаны широко информировать читателей о МБА, используя все возможные средства (индивидуальную работу, плакаты, массовые мероприятия, печать, радио, телевидение и т.д.).

Необходимо также улучшить и углубить работу библиотекаря как информатора, пропагандирующего и использующего различные справочные издания, а также информационную и рекомендательную библиографию.

V. RAIDAM,
M. Gorki nim. Tallinna Keskraamatukogu
vanemraamatukoguhoidja

RAAMATUTE SÄILIVUS JA LUGEJA

Raamatukogudes on lugejaid, kes seisavad aastaid võlg-
nike nimekirjas, ja tuleb ette trükiste rikkumise või varas-
tamise juhtumeid. On püütud uurida, kuidas nendesse inimes-
tesse suhtuvad teised laenajad, et selle põhjal leida pari-
maid mooduseid raamatufondi säilitamiseks.

Allpool vaadeldakse, mida 1728 ankeeditäitjat arvab
distsiplineerivaist mõjutusvahendeist.

Küsimusele "Mida Teie arvates tuleks teha lugejaga,
kes on tahtlikult või lohakusest rikkunud või kaotanud raa-
matu?" jättis vastamata 83 inimest (4,8 %). Teose hinna ühe-
ja mitmekordset sissenõudmist pooldas 1104, s.o. 63,6 % küsit-
letuist, 273 lugejat (15,8 %) soovitas ära võtta raamatukogu
kasutamise õiguse ühest kuust kuni aastani. Ühiskondlik-moraal-
set mõjutamist (töökohta või kooli teatamine, noomimine) pool-
das 260 (15 %). 7 inimest arvas, et raamatukogus on trükiseid
küllalt, need on odavad ja seepärast poleks vaja kaotsimine-
kust numbrit teha(!). Tegemist on küll tühise osaga (0,4 %) vastajaist, kuid paneb mõtlema tõik, et niisuguseid lugejaid
uldse kohtab.

Suhtumist raamatute rikkujaisse ja kaotajaisse analüü-

sitakse seoses arvamust avaldanu tööala, vaatlusaluse raamatukogu kasutamise aja ja koduraamatukogu olemasoluga.

Lugejad on tööalade järgi rühmitatud 8 gruppi.

Tööala	Vastajaid	Ühisk. - moraalne mõjutamine (%)	Rahaline mõjutamine		Raamatukogu kasutamise õiguse ära- võtmine	
			Uks kord (%)	Kõhkem (%)	1 kuuks (%)	Kaue- maks (%)
1. Töölised	296	14,2	25,4	41,0	6,4	13,2
2. Insener-tehnilised töötajad ja teenistujad	319	16,9	26,9	39,2	5,6	11,3
3. Kultuuri-, kunsti- ja haridusala töötajad	156	10,9	22,4	50,0	5,1	11,5
4. Õpilased	135	17,0	28,1	28,1	8,1	18,5
5. Üliõpilased	52	7,7	34,6	28,9	13,5	15,4
6. Põllumajandustöötajad	297	19,9	38,1	31,4	5,4	5,4
7. Teenindus- ja kaubandustöötajad	99	8,1	35,4	38,4	8,1	10,1
8. Pensionärid ja kodupereained	206	8,2	42,2	36,9	3,9	8,7
Kokku	1560	14,4	31,2	37,4	6,1	10,9

Tabelist nähtub, et tööala mõjutab mõningal määral suhtumist hooletuisse lugejaisse. Oluliselt lähevad lahku linna- ja maatöötajate arvamused rahaliste mõjutusvahendite

rakendamise kohta. Tööstustöötajast (1. ja 2. grupp) nõuab mitmekordset rahalist hüvitust 40 %, põllumajandustöötajast 31,4 %. Viimased on leplikumad, pooldades enamasti teose ühekordse hinna tasumist (38,1 %). Tööstustöötajast nõustus selle moodusega 26,2 %. Ühiskondlikesse mõjatusvahendisse suhtumisel olulist vahet ei ilmnenud. Raamatukogu kasutamise õigust soovivad tööstustöötajad rangemalt piirata kui põllumajandustöötajad. Nii linna kui ka maa kvalifitseeritud ja kvalifitseerimata töötajate hinnangud enamasti ühtivad. Ootuspäraselt nõudlikud on kultuuri-, kunsti- ja haridusala töötajad.

Lugemiskultuuri süvendab eriti ühe raamatukogu pikaajaline kasutamine. Sel kombel saab raamatukogu omaseks, kodukord tuttavaks ja suureneb lugupidamine kirjasõna vastu. Seega võime staažikat lugejat rohkem usaldada kui uustulnukat.

On vaatlusaluse raamatukogu lugeja	Vastajaid	Ühisk.-moraalne mõjutamine (%)	Rahaline mõjutamine		Raamatukogu kasutamise õiguse äravõtmine	
			Üks kord (%)	Rohkem (%)	1 kuuks (%)	Kauemaks (%)
1. 1-3 aastat	556	12,8	25,4	29,1	11,9	20,7
2. 3-5 aastat	226	16,0	30,0	40,7	6,6	6,6
3. 5-10 aastat	351	18,0	31,1	40,7	3,4	6,8
4. Üle 10 aasta	491	18,4	36,3	40,5	1,4	3,5
Kokku:	1624	16,0	30,6	36,7	6,2	10,5

Selgub, et üle 3 aasta üht raamatukogu kasutanud lugejate arvamused erinevad märgatavalt uusikute omadest. Esimestel on ülekaalus mitmekordse rahalise hüvituse nõue, teistel kasutamissoiguse piiramine.

Ühiskondlikesse mõjutusvahendesse suhtumises olulist vahet ei ole.

Anketeeritute suhtumine avariilelisse ja raamatunäitusse, nende lugemishaare ning üldkultuuriline silmaring (teiste kultuuriasutuste sagedane või juhuslik külastamine) ei mõjuta hinnanguid raamatu kaotamisele või rikkumisele.

Koduraamatukogu mõjus trükiste hoidmisele ei tarvitse kahelda. See arendab lugemiskultuuri, mis ilmneb ka rahva-raamatukogu kasutamisel.

Koduraamatukogu (kd.)	Vastajaid	Ühisk.- moraalne mõjutamine (%)	Rahaline mõjutamine		Raamatukogu kasutamise soiguse ära- võtmine	
			Üks kord (%)	Rohkem (%)	1 kuuks (%)	Kaue- maks (%)
1. Kuni 50	544	19,2	34,4	32,5	6,6	7,2
2. 50-100	381	15,0	28,0	41,2	6,1	9,7
3. 100-300	305	11,5	26,6	39,6	8,2	14,1
4. Üle 300	188	11,2	18,6	49,5	4,8	16,0
Kokku	1418	15,4	28,9	38,6	6,5	10,5

Ankeedivastustest järeldub: mida suurem on koduraamatukogu, seda nõudlikum ollakse raamaturikkujate suhtes ning seda enam soovitakse trükiste hinna mitmekordset sissenõudmist.

Vahe algab juba üle 50 köitega raamatukogu valdajaist. Ühekordse hinna pooldajatega on vastupidi. Kasutamisiiguse ära- võtmisse suhtutakse enam-vähem ühtmoodi. Sama võib öelda ka ühiskondlike mõjutusvahendite kohta, kusjuures viimaste pool- dajad on üldiselt vähemuses - 15,4 %.

*

*

*

Raamatukogus kehtestatud range laenutuste vormistami- se kord, trükiste tagastamise kontroll ja kohallugemise järe- levalve peaksid välistama raamatute varastamise ja rikkumise võimaluse.

Eksimuste ja hooletuste avastamisel tuleb laenajale selgitada teoste hoolika hoidmise vajadust, teha hoiatusi ja märkusi. Tagastamata jätmise või rikkumise korral nõutagu raamatu hinna tasumist või teose asendamist sisult samaväär- sega. Igast viiest küsitletust peab kolm vajalikuks rahalist hüvitust raamatu sisulise väärtuse järgi. Ühekordse hinna kin- nipidamine ei mõju karistusena ega korva alati kahju. Küll aga võidab kuni kümnekordse hinna sissenõudmine mitmed väär- tuslikud väljaanded raamatukogule tagasi.

Poleks halb kritiseerida hooletuid lugejaid raadio, televisiooni ja ajakirjanduse vahendusel. Ühiskondlik-mo- raalseist mõjutusvahendeist soovitatakse rohkem piirata raa- matukogu kasutamise iigust. Arvestades raamatukogu osatäht- sust inimese elus, on see eriti range karistus. Seda võiks

rakendada erandjuhtudel, mil raamatufond on ohus. Enne luge-
jate nimekirjast kustutamist kasutatagu nii rahalisi kui ka
ühiskondlikke mõjutusvahendeid.

Raamatute kaotajaisse ja rikkujaisse on vaja suhtuda
diferentseeritult, rakendades kõiki eelnimetatud mooduseid
ja nende kombinatsioone.

В.РАЙДАМ,
ст.библиотекарь Таллинской центральной
библиотеки им. М.Горького

СОХРАННОСТЬ КНИГ И ЧИТАТЕЛЬ

Резюме

На основании данных анкеты "Вы и библиотека", полученных от 1728 читателей, в работе рассматривается отношение читателей к людям, которые портят или не возвращают выданные им из библиотеки книги.

На соответствующий вопрос в анкете не ответило 4,8% из всех отвечавших, за взysкание цены книги высказалось 63,6%, за лишение права пользования библиотекой - 15,8%, за общественно-моральные средства воздействия - 15,0%; 0,4% из отвечавших вообще не считали необходимым принимать какие-нибудь меры.

Из ответов на анкету можно заключить, что на отношение к портившим и не возвращавшим библиотечные книги оказывает влияние род занятий читателя, его читательский стаж в библиотеке и наличие личной библиотеки, а именно:

а) люди, занятые в промышленности, требуют строже и решительнее, чем работники сельского хозяйства, многократного взysкания цены книги и лишения права быть читателем библиотеки;

б) люди с большим читательским стажем в одной библиотеке предпочитают взysкание многократной цены книги лишению читательских прав; имеющие меньший читательский стаж придерживаются противоположного мнения;

в) чем больше личная библиотека, тем строже требует читатель многократного взysкания цены попорченной или утерянной книги.

В интересах сохранности книжных фондов необходимо при случае невозвращения или порчи книги, прежде всего, требовать замены книги другой, равноценной или взыскать многократную ее цену, затем прибегать к методам публичной критики безответственных читателей в периодической печати, радио и телевидении, и, как крайнюю меру, лишать права пользования библиотекой.

M. GROSS,
Eesti NSV Kultuuriministeeriumi
Riikliku Raamatukogude Inspekt-
siooni inspektor

AVARIIULID LUGEJATE HINNANGUS

Avariitulid võeti esmakordselt kasutusele 1879.a. Ameerika Ühendriikides. Mõõdunud sajandi lõpul ja käesoleva algul leidsid avariitulid tee ka Euroopasse. Bestis rakendati seda moodust üksikjuhtumel juba 20-30-ndail aastail. NSV Liidus levis avariitulisüsteem laialdaselt alates 1958. aastast.

Praegu võib avariitulid näha enamikus rahvaraamatukogudes. Kohati (Tartu Keskraamatukogu) takistab nende sisseseadmist ruumikitsikus, mõnedes alevi-, linna- ja külaraamatukogudes ka riiulite vähesus. Kuid need on erandid, mis ei iseloomusta kogu meie vabariiki.

Mida arvavad kõnealuselt teenindamisviisist rahvaraamatukogude kasutajad, näitab ankeedi "Teie ja raamatukogu" vastuste analüüs.

Alljärgnevas tabelis on üldandmed lugejate suhtumise kohta avariitulisse.

Jrk. nr.	K ü s i m u s	Arv	Protsendid
1.	Meeldiv ja huvitav on ise valid	765	44,4
2.	Kasutan meelsamini raamatukoguhoidja abi	591	34,3
3.	Saab läbi avariituliteta, raamatukoguhoidja toob ise nõutud teose	82	4,8
4.	Süsteem on keeruline ja raske on leida tarvilikku teost	18	1,0
5.	Raamatud on segamini ja see ei kutsu valima	11	0,6
6.	Raamatute valik on ebapiisav	67	3,9

Jrk. nr.	K ü s i m u s	Arv	Protsendia
7.	Ei oska hinnata	157	9,1
8.	Vastused puuduvad	37	2,1
	K o k k u	1728	100,0

Näeme, et 11,4% ankeeditäitjaist eelistab ise kirjandust valida; raamatukoguhoidjale loodab 39,1%; 5,5% ei rahulda avariilulite praegune korraldus, avariilulite suhtes jääb ükskõikseks 9,1%, loobub vastamast 2,1% küsitletuist.

Käesoleva töö ülesandeks on uurida lugejaskonna üldist suhtumist avariiluleisse sotsiaalsete gruppide kaupa.

Otstarbekohane on ühendada tabelis esitatud küsimused. Nii saame ühelt poolt vaadelda avariilulite pooldajaid ja teiselt poolt neid, kes eelistavad pöörduda raamatukoguhoidja poole. Neljas, viies ja kuues küsimus sisaldavad kriitikat avariilulite kohta ning on samuti ühendatavad. Seitsmes küsimus on mõeldud neile, kes ei oska avariiluleile hinnangut anda. Viimaste hulgas domineerivad haritumad lugejad.

Vastajaid elukutsete järgi võrreldes näeme, et kõige vähem avariilulite pooldajaid on koduste ja pensionäride hulgas, nende sümpaatia kaldub raamatukoguhoidja poole. Teistsuguseks osutub aga õppijate hoiak. Viimaseist 56,2% ja pensionäridest ning kodustest 34,8% pooldab avariiluleid. Raamatukoguhoidja soovitust eelistab 23,9% õppijaist ja 53,0% koduseist ning pensionäridest. Vahe on oluline. Teine suurem grupp (õpilaste kõrval), kes avariiluleisse hästi suhtub, on vaimse töö tegijad (49,5%). Füüsilise töö esindajad on järjestuses kolmandad (avariiluleid pooldab 41,7%). Kõigi gruppide omavahelisel kõrvutamisel on vahe oluline. Siit võrsub järeldus, et otsesest tootmistööst kõrvalseisjad ja füüsilise töö tegijad eelistavad teose vahendamisel raamatukoguhoidjat. Seevastu õppijad ja vaimsete alade esindajad valivad kirjandust meelsamini ise.

Avariikulite suhtes kriitilisemad on õppijad ja vaimse töö tegijad - vastavalt 9,5% ja 6,8%, pensionäridest ja kodustest toob avariikulite puudusi esile kõigest 4,0% ning füüsilise töö tegijaist 4,5%.

Lugejate võrdlemisel vanuse järgi kehtib sama seaduspärasus mis kõrvutamisel tööaladest lähtudes. Avariikulite pooldajaid on kõige rohkem noorte hulgas - 49,6%, järgnevad keskealised - 47,5% ja vanemad lugejad - 33,0%. Vahe on oluline. Kriitiline hoiak avariikulite suhtes avaldub teravamalt noortel vastajatel. Ligi kümme protsenti neist pole praeguse avariikulisüsteemiga rahul.

Analoogiliselt elukutsega mõjutab avariikulite kasutamist haridus. Haritumate ja nooremate lugejate hulgas on avariikulite pooldajaid rohkem kui vähem koolitatud ja vanade lugejate seas. Pingereas kuulub esikoht keskharidusega ankeeditäitjaile. Elukutsete järgi võetuna on kõige ees õppijad. Keskharidusega küsitletuist kasutavad avariikulid rohkem kui pooled, algharidusega lugejate puhul on see näitav 40,4%. Vahe on märgatav.

Avariikulite puudusi rõhutab 11,7% kõrgema ja 7,4% keskharidusega, kuid ainult 2,9% algharidusega anketeerituist.

Kõnealuse süsteemi pooldajaist ja mittepooldajaist võib moodustada kaks vastasgruppi - nõudlikud ja vähem nõudlikud lugejad. Esimesse kuuluvad haritumad, noored ja vaimse tööga enam seotud vastajad. Nad eelistavad raamatukoguhoidja abi ning leiavad rohkem vigu avariikulite korralduses kui teise grupi esindajad.

Teise gruppi kuuluvad vähem koolitatud, vanemad ja füüsilise tööga rohkem seotud või otsesest tootmistööst eemalseisvad lugejad, kes loodavad raamatukoguhoidjale ja pole avariikulite puuduste suhtes nii kriitilised.

Kui kataloogide kasutamine ei sõltu lugeja elukohast, siis avariikulite kasutamine on viimasega otseses seoses. Kõrvutades kõrgema haridusega maalugejate suhtumist vastava kategoria linnalugejate suhtumisega avariikulisse, näeme, et lahkumine on oluline. Linnalugejaist 55,4% ja maalugejaist

45,0% kasutab avariileid ning 35,1% linna- ja 52,1% maalu-gejaist eelistab raamatukoguhoidja soovitusi.

Selgub, et avariilite "vastaseist", kõrgema haridusega linnalugejaist, pöördub raamatukoguhoidja poole 58,6%, 41,4% poole avariilitega rahul. Maal aga pöördub kõrgema haridusega avariilite "vastaseist" koguni 86,6% raamatukoguhoidja poole ja ainult 13,4% peab seda teenindamisviisi ebatäiuslikuks. Et ka $Q = 0,63$, siis on seos täiesti arvestatav, see aga tähendab, et ühesuguse haridustasemega lugejate suhtumine linnas ja maal on erinev. Sama seaduspärasus avaldub algharidusega vastajail.

Kokkuvõtvalt võib märkida, et linnainimesed suhtuvad avariileisse märksa kriitilisemalt kui maa omad. See ei tõesta veel kuidugi maaraamatukogude avariilite paremust. Ilmneb aga, et maal pööratakse lugejale rohkem tähelepanu kui linnas. On ju seal külastatavus väike ja lugejat ei jäeta abitult riilite vahele. Linnas on lugeja ja raamatukoguhoidja vaheline kontakt nõrgem.

Lugeja vanus avariilite kasutamist ei mõjuta. Nii maa kui ka linnanoored on avariileist ühtviisi kriitilisel arvamusel. Suurimaks puuduseks peetakse kirjanduse vähesust.

Lugejate sugu avariilite kasutamisele märgatavat mõju ei avalda. 46,8% mehi ja 44,6% naisi valib kirjandust avariileilt. Raamatukoguhoidja soovitusi pooldab 38,3% meestest ja 40,5% naistest, kriitiliselt suhtub 6,3% meestest ja 5,2% naistest. Vahe on seega ebaoluline.

Hinnanguid avariileile võiks vaadelda veel mitmest aspektist. Kuid ülejäänud seosed ja erinevused on seletatavad sotsiaal-demograafiliste teguritega. Nii selgub, et lugejad, kes külastasid esimest korda raamatukogu enne kümnendat eluaastat, on avariileist paremal arvamusel kui need, kes hakkasid raamatukogu kasutajaks kuuteistkümnendaastaselt või hiljem. Nooremas eas raamatukogu lugejaks hakanuist on avariilite suhtes positiivselt häälestatud rohkem kui pooled; neist, kes esmakordselt leidsid tee raamatukogusse vanemas eas, pooldab avariileid ainult kolmandik.

Avariileile omistavad puudusi 7,2% noorelt ja ainult 2,9% vanemas eas raamatukogu lugejaks hakanuist.

Mitmekülgselt lugemist ja avariilite kasutamist võib samuti põhjendada haridusega. On ju üldiselt teada, et väiksema haridusega lugeja laenab enamasti ilukirjandust, haritud kirjandusöber vajab selle kõrval ka trükiseid oma erialalt. Üksnes ilukirjanduse lugejaist valib raamatuid avariileilt 34,4%, üle poolte eelistab raamatukoguhoidja soovitusi. Neist, kes huvituvad teistestki kirjandusliikidest, eelistavad pooled avariileid ja vaid kolmandik vajab raamatukoguhoidja abi.

Hariduse otsesest mõjust avariilite kasutamisele kõneleb mitmekülgselt lugemise ja loetud raamatute arvu seos. Nähtub, et lugejad, kes loevad vähe ja ühekülgselt, loodavad märgatavalt rohkem raamatukoguhoidjale kui need, kes loevad palju ja mitmekülgselt. Viimastest ligi pooled valivad kirjandust avariileilt.

Kokkuvõtteks. Ankeedivastuste läbitöötamisel selgus, et rahvaraamatukogude lugejad olenevalt tööalast, haridusest, vanusest ja elukohast suhtuvad avariileisse erinevalt. Viimaseid eelistab nõudlik, noor, haritud, vaimset tööd tegev või õppiv, linnas elunev lugeja. Raamatukoguhoidja abi eelistaja on vähem nõudlik, aastailt vanem, vähem koolitatud, tegeleb füüsilise tööga või on kodune ja elab maal. Tema sümpaatia kuulub raamatukoguhoidjale.

Avariilite praegust korraldust ei saa eeskujulikuks pidada - nõudlikul lugejal on sellele mõndagi ette heita. Suurimaks puuduseks peetakse teoste ebapiisavat valikut. Siin tuleb midagi ette võtta.

М. ГРОСС,
инспектор Гос. библиотечной
инспекции Министерства куль-
туры Эстонской ССР

ОТКРЫТЫЙ ДОСТУП В ОЦЕНКАХ ЧИТАТЕЛЕЙ

Резюме

В статье рассматривается вопрос об оценке читателями массовых библиотек системы открытого доступа. Лицам, отвечавшим на анкету, была дана возможность выбора между двумя системами обслуживания: открытым доступом и непосредственной помощью библиотекаря. Ими были сделаны критические замечания об организации открытого доступа.

При анализе ответов выяснилось, что сторонниками открытого доступа, в основном, были молодые и образованные городские читатели, занимающиеся умственным трудом или учебой. Читатели более старшего возраста и более низким уровнем образования, занимающиеся физическим трудом, а также домохозяйки и пенсионеры, проживающие в деревне, предпочитают при выборе литературы пользоваться помощью библиотекаря.

О необходимости реорганизации системы открытого доступа говорят критические замечания наиболее образованных читателей, особенно в городах. В месте с тем данные исследования не дают основания говорить об идеальной организации открытого доступа в деревне. Повидимому, различие состоит в том, что в сельских библиотеках из-за меньшей посещаемости читателей, библиотекарь может уделять им больше внимания, чем в городе.

M. GROSS,

Besti NSV Kultuuriministeeriumi Riikliku Raamatukogude Inspektsiooni inspektor

LUGEJATE SUHTUMINE KATALOOGIDESSE

Esitame kõigepealt üldandmed.

Küsimused	Vastused puuduvad	Vaatan, kas teos on raamatukogus olemas		Otsin raamatukoguliit	Küsin raamatukogujalt	Kokku	
		Alfabeetilisest kataloogist	Süsteemilisest kataloogist			Arv	%
	%	%	%	%	%	Arv	%
a) Oletame, et vajate teost, mille autor ja pealkiri on teada. Kuidas Te sel juhul talitate?	1,4	9,4	2,2	21,3	65,5	1728	100,0
b) Te lugesite läbi raamatu, mis Teid naaras. Olete huvitatud, kas selle teose autor on veel midagi kirjutanud. Kuidas Te selle kindlaks teete?	2,7	17,7	4,0	6,4	69,0	1728	100,0
c) Tahate leida teoseid näiteks looduskaitsese või kosmose teemal. Mida teeksite?	4,1	2,8	18,9	12,8	61,6	1728	100,0

	%	%	%	%	%	Arv	%
d) Vahel juhtub, et me ei tea isegi täpselt, mida lugeda. Kuidas talitaksite siis?	3,6	1,2	2,4	29,4	63,3	1728	100,0

Küsimused kataloogi kasutamise kohta on sõnastatud kaudselt, vastasel korral puudutaksime anketeeritava prestiiži ja vastused oleksid juba ette teada jaatavad. Küsimused formuleeriti arvestusega, et vastustest selguks, kas ankeeditäitja vabib kirjandust iseseisvalt või kaldub kasutama raamatukoguhoidja abi.

Küsimustega "a" ja "b" taheti teada, kuidas lugejad suhtuvad alfabeetilisse kataloogi (konkreetne nõue), küsimusega "c", mida nad arvavad süstemaatilise kataloogist (temaatiline nõue) ja küsimusega "d", millist osa etendavad kataloogid ebakonkreetse nõude rahuldamisel.

Tabelist näeme kõigepealt seda, et enamik anketeerituid (61,6-69,0%) loodab raamatukoguhoidjale. Ligi kolmandik (31,0%) eelistab kõigi nelja küsimuse puhul alati pöörduda raamatukoguhoidja poole. Viimase abi kasutab alati 46,0% alg-, 19,8% kesk- ja vaid 10,0% kõrgema haridusega lugejaist. Vastajate vanusest lähtudes saame järgmise pildi: alati eelistab raamatukoguhoidja abi 14,0% noortest, 30,0% keskealistest ja 55,0% vanadest (üle 55 a.).

Samas ilmneb, et kataloogide osatähtsus kirjanduse valimisel on väike. Siiski võib oletada, et vähemalt teatud osa lugejaist kasutab neid järjekindlalt. Vaatleme, kuidas lugejad, kes ühe küsimuse korral pöörduvad õige kataloogi poole (küsimuse "a" ja "b" puhul alfabeetilise, "c" puhul süstemaatilise kataloogi poole), toimivad teiste küsimuste korral.

	Kokku	Kasutavad alfabeetilisest kataloogi (küsimus "b")	Kasutavad süstemaatilist kataloogi (küsimus "c")	Kasutavad kataloogi üldse (küsimus "d")
Kasutavad alfabeetilisest kataloogi (küsimus "a")	161	100	100	9
Kasutavad alfabeetilisest kataloogi (küsimus "b")	301	x	178	29
Kasutavad süstemaatilist kataloogi (küsimus "c")	314	x	x	32

Selgub, et lugeja, kes ühe küsimuse korral valib kirjanduse kataloogi abil, võib teinekord pöörduda nõu saamiseks raamatukoguhoidja poole või otsida teoseid avariilult. Lugejarühma, kes alati eelistab katalooge, ei saa eristada.

Kataloogide osatähtsus kirjanduse valimisel on väike. Alljärgnevalt vaatleme, millest see sõltub. Et maaraamatukogudes jätavad kataloogid palju rohkem soovida kui linnas (seada kinnitavad inspekteerimise tulemused), alustame linna ja maa vahelistest erinevustest. Samuti analüüsime vastuseid anketeeritute haridusest, vanusest ja soost lähtudes. Käsitleme teemat kolmes järgus: 1) alfabeetilise ja 2) süstemaatilise kataloogi kasutamine ning 3) kataloogide osa lugeja konkreetse nõude rahuldamisel.

1. Alfabeetiline kataloog

Alfabeetilisest kataloogi küsimuse "a" alusel kasutab vastajaist 161 inimest: 15,0% linna- ja 4,3% maalugejaist. Teine kontrollküsimus toob esile, et kõnesolevat kataloogi kasutab 25,0% linna- ja 9,2% maalugejaist ($Q = 0,54$). Tekkinud seos on arvestatav ja pealiskaudne järeldus oleks: maal kasutatakse katalooge vähem. Põhjuseks võiks olla see, et maal on kataloogid vähem korras, aga ühtlasi ka see, et maal on raamatu-

koguhoidjal lugejaga lihtsam kontakti luua - külastajaid vähem, paljud isiklikult tuttavad. Kui see nii oleks, siis peaks aga ühesuguse hariduse ja vanuse korral linnas ning maal olema samuti märgatav vahe. Selle kontrollimiseks toome järgmise tabeli.

Haridus	Elukoht	Kasutab alfabeetilis- t kataloogi	% vastava haridusega lugejaist
Alg-	Linn	18	7,2
	Maa	14	2,4
Kesk-	Linn	62	13,6
	Maa	11	5,1
Kõrgem	Linn	45	32,7
	Maa	11	26,8

Nähtub, et sama haridusega lugejad nii linnas kui maal kasutavad alfabeetilis- t kataloogi ühtmoodi. Seigaga, et linnas on haritumad lugejad kui maal, ongi seletatavad erinevused suhtumises nimetatud kataloogi. 832 algharidusega lugejast otsib teoseid selle kataloogi abil 3,9%, 675 keskhari- dusega lugejast 10,8% ja 179 kõrgema haridusega lugejast 31,3% ($Q = 0,72$). Ka küsimuse "b" puhul avaneb samasugune pilt. Seega kasutatakse alfabeetilis- t kataloogi haridustaseme tõus- tes rohkem.

Ka lugejate vanusest tingitud erinevused on seostatavad erinevustega haridustasemes. Nooremail ja keskealistel on haridus kõrgem kui vanemal. Seevastu lugejate sugu kataloogide kasutamisel mingit osa ei etenda: meestest kasutab alfabeetilis- t kataloogi 9,8%, naistest 9,2%. Pole ka märgata, et ühe- suguse haridusega isikud, kes vastavat raamatukogu kauem ka- sutavad, rohkem kataloogi poole pöörduksid. Niisiis kasutavad alfabeetilis- t kataloogi rohkem kõrgema haridusega lugejad. Rahvaraamatukogude praktikast on teada, et madalama haridusega lugejail domineerib temaatiline või üldisem nõue, mille ra-

huldamine alfabeetilise kataloogi abil on võimatu, haridustaseme tõustes aga huvitatakse rohkem konkreetseist teoseist ja autoreist. Selles peituvadki meie arvates põhjused, miks erineva haridusega lugejad nii erinevalt suhtuvad alfabeetiliselle kataloogi.

2. Süsteemaatiline kataloog

Süsteemaatilist kataloogi kasutatakse alfabeetilisega võrreldes rohkem. Teemaatilise nõude korral pöörduv selle poole 13,9 % lugejaist. Linnarahvast otsib süsteemaatilise kataloogi järgi teoseid 26,6 %, maainimestest 10,7 % ($Q = 0,47$). Alfabeetilise kataloogiga kõrvutades pole vahe nimetamisväärt. Kui aga vaadelda ühesuguse haridusega lugejate suhtumist, näeme, et seda kataloogiliiki kasutatakse nii linnas kui maal peaaegu võrdselt: algharidusega lugejail on $Q = 0,35$, keskharidusega lugejail 0,21 ja kõrgema haridusega lugejail 0,33. Ka selle kataloogi kasutamine sõltub otseselt lugeja haridusest: 6,5 % alg-, 26,2 % kesk- ja 56,6 % kõrgema haridusega vastajaist otsib raamatuid süsteemaatilise kataloogi abil.

Küsitletute vanusest ja soost nimetatud kataloogi kasutamine ei olene, samuti ei näi tähtis olevat asjaolu, kui kaua teatava raamatukogu lugejaks ollakse.

Süsteemaatilise kataloogi kasutamist ei saa pidada rahuldavaks. Milles seisneb probleem? Kas olemasoleva kataloogi struktuur on liiga keerukas, milles eriti väiksema haridusega inimestel on raske orienteeruda või ei arvesta meil kasutusel olev liigituskeem täiel määral teemaatiliste nõuete iseloomu?

3. Kataloogide osa lugeja konkreetse nõude rahuldamisel

Neljanda küsimusega püüti välja uurida, kuidas talitatakse, kui täpselt ei teata, mida lugeda soovitakse (ebakonkreetne nõue). Enamik anketeerituist (63,3%) jääb lootma raamatukoguhoidja abile. Vägagi suur osa (29,4%) asub tarvilikku otsima avariikulilt. Ja vaid vähesed usaldavad katalooge: süstemaatilist kataloogi 2,4% ning alfabeetilist 1,2%. Paljud, kes eelmiste küsimuste korral eelistasid katalooge, lähevad nüüd avariikulite juurde või pöörduvad raamatukoguhoidja poole. Nii kasutab neist, kes seoses küsimusega "a" pöördusid alfabeetilise kataloogi poole, alfabeetilist kataloogi 0,6% ja süstemaatilist kataloogi 5,1%. Nende arv, kes ebakonkreetsel nõudel korral kirjandust kataloogide abil otsivad (kokku 63 inimest), on nii väike, et selle grupi liigendatud vaatlus on matemaatiliselt põhjendamatu. Võime vaid nentida, et ebakonkreetsel nõudel rahuldamisel kataloogid nimetamisväärt abi ei paku.

Kokkuvõtteks. Meie rahvaraamatukogude lugejate enamik ei kasuta alfabeetilist ega süstemaatilist kataloogi. Kui mingi suhtumistendents lugejagruppide vahel ilmneb, siis seisneb see hariduse mõjus. Selgus, et mida kõrgem on lugeja haridus, seda rohkem otsib ta teoseid kataloogide vahendusel. Süstemaatilist kataloogi kasutatakse enam kui alfabeetilist.

Tundub, et võimalikke teid, mida mööda edasi minna, on kaks:

1. Nõuda endist viisi puuduvate kataloogide sisseseadmist ja olemasolevate nõuetekohast korrastamist.
2. Uurida, kas meie praeguste kataloogide struktuur ja vorm rahuldavad rahvaraamatukogude kasutajaskonda, ning alustada otsinguid kataloogidest enestest. See avab uue avara välja eksperimentideks ja lahenduste leidmiseks.

Praegu on aga tähtsaim raamatukoguhoidja selgitav sõna. Tal tuleb tutvustada kataloogidest kirjanduse leidmise viise.

М. ГРОСС,
инспектор Гос. библиотечной ин-
спекции Министерства культуры
Эстонской ССР

ОТНОШЕНИЕ ЧИТАТЕЛЕЙ К КАТАЛОГАМ

Резюме

В статье рассматривается, как читатель выбирает литературу, если: а) известен автор произведения, б) желатель-но прочитать еще какое-либо произведение того же автора, в) нужно получить литературу по определенному предмету, г) нет конкретного желания. Выясняется, в каких случаях он обращается к каталогам (алфавитному, систематическому), к библиотекарю или полкам открытого доступа, 61,6-69% читателей обращаются к библиотекарю; 9,4% к алфавитному каталогу; 18,9% к систематическому каталогу; в случае неопределенного вопроса к каталогам обращаются 3,6% читате-лей.

Из всех социально-демографических показателей оказы-вает воздействие на % пользования каталогами образова-тельный уровень читателей. Из читателей с начальным об-разованием к алфавитному каталогу прибегают 3,9% и систе-матическому каталогу 6,5%; из читателей со средним обра-зованием соответственно 10,8% и 26,2%, из читателей с высшим образованием 31,3% и 56,6%.

K. OJA,

Fr.R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV
Riikliku Raamatukogu
vanembibliograaf

LUGEJA SUHTUMISEST KIRJANDUSE SOOVITAMISEST

Raamatukogudes on praegu tulipunktis individuaalne töö lugejaga, mis valmistab aga palju raskusi. Lugejate tundmaõppimise meetodid on puudulikud, ei osata rakendada pedagoogikat ja psühholoogiat jne.

Seetõttu on tähtis alustada põhimõtete selgitamisest. Oluline on teada, kuidas lugeja suhtub kirjanduse soovitamisse, kuidas ta hindab rahvaraamatukogudes kasutatavaid töömeetodeid ja -vahendeid. See võimaldab rajada individuaalse töö aluseid.

Allpool käsitletaksegi Eesti rahvaraamatukogude lugejate hinnanguid kirjanduse soovitamisele. Ankeedis "Teie ja raamatukogu" oli antud kaks küsimusevarianti. Esimene neist pooldas arvamust, et raamatukoguhoidja ei tarvitse teost soovitada, kui lugeja seda ei palu. See variant nägi ette võimaluse raamatuid iseseisvalt valida. Teine variant pidas vajalikuks, et raamatukoguhoidja alati vestleks lugejaga ja soovitaks talle kirjandust.

1728 küsitlusest pooldas esimest varianti 285 ehk 16,5 %. Teist varianti eelistas 1374 lugejat - 79,5 %. Vastuse jättis võlgu 4 % anketeerituist. Seega valdav osa, ligi 4/5 vastajaist asus seisukohal, et raamatukoguhoidja peaks alati kirjandust soovitama. See tuli raamatukogutöötajale üllatusena.

Vaatleme ankeeditäitjate suhtumist kirjanduse soovitamisse olenevalt nende haridusest, lugemise alustamisest raamatukogus, ühe või mitme raamatukogu kasutamisest, hinnangust raamatuvaradele, teose otsimisest ja valimisest, koduraamatukogust ja mitmesugustesse kirjandusliikidesse kuuluvate teoste lugemisest.

Alustame lugeja haridustasemest, võttes ühtlasi arvesse tema elukohta (linn-maa) ja sugu (vt. tabel 1).

Tabel 1

Lugejad		Haridus		
		Alg- %	Kesk- %	Kõrgem %
Linna- mehed	Eelistavad iseseis- vat valimist	16,2	18,6	19,3
	Eelistavad soovi- tamist	81,2	76,3	68,4
Linna- naised	Eelistavad iseseis- vat valimist	10,6	21,0	28,4
	Eelistavad soovi- tamist	85,9	73,1	67,9
Maa- mehed	Eelistavad iseseis- vat valimist	16,5	20,9	38,1
	Eelistavad soovi- tamist	81,5	74,6	52,4
Maa- naised	Eelistavad iseseis- vat valimist	10,1	12,6	25,0
	Eelistavad soovi- tamist	88,7	85,4	70,0

Nii maa- kui ka linna-, nais- ja meeslugejad on enam-vähem ühesugusel arvamusel. Alati tahab soovitamist 81-85 % alg-, 73-76 % kesk- ja 52-70 % kõrgema haridusega vastajaist. Raamatuid soovivad iseseisvalt valida kõige enam kõrgema haridusega maamehed - 38,1 % (igal juhul soovitamist eelistavad vaid pooled - 52,4 %). Maal eelistavad naislugejad igas haridusastmes raamatukoguhoidja soovitusi tunduvalt enam kui meeslugejad. See avaldub eriti kõrgema haridusega isikuil. Hariduse suurenemisega kasvab kõikjal nende lugejate arv, kes eelistavad teose iseseisvat valimist, ja väheneb nende osa, kes alati tahavad soovitamist.

Niisiis täheldame ühenduses haridustaseme tõusuga suuremat või väiksemat tendentsi kirjandust iseseisvalt valida, kuid see ei kehti veel enamiku lugejate kohta. Seega pole õige väita, et me võime näiteks kõik kõrgema haridusega lugejad jahtida üksnes bibliograafiate ja kataloogide juurde, jättes raamatud otseselt soovitamata. Tuleb arvestada igasuguse haridusega lugejate eripära.

Mida rohkem raamatukogusid kasutatakse, seda enam eelistatakse teoste iseseisvat valimist: Ühe raamatukogu puhul on see protsent 14,9; kahe raamatukogu puhul 19,5; kolme ja enama puhul 23,2. Väheneb vastajate osatähtsus, kes eelistavad alati soovitamist, kuid nende protsent ei lange alla 67. Üht ja kaht raamatukogu kasutavate lugejate vahe on oluline.

Raamatukogude kasutamine on omakorda sõltuv haridusest. Seda näitab see, et haritumad ankeeditäitjad kuuluvad mitme raamatukogu lugejaskonda.

Lugemise alustamine raamatukogus avaldab mõningat mõju kirjanduse soovitamisele: küsitletuist, kes on enne 10. eluaastat hakanud raamatukogus käima, eelistab soovitamist 76,4 %, iseseisvat valimist 19,3 %. Neist, kes leidsid tee raamatukokku 16-20 eluaasta vahel, eelistab soovitamist 88,2 %, iseseisvat valimist 11,2 %.

Vastajate hulgas, keda raamatute valik ja eksemplaarsus rahuldavad, on iseseisva valimise eelistajaid 13,9 %; lugejate seas, keda need ei rahulda, 20,9 %. Vahe on oluline - tõenäosusega 0,99 (vt. tabel 2).

Tabel 2

	Eelistavad iseseisvat valimist	Eelistavad soovitamist
Raamatuvalik rahuldab	13,9	83,2
Ei rahulda:	20,9	74,6
õppekirjanduse valik	19,6	77,0
erialakirjanduse valik	22,3	70,8
populaarteadusliku kirjanduse valik	15,0	85,0
ilukirjanduse valik	23,2	73,8

Iseseisva valimise pooldajaid on rohkem nende hulgas, kes pole rahul eriala- ja ilukirjanduse fondiga.

Arvestades korrelatsioonikoefitsienti, tuleb järeldada, et suhtumine fondidesse mõjutab ka raamatukogus iseseisvat orienteerumist. Nähtavasti tunnevad ja kasutavad sellised lugejad kirjanduse iseseisva leidmise moodsuseid.

Tekib küsimus, milliseid moodsuseid kasutavad anketeeritud, kes eelistavad kirjanduse iseseisvat valimist, ja need, kes tahavad alati soovitamist.

Vaatleme suhtumist kirjanduse soovitamisse seoses raamatu otsimise ja valimisega (tabel 3). Püüame selgitada lugeja talitusviisi kolmel juhtumil: 1) kui ta vajab teatud teost või 2) kirjandust mingil teemal ja 3) kui ta tuleb raamatukokku ebamäärase nõudega.

Meenutame, et ankeediküsimuse esimene variant sisaldas vastupidist võimalust: teose soovitamist raamatukoguhoidja poolt, kui lugeja seda palub. See on kehtiv niihästi järjekindlalt soovitamist vajavate kui ka kirjandust iseseisvalt valida armastavate lugejate kohta, kuigi viimased kasutavad seda võimalust vähem kui teist varianti pooldavad anketeeritud.

Kui on teada vaid teose pealkiri, pöördub raamatukoguhoidja poole 76,8 % iseseisvat valimist eelistavaist lugejaist (pidevat soovitamist vajavaist 84 %). Teemaatilise nõude korral on protsendid 55,4 ja 64,6; ebamäärase nõude korral 46,0 ja 68,7. Vaheid on küll olulised (tõenäosusega 0,99), kuid see näitab, et ka raamatut iseseisvalt valivad küsitletud ei kasuta kõiki võimalusi, mis neil raamatukogus on, vaid tegutsesid vastupidi oma põhihoiakule.

Kui lugeja tahab teost, mille autor ning pealkiri on tal teada, võtab ta trükise avariilult. Nii talitab 27,7 % iseseisva valimise ja 20,4 % alatise soovitamise pooldajaist. Vahe on tähtis. Ebamäärase nõude korral esineb väga oluline vahe: kirjandust iseseisvalt valivad ankeeditäitjad kasutavad ligi 2 korda enam avariiluleid. Teemaatilise nõude korral ei ole vahe oluline.

		Otsib ava- rii- lilt	Vaatab, kas teos on raamatukogus		Kõsib raamatu- kogu- hoidjalt
			Alfabeeti- lisest kataloo- gist	Süste- maati- lisest kataloo- gist	
On teada teose autor ja pealkiri	Eelistavad iseseisvat valimist	27,7	13,3	5,3	52,3
	Eelistavad soovitamist	20,4	7,9	1,3	69,7
On vaja lei- da sama au- tori teisi teoseid	Eelistavad iseseisvat valimist	9,5	27,7	3,9	56,8
	Eelistavad soovitamist	5,8	14,8	3,9	73,6
On teada teose peal- kiri	Eelistavad iseseisvat valimist	4,6	3,2	11,9	76,8
	Eelistavad soovitamist	3,4	4,0	5,7	84,6
Temaati- line nõue	Eelistavad iseseisvat valimist	14,4	1,1	25,3	55,4
	Eelistavad soovitamist	12,5	3,3	16,4	64,6
Ebamäärane nõue	Eelistavad iseseisvat valimist	47,7	1,1	2,5	46,0
	Eelistavad soovitamist	25,3	1,2	2,0	68,7

Raamatu otsingul kasutab kataloogi ligi 2 korda rohkem kirjanduse iseseisva valimise pooldajaid. Üksnes ebamäärane nõue ei põhjusta vahesid, ka kataloogide kasutajate absoluutarvud on väikesed: siin on tähtsaimad moodused ikkagi

raamatukoguhoidjalt küsimine ja avariilulid. Üldiselt on aga raamata iseseisva valimise pooldajad võrdlemisi innukad avariilulite ja kataloogide kasutajad.

Koduraamatukogu kasvamisel väheneb nõue, et raamatukoguhoidja alati kirjandust soovitaks. See on maksev eriti nende kohta, kellel on üle 300 trükise. Siiski pooldab tingimata raamatukoguhoidja soovitusi 67 %. Järelikult: koduraamatukogude valdajad kui suuremad raamatusõbrad on omandanud rohkem teoste iseseisva valimise harjumusi ja kogemusi.

Isikute hulgas, kes loevad järjekindlalt kirjandust mingist liigist või kutsealast lektööri, on teoste iseseisva valimise pooldajaid rohkem kui nende seas, kes sellest liigist ei loe. Loodusteadusliku ja kunsti-, samuti kutsealase kirjanduse puhul on need vahed olulised (esimeste tõenäosus 0,99, teistel 0,95), ühiskondlik-poliitilise kirjanduse puhul mitte.

Järelikult saame taas kõnelda kindlapiirilisest tendentsist: mida arenenum lugeja on, seda enam eelistab ta kirjanduse iseseisvat valimist. See on tingitud vajadusest täiendada teadmisi kutsealal, samuti kindlaks kujunenud huvidest.

Töötala ja kirjanduse soovitamise seose vahel tähelepan-davaid kõikumisi ei ole. Nimetagem vaid äärmusi. Kõige enam pooldavad raamatute iseseisvat valimist üliõpilased - 30,5 %, kõige vähem teenindustöötajad - 8,7 % ning kolhoosnikud ja sovhoositöölised - 10,4 %. Järelikult ei avalda töötala olulist mõju suhtumisele kirjanduse soovitamisse, vaid määravad on haridus ja iseseisva töö harjumused raamatuga.

Seoses vanusega ei tähelda me mingit seaduspärast suhtumises kirjanduse soovitamisse.

Bibliograafiliste nimestike kasutajate ja mittekasutajate hulgas on esimese ja teise variandi pooldajaid võrdselt.

Järelikult pole need nimestikud muutunud kirjandust iseseisvalt valijaile vahendeiks, mida nad innukalt kasutaksid

ja mis asendaksid raamatukoguhoidja soovitust. Seda aga võinuks eeldada.

Kokkuvõtteks. Niisiis pooldab enamik rahvaraamatukogude kasutajaist kirjanduse alatist soovitamist. Lugejad, kes tavaliselt eelistavad raamatut iseseisvalt valida, pöörduvad vahete-vahel siiski raamatukoguhoidja poole. Iseseisvat valimist eelistajate arv kasvab seoses haridustaseme tõusuga, mitme raamatukogu külastamisega, suurema nõudlikkusega raamatuvarade vastu, avariilulite ja kataloogide kasutamisega, koduraamatukogu suurenemisega, teatava kirjandusliigi ja kutsealase kirjanduse järjekindla lugemisega.

Seega on lugejaskonna praeguse haridus- ja kultuuritaseme ning raamatukogunduslike teadmiste juures teoste soovitamine raamatukoguhoidja poolt tähtis, see on maksev eriti algharidusega ja maal elunevate naislugejate kohta. Vestlus lugejaga peab suunama teda edaspidi kirjandust iseseisvalt valida. Ka hästi korraldatud raamatukogus, kus kirjandushuvilisel on võimalik teost kiiresti valida, ei saa raamatukoguhoidja passiivseks jääda.

Kirjanduse soovitamisel on tekkinud ja tekkimas tähtis muutus. Haritud, väljakujunenud huvialadega lugejad, suuremad raamatusõbrad, eriti kõrgema õppeasutuse lõpetanud eelistavad kirjanduse iseseisvat valimist. See näitab, et teoste soovitamine neid enam ei rahulda, nad on sellest üle kasvanud. Siit peame tegema vajalikud järeldused.

Raamatukogu töö selle lugejakategooriaga tuleb hästi läbi mõelda ja ümber korraldada. Need spetsialistid peavad saama kogu ilmunud erialakirjanduse, ka võõrkeelse kohta operatiivset informatsiooni (informatsioonibibliograafia väljaannete kasutamine).

Raamatukoguhoidjad on liiga tagasihoidlikud lugejate juhtimisel avariilulite, eriti aga kataloogide ja bibliograafiate juurde. Kui on vajalik vestlus, peab see pakkuma eriti haritumaille lugejaile maksimaalselt andmeid.

Seega tuleks lugejaid rühmitada peamiselt hariduse ja lugemuse järgi.

Me vajame individuaalse töö teooriat, raamatukogunduslikku psühholoogiat ja lugejaskonna modelleerimist. See olgu raamatukogundusliku teadusliku töö esmaseks ülesandeks.

К.ОЯ,
ст.библиограф Гос.библиотеки
Эстонской ССР им. Фр.Р.Крейц-
вальда

ОБ ОТНОШЕНИИ ЧИТАТЕЛЯ К РЕКОМЕНДАЦИИ ЛИТЕРАТУРЫ

Р е з ю м е

В работе рассматриваются оценки читателями массовых библиотек Эстонской ССР рекомендации литературы библиотекарем, его беседам. Большинство читателей считают необходимым получать постоянную рекомендацию литературы - 79,5%. Самостоятельный подбор литературы, который предпочитают 16,5% читателей, растет в соответствии с ростом уровня образования, большими требованиями к книжным фондам, постоянным чтением литературы по определенной отрасли и профессии. Делается вывод, что индивидуальная работа, особенно по отношению к читателям с высшим образованием, должна качественно подняться на более высокий уровень. Помимо непосредственной рекомендации литературы у читателя, во всяком случае, должна остаться возможность выбора; необходимо активно направлять читателей к каталогам и библиографическим изданиям. Читателей следовало бы группировать, главным образом, по уровню образования и начитанности.

E. LEPIK,

Eesti NSV Kultuuriministeeriumi Riik-
liku Raamatukogude Inspeksiooni
inspektor

RAHVARAAMATUKOGU LUGEJA JA MASSIÜRITUSED

Sotsioloogilise uuringu üks osa hõlmas massiüritusi.

Meid huvitasid järgmised küsimused:

1. Milline on lugejate huvi ürituste vastu ja millistel motiividel neil käiakse?
2. Kes võtavad üritustest osa ning millised asjaolused seda mõjutavad?
3. Kuidas võtavad üritustest osa need lugejagrupid, kelle arengust me eriti huvitatud oleme, näiteks noored?
4. Kas lugejad soovivad, et raamatuarutelul või kirjandusõhtul viibiks ka autor, kelle teoseid käsitletakse?
5. Millised on massiüritustest eemalejäämise põhjused?

Vastused saadi ankeedist kahe kompleksküsimuse kaudu, millest esimene puudutas lugejate, teine kirjaniku osavõttu üritustest.

Küsimusele: "Kuidas ja miks Te olete (ei ole) osa võtnud raamatukogudes korraldatud massiüritustest: kirjandusõhtutest, raamatuaruteludest, küsimuste ja vastuste õhtutest, kontumistest kirjanikega jne.?" vastas 1728 küsitletust 532 jaatavalt, 1043 eitavalt, ei vastanud 153 lugejat. Seega ilmnes, et üritustel viibib vaid 1/3 ankeeditäitjaist. Seejuures märgis 41,5 % eitavalt vastu, et nad ei tea ürituste

toimumisest või et raamatukogu, mida nad kasutavad, neid ei korralda. Protsentides väljendatuna on olukord järgmine: Üritustel käib 33,8, ei käi ega tahagi käia 38,7, ei tea nende toimumisest 27,5 % vastanuist.

Sotsiaal-demograafiliste ja teiste tegurite mõjust massiüritustest osavõtule

Nagu uurimine näitas, käib pedagooge, kultuuri- ja kunstiala töötajaid (76,4 %) ning õpilasi (61,9 %) üritustel oluliselt rohkem kui kõigi teiste alade esindajaid, nende ning üritustest osavõtu vahel valitseb arvestatav seos ($Q = 0,54$). Seega võib järeldada, et üritustel viibivad eelkõige need, kes on töö või õppimise tõttu kirjandusega tugevamalt seotud.

Tunduvalt vähem huvituvad üritustest töölised (32,2%), kolhoosnikud ja sovhoositöölised (39,6 %) ning koduperenaised (25,8 %).

Hariduse mõju üritustest osavõtule ei ole nii ilmne. Kesk- ja kõrgema haridusega vastajaid käib üritustel üldiselt rohkem kui algharidusega anketeeritud, arvukaimalt on aga esindatud keskharidusega raamatuhuvilised.

Sama kehtib ka eraldi linna- ja maa-, nais- ning meeslugejate kohta.

Lugejaid	Võtab üritustest osa (%)				
	Kokku Eesti NSV rahva- raamatu- kogudes	Linnas	Maal	Naisi	Mehi
Algharidusega	40,1	32,7	43,1	39,4	40,8
Keskharidusega	55,1	46,1	72,7	60,3	44,7
Kõrgema haridusega	42,9	34,8	65,6	50,7	33,3

Nagu näeme, on maalugejad linna omadest kõigis haridusastmeis aktiivsemad ning kesk- ja kõrgema haridusega naised märksa innukamad üritustel käijad kui mehed. Kõige enam huvituvad üritustest keskharidusega maainimesed, kõige vähem algharidusega linnainimesed.

Vanuse järgi vaadatuna suhtuvad linna- ja maalugejad üritustesse veelgi erinevamalt.

Lugejaid	Võtab üritustest osa (%)		
	Kokku Eesti NSV rahva- raamatu- kogudes	Linnas	Maal
16-29-aastased	51,8	41,9	66,5
30-54-aastased	45,4	36,4	52,7
55-aastased ja vanemad	37,8	46,7	32,8

Seega tekib maal kindel pingerida noorte kasuks, kusjuures viimased viibivad üritustel kaks korda rohkem kui vanimad lugejad.

Üldse võtavad linnalugejad massiüritustest vähem osa

kui maalugejad, kõige vähem on neid vabariikliku alluvusega linnades:

<u>Raamatukogu asukoht</u>	<u>Üritustel käib lugejaid (%)</u>
Linn	39,3
Maa	52,8
Vabariikliku alluvusega linnad	33,5
Teised linnad ja alevid	47,3

Ilmselt ei paku raamatukogude massiüritused linnades, kus tähistatakse palju mitmesuguseid kultuurisündmusi, sellist huvi kui maal.

Naised võtavad nii linnas kui ka maal üritustest arvukamalt osa (naislugejad - 50 %, meeslugejad - 41,2 %).

Tõenäosusega 0,99 võime väita, et tunduvalt rohkem kohtab üritustel teadlikke lugejaid, s.t. neid, kes pöörduvad raamatukogu poole sageli, laenavad trükiseid ka väljapane-kult, kasutavad kirjanduse valimisel soovitusnimestikke, loevad teoste arvustusi ja soovivad lisaks ilukirjandusele raamatuid mitmesugustelt teadusaladelt.

Oma jagu mõju avaldab raamatukogu kaugus. Neid, kellel kuulub raamatukokku jõudmiseks vähem kui pool tundi, käib üritustel palju rohkem kui neid, kellel läheb selleks enam aega.

Massiüritustest osavõtu motiividest

51,1% viibib üritustel sisuka meelelahutuse pärast, 30,8 % märgib, et arutelud õpetavad teoseid paremini

mõistma, 18,1 % meeldib see, et tutvustatakse huvitavaid väl-
jaandeid.

Üritustest osavõtu motive mõjutab kõige enam lugejate vanus. 16-19-aastastel noortel on peapõhjuseks soov õppida teoseid paremini mõistma, teised vanuserühmad vaatavad üritu-
sele enamasti kui sisukale ajaviitele. Töölalast lähtudes on õpilaste ja üliõpilaste põhimotiiviks teoste parem mõistmine. Massiürituste mittepooldajaist märgib 69,2 % aja ja huvi puu-
dumist, 25,6 % leiab, et raamatud ütlevad ise kõik enda koh-
ta, 5,2 % arvates on tegemist asjata ajakuluga. Sotsiaal-de-
mograafiliste tegurite mõju siinjuures on võrdlemisi väike. Peamiseks jääb igal juhul see, et pole aega ega huvi.

27,5 % vastanuist ei viibi massiüritustel seepärast, et nad ei tea nende toimumisest. Soega võime öelda, et tea-
ted ürituste kohta on olnud ebapiisavad. Seda võib täheldada eriti Tallinnas, kus 32,8 % ankeeditäitjaist väidab, et nad ei ole kuulnud üritustest, ja 3,5 %, et nende raamatukogus neid ei korraldata. Halvasti on informeeritud õpilased (34,8 %) ja üldse noored (16-19-aastasteist 37,2 %).

Olulist vahet pole raamatukogu sageli ja harva külas-
tavate lugejate informeerituses, halvasti teadistatuid on vastavalt 25,8 % ja 29,5 %.

See kõik annab alust arvata, et mõnes raamatukogus üritusi ei korraldatagi või kui midagi ette võetakse, siis niivõrd harva ja kitsale lugejate ringile, et paljud raama-
tusõbrad ei tea nende toimumisest (1966.a. statistiliste aru-

annete põhjal ei korraldatud 774 rahvaraamatukogust üritusi vaid 12 kohas). Ühtlasi võis tekkida vääriti mõistmist seoses bibliograafilise ülevaatega. Ankeedi massiürituste loetelus kõnesolev ülevaade puudub ning osa inimesi, kes raamatukogus kuulavad vaid seda, ei tarvitsenud teada, et tegemist on massiüritusega.

Lugejate suhtumine kirjaniku osavõttusse
massiüritustest

on valdavalt pooldav: 1625 vastanust oli autori kohaloleku poolt 1170 e. 72,0 %, vastu 203 e. 12,5 %, ükskõikseid 252 e. 15,5 %. Vastuse jättis võlgu 103, s.o. 5,9 % küsitletuist.

Kõige enam on autoreist huvitatud haridus- ja kultuuritöötajad (84,8 %), teenindustöötajad (81,6 %) ja õpilased (82,4 %), kõige vähem kolhoosnikud ja sovhoositöötajad (59,1 %) ning pensionärid (56,1 %).

Linnas oodatakse kirjaniku kohaletulekut rohkem kui maal, naised soovivad seda rohkem kui mehed.

Ükskõiksete arv on võrdeline lugeja vanusega (16-29-aastasi - 8,6 %, 30-54-aastasi - 15,8 %, 55-aastasi ja vanemaid 28,7 %) ning pöördvõrdeline haridusega (algharidusega - 23,5 %, keskharidusega - 7,9 %, kõrgema haridusega-7,1 %). Kindlamini väljakujunenud arvamusega on isikliku raamatukogu valdajad ja need, kes loevad kirjandusteoste arvustusi.

Massiüritustel viibijaist soovib autorit näha 88,8 %.

Neist, kes ootavad kirjaniku kohaletulekut, käib aga üritustel vaid 54,7 %. Järelikult on osa lugejaid huvitatud ainult raamatuarutelust autori osavõtul, teised massiüritused neile midagi ei paku. 88,5 % lugejaist, kes pole üritustest teadlikud, kohtuksid meelsasti kirjanikuga. Seega võib oletada, et suur osa neist raamatusõpradest käiks informeerituse korral massiüritustel, vähemalt raamatuaruteludel, millest võtab osa autor.

69,6 % lugejaist soovib kirjaniku kohalviibimist seepärast, et saada uusi andmeid tema elu ja loomingu kohta, 30,4 % tahab esitada talle oma soove ja küsimusi. Autori osavõttu mittepooldanuid arvab 60,6 %, et kirjanik on oma teostega juba kõik öelnud, ning 39,4 %, et tema kohalolek ei soodusta arvamuste erapooletust ja avameelsust.

Kokkuvõtteks. Massiüritustel viibis ainult 33,8 % ankeeditäitjaist. Agaramad osavõtjad on õpilased ning haridus- ja kultuuritöötajad, passiivsemad töölised ja kodused.

Maal huvitatakse üritustest märksa rohkem kui linnas, kusjuures vahe on eriti märgatav noorte puhul.

Üritustest osavõtu peamotiiviks on sisukas meelelahutus, noortel (16-19-a.) ka soov teost paremini mõista.

Informatsioon ürituste kohta on olnud ebapiisav. 27,5 % vastanuid märgib eemalejäämise põhjusena, et nende raamatukogus üritusi ei korraldata või et nad ei tea nende toimumisest.

38,7 % lugejaist ei poolda massiüritusi, põhjendades

seda enamalt jaolt aja ja huvi puudumisega. Seega võib järeldada, et paljudel on teised huvid ja vaba aja veetmise võimalused, aga ka seda, et raamatukogude massiüritused pole kõigil küllalt huvi pakkunud.

Enamik (72,0 %) vastanuist pooldab autori osavõttu raamatuarutelust. Massiürituste publikust on autori kohale-tulekust huvitatud 89 %, selle põhjuseks on soov kuulda uut kirjaniku elust ja loomingust.

Э. ЛЕПИК,
инспектор Гос. библиотечной
инспекции Министерства культу-
ры Эстонской ССР

ЧИТАТЕЛЬ МАССОВОЙ БИБЛИОТЕКИ И МАССОВЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ

Резюме

Задачей настоящей работы явилось выяснение отношения читателей массовых библиотек к массовым мероприятиям.

Выяснилось, что только 1/3 опрошенных интересуется массовыми мероприятиями, они посещают их, в основном, в целях содержательного времяпрепровождения. Остальные читатели в качестве причин непосещения этих мероприятий выдвигают отсутствие интереса к ним и времени или отмечают, что они вообще не осведомлены о проведении мероприятий.

Из всех социально-демографических факторов на посещение массовых мероприятий влияние оказывает сфера деятельности читателей.

Большинство читателей положительно относятся к привлечению писателей в проводимых массовых мероприятиях (72%), мотивируя это желанием узнать больше о жизни и творчестве писателей.

E. ADOV,
N.V.Gogoli nim. Tartu Linna Kesks-
raamatukogu metoodik

RAAMATUNÄITUSTE MÕJU JA HINDAMINE

Käesoleva töö eesmärgiks on selgitada ankeedi "Teie ja raamatukogu" tulemuste põhjal, millest sõltub teoste laenamine raamatunäitustelt ja kuidas lugejad neid näitusi hindavad. Teemat vaadeldi seoses vastaja vanuse, hariduse, tööala, raamatukogu külastamissageduse, lugemishuvide, kirjanduse nimestike kasutamise ning suhtumisega avariilutesse ja massiüritustesse, samuti raamatukogu ametkondliku alluvusega.

Küsimusele, kas lugeja on laenanud väljapandud raamatuid, olid antud vastusevariandid: sageli, harva, ei kunagi. 1728 ankeeditäitjast vastas küsimusele 97,0%. Näitustelt laenab sageli - 12,3%, harva - 40,7%, ei kunagi - 44,0%. Seega moodustasid laenajad üle poole lugejaist, neist 1/3 laenas sageli, 2/3 harva; ligi 50% ei laenanud kunagi.

Raamatunäitustele jagati alljärgnevat hinnanguid:

- 32,1% - väikesed näitused avariilulil on kõige kasulikumad.
- 27,2% - raamatunäitusi võiks rohkem olla,
- 10,1% - raamatunäitusi tuleb vahetada tihedamini.
- 6,8% - raamatunäitused võivad ära jääda,
- 6,7% - raamatunäitustel peaks olema rohkem kirjandust.
- 4,8% - mulle ei meeldi, et raamatud on vitriinis luku taga,
- 2,5% - raamatunäitustel on liiga palju raamatuid, raske on ülevaadet saada.

Oma seisukoha jättis avaldamata 9,8% vastajaist.

Valdav osa lugejaist suhtub näitustesse hästi: 69,4% pooldab neid (3 esimest hinnangut), 14,0% tahaks näitusi,

kuid ainult teatud tingimustel (3 viimast hinnangut), 6,8% ei soovinud näitusi üldse.

Lugeja vanuse suurenemisega langeb huvi raamatunäituste vastu: kõige vähem laenasid sealt kirjandust eakad inimesed. Noortest ei laenanud - 37,4%, keskealistest - 45,0% ja vanadest 54,3%.

Näituste tihedamat vahetamist ja arvukamat korraldamist soovivad rohkem noored, väikesi väljapanekuid avariikulil pooldavad enamasti keskealised. Näituste ärajäämise poolt oli saagedamini vanade rühm.

Raamatunäitustelt sageli laenajate hulgas oli naisi rohkem kui mehi, vastavalt 28,5 ja 19,3%. Näitustelt laenab tihti 16,2% linna- ja 12,3% maanaistest; 10,6% maa- ja 8,7% linna-meestest.

Haridustaseme tõus põhjustab elavamalt huvi raamatute eksponeerimise vastu. Kõige vähem laenasid näitustelt algharidusega lugejad (51,8%), järgnesid kesk- (57,5%) ja kõrgema haridusega (65,3%) anketeeritud.

Tööalade järgi laenasid näitustelt tihti kõige enam kultuuri- ja haridustöötajad - 24,0%. Harva laenajate hulgas oli 54,2% üliõpilasi, 51,1% õpilasi ja 43,5% töölisi. Väljapanekute mõju viimastele on siiski erinev, nii laenasid liht- ja abitöölised (65,2%) rohkem kui kvalifitseeritud töölised (48,8%). Nende seas, kes kunagi ei laenanud raamatuid näitustelt, leidus 57,4% koduperenaisi ja 56,3% pensionäre.

Raamatunäitustelt ei laenanud kirjandust:

- 27,9% kultuuri- või kunstiala töötajaist,
- 29,7% pedagoogidest,
- 31,9% liht- ja abitöölisest tööstuses,
- 35,1% üldhariduslike koolide õpilastest,
- 37,5% põllumajandustöötajaist administratiiv-
majandusalal või spetsialistidest,
- 39,2% kesk-erilõppeasutuste õpilastest,
- 40,7% üliõpilastest,
- 41,1% põllumajanduse mehhanisaatoreist,
- 43,5% administratiivtöötajaist ja teenistujaist,

- 44,0% kaubandustöötajaist;
- 45,0% meditsiinitöötajaist,
- 45,0% kolhoosnikest ja sovhoositöölolistest,
- 45,7% ehitustöölolistest,
- 46,2% kvalifitseeritud töölistest tööstuses,
- 50,0% teenindustöötajaist,
- 51,6% transporditöölolistest,
- 53,3% insener-tehnilistest töötajatest,
- 56,3% pensionäridest,
- 57,4% koduperenaistest.

Näituste arvukamat korraldamist, tihedamat vahetamist ja kirjanduse ulatuslikumat eksponeerimist soovisid kõige enam õpilased, üliõpilased ja pedagoogid. Et teosed on vitriinis luku taga, polnud vastuvõetav eriti õppijaile. Väikesi välja-panekuid avariikul tahtsid mitmesuguste tööalade esindajad. Näituste ärajätmist pooldasid suhteliselt rohkem ehitustöölised, kolhoosnikud, sovhoositöölised, koduperenaised ja pensionärid.

Näitustelt laenamine oleneb raamatukogu küllastamisagedusest. Sagedased kasutajad laenavad näitustelt tihti. Need, kes näitustelt ei laena, viibivad raamatukogus enamasti harva (vt. tabel).

Lugejaist, kes käisid raamatukogu laenutusosakonnas 1967.a. esimese 3 kuu jooksul	Ei laena raamatunäitustelt %
Üksikjuhtumil	59,4
Kord kuus	42,5
Kord nädalas	36,7
Tihedamini	29,9

Analüüsidest hinnanguid näitustele, näeme samasugust pilti: näituste tihedamast vahetamisest on rohkem huvitatud raamatukogu sagedased küllastajad.

Raamatunäitustelt laenamist mõjutavad ka lugemishuvid. Sagedaste laenajate seas oli pidevalt mingist kirjandusliigist lugevaid inimesi rohkem kui neid, kes sellest ei loe. Näitustelt mittelaenavate hulgas leidus enam neid, kes ei lugenud järjekindlalt kirjandust teatud alalt.

Järjekindlalt mingist kirjandusliigist teoseid lugevad vastajad soovivad näituste tihedamat vahetamist ja väikesi väljapanekuid avariileil.

Ankeedis loetletud teoste lugemine seoses raamatunäitustelt laenamisega annab järgmise pildi: sageli näitustelt laenajate seas leidus enam neid, kes olid ankeedis nimetatud teoseid palju lugenud (16%). Vähelugenuid oli 5,7%.

Näitustelt võtavad raamatuid meelsamini koju kaasa ankeeteeritud, kes kasutavad kirjanduse nimestikke - 64,0%, mittekasutajad - 48,4%.

Sageli näitustelt laenajate hulgas on enam neidki, kes soovivad raamatukoguhoidja vestlust ja nõuannet kirjanduse valimisel (13,1%). Seda ei soovi 7,7%. Tihti raamatunäitustelt laenajad pooldasid kõige rohkem varianti: meeldiv ja huvitav on ise valida avariilult (16,0%).

Need, kes näitustelt ei laena, eelistasid vastust: ei oska hinnata ja kasutan meelsasti raamatukoguhoidja abi (52,0%).

48,9% lugejaist, kes andsid avariileile eelnimetatud hinnangu, pooldas väikesi väljapanekuid avariileil. 59,8% raamatukoguhoidja abi eelistajaist leidis, et näitustel on liiga palju teoseid ja raske on ülevaadet saada.

Raamatunäitustelt laenajad suhtuvad massiüritustesse hästi. 20,6% sageli laenajaist peab neid sisukateks meelelahutusteks, 19,5% arvab, et need on õpetanud teoseid paremini mõistma. Enamik anketeerituist, kes raamatunäitustelt ei laena (54%), teatas, et neil pole aega ega huvi.

Raamatunäitusi tahetakse rohkem eriti väiksemate linnade ametiühinguraamatukogudes. Näituste tihedamat vahetamist soovitakse Tallinna, Tartu, Pärnu ja Kohtla-Järve (13,5%) riiklikes raamatukogudes enam kui maaraamatukogudes (9,3%).

Kokkuvõtteks. Raamatunäitusi pooldab ja soovib nende arvukamat korraldamist suurem osa lugejaist.

Näitustelt sageli laenajaile on omane orienteerumine lugemisvaras, oskuslik suhtumine kirjanduse valimise moodusesse, raamatukogu järjekindel kasutamine, väljakujunenud lugemishuvid. Näitustelt laenavad rohkem nende alade esindajad, kes võtavad energiliselt osa ühiskondlikust elust.

Suurima poolehoidu osaliseks on saanud väikesed välja-panekud avariileil. Seda põhjustab tõenäoliselt asjaolu, et need asuvad lugejat huvitava kirjandusliigi juures ja toovad esile teosed kitsamalt alalt. Tuleks leida rohkem võimalusi trükiste selliseks eksponeerimiseks. Raamatunäitusi peaks vahetatama tihedamini.

Э.АДОВ,
методист Тартуской городской
центральной библиотеки им.
Н.В.Гоголя

ВЛИЯНИЕ И ОЦЕНКА КНИЖНЫХ ВЫСТАВОК

Резюме

Свыше половины читателей изъявляют желание читать книги, экспонированные на выставке, из них 1/3 - часто, 2/3 - редко.

Большинство читателей являются сторонниками книжных выставок, лишь 6,8% читателей отрицают их необходимость. 32,1% читателей считают лучшей формой небольшие выставки на полках открытого доступа. Выражены пожелания в организации большего количества выставок и их более частом обновлении.

Важнейшими факторами, влияющими на выдачу книг с выставок, являются: сформировавшиеся читательские интересы, систематическое чтение, умение хорошо ориентироваться в книгах, умелое отношение к отбору.

N.ARŠAS,

M.Gorki nim. Tallinna Kesks
raamatukogu direktor

INFORMATSIOON UUDISKIRJANDUSE ILMUMISE KOHTA

Käesolevas artiklis vaadeldakse, kust ja kui operatiivselt hangib raamatukogu kasutaja informatsiooni uudisteoste ilmumise kohta.

Ankeedivastustest selgus, et raamatukogust saab teateid: sageli - 39,1%, harva - 35,2%, ei saa üldse - 25,7% küsitlenuist.

Alljärgnevalt käsitleme uudiskirjandusest informeeritust seoses lugeja tööala, laenutusosakonna või lugemissaali külastamissageduse, raamatunäitustelt laenamise ja koduraamatukogu olemasolu ning suurusega.

Töölalade viisi saavad raamatukogust tihti andmeid: pensionärid - 54,9%, kolhoosnikud ja sovhoositöölised - 51,7%, mehhanisaatorid - 48,8%, põllumajanduse spetsialistid - 34,6%, töölised 34,6%-38,5%, insener-tehnilised töötajad - 29,3% ja pedagoogid - 25,3%. Viimasel kohal on keskkoolide ja keskeriõppeasutuste õpilased ning üliõpilased (21,7-26,7%). Seega näeme, et õppiv noorsugu ja pedagoogid tunnevad vähem huvi uudiskirjanduse tutvustamise vastu raamatukogus kui teised luigejagrupid. Nad kuulevad sellest nähtavasti mujalt.

Need, kes käivad laenutusosakonnas kord kahe kuu jooksul ja harvemini, saavad sageli informatsiooni vähem kui need, kes da kohtab seal kord kuus või tihedamini, vastavalt 34,0% ja 44,0-60,0%. Vahed on olulised ($t = 3,10$ ja $2,78$). Järelikult on informatsioon viimastele küllaltki tähtis.

Raamatusõbrad, kes kasutavad sagedamini lugemissaali, saavad seal tihedamini andmeid ka uudisteoste kohta. Kuid luigejagruppide vahel olulist erinevust pole. Siiski leidub siin

neid, kes kunagi ei saa informatsiooni, raamatukogu harva külastavate seas üle kahe korra rohkem kui tihti külastavate hulgas (35% ja 16%).

Lugejaist, kes sageli laenavad raamatuid väljapanekult, saab raamatukogust tihti informatsiooni 61%; neist, kes näitustelt ei laena, aga ainult 14%. Mida sagedamini võetakse teoseid näitustelt, seda tihedamini saadakse andmeid ilmuvate trükiste kohta raamatukogust. Ilmselt pakuvad näitused häid võimalusi uute teoste tutvustamiseks.

Mida suurem on kirjandushuvilise koduraamatukogu, seda vähem saab ta uudiskirjandusest teada rahvaraamatukogust. Tõenäoliselt rahuldub suurema koduse kogu valdaja peamiselt teadetega teistest allikatest: raamatukauplusest, ajakirjandusest, raadiost, televisioonist, tuttavalt jm. Niisuguste inimeste silmis kaotab raamatukogu uudiskirjanduse propageerijana oma tähtsuse.

Uudiskirjanduse kohta saadav informatsioon (%)

	Raamatu- kogust	Raamatu- kauplusest	Ajakirjan- dusest	Raadiost, televisi- oonist	Tuttava- telt, sõp- radelt
Sageli	39,1	26,1	64,6	29,8	23,2
Harva	35,2	31,4	24,2	41,4	46,2
Üldse mitte	25,7	35,2	11,2	28,8	30,6

Operatiivseim informatsioonivahend on ajakirjandus, järgnevad raamatukogu, raadio, televisioon, raamatukauplus ja lõpuks tuttavad-sõbrad. Märgatavalt kerkib esile perioodika tähtsus. See on ainus allikas, mille abil kaugelt üle 50% anketeerituid on kursis uudisväljaannete ilmumisega. Muidugi ei suuda raamatukogu informatsiooni operatiivselt võistelda massikommunikatsioonivahenditega.

Raamatukogu ja ajakirjanduse kaudu informeeritute arvud on pöördvõrdelised: neist, kes loevad sageli teateid ajakirjandusest, saab raamatukogust tihti informatsiooni 28,3%, ei saa

kunagi 47,6%. Neist, kes kunagi ei hangi andmeid raamatukogust, saab sageli informatsiooni ajakirjandusest 65,6%, ei saa kunagi 11,1%.

Samasugust nähtust täheldame ka ühenduses raamatukauplustega. Tuleb arvata, et viimastest hangitav informatsioon on suurele hulgale lugejaist piisav ja asendab raamatukogust saadavaid teateid. Neile, kellele ajakirjandus ja raamatukauplused pakuvad vähe andmeid, asendab neid raamatukogu.

Raadio ja televisioon antud juhul raamatukogu ei asenda. Seega pole õige pidada uudiskirjanduse tutvustamist raadios ja televisioonis piisavaks.

Tuttavate ja sõprade teated võivad raamatukogust kuuldut asendada vaid vähesel määral, sest need on võrdlemisi juhuslikud. Ankeedivastused lükkavad ümber väite, et enamik lugejaid kuuleb uute raamatute ilmumisest tuttavatelt ja sõpradelt.

Analüüsist nähtub, et insener-tehnilised töötajad ja põllumajanduse spetsialistid saavad raamatukogust vähem informatsiooni kui töölised ja kolhoosnikud. Järelikult pakub rahvaraamatukogu kõrgemat kvalifikatsiooni ja haridust nõudvate alade töötajatele vähem andmeid kui madala kvalifikatsiooniga töötajatele.

Laenuosakond on lugemissaalist aktiivsemalt uudiskirjandust tutvustanud.

Rohkem kui pooltele laenajaist on sagedase informatsiooni allikaks raamatunäitused. Edaspidi vajab uurimist uudisteoste propageerimine individuaalse töö meetoditega.

Kokkuvõtteks. Raamatukogust uudiskirjanduse ilmumise kohta pakutav informatsioon ei rahulda, sest see ei jõua valdava osani lugejaskonnast.

Olukorra parandamiseks võiks raamatukogudele soovitada järgmist:

1. Hästi läbimõeldud individuaalvestluses järjekindlalt informeerida lugejaid, eriti spetsialiste, ilmuvast kirjandusest.

2. Kasutades sidemeid koolidega propageerida õpilastele ja pedagoogidele senisest rohkem raamatukogus korraldatavaid uudiskirjanduse tutvustamise üritusi.

3. Korraldada tihedemini uudiskirjanduse näitusi, eriti laenutusosakonnas ja lugemissaalis.

4. Koostada uudiskirjanduse kartoteeke või nimestikke, eeskätt neile, kes käivad raamatukogus harva.

5. Järjekindlalt kursis olla perioodikaga, et sel korral informeerida lugejaid ilmunud ja ilmutavast uudiskirjandusest.

Arv	1951	1952	1953	1954
Harva	11.2	11.2	11.2	11.2
Uudiskirjandus	11.2	11.2	11.2	11.2

Н.АРШАС,
директор Таллинской центральной
библиотеки им. М.Горького

ИНФОРМАЦИЯ О ВЫХОДЕ НОВОЙ КНИГИ

Резюме

На вопрос "Откуда Вы узнаете о появлении новой книги" читатели ответили следующим образом:

	Из библиотеки %%	Из книжного магазина %%	Из периодики %%	По радио и телевидению %%	От знакомых и друзей %%
Часто	39,1	26,1	64,6	29,8	23,2
Редко	35,2	31,4	24,2	41,4	46,2
Никогда	25,7	35,2	11,2	28,8	30,6

Выяснилось, что самым эффективным источником информации является периодическая печать, затем библиотека, радио и телевидение, книжный магазин и наконец знакомые и друзья.

Для анализа полученных из анкеты данных рассматривали информацию о новой книге в связи со специальностью читателя, частотой посещения абонемента читального зала, просмотром книжных выставок, наличием и объемом личной библиотеки.

Обнаружилось, что ИТР и специалисты сельского хозяйства получают меньше информации из библиотеки, нежели рабочие и колхозники.

Основываясь на полученных данных, можно утверждать, что абонемент был более активным в пропаганде новинок, чем читальный зал.

Для более половины читателей чаще всего источником информации о новинках - являются выставки.

Для владельцев значительной по объему личной библиотеки массовая библиотека теряет значение, как источника информации о новой литературе.

Анализ показал, что библиотеки еще недостаточно пропагандируют новую литературу, информация о ней достигает только незначительной части читателей, особенно мало доходит до специалистов.

Библиотеки должны вести пропаганду новинок систематически, используя для этого различные формы и методы работы.

Категория читателей	Число читателей	Число книг	Число экземпляров	Число выданных книг	Число выданных экземпляров
Всего	23,5	22,8	24,8	22,1	22,1
Мужчины	12,5	11,4	12,1	11,4	11,4
Женщины	11,0	11,4	12,7	10,7	10,7

E. PAJUPUU,
Fr.R.Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riik-
liku Raamatukogu vanembibliograaf

BIBLIOGRAAFILISTE NIMESTIKE KASUTAMISEST
RAHVARAAMATUKOGUDES

Käesolevas artiklis vaadeldakse bibliograafiliste nimestike, eelkõige soovitusnimestike kasutamist ankeedi "Teie ja raamatukogu" vastuste ning täiendavate andmete põhjal.

Meid huvitas, milline on nimestike kasutajate elukutse, haridus ja vanus; kas nad on mitmekülgsete huvialadega inimesed; käivad nad raamatukogus tihti; kas raamatukogufondid rahuldavad neid; kas nad laenavad ka riikliku bibliograafia väljaandeid.

Nimestike kasutamise kohta vastas jaatavalt 534, eita-
valt 1153 lugejat. Seega moodustavad kasutajad anketeerituist
31,7%.

Küsimuse teises pooles paluti märkida viimati kasutatud nimestiku teema. Saadud vastuseid on liiga vähe võimaldamaks teha ulatuslikke järeldusi ja üldistusi. Füüsika, ehitus, meditsiin ja teised loetletud teemad annavad siiski alust arvata, et peale Fr.R.Kreutzwaldi nim. ENSV Riikliku Raamatukogu väljaannete tuntakse ka teisi bibliograafilisi nimestikke.

See probleem vajab edaspidist uurimist.

Elkõige tahtsime teada, missuguste tööalade esindajad kasutavad nimestikke kõige rohkem. Saime järgmised tulemused:

üliõpilased	54,23%
kultuuri- ja kunstiala töötajad	53,03%
pedagoogid	48,00%
kaubandustöötajad	43,54%
insener-tehnilised töötajad	42,02%
õpilased	40,14%
teenindustöötajad	34,54%

administratiivtöötajad, teenistujad	32,89%
meditsiinitöötajad	32,49%
põllumajanduse spetsialistid	31,24%
töölised	28,85%
põllumajandustöötajad	22,85%
koduperenaised	17,00%
pensionärid	15,39%

Vaadeldes nimestike kasutajaid vanuse järgi, näeme, et 49% neist on 16-29 aasta vanused noored, 40% keskealised 30.-54. eluaastani ja ainult 11% vanemad, üle 55. eluaasta. Niisiis kasutavad noored seoses õppimise, tööalaste teadmiste täiendamise ja huviringi laienemisega nimestikke keskealistest ja vanematest oluliselt rohkem.

Nii maal kui ka linnas suureneb huvi nimestike vastu haridustaseme tõustes. Linnalugejad kasutavad nimestikke järgmiselt: algharidusega 30,04%, keskhariidusega 37,25% ja kõrgema haridusega 52,3%; maalugejad vastavalt 19,93%, 35,81% ja 57,5%.

Edasi huvitab meid, kas lugejad, kes käivad raamatukogus tihedamini, on ka agaramad bibliograafiate kasutajad.

Laenutusosakonna külastamissageduse järgi võib nimestike kasutajad jaotada selliselt: külastab harva - 25,1%, keskmiselt - 32,7% ja tihti - 43,4%. Vahed on olulised.

Lugemissaalis on need arvud 40,09%, 39,2% ja 50,98%.

Asjaolu, et lugemissaalis harva viibijaist kasutab nimestikke küllaltki suur protsent, seletub sellega, et paljud lugejad, saanud mõne ülesande, näiteks loengu ettevalmistamine, kirjandi kirjutamine või viktoriini lahendamine, pöörduvad abi saamiseks lugemissaali poole, kus neil raamatukogutöötaja vahendusel tuleb kokku puituda ka bibliograafiliste nimestikega.

Võime siiski öelda, et raamatukogu külastamissageduse kasvuga suureneb ühtlasi huvi nimestike vastu.

Kuidas kasutavad bibliograafilisi nimestikke need, kes loevad ühiskondlik-poliitilist, majandus-, kasvatus-, kunsti-

ja kutsealast kirjandust?

Uurinud lugejaid, kes laenavad järjekindlalt, harva või kes üldse ei laena nimetatud kirjandust, näeme, et nimestike kasutajate arv kasvab teatava kirjandusliigi pideva lugemise suurenemisega. See ilmneb eriti nimestike kasutajate võrdlemisel mittekasutajatega. Nii kasutab neist, kes järjekindlalt loevad poliitilist ja majandusalast kirjandust, nimestikke 46%, harva lugevaist ainult 30% ja neist, kes üldse ei loe, 23%.

Neist, kes kasutavad bibliograafiaid, loeb järjekindlalt poliitilist ja majandusalast kirjandust 28%, mittekasutajaist ainult 14%. Kutsealast kirjandust loeb järjekindlalt 58% nimestike kasutajaist ja 38% mittekasutajaist, kasvatusalast kirjandust vastavalt 23% ja 15%, kunstikirjandust 22% ja 14%.

Need erinevused lubavad järeldada, et agaramad lugejad kasutavad vajalike raamatute leidmiseks kirjanduse nimestikke.

Edasi peatume sellel, kuidas lugejad, kes kasutavad bibliograafilisi nimestikke, jäävad rahule raamatukogufondidega. Kas neil on rohkem pretensioone kui lugejail, kes nimestikke ei kasuta?

Nimestike kasutajaist on fondiga rahul 57%, mittekasutajaist 64%, seega on vahe oluline.

Nimestike kasutajad tunnevad puudust peamiselt õppe- ja erialakirjandusest. Õpperaamatuist jääb puudu 18,3% bibliograafiate kasutajaist ja ainult 11,1% mittekasutajaist. Erialaoste hulk ja valik raamatukogus ei rahulda 10% nimestike kasutajaist ja 7% mittekasutajaist. Oluline vahe ilmneb ka populaarteadusliku kirjanduse puhul (18%-11%). Nimestike kasutajate ja mittekasutajate vahel pole olulist vahet suhtumises ilukirjanduslike teoste valikusse ja hulka.

Nimestikke kasutab 28,5% fondiga rahulolevaist lugejaist; 42,6% neist, kellel jääb puudu õppekirjandusest; 29,99% neist, keda ei rahulda populaarteadusliku kirjanduse fond ja 39,9% neist, kellel jääb vajaka erialakirjandusest.

Meid huvitas, kui paljud neist, kellel pärast mõne ilukirjandusliku teose lugemist on tekkinud soov täiendada oma

teadmisi käsitletud ajastu, maa, ajalooliste isikute jm. kohta, kasutavad raamatute valimiseks kirjanduse nimestikke. Selgus, et nimestike kasutajaist tunneb enamik (58%) huvi edasilugemise vastu, kuna valdava osa mittekasutajate (57%) kohta seda öelda ei saa. Tulemused vastasid meie hüpoteesile, et innukad nimestike laenajad on ka virgad enesetäiendajad.

Mõtlemata paneb fakt, et neist, kes on huvitatud edasilugemisest, kasutab nimestikke vaid 38,7%.

Peab silmas pidama, et mitmesugustel ilukirjanduslikel teemadel ilmuvaist nimestikest ja ka eestikeelseist raamatuid ühel või teisel teemal ei piisa. Küll aga võib ajalooliste isikute, romaanis kirjeldatud sündmuste jm. kohta leida ajakirjanduses avaldatud artikleid.

Siit peakski viima tee riikliku bibliograafia väljaannete, nagu "Artiklite ja Retsensioonide Kroonika" juurde.

Bibliograafiliste soovitusnimestike kasutajaist kasutab kroonikaid 22,8%; 23,4% ei tea nende olemasolust midagi; 53,3% teab, kuid pole tundnud vajadust nende järele.

Neist, kes nimestikke ei kasuta, kasutab kroonikaid ainult 6,4%. 40,8% ei tea midagi nende olemasolust, 51,9% teab, kuid ei pea vajalikuks neid kasutada.

Tundub ehk üllatuslik, et 23,4% bibliograafiate kasutajaist ei tea midagi kroonikate olemasolust. Kuid siin jõuamegi selleni, et raamatukogutöötajad ei tutvusta lugejale neid väljaandeid.

Nähtavasti on tee kroonikate juurest nimestike juurde lihtsam, sest kroonikate kasutajaist kasutab 60,6% ka nimestikke.

Enesetäiendamise ja kroonikate kasutamisega on seoses see, kas lugeja loeb ainult ilukirjandust, teoseid veel ühelt, kahelt või enamalt teadusalalt.

Neist, keda huvitab ainult ilukirjandus, kasutab bibliograafilisi nimestikke 18,5%; neist, kes loevad raamatuid ühelt teadusalalt, laenab nimestikke 21%, mitme teadusala puhul aga juba 39%.

Seega toob huvideringi avardamine kaasa soovi nimestikega

tutvust teha.

Enamik bibliograafiliste nimestike kasutajaist, s.o. 75,6%, loeb kirjandust mitmelt teadusalalt, väljaandeid ühelt teadusalalt laenab 11,2% ja üksnes ilukirjandust 13,1%.

Neist, kes ei kasuta bibliograafilisi nimestikke, loeb ainult ilukirjandust 26,4%, raamatuid ühelt teadusalalt 19,4% ja mitmelt teadusalalt 54,1%. Vahed on olulised.

Kui analüüsida tulemusi tervikuna, siis asjaolu, et 1687 lugejast kasutab nimestikke ainult 534 ehk 31,7%, ei anna põhjust rahuloluks.

Käesolev uuring andis ülevaate, kui palju ja kes kasutavad bibliograafilisi nimestikke, kuid jäi võlgu vastuse küsimusele, miks neid väljaandeid kasutatakse vähe. Siin võime teha ainult omapoolseid järeldusi. Selleks et nimestikke edaspidi rohkem nõutaks, on raamatukogutöötajail eelkõige vaja neid propageerida.

Üks bibliograafiate vähese kasutamise põhjusi on kahtlemata see, et meil ilmuvate nimestike teemade hulk ja kirjanduse ulatus ei rahulda lugejaid. Nimetusi on vähe ja tiraažid väikesed. Enamik soovitusnimestikke paljundatakse rotaprintil piiratud arvul ja neid jätkub ainult raamatukogudele.

Kuigi üliõpilased, pedagoogid ja insenerid tunnevad huvi soovitusnimestike vastu, on kasutajate protsent väike ja annab põhjust oletada, et raamatukogudel jääb sobivaist informatsiooni- ja teaduslikku puudu. Neid lugejaid ei rahulda soovitusnimestikes loetletud trükiteoste valik ja ulatus. Üksnes eestikeelseid raamatuid ei piisa. Seega peaksid linna- ja rajooniraamatukogud saama ka venekeelseid nimestikke. Samuti oleks vajalik ja täiesti mõisteta, et rahvaraamatukogud, esmajoonel linna- ja rajoonikogud, muretseksid endale informatsiooni- ja teaduslikku väljandele ilmuvaid bibliograafilisi nimestikke ja bülletääne.

Raamatukogu külastaja, tulevase bibliograafiakasutaja kasvatamine peaks algama juba koolipingist. Süstemaatiline bibliograafia aluste õpetamine kuulugu vähemalt keskkooli vanemate klasside programmidesse. Informatsiooni- ja teaduslikku tut-

vustamisega võiks algust teha juba alates 5.klassist.

Raamatukogude pealüesandeks aga jäägu mitmesuguste meeto-
dite väljatöötamine, mis õpetaksid lugejaid eeskätt raamatu-
kogu üldse, seejärel aga ka bibliograafiaid iseseisvalt kasu-
tama.

Э. ПАЮПУУ,
ст. библиограф Гос. библиотеки
Эстонской ССР им. Фр. Р. Крейц-
вальда

ОБ ИСПОЛЬЗОВАНИИ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ УКАЗАТЕЛЕЙ В МАССОВЫХ БИБЛИОТЕКАХ

Резюме

На вопрос, пользуются ли читатели при выборе литературы библиографическими указателями, из 1687 читателей утвердительно ответили 534, отрицательно — 1153. Таким образом, из читателей, заполнивших анкету, библиографическими указателями пользуются 31,7%. Больше количество из них составляют студенты, работники культуры и искусства и педагогики. 49% из пользующихся указателями — молодые читатели; 40% — среднего и 11% старшего возраста. Среди городских и сельских читателей с начальным образованием библиографическими указателями пользуются 23,05%, со средним — 36,77% и с высшим — 53,33%. Из читателей, редко посещающих отдел выдачи и читальный зал, указателями пользуются 27,05%, со средней посещаемостью — 40% и из часто посещающих — 45,82%. Из читателей, постоянно читающих политическую и экономическую литературу, 46% пользуются библиографическими указателями, из читающих редко — 30% и вообще не читающих соответствующую литературу — 23%. Из читателей, пользующихся библиографическими указателями, довольны фондами используемой библиотеки 57%. Читатели, которые чаще пользуются библиографическими указателями, активнее занимаются также и самообразованием, 58% из них заинтересованы в продолжении самообразования и дальнейшем чтении. Из читателей, пользующихся библиографическими указателями, 23% прибегают к помощи из-

даний государственной библиографии Эстонской ССР "Книжной летописи" и "Летописи статей и рецензий", из непользующихся лишь 6,4%. С ростом читательских интересов возрастает и пользование библиографическими указателями. Из пользующихся библиографическими указателями читают только художественную литературу 13%, литературу по одной отрасли знания 11% и по нескольким отраслям знания 75% читателей.

S. KABI,

Tallinna Polütehnilise Instituudi
Raamatukogu sektorijuhataja

"RAAMATUKROONIKA" NING "ARTIKLITE JA
RETSENSIOONIDE KROONIKA" KASUTAMISEST

"Raamatukroonika" ning "Artiklite ja Retsensioonide Kroonika" (lühendatult RK ja ARK) on Eesti NSV riikliku bibliograafia väljaanded. Nende tutvustamiseks on ilmunud mõned kirjutised, kuid puuduvad uurimused, mis näitaksid, kui võrd lugejad ARK-d ja RK-d kasutavad.

Käesolevas kirjutises vaadeldakse ankeedivastuste põhjal kroonikate kasutamist rahvaraamatukogudes seoses lugejate elukoha ja haridusega, kirjanduse laenamise ja raamatunäituste mõjul, teoste lugemisega ühelt või mitmelt teadusalalt ning järjekindla lugemisega. Lisaks toetatakse 1966.-1968.a. Harju, Tartu ja Põlva rajooni raamatukogude inspekteerimisel kogutud andmeile.

Selgituseks on toodud järgmised arvud.

RK ja ARK kasutamine	Lugejate arv	Lugejate arv % -des
Jah	201	11,6
Ei; ei tea nende olemasolust	615	35,6
Ei; teab, et kroonikad on olemas, aga tal pole neid vaja	891	51,6
Ei vastanud	21	1,2
Kokku :	1728	100,0

Seega tuntakse nimetatud väljaandeid nii linnas kui ka maal 63 %, kuid kasutatakse linnas 13,1 %, maal 10,1 % ulatuses.

Kasutajate arv sõltub ootuspäraselt lugejate haridustasemest. Mida kõrgem haridus, seda rohkem kroonikaist huvitatakse (algharidusega lugejad 8,6 %, keskharidusega 10,9 % ja kõrgema haridusega 25,8 %). Oluline vahe ilmneb kahe viimase haridusastme puhul (töenäosusega 0,99). Keskharidusega lugeja tegeleb nähtavasti vähe teoreetiliste küsimustega, mistõttu ta vajab harva kirjanduse abi.

Kõrgema haridusega lugejaid, kes ei tea RK ja ARK olemasolust, on linnas 18,7 %, maal 9,7 % (töenäosusega 0,99). Viimased on enamasti alati rohkem hõivatud ühiskondlike ülesannetega, mis sunnib neid kasutama ohtralt kirjandust, kaa-
sa arvatud kroonikad.

Soovitusnimestike kasutajaid tunneb ainult 22 % huvi kroonikate vastu. See protsent võiks aga olla suurem. RK-st ja ARK-st saab täiendavat informatsiooni ilmunud trükiteoste kohta. Antud juhul on lugemishuvilistele kahjuks tulnud mõnede raamatukoguhoidjate tagasihoidlikkus kroonikate propageerimisel.

Seos valitseb ka kroonikate kasutajate ja lugejate vahel, kes laenavad raamatunäituste mõjul. Viimaste hulgas on RK ja ARK kasutajaid 18,8 %, nende seas aga, kes kunagi ei võta kirjandust väljapanekute mõjul, on kroonikaist huvituid 9,6 %.

Inimesed, kes loevad palju ja kellel on kindlad huvialad, vajavad neid väljaandeid rohkem. Seda kinnitavad järgmised andmed.

Loevad raamatuid järjekindlalt kahelt ja enamalt teadusalalt	RK ja ARK kasutajate %
0 - 15 raamatut ankeedis loetletuist	3,4
16 - 30 " " "	8,6
31 - 45 " " "	12,5
46 - 60 " " "	15,3
60 ja rohkem " " "	26,9

Bibliograafiaväljaannete kasutamine on seotud huvialadega. Need, kes tegelevad mingi teadusalaga, otsivad küsimustele vastuseid ka naaberaladelt. Selleks läheb vaja ühtlasi informatsiooni viimati ilmunud trükiste kohta. Niisuguseist lugejaist kasutab kroonikaid 15,5 %. Neist aga, keda ei köida ükski teadusala, tunneb RK ja ARK vastu huvi 3,9 %. Heaks võrdluseks on alljärgnev tabel.

RK ja ARK kasutamine	Loevad raamatuid järjekindlalt		
	Peamiselt ilukirjandusest	Ühelt teadusalalt	Kahelt ja enamalt teadusalalt
Jah	3,9	7,6	15,5
Ei; ei tea nende olemasolust	54,1	40,4	27,6

Avara silmaringiga lugejad vajavad neid teatmeteoseid rohkem kui kitsa silmaringiga lugejad. Esimeste hulgas on vähem neidki, kes kõnesolevaid väljaandeid ei tunne.

Ent mitmekülgsede huvidega lugejaist, kes on teadlikud kroonikate olemasolust, suurem osa ei vaja neid (55,8 %). Põhjusid võib olla mitmeid. Näiteks jäi esimene põgus tutvus "Artiklite ja Retsensioonide Kroonikaga" vähepakkuvaks, sest kirjanduse leidmine viimase abil eeldab selle väljaande süsteemi põhjalikku tundmist. Spetsialisti seisukohast on ARK piires pakutava kirjanduse hulk vahest väike. Eesti NSV-s avaldatud kirjutisi võis ta juba lugenud olla, sest kroonikate ilmumiseni kulub 3-4 kuud.

Ei olegi mõeldav, et iga lugeja kasutaks kroonikaid, kuid vajadus nende järele peaks suurem olema. Paraku on neist väljaandeist raamatukogudes juttu tehtud vähevõitu. Seda kinnitavad inspekteerimise tulemused. 11 kontrollitud raamatukogust saime 4 juhul vastuseks, et oma töötajad ise ei kasuta kroonikaid, rääkimata kirjandushuvilistele soovitamisest.

Iga-aastast informatsioonihulga kasvu silmas pidades ei tule paljudeks pidada bibliograafiate tutvustamist juba koollis. Mõned raamatukogud ongi seda teinud. Fr.R. Kreutzwaldi nim. ENSV Riikliku Raamatukogu ja ENSV Riikliku Raamatupalati töötajad võiksid kroonikate propageerimiseks koostada metoodilise kirja, mis oleks raamatukogudes käepärast kõigile.

RK ja ARK kasutajaid pole raamatukogudes palju. Ankeedivastuste põhjal võib aga öelda, et vajadus kroonikate järele on olemas. Seda näitab kasutajaskonna suurenemine sõltuvalt haridusest, laiemast huvideringist ja laenatava kirjanduse hulgast. Et lugejate haridustase lähemal aastail veelgi tõuseb, tuleb raamatukoguhoidjail seda oma igapäevases töös arvestada.

С. КАМ,
зав. сектором библиотеки
Таллинского политехничес-
кого института

ОБ ИСПОЛЬЗОВАНИИ "КНИЖНОЙ ЛЕТОПИСИ" И
"ЛЕТОПИСИ СТАТЕЙ И РЕЦЕНЗИЙ"

Р е з ю м е

Примерно 63% читателей города и деревни знают о существовании "Книжной летописи" и "Летописи статей и рецензий", но пользуются ими немногим более 10% читателей. В значительной степени заметен интерес к "Книжной летописи" и "Летописи статей и рецензий" у тех читателей, которые больше читают. Гораздо больше пользуются ими читатели с высшим образованием (25,8%), меньше - со средним образованием (10,9%).

Причиной небольшого использования данных изданий можно считать то, что библиотекари недостаточно популяризируют их и не раскрывают их содержания (особенно это касается "Летописи статей и рецензий").

K. OJA,

Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV
Riikliku Raamatukogu vanembibliograaf

TEADUSLIKU KIRJANDUSE LUGEMISEST

Selles artiklis vaadeldakse, kuidas Eesti rahvaraamatukogude kasutajad loevad teaduslikku kirjandust liikide kaupa ja teoseid oma kutsealalt. Lugejaile esitati küsimus: "Kas loete poliitilist, majandusalast, kasvatusalast jm. kirjandust?" Oli antud kolm vastusevarianti: loen pidevalt, loen harva, ei loe. Et ankeedist ei selgu kirjanduse (v.a. kutsealane lektüür) lugemise ajendid, pole võimalik kindlaks teha, mis otstarbel üht või teist liiki kirjandust loetakse, kas praktilise vajaduse või huviala tõttu.

Lugemist käsitletakse siin kui järjekindlat protsessi, seepärast jäetakse pärast üldandmete esitamist variant "loen harva" kõrvale. Meid huvitab ainult kaks vastust: "loen pidevalt" ja "ei loe". Järelikult küsitletuid, kes tagasihoidlikkusest valisid "harva" variandi, see uuring ei hõlma. Kuid nii on välistatud ülepakutud andmed. Mitmesuguste komponentide võrdlemisel kasutatakse peamiselt varianti "loen pidevalt", variant "ei loe" tuuakse ära vaid esimese variandi illustreerimiseks. Lugemist analüüsitakse tööala, vanuse ja hariduse järgi.

Tabel 1 sisaldab üldarve lugemise kohta kirjandusliikide kaupa.

Tabel 1

Lugemine kirjandusliikide järgi
(%)

Kirjandusliik	Loeb pidevalt	Loeb harva	Ei loe
Poliitiline ja majandusalane kirjandus	18,9	43,2	35,6
Pedagoogikakirjandus	17,7	38,7	36,9
Ajaloolane kirjandus	20,7	46,2	28,8
Loodusteaduslik kirjandus	16,6	45,8	31,7
Maateaduslik kirjandus	29,5	43,9	21,2
Tehnikakirjandus	20,7	22,6	50,6
Põllumajanduslik kirjandus	14,5	28,4	51,4
Arstiteaduslik kirjandus	21,7	49,2	24,0
Kunstikirjandus	16,7	38,7	39,7
Kutsealane kirjandus	43,7	18,2	28,9

Tõõala. Kuigi poliitilisi ja majandusalaseid väljaandeid loeb kokku (pidevalt ja harva) ligi 2/3 rahvaraamatukogude lugejaist, ei saa me veel kõnelda selle kirjandusliigi laialdasest süstemaatilise lugemisest. Meid ei üllata, et koduperenaistest loeb pidevalt poliitilist kirjandust 7,4%. Kuid niisama vähe loevad seda teenindustöötajad (8,7%) ja üldhariduslike koolide õpilased (8,5%), veelgi vähem kesk-eriõppeasutuste õpilased. Üliõpilastel on see protsent 28,8. Kvalifitseeritud tööstustöölised ei loe lihttöölistest kuigi-võrd rohkem (vastavalt 16,5 ja 13,0%), mehhanisaatoreil on vaid väike edumaa teiste kolhoosnike-sovhoositööliste ees (vastavalt 16,7 ja 13,4%). Kuid isegi insener-tehniliste töötajate ja kvalifitseeritud tööstustööliste lugemises pole suurt vahet. Viimastest oluliselt enam (tõenäosusega 0,99) loevad administratiivtöötajad-teenistujad - 29,2%, mehhanii-

saatoreist loevad rohkem põllumajanduse spetsialistid-administratiivtöötajad - 39,1% (töenäosusega 0,99). Kultuuri- ja kunstiala töötajaist loeb järjekindlalt poliitilist kirjandust 34,4%, ei loe 16,4%; pedagoogidel on need protsendid vastavalt 31,7 ja 14,9. Lisame veel, et poliitilisi väljaandeid ei loe 45% lihttööstest ja 43% kolhoosnikest-sovhoositöölistest, 1/3 kvalifitseeritud tööstustöölistest, 1/4 meditsiinitöötajaist, 1/5 põllumajanduse spetsialistidest-administratiivtöötajaist.

Mingist olulisest tendentsist ei saa kõnelda loodusteadusliku kirjanduse lugemisel tööalade järgi. Kvalifitseeritud töölised loevad seda lihttööstest märksa rohkem (töenäosusega 0,99), vastavalt 19,8 ja 10,1%. Veidi enam loevad meditsiinitöötajad ja põllumajanduse spetsialistid-administratiivtöötajad, mis on nähtavasti seotud nende erialaga. Agaraimad lugejad on pensionärid - 25,1%.

Kunstikirjanduse vastu tunnevad peale kultuuri- ja kunstialatöötajate (55,7%) suuremat huvi pedagoogid (34,7%) ja üliõpilased (37,3%). Silmapaistvalt vähe loeb maarahvas, kusjuures põllumajanduse spetsialistid-administratiivtöötajad isegi veidi vähem kui kolhoosnikud-sovhoositöölised (vastavalt 4,7% ja 7,4%). Neist tagapool on ainult koduperenaised (3,7%). Teistel tööaladel kunstikirjanduse lugemises olulisi vahesid ei esine.

Teoste lugemisel tööalade järgi mingit seaduspärasust ei ilmnenud. Võib vaid nentida, et teatavaid liike loevad rohkem nende alade esindajad, kellel on vaja tunda kõrvaldistsipliine. Tööliste kvalifitseeritus harilikult suuremat lugemishuvi ei põhjusta. Poliitilise ja majandusalase kirjanduse lugemist tingivad arvatavasti administratiivne vastutus ja ideoloogiline kasvatustöö, õpingud, karjääritarve. Esteetilisest enesearendusest ja kunsti tundmaõppimisest ollakse linnas enam huvitatud kui maal.

Kutsealase kirjanduse lugemisel valitseb kindel seaduspärasus: kvalifitseeritud töötajad - rahvaraamatukogude kasutajad loevad järjekindlalt erialakirjandust märksa rohkem kui vähekvalifitseeritud töötajad. Suurim vahe avaldub kvalifit-

seerimata tööstustöölise ja insener-tehniliste töötajate vahel. Huvitav on märkida, et mehhanisaatorid loevad kutsealast kirjandust mõnevõrra enam kui põllumajanduse spetsialistid-administratiivtöötajad, meditsiinitöötajad veidi vähem kui insener-tehnilised töötajad. Kutsealase kirjanduse lugemise esikoht on pedagoogide käes. Äratav tähelepanu, et 23,1% kvalifitseeritud tööstustöolistest ja 10,9% põllumajanduse spetsialistidest-administratiivtöötajaist ei tunne huvi kutsealase kirjanduse vastu. Hämmastav on seegi, et erialaseid teadmisi ei täienda 5,4% ankeedile vastanud insener-tehnilistest töötajatest, 4,9% kultuuri- ja kunstialatöötajaist, 7,5% meditsiinitöötajaist jne.

Tabel 2

Kutsealase kirjanduse lugemine olenevalt tööalast (%)

	Loeb	Ei loe
Kvalifitseeritud tööstustöölised	42,3	23,1
Lihhtöölised tööstuses	17,4	39,1
Ehitustöölised	37,1	25,7
Transporditöölised	54,8	16,1
Insener-tehnilised töötajad	79,3	5,4
Administratiivtöötajad, teenistujad	51,3	22,7
Kultuuri- ja kunstialatöötajad	78,7	4,9
Meditsiinitöötajad	62,5	7,5
Pedagoogid	87,1	2,0
Põllumajanduse spetsialistid-administratiivtöötajad	54,7	10,9
Mehhanisaatorid	67,8	4,4
Kolhoosnikud, sovhoositöölised, kalurid	18,2	39,8
Teenindustöötajad	37,0	34,8
Kaubandustöötajad	62,0	12,0
Pensionärid	7,5	71,9
Koduperenaised	11,1	72,2

Vanus. 16-19-aastasi noori poliitiline ja majandusalane kirjandus ei kõida. Kui maal on selles eas mehed ja naised lu-
genud ühtmoodi (6,4-6,8%), siis linnas kohtame kaht äärmust:
loeb 16,0% meestest ja 3,7% naistest. Hilisemas eas selle kir-
jandusliigi loetavus kasvab. 20-29-aastased loevad 16-19-aas-
tastest rohkem, v.a. linnamehed, kellel see protsent oli juba
enne tunduvalt kõrgem. 30-54 aasta vanuses jääb loetavus pea-
asjalikult samaks, ainult maanaiste huvi kõnesoleva kirjanduse
vastu väheneb (tõenäosusega 0,95). Põhjuseks on ilmselt see,
et nad, olles kooramatud perekondlike kohustustega, langevad
varem välja ühiskondliku elu sfäärist. Huvi langust on märga-
ta ka vanemal kui 55-aastaseil vastajail, v.a. linnamehed,
kellega on olukord vastupidi. Ka lugemise kõrgperioodil, s.o.
20-54 eluaasta vahel, ei loe seda kirjandusliiki 22-32% vas-
tajaist, samuti 39-48% 16-19-aastaseist noortest.

Loodusteadusliku kirjanduse lugemises linnainimestel mär-
gatavoid lahkuminekuid ei kohta. Teoseid loevad rohkem vaid
üle 55-aastased ankeeditäitjad, kelle käes on ka selle kir-
janduse lugemise esikoht. Maal loetakse 20-29 eluaasta vahel
kaks korda enam kui 16-19-aastaselt. Kõigist enam loevad üle
55-aastased maamehed - 32,5%. Kui 16-19-aastaseist linnamees-
test ei loe loodusteaduslikke väljaandeid 36,0%, siis maal
samaealistest ei loe ainult 19,4%.

Kunstikirjanduse lugemises vanuserühmade vahel suuri kõi-
kumisi pole, v.a. 20-29-aastased maanaised, kes loevad 16-19-
aastastest enam (tõenäosusega 0,95). Üldiselt huvituvad naised
kunstikirjandusest rohkem, kuid maal avaldub see erinevus al-
les alates 20.eluaastast. 16-19-aastased maalugejad loevad
märksa vähem samaealistest linnalugejatest. Üldse loetakse
kunstikirjandust linnas innukamalt kui maal, on ju kokkupuude
kunstialadega seal vahetum.

Haridus. Poliitilisest ja majandusalasest kirjandusest
huvituvad vähe alg- ja keskharidusega lugejad. See kehtib
eriti naiste kohta, kes loevad üle kahe korra vähem kui sama
haridusega mehed. Hariduse suurenemine toob kaasa elavama

huvi poliitilise kirjanduse vastu, kuid vahed pole kõikjal olulised. Pealegi loevad linna alg- ja keskharidusega mehed sellealast kirjandust võrdiselt (20,5%). Keskharidus avaldab olulist mõju üksnes maameeste lugemisele (töenäosusega 0,95), teistes rühmades loevad märgatavalt rohkem alles kõrgema haridusega anketeeritud (üle 2 korra enam kui keskharidusega vastajad).

Nähtavasti ei erguta keskharidus poliitilise kirjandusega tutvuma, huvi viimase vastu tekib peamiselt ühiskondlikus tegevuses, mis eeldab suuremat vastutust ja poliitilist teadlikkust. Kuid isegi kõrgema haridusega maameestest loeb mainitud kirjandust pidevalt üksnes 50%. Suhteliselt madal on nende kõrgema haridusega lugejate protsent (5-19), kes poliitilist kirjandust ei loe.

Loodusteadusliku kirjanduse lugemisel ei ole haridustase määrav. Märgatavalt rohkem loevad vaid kõrgema haridusega maanaised.

Kunstikirjanduse lugemine suureneb haridustaseme tõustes, murrang tekib juba keskharidusega inimestel, lugemise vahed võrreldes algharidusega on olulised. Erandiks on siin maamehed, kes jäävad teistest maha, neil suureneb kunstikirjanduse lugemine alles kõrgema hariduse omandamisega. Kõikides rühmades loevad naised kunstikirjandust rohkem. Nende arv, kes kunstikirjandust ei loe, väheneb kõikides rühmades hariduse tõusuga märgatavalt. Näitarvude vahed on väga suured: algharidusega maameestest ei loe mainitud kirjandust 61%, kõrgema haridusega maanaistest 5%.

Tabel 3

		Alg- haridus	Kesk- haridus	Kõrgem haridus	
Poliitiline ja majandusalane kirjandus	Linnamehed				
		Loeb pidevalt	20,5	20,5	43,1
		Ei loe	35,0	28,8	6,9

	Linnanaised	Loeb			
		pidevalt	9,2	14,8	39,5
		Ei loe	45,1	35,4	16,0
		Maamehed	Loeb		
	pidevalt		18,8	40,3	52,4
		Ei loe		31,9	17,9
Maanaised			Loeb		
	pidevalt	10,4	14,6	35,0	
	Ei loe		48,3	27,1	5,0
		Loodusteadus- lik kirjandus	Linnamehed	Loeb	
pidevalt	22,2			18,6	15,5
	Ei loe		27,3	28,8	24,1
	Linnanaised		Loeb		
pidevalt			11,3	14,4	17,3
	Ei loe			34,5	31,5
		Maamehed	Loeb		
pidevalt	19,6		22,4	23,8	
	Ei loe		33,5	16,4	33,3
		Maanaised	Loeb		
pidevalt	12,2		15,9	40,0	
	Ei loe		45,0	26,5	5,0
		Kunstikirjandus	Linnamehed	Loeb	
pidevalt	10,3			19,2	22,4
	Ei loe		50,0	33,3	31,0
	Linnanaised		Loeb		
pidevalt			12,0	28,9	37,0
	Ei loe			41,5	18,9
		Maamehed	Loeb		
pidevalt	7,7		7,5	19,0	
	Ei loe		61,2	43,3	23,8
		Maanaised	Loeb		
pidevalt	8,9		19,9	25,0	
	Ei loe		58,7	31,1	5,0

Kutsealase kirjanduse puhul ilmneb järgmine tendents: haridustaseme tõustes kasvab oluliselt kutsealase kirjanduse lugemine. Koefitsiendid on suured, Näiteks kasvab kõrgema haridusega linnanaistel huvi võrreldes keskharidusega naistega 2 korda (tõenäosusega 0,99). Meestel on kasv väiksem. Kuid siiski saavutavad keskharidusega maamehed naistega sama taseme, kusjuures neist ainult 6,0% ei loe kutsealast kirjandust; naistest 21,9%. Keskharidusega linnamehed ületavad naised selle kirjandusliigi lugemises.

Tabel 4

Kutsealase kirjanduse lugemine haridustaseme põhjal (%)

		Algharidus	Keskharidus	Kõrgem haridus
Linnamehed	Loeb pidevalt	41,0	62,8	81,0
	Ei loe	22,2	13,5	5,2
Linnanaised	Loeb pidevalt	20,4	43,9	84,0
	Ei loe	50,0	27,2	3,7
Maamehed	Loeb pidevalt	41,2	55,2	71,4
	Ei loe	28,1	6,0	4,8
Maanaised	Loeb pidevalt	19,0	56,3	95,0
	Ei loe	53,8	21,9	5,0

Kokkuvõtteks. Eesti rahvaraamatukogude kasutajate lugemist mõjutavad mitmesugused asjaolud. Kõige rohkem loetakse kutsealast kirjandust. Siin ilmnevad kõige kindlapiirilised ja olulisemad erinevused lugejarühmade vahel. Teatavalt kutsealadel loeb järjekindlalt erialast kirjandust enamik lugejaid. Seda peavad meie rahvaraamatukogud edaspidi märksa rohkem arvestama. Ka teiste kirjandusliikide, eriti poliitilise ja majandusalase kirjanduse lugemine on seotud kutseala vajadustega. Kuid poliitilise kirjanduse loetavus jääb maha kutsealase kirjanduse omast. Selle kirjanduse lugemine ei ole enamikule lugejaist kutse- ega huvialaseks vajaduseks.

Mida haritum lugeja, seda enam ta loeb. See ei kehti aga kõigi kirjandusliikide kohta. Selguvad märgatavad erinevused maa- ja linna-, mees- ja naislugejate vahel. See avaldub eriti selles, et mehed loevad rohkem poliitilist ja majandusalast, naised kunstikirjandust. Viimast loetakse maal väga vähe. 16-19-aastased noored loevad vähe raamatuid kõikidest liikidest.

Lugemine vajab meil edaspidi detailsemat uurimist. Selleks tuleb kasutada mitmesuguseid meetodeid. Eri kirjandusliikide loetavust käsitletagu konkreetsete teoste põhjal. Tõenäoliselt selguvad siis nii seosed kirjandusliikide loetavuse vahel, lugemise mahu olemus ilmuva kirjanduse kvaliteedist kui ka teised põhjuslikud seosed.

Liik	Maal	Linna	Mees	Naine
1	0,10	0,15	0,12	0,18
2	0,20	0,25	0,22	0,28
3	0,30	0,35	0,32	0,38
4	0,40	0,45	0,42	0,48
5	0,50	0,55	0,52	0,58
6	0,60	0,65	0,62	0,68
7	0,70	0,75	0,72	0,78
8	0,80	0,85	0,82	0,88
9	0,90	0,95	0,92	0,98
10	1,00	1,05	1,02	1,08

К.ОЯ,
ст. библиограф Гос. библиотеки
Эстонской ССР им. Ф.Р.Крейц-
вальда

О ЧТЕНИИ НАУЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Резюме

В статье рассматривается чтение читателями эстонских массовых библиотек литературы по отделам и по специальности с количественной стороны. Рассматривается чтение в связи со сферой деятельности, возрастом и образованием.

В чтении по сферам деятельности не выявилось общей закономерности. Как правило, интенсивность чтения не зависит от квалификации рабочих (за исключением литературы по специальности). На чтение политической и экономической литературы, очевидно, оказывает влияние административная и идеологическая ответственность читателей, а также и учеба. Более квалифицированные работники читают литературу по специальности гораздо больше, чем менее квалифицированные. Тем не менее 1/4 квалифицированных рабочих промышленности не читают литературу по специальности.

Чтение политической литературы молодежью в возрасте от 16 до 19 лет очень низкое в количественном отношении.

Что касается пола, то особенно бросается в глаза тот факт, что женщины читают литературу по искусству больше чем мужчины. Эту же литературу читают в городе более интенсивно, чем на селе.

С повышением образования чтение политической литературы несколько повышается, но различия не всюду существенны. Среднее образование не стимулирует интереса к этому.

Также у читателей с высшим образованием систематическое чтение этой литературы сравнительно низкое. С повышением образования увеличивается чтение литературы по искусству. Чтение литературы по специальности в зависимости от образования имеет существенные различия.

В чтении научной литературы основной является литература по специальности и по смежным с ними областям. Массовые библиотеки должны с этим серьезно считаться в своей работе.

L.KASK,
 Besti NSV Kultuuriministeeriumi
 Riikliku Raamatukogude Inspektsiooni
 vaneminspektor

RAAMATUKOGUDE MATERIAALNE OLUKORD .
 SOBIVAD LAHTIOLEKUAJAD

Võib eeldada, et mida parem on raamatukogude aineiline baas ja mida sobivamad lahtiolekuajad, seda enam kasutajaid leidub. Selle hüpoteesi kontrollimiseks olid ankeedis mõningad küsimused.

Raamatukogude materiaalne olukord
 =====

Lugejaid paluti viiepallisüsteemis hinnata ruumide sisustust, valgustust, temperatuuri ja puhtust, samuti kohallugemise võimalust ning vaikust.

Alljärgnevas tabelis on toodud üldandmed.

	Pole rahul (hinded "1" ja "2") %%	On rahul (hinne "3") %%	Peab heaks (hinded "4" ja "5") %%	Kesk- mine hinne
Kohallugemise võimalus	23,5	27,4	49,1	3,37
Sisustus	12,1	37,1	50,8	3,50
Temperatuur	8,8	32,4	58,8	3,81
Valgustus	6,1	32,3	61,6	3,71
Vaikus	3,4	15,7	80,9	4,19
Puhtus	0,8	11,5	87,7	4,29

Vastamata jättis ainult 3,6-5,5% küsitletuist.

Selgub, et peaaegu iga neljas lugeja pole rahul kohallugemise võimalusega, üheksas sisustuse, kaheteistkümnes temperatuuri ja seitsmeteistkümnes valgustusega. Vaikust pi-

das ebarahuldavaks iga kolmekümnes, puhtust iga saja kahekümne viies anketeeritu.

Rohkem erinesid seejuures arvamused raamatukogu asukohast (linn ja maa ning territoriaalsed tsoonid), vähemal määral vastajate vanusest lähtudes, lahkumineku meeste ja naiste ning erineva haridusega lugejate hinnanguis pole statistiliselt olulised.

Raamatukogu ametkondliku alluvuse ja asukoha mõjust annab ülevaate järgmine tabel.

	Keskmi s e d h i n d e d				Linnad kokku	Maa
	Vabariiklikud linnad		Teised linnad			
	Riiklik rmtk.	A/ü- rmtk.	Riiklik rmtk.	A/ü- rmtk.		
Valgustus	3,91	3,89	3,79	3,66	3,87	3,62
Sisustus	3,66	3,34	3,80	3,56	3,69	3,36
Temperatuur	4,18	3,80	4,09	4,02	4,10	3,54
Puhtus	4,40	4,12	4,43	4,36	4,38	4,23
Kohallugemise võimalus	3,72	3,15	3,88	3,77	3,73	3,06
Vaikus	4,22	4,07	4,28	4,21	4,22	4,17
Kokku	4,02	3,73	4,05	3,92	3,98	3,66

Linna- ja maaraamatukogudele jagatud keskmistes hinnetes on vahe ebaoluline ainult vaikuse puhul. Linnades hinnati valgustust, sisustust, temperatuuri, puhtust ja kohallugemise võimalust kõrgemalt kui maal. Vabariiklikes linnades peeti riiklike raamatukogude materiaalsel olukorda, välja arvatud valgustus, paremaks kui ametiühinguraamatukogude oma (kõige erinevamad olid hinnangud kohallugemise võimalusele), teistes linnades hindes oluliselt lahku ei lähe.

Keskmine hinne näitab vastajate suhtumist tervikuna. Meid huvitas seegi, kas rahulolematust maal ja linnas, ametiühinguga ja riiklikes raamatukogudes on ühesugune või erinev. Kõigi komponentidega, välja arvatud vaikus ja puhtus, ollakse maal

märksa vähem rahul kui linnas: maalugejaist pole temperatuuriga rahul 13,1%, valgustusega 7,9%, sisustusega 15,8% ja kohallugemise võimalusega 30,6%. Linnades asuvate riiklike ja ametiühinguraamatukogudega ollakse enamasti rahul ühtmoodi, sisustus ja kohallugemise võimalus rahuldavad aga ametiühinguraamatukogudes palju vähem kui riiklikes raamatukogudes.

Territoriaalsete tsoonide kaupa vaadatuna ilmnevad erinevused ainult kohallugemise võimaluse ja sisustuse hindeis. Kohallugemise võimalusega ollakse rohkem rahul: 1) Pärnus ja 2) Narvas ning Kohtla-Järvel (rahulolematuid vastavalt 7,4% ja 7,9%). Nende linnade keskmised hinded (3,79 ja 3,76) on kõrgemad kui Tallinnas (rahulolematuid 20,3%; 3,49%) ja Tartus (rahulolematuid 18,8%; 3,56). Teistest linnaraamatukogudest jäädi rohkem rahule Haapsalu, Hiiumaa, Kingissepa ja Pärnu rajooni (keskmine hinne 3,75, rahulolematuid 12,9%), vähem Harju, Paide ja Rapla rajooni omadega (keskmine hinne 3,41, rahulolematuid 28,0%). Maaraamatukogude kohallugemise võimalusega oldi rohkem rahul Haapsalu, Hiiumaa, Kingissepa ja Pärnu rajoonis (keskmine hinne 3,35, rahulolematuid 20,9%). Kahe rajoonide grupis, s.o.: 1) Viljandi, Valga, Põlva ja Võru ning 2) Rakvere, Jõgeva, Tartu ja Kohtla-Järve, oli rahulolematust oluliselt suurem (vastavalt 31,4% ja 32,7%) ning keskmine hinne madalam (3,01 ja 3,00).

Sisustust hinnati madalamalt Viljandi, Valga, Põlva ja Võru rajooni maaraamatukogudes (keskmine hinne 3,28; teistes gruppides 3,44-3,54) ja kõrgemalt samade rajoonide linnaraamatukogudes (keskmine hinne 3,82; teistes gruppides 3,43-3,59). Vabariiklikest linnadest on Narvas ja Kohtla-Järvel sisustusega rahulolematuid küll vähem (ainult 1,6%, keskmine hinne 3,60) kui Tallinnas (10,7%, keskmine hinne 3,58) ja Tartus (12,9%, 3,48), kuid keskmised hinded oluliselt ei erine.

Vastajate vanus hindeid ühesuunaliselt ei mõjuta: valgustust ja sisustust hindavad kõrgemalt vanemad (55-aastased ja üle selle), temperatuuri ja kohallugemise võimalust aga noored lugejad. Maal rahulolematust vanuse kasvades väheneb. See avaldub eriti sisustuse (noortest 22,5%, keskealistest 14,0%, va-

nematest 11,2%) ja kohallugemise võimaluse (noortest 38,6%, keskealistest 28,7%, vanematest 24,9%) hindeis. Linnas rahulolematuse kohallugemise võimalusega aga vanuse kasvades suureneb (noortest 12,3%, keskealistest 17,9%, vanematest 19,8%).

Võib arvata, et materiaalne olukord mõjutab otseselt külastamissagedust: need, kes on rohkem rahul sisustuse, valgustuse jm., käivad raamatukogus sagedamini, ja vastupidi. Alltoodud tabelist selguvad üldse mitte, harva (üksikjuhtumel ja 1 kord kolme kuu jooksul), keskmiselt (1 kord kuus) ja sageli (2 korda kuus ning tihedamini) raamatukogu kasutanud lugejate keskmised hinded.

	Valgustus	Sisustus	Temperatuur	Puhtus	Kohallugemise võimalus	Vaikus
Harva	3,69	3,47	3,63	4,22	3,27	4,12
Keskmiselt	3,57	3,53	3,84	4,31	3,31	4,22
Sageli	3,75	3,53	3,79	4,38	3,44	4,21

Erinevused rühmade hinnete vahel on väikesed, kümnenäiku piires. Vahed on olulised üksnes harva ja sageli raamatukogus viibinute keskmistes hinnetes temperatuurile, puhtusele, kohallugemise võimalusele ja vaikusse. Seega mõjutab raamatukogu ainealine baas teataval määral külastamissagedust, kuid see pole peamine, vaid üks osa mõjurite (raamatufond, isiklikud kultuurivajadused jms.) kompleksist.

Võib-olla on aga suur rahulolematuse sisustusega tingitud sellest, et osa vastajaid oli kriitiliselt häälestatud ja hindas kõiki komponente väga madalalt? Püüame seda oletust kontrollida alltoodud tabeli põhjal. Näiteks hindas valgustust hindega "1" ja "2" kokku 193 lugejat. Neist 50,7% pidas teisi asjaolusid vähemalt rahuldavaks, 21,8% hindas ebarahuldavaks ka sisustust, 10,4% ka temperatuuri ja 17,1% ka kohallugemise võimalust.

	Kokku		Valgustus	Sisustus	Temperatuur	Kohallugemise võimalus
	Arv	%				
Valgustus	193	100	50,7	21,8	10,4	17,1
Sisustus	367	100	11,5	54,2	10,9	23,4
Temperatuur	234	100	8,5	17,1	60,7	13,7
Kohallugemise võimalus	532	100	6,2	16,1	6,2	71,5

50,7-71,5% neist, kes hindasid üht koostisosat ebarahuldavaks, pidasid teisi vähemalt rahuldavaks. Ainult 28,5-49,3% anketeerituist tunnistas ka teised komponendid ebarahuldavaks. Need arvud ei luba järeldada nn. kriitikute kategooria olemasolu.

Kasutades Yule'i assotsiatsioonikoefitsienti, ilmneb, et tihedaimad on rahulolematuse seosed sisustuse-valgustuse, sisustuse-kohallugemise võimaluse ja valgustuse-kohallugemise võimaluse vahel. Nõrgemad on sisustuse-temperatuuri ja valgustuse-temperatuuri vahelised seosed. Olulist seost pole kohallugemise võimaluse ja temperatuuri vahel.

	Sisustus	Temperatuur	Kohallugemise võimalus
Valgustus	0,86	0,63	0,72
Sisustus		0,66	0,82
Temperatuur			0,40

Mida arvavad raamatukogude materiaalsest olukorrast raamatukogutöötajad? Toome võrdluseks nende ja lugejate keskmised hinned.

	Raamatukogutöötajad	Lugejad
Valgustus	3,27	3,71
Sisustus	3,13	3,50
Temperatuur	3,02	3,81
Puhtus	3,76	4,29
Kohallugemise võimalus	3,09	3,37
Vaikus	4,07	4,19

Kuigi hinnete pingeread on võrdlemisi ühtlased ($Q = 0,6$), hindasid raamatukogutöötajad kõiki tegureid peale vaikuse madalamalt kui lugejad. Suuremad lahkuminekud esinevad temperatuuri ja valgustuse hindeis. See avaldub ka rahulolematuses nendega (hinnete "1" ja "2" osatähtsus protsentides).

	Raamatukogutöötajad (%)	Lugejad (%)
Temperatuur	31,5	8,6
Valgustus	20,4	6,0

Rohkem ühtisid raamatukogutöötajate ja lugejate arvamused kohallugemise võimaluse kohta.

*

Rahvaraamatukogude kasutajad peavad heaks ruumide puhtust ja vaikust. Veidi madalamalt hinnatakse valgustust ja temperatuuri. Halvemaks peetakse sisustust ja kohallugemise võimalust.

Analüüsid arvamusi raamatukogu asukoha, ametkondliku alluvuse ja külastamissageduse ning vastajate vanuse järgi, näeme, et kõige olulisemalt erinevad hindid asukoha (maa või linn) aspektist vaadatuna, kusjuures maaraamatukogude olukord tunnistati märksa halvemaks.

Sobivad lahtiolekuajad

Lahtiolekuageade küsimus muutus eriti aktuaalseks sees 5-päevasele töönalalale üleminekuga. Kui enne 1967.a. olid raamatukogud avatud 6 päeva nädalas ja mõned suurema koosseisuga rahvaraamatukogud töötasid ilma puhkepäevata, siis nüüd kerkis paratamatult vajadus üle minna väiksemas raamatukogudes kahe, suuremas ühe puhkepäevaga töönalalale.

Ankeedis oli küsimus: "Millistel nädalapäevadel ja kellaaegadel Te kõige meelsamini käiksite raamatukogus?"

Soovitavad lahtiolekuajad jättis märkimata võrdlemisi suur osa vastajaist: laupäeva kohta 1085 lugejat e. 62,7%

küsitletute üldarvust, pühapäeva kohta 976 e. 56,5%. Võib oletada, et nii suur osa kirjandushuvilistest ei taha laupäeval ja pühapäeval raamatukogus käia. Kellaaegade kaupa jagunevad soovid järgmiselt:

Kellaaeg Päev	8-10	10-12	12-14	14-16	16-18	18-20	20-22	Kokku
Laupäev	3,4	12,0	16,9	31,2	24,1	11,1	1,2	100% 643
Pühapäev	2,5	17,3	31,8	26,3	15,5	6,1	0,5	100% 752

Kummalgi päeval tahetakse raamatukogu kasutada küllaltki pika ajavahemiku jooksul, kusjuures pühapäeval kaldub raskuspunkt enne lõunasele ajale. Et nende päevade kohta jättis oma soovi välja ütle mata üle 50% küsitletuist, pole võimalik otsustada vaadeldud lugejate suhtumise üle tervikuna.

Teiste nädalapäevade kohta ei vastanud 193 inimest e. 28% ankeeditäitnuist. Me ei tea, kas nad olid erapooletud seepärast, et nad on lahtiolekuaegadega rahul, või mõnel muul põhjusel. Ükskõikseks jäi maal rohkem lugejaid kui linnas, kõrgema haridusega rohkem kui väiksema haridusega, kolhoosnikuid, pensionäre ja töölisi rohkem kui teiste alade esindajaid, vanemaid rohkem kui nooremaid.

Lahtiolekuaegadest teistel nädalapäevadel annab pildi alljärgnev tabel:

Kellaaeg	8-10	10-12	12-14	14-16	16-18	18-20	20-22	Kokku
Absoluutarvudes	23	87	151	229	430	284	31	1235
Protsentides	1,9	7,1	12,2	18,5	34,8	23,0	2,5	100,0

Põhiosa vastajaist (76,3%) külastaks raamatukogu ajavahemikul kella 14-20; 19,3% kella 10-14. On ka äärmuslikke seisukohti, kusjuures eelistatakse väga varaseid (k. 8-10) või hiliseid (k. 20-22) tunde. Nendel aegadel tuleksid raamatukogusse vähesed (54 vastajat ehk 4,4%), seepärast ei võta me neid vaatluse alla.

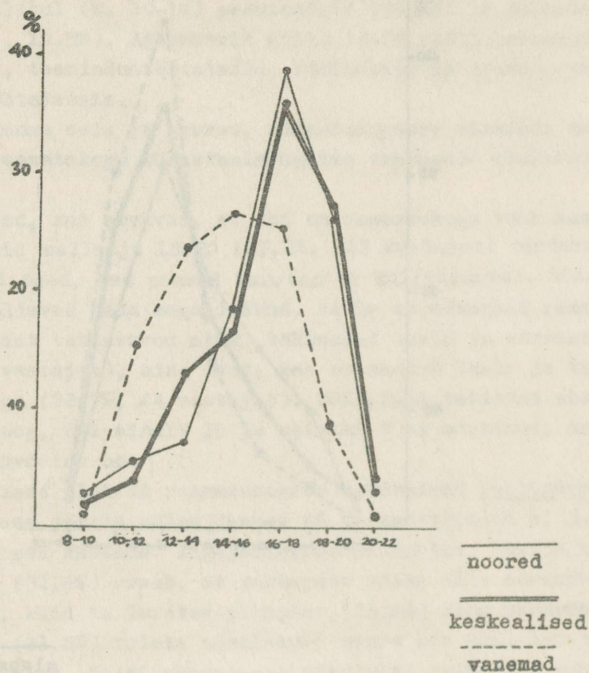
Õhtupoolikul tahavad raamatukogus käia linlased märksa rohkem kui maaelanikud (kella 18-20 linnas 27%, maal 18,6%). Maal aga, vastupidi, soovitakse raamatukogu kasutada rohkem hommikupoole: kella 10-12 9,2% maalugejaist ja 5,0% linnalugejaist. Linnas on laenajate soovid kindlapiirilised kui maal. Kui raamatukogu oleks avatud kella 14-20, suudaksime rahuldada 83% linnalugejate ja ainult 69% maalugejate soovid. Et arvestada vähemalt 80% maalugejaist, peaks raamatukogu olema lahti 8 tundi, kella 12-20 (sel ajavahemikul käiks 86,9% vastajaist). 9,2% maalugejaist tuleks aga raamatukogusse veelgi varem, kella 10 ja 12 vahel. Seega peaksid maaraamatukogud olema avatud 8-10 tundi. Et see on praktiliselt võimatu, tuleb igal raamatukogul ise otsustada, missugune aeg on tema teeniduspiirkonna elanikele vastuvõetavaim.

Kellaegade valikut mõjutab ka vastajate sugu, alates kella 12 erinevad meeste ja naiste arvamused oluliselt. Naised eelistaksid rohkem kui mehed raamatukogus viibida kella 12-14 (14,4% naistest ja ainult 8,7% meestest), mehed aga tunduvalt rohkem kella 18-20 (29,6% meestest ja 19,1% naistest). See seletub tõenäoliselt asjaoluga, et naised on koduste toimetustega enam seotud kui mehed.

Mitmesuguses eas lugejad pole lahtiolekuaegade suhtes üksmeelsed. Valdav osa noortest (82,3%) kasutaks raamatukogu kella 14-20. Keskealiste ja noorte soovid on enamasti ühesugused, kuigi keskealistele meeldib ajavahemik kella 12-14 rohkem kui noortele. Vanemad lugejad käiksid raamatukogus veelgi varem, alates kella 10. Pärast kella 18 tahaksid nad raamatukogu külastada hoopis vähem kui nooremad.

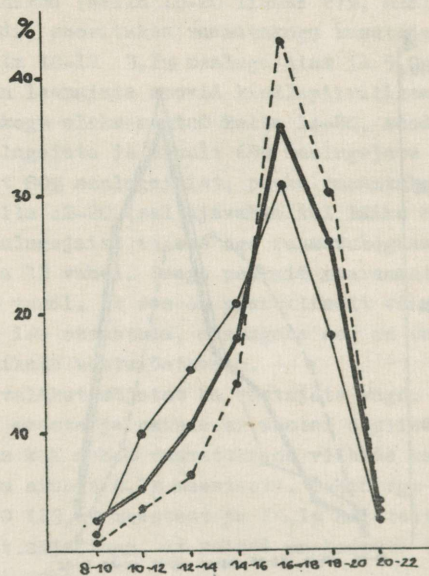
Mida kõrgem on haridustase, seda enam soovid ühtivad. Ligi kolmveerand (73,3%) kõrgema kooli lõpetanuist kasutaks raamatukogu kella 16-20. Enamik keskharidusega lugejaist valis tunnid kella 14-20. Algharidusega vastajate arvamused jagunevad pikemale ajavahemikule. Et rahuldada 85,6% soove, peaksid raamatukogud olema kättesaadavad kella 12-20.

Kesk- ja kõrgema haridusega anketeeritute seisukohad langevad kokku. Oluline erinevus on aga ühelt poolt algharidusega

Raamatukogu sobivad lahtiolekuajad
olenevalt lugeja vanusest

ja teiselt poolt kesk- ning kõrgema haridusega inimeste vahel:
esimene grupp kasutaks raamatukogu rohkem k. 10-14, viimane
k. 18-20.

 algharidus

 keskharidus
 - - - - -
 kõrgem haridus

Raamatukogu sobivad lahtiolekuajad
 olenevalt lugeja haridusest

Soovid sõltuvad ka tööalast. Teistest rohkem käiksid hommikupoolikul (k. 10-14) pensionärid (39,3%) ja kolhoosnikud (k. 12-14, 19,5%). Ajavahemik kella 18-20 sobib paremini üliõpilastele, teenindustöötajale, töelistele ja insener-tehnikalistele töötajatele.

Perekonna seis ja suurus, raamatukogusse minekuks kuluv aeg ning raamatukogu külastamissagedus vastuseid oluliselt ei mõjuta.

Lugejad, kes arvavad, et nad on raamatukogu vähe kasutanud, valisid kellaaja 18-20 (27,2%, 147 vastajat) tunduvalt rohkem kui need, kes peavad kasutamist küllaldaseks. Kõige rohkem pooldavad seda aega isikud, kelle sagedasemat raamatukogus käimist takistavad muud, tähtsamad huvid ja harrastused (35%, 42 vastajat), ning need, kes on seotud laste ja koduste toimetustega (28,7%, 44 vastajat). Neid, keda takistas ebasobiv lahtioleku-aeg, oli ainult 15 ja neistki 7 ei märkinud, mis neile vastuvõetav on.

Millised oleksid raamatukogude sobivaimad puhkepäevad?

Vastuse jättis võlgu üksnes 65 ankeeditäitjat e. 3,8%. Niisiis on see küsimus lugejaskonnas aktuaalne. Suurim osa vastajaist (31,6%) arvab, et puhkepäev võiks olla esmaspäev-teisipäev, kuid ka laupäev-pühapäev (26,4%) ning pühapäev-esmaspäev (21,8%) tuleks võrdlemisi suure osa küsitletute arvates kõne alla. Teisi päevapaare pakutakse võimalike puhkepäevadena välja vähe (3,4-4,3%), veidi rohkem on reede-laupäeva pooldajaid (8,9%).

Linnaraamatukogude lugejaist valiks enamik laupäeva-pühapäeva (31,2%), seejärel esmaspäeva-teisipäeva (28,6%), kolmandaks pühapäeva-esmaspäeva. Alevites seevastu on esikohal esmaspäev-teisipäev (35,8%), teisel pühapäev-esmaspäev (25,8%) ja alles kolmandal laupäev-pühapäev (15,7%). Laupäeva-pühapäevaga peaaegu võrdselt (15,1%) soovitakse alevites puhkepäevaks ka reedet-laupäeva. Maaraamatukogude kasutajad nagu aleviraamatukogude omadki seavad kindlalt esiplaanile esmaspäeva-teisipäeva (33,0%), teisele kohale laupäeva-pühapäeva (24,8%), kolmandale pühapäeva-esmaspäeva (20,2%), Tallinna, Tartu ja

Pärnu lugejad oleksid kõige enam nõus laupäeva-pühapäevaga (35,6-42,4%). Kohtla-Järvel ja Narvas eelistatakse esmaspäeva-teisipäeva (36,5%), seejärel pühapäeva-esmaspäeva (34,9%). Laupäev-pühapäev võimaliku puhkepäevana moodustab siin ainult tühise osa (11,2%). Maaraamatukogude kasutajad kõigis neljas territoriaalses tsoonis valivad esimese võimalusena esmaspäeva-teisipäeva (31,3-39,5%). Teisel kohal on Harju, Paide, Rapla, Haapsalu, Hiiumaa, Kingissepa ja Pärnu rajoonis pühapäev-esmaspäev, Rakvere, Jõgeva, Tartu, Kohtla-Järve, Viljandi, Valga, Põlva ning Võru rajoonis laupäev-pühapäev.

Küsimuse esitamisel lähtuti sellest, et lugejad nimetaksid kaks teineteisele järgnevat puhkepäeva, millal nende arvates võiks raamatukogu sulgeda. Ent 2 puhkepäeva tuleb kõne alla vaid maa- ja ühe töötajaga linnaraamatukogudes. Mujal on mõeldav ainult üks puhkepäev. Eeldades, et teatava puhkepäevaga oleksid nõus need, kes pakkusid selle päeva välja kahe- või kolme nädalapäevadega, jõuame järeldusele, et alevites soovitakse kõige rohkem esmaspäeva (30,8%), seejärel pühapäeva (20,8%). Linnades eelistatakse pühapäeva (27,2%) ja siis esmaspäeva (25,7%).

Arvestades enamiku vastajate soove, peaksid raamatukogud olema avatud maal kella 12-20 või isegi kella 10 alates (puhkepäev esmaspäev-teisipäev), linnades ja alevites kella 14-20, (alevites puhkepäev esmaspäev või pühapäev, linnades pühapäev, seejärel esmaspäev). Et aga lugejate koosseis ja arvamusel on erinevad, on võimatu üldisi soovitusi anda. Iga raamatukogu peab, arvesse võttes oma teeninduspiirkonna sotsiaal-demograafilisi tegureid ja elanikesoove, valima vastuvõetavaima lahtiolekuaja.

Л. КАСИ,
ст. инспектор Гос. библиотечной
инспекции Министерства культуры
Республики Эстонской ССР

МАТЕРИАЛЬНОЕ ПОЛОЖЕНИЕ БИБЛИОТЕК.
БОЛЕЕ ПРИЕМЛЕМОЕ ВРЕМЯ РАБОТЫ
БИБЛИОТЕК

Резюме

Статья дает анализ оценки читателями материального положения библиотек (возможность чтения на месте, оборудование, освещение, температура, тишина, чистота) и их пожелания в отношении времени работы библиотек, т.е. приемлемых часов открытия и закрытия библиотек и выходных дней. Наиболее низкую оценку дали читатели возможности чтения на месте (средняя оценка 3,37) и оборудованию (3,5), несколько выше оценены тишина и чистота (4,19 и 4,29). Более высокие оценки получили городские государственные библиотеки (средняя оценка 4,03), более низкие — городские профсоюзные библиотеки (3,83) и сельские библиотеки (3,66). В городских государственных библиотеках низкую оценку получило оборудование, на селе и в городских профсоюзных библиотеках низкая оценка дана возможности чтения на месте. Посещаемость библиотек в известной степени зависит от их материального состояния.

Рассматривая мнения читателей о времени работы библиотек выяснилось, что для максимального удовлетворения пожеланий читателей библиотеки должны быть открыты: на селе — с 12 до 20 часов (86,9%) и даже с 10 до 20 ч. (97%); в городе — с 14 до 20 час. (83%).

В качестве выходного дня в городах предпочитают воскресенье (27,2%) и понедельник (25,7%), в поселках - понедельник (30,8%) и воскресенье (20,8%), на селе - понедельник и вторник (33,0%).

H. TAMME,
Fr.R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV
Riikliku Raamatukogu vanemraamatu-
koguhooldja

EESTI KIRJANDUS ENNE 1945.A. JA SELLE LUGEJA

Selle töö eesmärgiks on analüüsida, kuidas rahvaraamatukogude kasutajad loevad ja hindavad alljärgnevat enne 1945.a. väljaantud eesti kirjandusteoseid (sulgudes ilmumisajad).

1. Tammsaare, A.H. Tõde ja õigus I (1926, 1929, 1940, 1942, 1947, 1952, 1964)
2. Tammsaare, A.H. Põrgupõhja uus Vanapagan (1939, 1940, 1946, 1949, 1954)
3. Tuglas, Fr. Väike Illimar (1937, 1938, 1945, 1955, 1956, 1962)
4. Metsanurk, M. Ümera jõel (1934, 1935, 1937, 1956, 1961)
5. Luts, O. Kevade I (1912, 1919, 1920, 1935, 1943, 1949, 1954, 1959, 1965)
6. Vilde, E. Mäeküla piimamees (1916, 1922, 1935, 1947, 1955, 1960)
7. Gailit, A. Toomas Nipernaadi (1928, 1936, 1944)
8. Saal, A. Aita (1891, 1903, 1921, 1931)
9. Ristikivi, K. Tuli ja raud (1938)
10. Mälk, A. Õitsev meri (1935, 1936)
11. Jakobson, A. Vaeste-Patuste alev (1927, 1937)
12. Visnapuu, H. Amores (1917, 1919).

Need raamatud esindavad mitmesuguseid kirjanduslikke suundi ja nende esitrukid on ilmunud üsna pika perioodi vältel (1891-1939). Tiraažid kõiguvad 1000-50 000 vahel, kordustrukide arv ulatub 1-9-ni. Kuus esimest romaani on Nõukogude Bestis ilmunud korduvalt, ülejäänud aga ainult enne

1945.a. ("Toomas Nipernaadi" uus trükk anti välja pärast küsitlust 1967.a.). Seega ei saanud me vaatlusi korraldada täiesti võrdseil aluseil, vaid pidime arvestama, kui kättesaadav või levinud on teatav teos rahva hulgas. Pealegi puudusid kuus viimast nimetust küsitluse ajal enamikus rahvaraamatukogudes.

Iga loetletud raamatu päevavalgale jõudmine kujutas endast tähelepanuväärset sündmust, oli siis tegemist uue suuna rajamise, auhinna saamisega vm.

A. Saali "Aita" pärineb mõõduunud sajandi lõpul tekkinud ajalooliste jutustuste kategooriast, mida aastaid innukalt loeti. Isegi 1935/36.a. kuulus romaan mõnedes raamatukogudes 10 loetavama teose hulka.¹

O. Lutsu "Kevade" populaarsus ulatub läbi aegade. Esitrükki müüdi juba "Postimehe" kaupluses 200 eksemplari peavas. See on üks väheseid jutustusi, mida meil on välja antud kümme kordustrükki ja tõlgitud paljudesse keeltesse.

E. Vilde "Mäeküla piimameest" peetakse kirjaniku üheks stiilipuhtamaks tööks, teosest on ilmunud 6 trükki ja seda on avaldatud ka muudes keeltes.

H. Visnapuu "Amores" on "Siuru" rühmitusse kuuluva luuletaja sensatsiooniline värsikogu, mida koos M. Underi "Sonettidega" ohtrasti loeti. Pikka aega suhtuti sellesse rühmitusse eitavalt, tema väljaandeist ei ilmunud kordustrükke.

A.H. Tammsaare "Tõde ja õigust" armastatakse meil ilmunisest saadik. Romaani võivad oma emakeeles lugeda mitmed rahvad. Perioodilistes väljaannetes "Eesti Statistika" ja "Raamatukogu" on Tammsaare nimi ja looming kümne loetavama raamatu ja autori seas alati esikohal.

A. Jakobsoni "Vaeste-Patuste alev" pälvis 1927.a.

¹ A. Tuisk. Avalikud raamatukogud 1935/36.a.-Eesti Statistika, 1937, lk. 16.

"Looduse" romaanivõistlusel esikoha. Agulitemaatika ja tööliste raske elu uudne kujutamine tõi palju elevust, teos asetis 1928/29.a. kümne loetavama raamatu hulgas teisele kohale (esimene - "Tõde ja õigus" I).

A. Gailiti "Toomas Nipernaadi" sai Kultuurkapitali kõrgema auhinna, saavutas lugejaskonnas suure menu ja tõlgiti mitmesse keelde. Teos oli 1935/36.a. 10 loetavama raamatu seas kaheksandal¹, kirjanik aga loetavamate autorite hulgas kuuendal kohal.²

M. Metsanurga "Ümera jõel" leidis kohe pärast ilmumist sooja vastuvõttu, jõudis 1935/36.a. loetavamate raamatute ja autorite hulgas teisele kohale. 1936/37.a. kuulus jutustusele üldiselt kuues, maal aga esikoht. Nõukogude Eestis on teost välja antud korduvalt.

A. Mälgu "Õitsvat merd" võib pidada üheks meisterlikumaks kirjaniku arvukatest romaanidest, see tõi kaasa elava nõudmise teose järele, nii et juba järgmise aasta algul tuli välja anda korduustrükk. "Õitsev meri" oli 1936/37.a. loetavamaist raamatuid neljandal, autor ise aga populaarsuselt kolmandal kohal. Käesoleva küsitluse ajal teosele antud kõrge hinne küllaltki väikese loetavuse korral näitab, et on vaja korduustrükki, sest romaanist on raamatukogudes vähe eksemplare säilinud.

Fr. Tuglase "Väike Illimar" võitis peagi kirjandushuviliste poolehoidu. A. Annist kirjutas sel puhul³, et 1937. aastal ilmunud romaanide suures hulgas (18) leidub võrdlemisi vähe häid töid. Meie klassikalisse kirjavarasse pääsmist ennustas ta ainult "Väikesele Illimarile". Ennustus osutus õigeks. Kodumaal on sellest raamatust ilmunud kaus trükki tiiraafiga 1500-28 000.

¹ A. Tuisk. Avalikud raamatukogud 1935/36.-Eesti Statistika, 1937, lk. 16.

² Raamatukogu, 1937, nr.1, lk. 40.

³ A. Annist. Eesti romaan 1937.-Looming, 1938, nr.3, lk.307.

K. Ristikivi "Tuli ja raud" on käsitledavaist teoseist teine, mida hinnati "Looduse" preemiaga. Ehkki romaan ilmus sõjaeelses häiritud õhkkonnas, pälvis ta hea hinnangu. Raamat on meil levinud ainult ühes trükis.

A.H. Tammsaare "Põrgupõhja uus Vanapagan" jäi sõnameistri viimseks tööks. Publik võttis oma lemmikkirjaniku uue teose niisama hästi vastu kui eelmisedki. Nõukogude Eestis on romaan ilmunud kolmes trükis ja 1966.a. teose järgi linastatud film kuulub meie õnnestunumate ekraniseeringute hulka.

Lugemist ja hindamist mõjustavad tegurid

Nende all on mõeldud raamatukogu kasutajate vanust, haridust, sugu, elukohta ja lugemust.

Kõigepealt vaatleme teoste keskmist loetavust ja hindaid.

Teos	Keskmine loetavus %	Koht	Keskmine hinne	Koht
Kevade	98	1	4,84	1
Tõde ja õigus	97	2	4,72	2
Põrgupõhja uus Vanapagan	96	3	4,44	3
Mäeküla piimamees	90	4	4,16	8
Väike Illimar	88	5	4,42	4
Ümera jõel	85	6	4,39	5
Vaeste-Patuste alev	66	7	3,94	11
Aita	54	8	4,28	7
Toomas Nipernaadi	43	9	4,08	9
Õitsev meri	32	10	4,30	6
Tuli ja raud	25	11	4,04	10
Amores	13	12	3,84	12

Keskmine hinne kõigub vaid 3,84-4,84, loetavase protsent aga 13-98 vahel. Viimast suurendab väljaande levimine lugejaskonnas, s.t. kogutiraaž, teose leidumine raamatukogudes ning kuulumine kooliprogrammi. Kuus esimest nimetust on olemas kõigis rahvaraamatukogudes, nad on võetud meie kesk-koolide kirjandusprogrammidesse ja neid on Nõukogude Eestis välja antud tiraažis 10 000-150 000. Ülejäanud teoseid võib saada suurematest linna-, vähem kui pooltest rajooni- ja mõnedest külaraamatukogudest. Seega on tabelis toodud loetavuse protsent täiesti usutav, esimesel kuul raamatul 98-85, järgmistel 66-13.

Raamatu levik hindamist ei tohiks mõjutada. Arvata võib, et ammuloetud teoseid, esijoones neid, milledest ei ole pärast 1945.a. kordustrükke ilmunud, hinnatakse umbmäraselt.

Vanus. Lugemise ja hindamise sõltuvust vanusest vaadeldakse kolme vanusegruppi võrreldes ja eraldi vanuse järgi soo piires. Küsitletud on teoseid lugenud järgmiselt (%).

	16-29 aastat	30-54 aastat	55 aastat ja enam
Mehed	58	68	71
Naised	63	71	67
Keskmine	61	70	69

Kõige rohkem on lugenud keskealised inimesed, kõige vähem noored. Kõrgeim lugemise protsent kuulub vanematele meestele.

Keskealised on noortest oluliselt rohkem lugenud järgmisi romaane: "Mäeküla piimamees", "Toomas Nipernaadi", "Aita", "Tuli ja raud", "Õitsev meri" ja "Vaeste-Patuste alev", keskealistel meestel liitub selle nimekirjaga veel "Põrgupõhja uus Vanapagan".

Teoseid, mis olid: 1) võrdselt kättesaadavad kõigile

ja 2) märksa kättesaadavamad vanemale generatsioonile, loeti järgmiselt (%):

I grupp

	16-29 aastat	30-54 aastat	55 aastat ja enam
Mehed	91	91	92
Naised	97	95	87
Keskmine	94	93	90

II grupp

	16-29 aastat	30-54 aastat	55 aastat ja enam
Mehed	26	45	49
Naised	30	46	45
Keskmine	28	46	47

Esimeses grupis on kõrgeim noorte, eeskätt naiste lugemise protsent. Nooremale põlvkonnale vähem kättesaadavaid teoseid on aga tunduvalt rohkem lugenud keskmine ja vanem generatsioon.

Kodanlikul ajal ilmunud raamatute lugemise veidi suurem protsent naistel näib seostuvat ka viimaste suurema huviga ilukirjanduse vastu. Meeste lugemisvaras on tähtsal kohal populaarteaduslik, tehnika- jm. kirjandus. Teises grupis on vanema põlve kõrgema lugemise protsendi põhjuseks see, et eakad inimesed on jõudnud oma eluea jooksul rohkem teoseid läbi lugeda, samuti raamatu ilmumisaegne populaarsus.

Keskmisel hinde

	16-29 aastat	30-54 aastat	55 aastat ja enam
Mehed	4,32	4,44	4,47
Naised	4,55	4,38	4,37
Keskmine	4,34	4,43	4,44

Hindamisel soo järgi erinevusi ei ole. Kõrgeimalt hindavad üle 55 aasta vanused inimesed, madalaimalt noored. Levinud ja raskemini kättesaadavaid raamatuid eraldi vaadates avaneb järgmine pilt:

I grupp

	16-29 aastat	30-54 aastat	55 aastat ja enam
Mehed	4,44	4,55	4,50
Naised	4,44	4,53	4,50
Keskmine	4,44	4,54	4,50

II grupp

	16-29 aastat	30-54 aastat	55 aastat ja enam
Mehed	3,89	4,20	4,20
Naised	4,34	4,10	4,27
Keskmine	4,00	4,15	4,10

Võrdselt kättesaadavaid raamatuid hindavad noored, nii mehed kui ka naised, ühtmoodi. Need teosed on võetud kooliprogrammi. Väikesed erinevused on ainult keskealiste suhtumises (naised hindavad madalamalt).

Vähelevinud raamatuid hindavad enam naised 16-29. eluaastani, keskealistest on veidi kõrgemad meeste, 55-aastasteist ja vanemaist aga uuesti naiste hinded. Mida vanem on lugeja, seda rohkem peab ta lugu "Toomas Nipernaadist", "Õitsvast merest", "Aitast", "Vaeste-lastuste alevist" ning "Tulest ja rauast". See generatsioon oli mainitud teoste mõnel juhul päris sensatsioonilise ilmumise juures ja elas kaasa nende suurele populaarsusele.

Võrdluseks olgu toodud küsitletute protsendid, kes peavad lemmikautoriks¹:

¹ H. Hansen. Lemmikkirjanikest. - Sirp ja Vasar, 1969, 25. juuli.

	16-29 aastat	30-54 aastat	55 aastat ja enam
A. Jakobsoni	0,9	2,6	5,8
A. Mätku	1,0	3,0	2,3

Haridus. Lugemise ja hindamise sõltuvust haridusest vaadeldakse samuti kahest aspektist: eraldi alg-, kesk- ja kõrgema haridusega lugejad ning sama soo järgi. Selgub, et huvi ilukirjanduse vastu kasvab koos haridustaseme tõusuga. Iga grupi keskmine lugemise protsent on järgmine:

	Haridus		
	Alg-	Kesk-	Kõrgem
Mehed	63	67	70
Naised	62	69	75
Keskmine	62	68	73

Algharidusega lugejad on keskharidusega inimestest üldiselt vähem lugenud, välja arvatud raamatud "Kevade", "Aita", "Tuli ja raud" ning "Õitsev meri". "Kevade" lugemises ega hindamises olulist vahet pole, ükskõik millisest aspektist lähtuda.

Levinud ja vähelevinud raamatute lugemise protsendid on:

I grupp

Algharidus	87
Keskharidus	95
Kõrgem haridus	97

II grupp

Algharidus	36
Keskharidus	40
Kõrgem haridus	48

Algharidusega vastajad on mõlema grupi raamatuid tunduvalt vähem lugenud, kõrgema ja keskharidusega isikutel on levinud teoste lugemise vahe väiksem kui vähelevinud teoste oma.

Meeste lugemise sõltuvus haridusest on märgatavalt väiksem kui naistel. Kõrgema haridusega meeste ja naiste

lugemises (I grupp) vahet pole, lahkuminekuid esineb aga sees raskemini kättesaadavate raamatutega.

I grupp: naised	kõrgema haridusega	97
mehed	kõrgema haridusega	97
II grupp: naised	kõrgema haridusega	53
mehed	kõrgema haridusega	43

Hindamise sõltuvus haridusest avaldub teoste keskmiste hinnete põhjal:

	Haridus		
	Alg-	Kesk-	Kõrgem
Mehed	4,45	4,34	4,35
Naised	4,35	4,35	4,30
Keskmine	4,40	4,35	4,32

Kokku võttes võime öelda, et oluliselt langevad kõrgema haridusega naiste hinded.

Algharidusega ankeeditäitjad hindavad kõrgemalt uldelevinud, madalamalt vähelevinud teoseid (peale "Aita"). Eri-nevalt suhtutakse "Tõesse ja õigusesse", mille hinded suurenevad koos haridustaseme tõusuga (algharidusega vastajad - 4,51, keskharidusega - 4,73, kõrgema haridusega - 4,81).

Tõenäoliselt vajatakse selle psühholoogilise suurromani täielikuks mõistmiseks rohkem vaimset pagasit.

Rohkem lähevad lahku alg- ja keskharidusega meeste ning kesk- ja kõrgema haridusega naiste hinded.

A.H. Tammsaare ja Fr. Tuglase loomingu kõrgemat hindamist seoses suurema haridusega näitab ka lugejate lemmikkirjanike protsent. A.H. Tammsaare on eelisautoriks 50 %, Fr. Tuglas 8,2 % lugejaskonnast.

	Haridus		
	Alg-	Kesk-	Kõrgem
A.H. Tammsaare	44,4	54	57
Fr. Tuglas	5,7	9,7	13

Sugu.

	Lugemise %	Keskmine hinne
Mehed	65	4,50
Naised	66	4,38

Naised on veidi rohkem lugenud, kuid rangemalt hinnanud. Nii on "Tõe ja õiguse" lugemise protsent naistel 98, meestel 96, "Mäeküla piimamehel" vastavalt 92 ja 87, "Aital" 59 ja 50. Mehed on naistest oluliselt ees vaid "Ümera jõe" lugemises (m.-89, n.-83). M. Metsanurga ja A. Saali ajaloolistest teostest on üks rohkem võlunud nais-, teine meessugu.

Samad seisukohad kehtivad nende raamatute hindamisel. Peale "Ümera jõe" hindavad mehed kõrgemalt "Toomas Nipernaadit" (4,18-4,02) ja "Vaeste-Patuste alevit" (m.-4,07, n.-3,87), naised seevastu lisaks "Aitale" (n.-4,33, m.-4,24) veel "Väikest Illimari" (n.-4,47, m.-4,37).

Psühholoogilisest vaatevinklist võetuna tundub loomulik, et mehed hindavad kõrgemalt loogikat, ühiskonna- ning seksuaalprobleeme puudutavaid teoseid, naised aga rohkem täiskasvanu ja lapse hingeelu käsitlevaid või isegi veidi sentimentaalseid väljaandeid.

Linn ja maa.

Naiste väikest lugemise edumaad meeste ees põhjustab linn.

	Lugemise %	
	Linn	Maa
Mehed	66	64
Naised	69	65
Keskmine	68	64

Maameeste ja -naiste lugemises erilist vahet pole, küll aga on lahkuminekud linnameeste ja -naiste vahel. Linnarahvas on peaaegu kõiki teoseid rohkem lugenud kui maainimesed.

Maanaised on meestest veidi enam lugenud "Tõe ja õigust" (n.-96, m.-92) ning "Väikest Illimari" (n.-88, m.-83), muus osas erinevused puuduvad. Linnamehed on maameestest ees "Tõe ja õigu-

se" (1.-97, m.-92) ning "Ümera jõe" (1.-91, m.-82), maamehed aga "Aita" (1.-49, m.-51) lugemises. "Tõde ja õigust" võib pidada eelkõige maamehe romaaniks. On üllatav, et seda linnas rohkem loetakse. Siinjuures tuleb arvestada, et huvi teose vastu kasvab koos haridusega. Linnarahva haridustase ületab aga tunduvalt maa oma.

Linnanaiste suurt lugemust võib seletada sellega, et naissoo haritum osa on koondunud linna. Põllumajanduse spetsialistid on aga enamalt jaolt mehed. Peale selle võib suurtest raamatukogudest hankida ka vähem kättesaadavaid raamatuid. See soodustab linna üldist suuremat lugemust.

Hinded eriti lahku ei lähe: keskmine hinne linnas on 4,38, maal 4,39. Linnarahvas hindab kõrgemalt "Tõde ja õigust" (linn-4,76; maa - 4,69), "Väikest Illimari" (linn - 4,46; maa - 4,40), "Toomas Nipernaadit" (linn - 4,13; maa - 4,03), "Õitsvat merd" (linn - 4,37; maa - 4,21) ja "Amorest" (linn - 3,95; maa - 3,70), maainimesed "Mäeküla piimameest" (linn-4,12; maa-4,21) ja "Aitat" (linn - 4,19; maa - 4,39). Tuglase ja Mälgu kõrgem hindamine linnas on kooskõlas nende lemmikautoriks pidamisega.

Fr. Tuglas - linn - 10,2; maa - 6,6
A. Mälk - linn - 3,2; maa - 1,3

Lugemus. Vaadeldes levinud ja vähelevinud teoste lugemise protsente, selgub järgmist:

Teosed	Lugemus		
	Alla keskmise	Keskmine	Üle keskmise
Vähelevinud	21	37	54
Levinud	83	94	97
Keskmine	52	65	76

Nagu arvata võis, on vähelevinud teoste lugemise protsentide vahe suurem. Alla keskmise lugemusega inimestel on protsent väiksem, keskmiselt ja üle keskmise lugenutel ilmneb oluline vahe vähelevinud raamatute lugemisel. Brandiks kõigis gruppides on "Kevade", mille puhul ei ilmnenu ühtki olulist lahku minekut. Teoste keskmised hinded on:

Teosed	Lugemus		
	Alla keskmise	Keskmine	Üle keskmise
Vähelevinud	3,90	4,16	4,08
Levinud	4,50	4,52	4,51
Keskmine	4,35	4,43	4,36

Keskmise lugemusega inimesed hindavad nimetatud teoseid, eriti vähelevinud kirjandust, kõrgemalt.

Vähelugenud vastajad peavad parimaks "Aitat", järgnevad "Tõde ja õigus", "Vaeste-Patuste alev", "Amores", Keskmiselt lugenud hindavad rohkem teoseid: "Ümera jõel", "Mäeküla piimamees", "Toomas Nipernaadi", "Õitsev meri", vähem romaani "Tuli ja raud". Paljulugenud peavad paremaiks "Tõde ja õigust", "Väikest Illimari", "Tuld ja rauda", vähem hinnatakse "Ümera jõel", "Toomas Nipernaadi", "Aitat" jt. Samad raamatud tulid esile ka seoses haridusega, millega lugemus on tõenäoliselt kõige rohkem seotud. Lõpuks esitame tabeli, millest on näha, kes ankeedis loetletud raamatuid oluliselt rohkem on lugenud ja kõrgemalt hinnanud:

	Teos	Lugenud rohkem	Hinnanud kõrgemalt
	1	2	3
1.	"Tõde ja õigus"	Kesk- ja kõrgema haridusega, linnainimesed, naised	Kõrgema haridusega, linnainimesed, üle keskmise lugemusega
2.	"Põrgupõhja uus Vanapagan"	Kesk- ja kõrgema haridusega, linnainimesed, mehed 16-29-aastased, naised 30-54-aastased	Alg- ja keskharidusega, vanusega 30-54 aastat
3.	"Väike Illimar"	Kesk- ja kõrgema haridusega linnainimesed	Keskealised naised, linnainimesed
4.	"Ümera jõel"	Kesk- ja kõrgema haridusega, linnainimesed, üle keskmise lugemusega	Kõrgema haridusega, mehed üle 55 aasta

1	2	3
5. "Kevade"	Erinevusi	ei ole
6. "Mäeküla piimamees"	Kesk- ja kõrgema haridusega, vanusega 30-54 aastat	Maainimesed vanusega üle 55 aasta
7. "Toomas Nipernaadi"	Linnainimesed, vanusega üle 30 aasta, üle keskmise lugemusega	Kesk- ja kõrgema haridusega mehed, vanusega üle 55 aasta, linnainimesed
8. "Aita"	Naised, maamehed, vanusega üle 30 aasta	Algharidusega, maanaised, vanusega 30-54 aastat, keskmise lugemusega
9. "Tuli ja raud"	Linnainimesed, vanusega üle 30 aasta, üle keskmise lugemusega	Kõrgema haridusega
10. "Õitsev meri"	Kõrgema haridusega, vanusega üle 30 aasta, üle keskmise lugemusega	Kõrgema haridusega linnainimesed
11. "Vaeste-Patuste alev"	Kõrgema haridusega, linnainimesed, vanusega üle 30 aasta	Keskharidusega, vanusega üle 55 aasta
12. "Amores"	Kõrgema haridusega, linnainimesed, vanusega üle 30 aasta. Mehed.	Linnainimesed

Hindamise ja lugemise seosed

Hindamise ja lugemise seose mõõtmiseks kasutame Spearmani korrelatsioonikoeffitsienti. Mida sarnasemad pingeread on, seda rohkem läheneb koeffitsient 1,0-le.

Elukoht:	linn 0,75	Naised: 16-29 aastat	0,78
	maa 0,85	30-54 "	0,82
Sugu:	mehed 0,85	55 aastat ja	
	naised 0,81	enam	0,72
Haridus:	alg- 0,87	Mehed: algharidusega	0,86
	kesk- 0,86	keskharidusega	0,91
	kõrgem 0,68	kõrgema harid.	0,64

Vanus:	16-29 aastat	0,77	Naised:	algharidusega	0,74
	30-54 "	0,78		keskharidusega	0,72
	55 ja enam	0,88		kõrgema haridusega	0,69
Mehed:	16-29 aastat	0,85	Lugemus:	alla keskmise	0,78
	30-54 "	0,71		keskmine	0,78
	55 ja vanemad	0,91		üle keskmise	0,82

Mainitud seoste ülalkoefitsient on 0,82. Erinevaimad on kõrgema haridusega isikute (meeste ja naiste) hindamise ja lugemise seosed. Naised on näiteks "Vaeste-Patuste alevit" lugenud tunduvalt rohkem kui mehed (n.-82, m.-70), kuid hinnanud palju madalamalt (n.-3,6, m.-3,8), sama kehtib "Toomas Nipernaadi" kohta (naised: y-60, x-4; mehed: y-51, x-4,3). Kõrgema haridusega mehed on vähem lugenud ja madalamalt hinnanud "Aitat". "Õitsvat merd" on väikese lugemuse juures kõrgemalt hinnatud (y-46, x-4,50).

Vanus, vaatamata soole, annab ühesuunalised hindamise ning lugemise seosed, sugu erinevates vanuseastmetes hoopis erinevad seosed, seda eriti meeste puhul, näiteks

"Vaeste-Patuste alev"

	<u>Lugemus %</u>	<u>Hindamine</u>
Mehed 16-29 aastat	46	3,8
30-54 "	76	4,1
55 aastat ja enam	80	4,3

"Amores"

	<u>Lugemus %</u>	<u>Hindamine</u>
Mehed 16-29 aastat	11	3,8
30-54 "	10	3,7
55 aastat ja enam	18	4,2

Linnarahvas on suurema lugemuse korral teoseid, välja arvatud "Aita", kõrgemalt hinnanud kui maainimesed.

Selliseid ilmumisest saadik populaarseid teoseid nagu A.H. Tammsaare "Tõde ja õigus" ning O. Lutsu "Kevade" on kõikides seostes kõige rohkem loetud ja kõrgeimalt hinnatud.

Х. ТАММЕ,
ст.библиотекарь Гос.библиотеки
Эстонской ССР им. Фр.Р.Крейц-
вальда

ИЗДАННАЯ ДО 1945 г. ЭСТОНСКАЯ ЛИТЕРА-
ТУРА И ЕЁ ЧИТАТЕЛЬ

Р е з ю м е

Задача данной работы состояла в рассмотрении чтения и оценки двенадцати произведений эстонской литературы, вышедших до 1945 года, в зависимости от места жительства, пола, возраста, образования и начитанности читателей. В ходе работы выявилось большое колебание процента читаемости этих произведений (13-98) и небольшая разница в оценках (3,84-4,84). Причиной такого различия было большое распространение половины этих произведений (повторные издания, большие тиражи) и небольшое распространение другой половины произведений, особенно среди молодого поколения (отсутствие повторных изданий в годы советской власти, отсутствие их в большинстве сельских библиотек).

Наибольшее влияние на чтение и оценку этих произведений оказывали образование и возраст, при этом особенно можно отметить гораздо большую начитанность у читателей с высшим образованием и старшего поколения.

Читатели пожилого возраста соприкасались с этими произведениями уже во время их опубликования, читателям же младшего поколения они были трудно доступны.

По сравнению с мужчинами женщины читали больше и строже оценивали эти произведения. Начитанность у городских читателей гораздо выше чем у сельских. Это относится почти ко всем произведениям. Существенных различий

в оценках у этих двух групп читателей не наблюдается. Сравнивая оценку и читаемость произведений можно указать на наибольшие колебания у читателей с высшим и начальным образованием, а также у читателей среднего возраста. На читанности наиболее распространенных книг сопутствуют и более высокие оценки; что касается менее распространенных книг, то здесь заметны большие колебания.

H.RODRIK,

Fr.R.Kreutzwaldi nim. Eesti NSV
Riikliku Raamatukogu bibliograaf

EESTI KIRJANDUS 1945-1967 JA SELLE LUGEJA

Käesolevas artiklis analüüsitakse 14 teose põhjal rahva-raamatukogude lugejate kirjanduslikke huve ja hinnanguid loetule. Esmalt vaadeldakse lugemist ja hindamist üldiselt ning siis eraldi vanuse, soo, hariduse, elukoha ja lugemuse järgi. Anname ülevaate hindamise ja lugemise seoseist ning püüame leida vastuse küsimusele: kas ja kuidas lugemine avaldab mõju hindamisele.

Alljärgnev tabel sisaldab andmeid raamatute keskmise loetavuse ja hinnete kohta.

Tabel 1

T e o s	Keskmine loeta- vus %	Koht	Keskmi- ne hin- ne	Koht
1	2	3	4	5
A.Hint. Tuuline rand. 1951-1966.	93	1	4,50	1
J.Smuul. Kirjad Sõgedate külast. 1955.	75	2	3,96	10
P.Kuusberg. Enn Kalmu kaks mina. 1961.	72	3	4,17	5
R.Sirge. Maa ja rahvas. 1956.	65	4	4,08	9
L.Vaher. Rindeõde. 1965.	60	5	4,28	4
V.Gross. Müüa pooleliolev individuaalelamu. 1962.	59	6	4,16	6
R.Kaugver. Nelikümmend küü- nalt.	48	7	4,48	2
V.Ponso. Naljakas inimene. 1965.	40	8	4,33	3

1	2	3	4	5
D.Vaarandi. Rannalageda leib. 1965.	35	9	4,13	7
E.Vetemaa. Monument. 1965.	33	10	3,92	11
E.Krusten. Nagu piisake meres. 1962.	33	11	3,86	13
P.-E.Rummo. Tule ikka mu rõõmude juurde. 1964.	25	12	4,11	8
A.Valton. Veider soov. 1963.	21	13	3,80	14
J.Kross. Kivist viiulid. 1964.	16	14	3,90	12

Elukoht avaldab lugemisele teatavat mõju. Linnas on nimetatud teoseid lugenud keskmiselt 55%, maal 45% ankeeditäitjaist. Loetavuse pingeread on linnas ja maal võrdlemisi sarnased (Spearmani korrelatsioonikoefitsient 0,78). Linnainimesed on lugenud enam "Tuulist randa", "Naljakat inimest" ja "Kirju Sõgedate külast", maarahvas "Tuulist randa", "Kirju Sõgedate külast" ja "Enn Kalmu kaht mina".

Lugemist ja hindamist linnas ning maal näitab tabel 2.

Keskmiised hinded linnas ja maal oluliselt ei erine. Korrelatsioonikoefitsient on 0,82. Linnalugejad hindavad märksa kõrgemalt teoseid "Monument" (3-4 koha võrra) ja "Tule ikka mu rõõmude juurde" (5 koha võrra), maalugejad eelistavad raamatuid "Kirjad Sõgedate külast" (3 koha võrra) ning "Müüa pooleliolev individuaalelamu" (4 koha võrra).

Sugu. Nii meeste kui ka naiste kolm loetuimat teost on: 1) "Tuuline rand", 2) "Kirjad Sõgedate külast", 3) "Enn Kalmu kaks mina".

Lugemise pingeread on meestel ja naistel väga sarnased. ($Q = 0,96$). Suurimaid lahkuminekuid põhjustab "Rindeõde", mida on lugenud 66% naistest ja 52% meestest.

Keskmine hinne on meestel 4,18 naistel 4,17. Seega sugu kirjanduse hindamisele olulist mõju ei avalda. Mehed peavad

Tabel 2

L i n n				M a a			
T e o s	Loe- tavus %	Koht Hinne	Koht	T e o s	Loe- tavus %	Koht Hinne	Koht
1	2	3	4	5	6	7	8
Tuuline rand	96	1	4,46	2	Tuuline rand	93	1
Naljakas inimene	82	2	4,38	3	Kirjad Sõgedate külast	70	2
Kirjad Sõgedate külast	82	3	3,91	12	Enn Kalmu kaks mina	67	3
Enn Kalmu kaks mina	79	4	4,19	6	Rindeõde	62	4
Maa ja rahvas	69	5	4,03	9-10	Maa ja rahvas	61	5
Müüa poolleliolev individuaalelamu	67	6	4,11	8	Müüa poolleliolev individuaalelamu	52	6
Rindeõde	59	7	4,21	4	Nelikümmend küünalt	42	7
Nelikümmend küünalt	55	8	4,52	1	Naljakas inimene	37	8
Rannalageda leib	41	9	4,17	7	Nagu piisake meres	33	9
Monument	40	10	4,03	9-10	Rannalageda leib	30	10
Nagu piisake meres	34	11	3,88	13	Veider soov	28	11
Tule ikka mu rõõmude juurde	29	12	4,20	5	Monument	24	12
Veider soov	24	13	3,85	14	Tule ikka mu rõõmude juurde	21	13
Kivist viiulid	20	14	3,97	11	Kivist viiulid	13	14

paremaks järgmisi väljaandeid (sulgudes naiste keskmised hinded):

- "Nelikümmend küünalt" 4,53 (4,45)
- "Enn Kalmu kaks mina" 4,23 (4,15)
- "Kirjad Sõgedate külast" 4,03 (3,94)
- "Monument" 4,00 (3,87).

Naised hindavad meestest oluliselt kõrgemalt järgmisi raamatuid (sulgudes meeste hinded):

- "Naljakas inimene" 4,36 (4,30)
- "Rindeõde" 4,33 (4,24)
- "Tule ikka mu rõõmude juurde" 4,18 (3,97)
- "Rannalageda leib" 4,15 (4,08)
- "Kivist viiulid" 3,96 (3,84)
- "Nagu piisake meres" 3,91 (3,76)

Haridus. Pildi mitmesuguse haridusega lugejate hindeist vaatlusaluseile teoseile annab tabel 3. Raamatud on pingereas loetavuse järgi.

Nagu näha, suureneb lugemise protsent koos haridustaseme tõusuga: 41, 53, 59. Suuremaid lahkuminekuid täheldame ühenduses kahe teosega: "Rindeõde" on algharidusega vastajaist lugenud 58% (4.koht), kõrgema haridusega anketeerituist 56% (9.koht). "Monumendiga" on olukord vastupidi, algharidusega lugejaist on sellega tuttav 21% (11.koht), kõrgema haridusega aga 59% (7.koht).

Haridusest sõltub ka raamatute hindamine, aga vastupidi lugemisele: mida kõrgem haridus, seda madalamad hinded. Keskmised hinded (alates algharidusest) on: 4,21; 4,15; 4,08.

Vanus. Kõnealuseid teoseid on kõige enam lugenud noored (16-29 aasta vanuses), kõige vähem 55-aastased ja vanemad küsitletud. Vanuserühmade-vahelised erinevused on minimaalsed ($Q = 0,94-0,97$). Suurimaid vahesid põhjustab romaan "Enn Kalmu kaks mina", mis on noortel naistel lugemise pingereas 2. (83%), vanematel meestel 5.kohal (51%). "Rannalageda leib" on noortel meestel 12., naistel 8.kohal. Ülejäänud väljaanded ase-

Tabel 3

T e o s	Algharidus			Keskharidus			Kõrgem haridus			
	Loeta- vus %	Koht	Hinne	Loeta- vus %	Koht	Hinne	Loeta- vus %	Koht	Hinne	Koht
Tuuline rand	92	1	4,55	80	2-3	4,45	97	1	4,25	3-4-5
Kirjad Sõgedate küllast	66	2-3	4,05	86	1	3,95	86	2	3,95	10-11-12
Enn Kalma keks mina	66	2-3	4,22	80	2-3	4,18	81	3	4,10	6-7
Maa ja rahvas	56	5	4,30	70	4-5	4,05	78	4	3,95	10-11-12
Rindeõde	58	4	4,35	62	3	4,12	56	9	3,75	13-14
Müta pooleliolev individuaalalamu	50	6	4,25	67	5	4,15	67	5	3,95	10-11-12
Neilikümmend küü- nalt	37	7	4,45	58	7	4,50	62	6	4,40	1
Naljakas inimene	32	8	4,30	47	8	4,35	57	8	4,25	3-4-5
Rannalageda leib	24	10	4,05	42	9-10	4,15	46	10	4,25	3-4-5
Monument	21	11	3,65	42	9-10	4,00	59	7	4,10	6-7
Nagu piisake meres	28	9	3,80	37	11	3,80	37	12	3,75	13-14
Tule ikka mu rõõmude juurde	17	12-13	3,90	28	12	4,06	45	11	4,27	2
Veider soov	17	12-13	3,76	26	13	3,76	35	13	3,96	9
Kivist viiulid	14	14	3,95	21	14	4,20	27	14	4,05	8
K e s k m i n e	41			53			59			

tuavad kõigis vanuserühmades pingeritta proportsionaalselt, kusjuures kõiki loetletud väljaandeid on eakamad inimesed lugenud märksa vähem kui noored.

Noorte ja keskealiste rühma keskmine hinne on 4,16, vanemate rühmal 4,28. Korrelatsioonikoefitsient noorte ja keskealiste hinnete pingeridade kõrvutamisel on 0,86, noorte ja vanemaealiste võrdlemisel 0,80. Sarnasemad on keskealiste ja vanemate lugejate pingeread ($Q = 0,92$). Tabel 4 annab ülevaate viiest kõrgeima hinde saanud teosest lugejate vanusegruppide järgi. Raamatud on pingereas üldise hinde põhjal.

Tabel 4

Teos	Vanus					
	16-29 aastat		30-54 aastat		55 aastat ja rohkem	
	Hinne	Koht	Hinne	Koht	Hinne	Koht
Tuuline rand	4,60	1	4,55	1	4,50	1
Nelikümmend küinalt	4,55	2	4,35	2	4,40	2-3
Naljakas inimene	4,35	3	4,30	3	4,30	6
Enn Kalmu kaks mina	4,21	4	4,15	5,6,7	4,39	4
Rindeõde	4,20	5	4,25	4	4,40	2-3

Lugemus. Alla keskmise lugemusega inimestest (1.rühm) on vaadeldavaid teoseid lugenud 27%, keskmise lugemusega (2.rühm) 46% ning üle keskmise lugemusega (3.rühm) 67%.

Korrelatsioon on väga kõrge ($Q = 0,93-0,99$), s.t. kõigi rühmade pingeread on peaaegu ühesugused. Üle keskmise lugemusega isikud on ka kõiki ankeeti võetud eesti tänapäeva kirjandusteoseid tunduvalt rohkem lugenud kui alla keskmise lugemusega vastajad. See torkab silma eeskätt "Monumendi" ja "Kivist viiulite" puhul. Esimest on 1. ja 2.rühm lugenud vastavalt 7% ja 25%, 3.rühm aga 57%.

Alla keskmise ja keskmise lugemusega isikute hindeis esinevad väikesed vahed. 1.rühma keskmine hinne on 4,10, 2.rühmal 4,20, 3.rühmal 4,00. Tabelist 5 saame ülevaate kolme rühma hinnanguist. Teosed asuvad pingereas üldise hinde järgi.

Tabel 5

T e o s	L u g e m u s					
	Alla kesk- mise		Keskmine		Üle keskmise	
	Hinne	Koht	Hinne	Koht	Hinne	Koht
Tuuline rand	4,44	2	4,50	2	4,52	2
Nelikümmend küünalt	4,46	1	4,64	1	4,55	1
Naljakas inimene	4,32	4	4,37	3	4,32	3
Rindeõde	4,34	3	4,36	4	4,20	4
Enn Kalmu kaks mina	4,11	8	4,20	6-7-8	4,19	5
Müüa pooleliolev indi- viduaalelamu	4,21	5	4,27	5	4,11	7
Rannalageda leib	3,98	14	4,16	9	4,14	6
Tule ikka mu rõõmude juurde	4,16	7	4,20	6-7-8	4,08	8-9
Maa ja rahvas	4,20	6	4,20	6-7-8	4,00	10
Kirjad Sõgedate külast	4,04	10	4,00	11	3,92	11
Monument	4,10	9	3,90	12-13-14	3,91	12
Kivist viiulid	4,00	12-13	4,10	10	4,08	8-9
Nagu piisake meres	4,03	11	3,90	12-13-14	3,82	13
Veider soov	4,00	12-13	3,90	12-13-14	3,77	14

Lugemise ja hindamise seosed

=====

Võrreldes üldise lugemise ja hindamise pingeriidu (tabeli), selgub: vaatamata suurele loetavusele on pälvitud madalama hinde "Kirjad Sõgedate külast" (8 koha võrra) ning "Maa ja rahvas" (5 koha võrra). Väikese loetavusega teoseist on hinnatud kõrgemalt "Neljakümmend küünalt" ja "Naljakat inimest" (5 koha võrra) ning värsikogu "Tule ikka mu rõõmude juurde" (4 koha võrra). "Neljakümme küünla" väike loetavus oli tingitud teose äsjasest ilmumisest 1966.a.

Elukoht. Maaelanike lugemise ja hindamise pingeread on sarnasemad ($Q = 0,69$) kui linnaelanike omad ($Q = 0,46$).

Põhjuseks võib pidada suhteliselt madalamat haridustaset maal, millega nagu alltoodud tabelistki näeme, seostuvad üldse sarnasemad lugemise ja hindamise pingeread (vt. tabel 6).

Tabel 6

T e o s	L i n n		M a a	
	Koht		Koht	
	Lugemine	Hindamine	Lugemine	Hindamine
Kirjad Sõgedate külast	2-3	12	2	9
Tule ikka mu rõõmude juurde	12	5	-	-
Nelikümmend küünalt	8	1	7	2
Maa ja rahvas	5	9-10	-	-
Naljakas inimene	-	-	8	4

Sugu. Võrreldes meeste ja naiste lugemise ning hindamise pingeriidu, ilmneb, et meestel on korrelatsioonikoefitsient 0,62, naistel 0,47. Madalaim on linnanaiste koefitsient - 0,27, kõige rohkem ühtivad maameeste lugemise ja hindamise pingeread ($Q = 0,96$). Alljärgnevalt loetletakse suurimaid erinevusi põhjustanud teoseid.

Tabel 7

T e o s	N a i s e d		M e h e d	
	Koht		Koht	
	Lugemine	Hindamine	Lugemine	Hindamine
Kirjad Sõgedate külast	2	11	3	9
Enn Kalnu kaks mina	3	7-8	-	-
Naljakas inimene	8	3	8	3
Nelikümmend küünalt	7	2	7	1

Haridus. Kõige rohkem lahkuminekuid lugemisel ja hindamisel kohtab kõrgema haridusega ankeeditäitjail ($Q = 0,05$),

kõige vähem algharidusega vastajail ($Q = 0,70$). Madal on ka keskharidusega lugejate korrelatsioonikoefitsient ($Q = 0,20$). Järelikult, mida kõrgem haridus, seda kriitilisemalt suhtutakse ilukirjanduslikesse teoseisse.

Tabelist 8 võib näha kõige erinevamalt loetud ja hinnatud väljaandeid.

Tabel 8

Teos	Algharidus		Keskharidus		Kõrgem haridus	
	Koht		Koht		Koht	
	Lugemine	Hindamine	Lugemine	Hindamine	Lugemine	Hindamine
Kirjad Sõgedate külast	2-3	8-9	1	12	2	11-13
Maa ja rahvas	5	4-5	4	10	4	11-13
Mütia pooleliolev individuaalelamu	-	-	-	-	5	11-13
Nelikümmend küünalt	7	2	7	1	6	1
Naljakas inimene	8	4-5	8	3	8	4-5

Vanus. Tabel 9 sisaldab meeste ja naiste (vanusegruppide järgi) lugemise ning hindamise pingeridade võrdlemise tulemusena saadud korrelatsioonikoefitsiente.

Tabel 9

Mehed		Naised	
Vanus	Koefitsient	Vanus	Koefitsient
16-29-aastased	0,70	16-29-aastased	0,32
30-54- "	0,57	30-54- "	0,60
55-aastased ja vanemad	0,46	55-aastased ja vanemad	0,49

Koefitsient on väiksem 16-29-aastasteil naistel. Kõige vähem erinevusi esineb sama vanadel meeslugejail.

Lugemus. Sarnaseimad on keskmise lugemusega vastajate lugemise ja hindamise pingeread ($Q = 0,50$). Neile võrdlemisi lähedal on ka alla keskmise lugemusega isikud ($Q = 0,44$). Kõige vähem langevad ühte üle keskmise lugemusega anketeeritute pingeread ($Q = 0,17$). Siingi võib korrata eeltoodud väidet, et mida suurem on lugemus (seega üldiselt ka haridus), seda kriitilisemalt loetut hinnatakse.

Suurimad erinevused ilmnevad kahe teose puhul. "Kirjad Sõgedate külast" on üle keskmise lugemusega inimestel loetavuselt 2.kohal, hindamise järgi aga 11.kohal. Keskmise ja alla keskmise lugemusega anketeerituil on see raamat lugemise pingereas vastavalt 2. ja 2.-3.kohal, hindamise järgi aga 10. ja 10.-11.kohal.

"Nelikümmend küünalt" on alla keskmise lugemusega inimestel loetavuselt 7., hinnete pingereas 1.kohal, keskmise lugemusega ankeeditäitjaille kuulub vastavalt 1. ja 7.koht ning üle keskmise lugemusega vastajaile 2. ja 7.koht.

Kokkuvõtteks. Analüüsi tulemusena jõudsime alltoodud järeldustele.

Mida haritum on lugeja, seda enam on ta lugenud eespool vaadeldud teoseid. Lugemisele avaldavad teatud mõju ka raamatukogu kasutaja elukoht ja sugu. Noored ja keskealised inimesed on lugenud vanematest inimestest rohkem, mis väljendab noorsoo elavat huvi tänapäeva eesti kirjanduse vastu. Kuigi lugejad on uuemast eesti kirjandusest heal arvamusel, jääb teoste keskmine loetavus (48%) siiski väheseks. Ent mida suurem on üldine lugemus, seda kriitilisemalt raamatuid hinnatakse. Seepärast on soovitatav, et raamatukoguhoidjad senisest enam suunaksid eeskätt väiksema haridusega inimeste lugemishuve. Seda vajavad eriti maalugejad, kes orienteeruvad halvemini praegusaja eesti kirjanduses.

Х. РОДРИК,
Библиограф Гос. библиотеки
Эстонской ССР им. Фр.Р.
Крейцвальда

ЭСТОНСКАЯ ЛИТЕРАТУРА 1945-1967 Г.Г.
И ЕЁ ЧИТАТЕЛЬ

Р е з ю м е

Проводя анализ чтения и оценок некоторых произведений современной эстонской литературы читателями массовых библиотек, пришли к следующим выводам: чем выше уровень образования читателя, тем больше читались рассматриваемые произведения. На чтение оказывает также известное влияние местоожительства и пол читателей. По сравнению с пожилыми читателями, молодежь и читатели среднего возраста читали данные произведения больше, что указывает на живой интерес молодежи к современной эстонской литературе.

Несмотря на то, что наши читатели оценивают современную эстонскую литературу достаточно высоко, средний процент читаемости (48) остается еще низким. Чем выше общая начитанность, тем более критично оцениваются произведения. Поэтому желательно, чтобы библиотекари больше прежнего руководили читательскими интересами читателей. Особенно большое значение это имеет по отношению к читателям с небольшим образованием. В основном эту работу следует проводить среди сельских читателей, которые, как и люди с низким образованием хуже ориентируются в современной эстонской литературе.

T. LAGLE,
Fr.R.Kreutzwaldi nim. Eesti NSV
Riikliku Raamatukogu vanemraama-
tukuhoidja

VENE JA TEISTE NÕUKOGUDE RAHVASTE KIRJANDUSE
LUGEMISEST NING HINDAMISEST

Ankeeti "Teie ja raamatukogu" oli võetud 22 eesti keeles ilmunud vene ja teiste nõukogude rahvaste kirjandusteost. Esindatud olid nii proosa kui ka luule, klassika ja tänapäeva kirjandus. Ilmumise järgi võib teosed jaotada kolme rühma: 1) kodanliku perioodi väljaanded, näit. "Küla" ja "Vennad Karamazovid", 2) nõukogude ajal ja varem avaldatud raamatud, nagu "Sõda ja rahu", "Kaluri poeg" ning 3) praegusaja kirjandus. Enamik vaadeldavast nüüdisaegsest kirjandusest on avaldatud sarjas "'Loomingu" Raamatukogu" või "XX sajandi raamat". Alljärgnevas tabelis on ära toodud kõik teosed nende loetavuse järjekorras.

T e o s	Keskmi- ne loe- tavus (%)	Koht	Keskmi- ne hin- ne	Koht
1	2	3	4	5
V.Läcis. Kaluri poeg. 1938, 1940, 1952, 1956.	91	1	4,74	1
L.Tolstoi. Sõda ja rahu. 1893, 1898, 1941-1945, 1945-1946, 1962.	86	2	4,69	2
K.Simonov. Elavad ja surnud. 1962.	72	3	4,24	7
A.Tolstoi. Peeter I. 1948, 1952, 1959.	71	4	4,35	6
M.Šolohhov. Inimese saatus. 1958, 1965.	68	5	4,56	3

1	2	3	4	5
I.Ilf ja J.Petrov. Kaksteist too- li. - Kuldasikas. 1962.	55	6	3,81	19
A.Vinogradov. Paganini. 1956, 1959.	53	7	4,37	5
M.Bubennov. Kotkastepp. 1962.	40	8	3,92	13-14
O.Gontšar. Inimene ja relvad.1962.	37	9	4,14	9
V.Koževnikov. Saage tuttavaks - Balujev. 1961.	36	10	3,78	21
A.Tvardovski. Kaugused kauguste taga. 1960, 1962.	35	11	4,03	11
F.Dostojevski. Vennad Karamazovid. 1939-1940.	33	12-14	3,92	13-14
V.Bõkav. Kolmas raket. 1963.	33	12-14	4,18	8
T.Aitmatov. Kaameli silm, 1963.	33	12-14	3,82	17-18
J.Drabkina. Mustad kuivikud. 1965.	28	15	3,94	12
J.Marcinkievičius. Mänd, mis naeris, 1963.	21	16	4,13	10
I.Bunin. Küla. 1936.	20	17	3,85	16
S.Jessenin. Loojumatu tund. 1966.	17	18	4,44	4
V.Sjomin. Seitsmekesi majas. 1966.	16	19	3,82	17-18
V.Bogomolov. Ivan. 1961.	13	20	3,88	15
V.Aksjonov. Väikene Vaal, tegelik- kuse lakeerija. 1965.	11	21	3,73	22
M.Zoštšenko. Kauba kvaliteet. 1961.	9	22	3,80	20

Elukoht. Lugemine sõltub teatud määral lugeja elukohast. Linnas loetakse rohkem kui maal. Kahekümne kahest vaatlusalu-
sest raamatust on seitset loetud nii linnas kui ka maal võrd-
selt ja viitteist linnas rohkem. Kõiki teoseid on lugenud lin-
nas keskmiselt 44% ja maal 37% vastajaist. Loetavuse pingeread
on linnas ning maal võrdlemisi sarnased (Spearmani korrelatsi-

oonikoeffitsient 0,95).

Brinevaim on romaani "Vennad Karamazovid" loetavus, lin-
narahval on teos 9., maarahval aga 15.kohal. Ilmselt pole see
raamat maal nii kättesaadav kui linnas.

Luulekogude vastu valitseb linnas veidi elavam huvi kui
maal. Linnas on teost "Kaugused kauguste taga" loetud 42%,
maal 29%. "Loojumatud tundi" on lugenud linnas 23%, maal 12%
anketeerituist.

Maaelanikud on hindede jaganud veidi rangemalt kui linna-
inimesed, kõigi raamatute keskmised hinded on vastavalt 4,06
ja 4,16. Üksikute teoste hinnete pingeread on võrdlemisi ühe-
sugused (korrelatsioonikoeffitsient 0,88).

Linnalugejad hindasid maalugejaist kõrgemalt järgmisi
väljaandeid: "Mänd, mis naeris" (kohad pingeridades vastavalt
8 ja 14; hinded 4,26 ja 3,93) ning "Ivan" (hinded 4,03 ja
3,73; kohad pingeridades 11 ja 22).

Maal hinnati kõrgemalt "Kotkasteppi" (kohad 11 ja 17;
hinded 4,04 ja 3,81). Siin sai määravaks peamiselt naiste
suhtumine. Loetavamad teosed nii linnas kui maal on:

Teos	L i n n				M a a			
	Loe- ta- vus%	Koht	Hinne	Koht	Loe- ta- vus%	Koht	Hinne	Koht
Sõda ja rahu	92	1	4,75	1	81	2	4,63	2
Kaluri poeg	91	2	4,73	2	92	1	4,76	1
Elavad ja surnud	77	3	4,30	7	70	3	4,18	7
Peeter I	75	4	4,42	5	64	4-5	4,28	5-6
Inimese saa- tus	74	5	4,54	3	64	4-5	4,59	3
Kaksteist tooli	64	6	3,79	20	52	6	3,82	18-19
Paganini	60	7	4,43	5	44	7	4,28	5-6

Sugu. Keskmise lugemise protsent on meestel 40, nais-
tel 41, loetavuse pingeread on mõlema soo esindajail enam-
vähem sarnased (Spearmani korrelatsioonikoeffitsient 0,93).

Mehed on naistest rohkem lugenud järgmisi teoseid:

- 1) "Peeter I" (77% ja 67%; 3. ja 5.koht);
- 2) "Inimene ja relvad" (44% ja 33%; 8. ja 14.koht);
- 3) "Kolmas raketit" (39% ja 31%; 9. ja 15.koht).

Kuid enamikku raamatuid on naised rohkem lugenud kui mehed. Suurimaid lahkuminekuid kohtab seoses järgmiste väljaannetega:

	Naised	Mehed
1) "Kaugused kauguste taga"	40	32
2) "Saage tuttavaks - Balujev"	39	33
3) "Mustad kuivikud"	32	22
4) "Mänd, mis naeris"	24	17
5) "Loojumatu tund"	20	12

Erilisi lahkuminekuid pole ka naiste ja meeste hinnetes (korrelatsioonikoefitsient $q = 90$).

Mehed on hinnanud kõrgemalt järgmisi teoseid (sulgudes naiste hinne):

"Elavad ja surnud"	- 4,35 (4,18)
"Mustad kuivikud"	- 4,09 (3,90)
"Kaksteist tooli"	- 4,02 (3,67)
"Saage tuttavaks" - Balujev	- 3,92 (3,74).

Naised pidasid kõrgema hinde vääriliseks raamatuid:

"Paganini"	- 4,43 (mehed 4,27)
"Väikene Vaal, tege- liikuse lakeeriija"	- 3,82 (mehed 3,63).

Kõrvutades mehi ja naisi eraldi linnas ning maal, saame järgmise pildi.

	Keskmine loetavus %	Keskmine hinne
Linnanaised	45	4,10
Linnamehed	42	4,17
Maamehed	40	4,00
Maanaised	39	4,08

Linna- ja maanaiste lugemise vahe on palju suurem kui meestel. Kõige tagasihoidlikumalt on teoseid hinnanud maa-, kõige kõrgemalt linnamehed.

Rühmade lugemise pingeread on võrdlemisi lähedased. Eri-nevaimalt on loetud teoseid:

Teos	L i n n				M a a			
	Naised		Mehed		Naised		Mehed	
	Loe- ta- vus %	Koht	Loe- ta- vus %	Koht	Loe- ta- vus %	Koht	Loe- ta- vus %	Koht
Vennad Kara- mazovid	44	9-10	38	10	26	15	28	13-14
Inimene ja relvad	31	14	45	8	35	9	42	8
Kolmas rakett	32	12-13	42	9	29	14	37	9

Romaani "Vennad Karamazovid" lugemisele avaldab suuremat mõju elukoht, "Inimese ja relvade" ning "Kolmanda raketi" lugemisele aga sugu.

Elukoha ja soo mõju luule lugemisele nähtub alljärgnevast tabelist.

		Kaugused kauguste taga		Loojumatu tund	
		Loetavus %	Koht	Loetavus %	Koht
Elu- koht	Linn	42	9	23	18
	Maa	29	13-14	12	20
Sugu	Naised	40	9	20	18
	Mehed	32	13	12	20
Linnanaised		47	8	26	16
Linnamehed		33	13	17	19
Maanaised		32	12	14	18
Maamehed		32	11	8	21-22

Selgub, et luulet armastavad kõige rohkem linnanaised. Suhteliselt suuremad kõikumised on linnameeste ja maanaiste ($Q = 0,72$) ning maameeste ja -naiste ($Q = 0,75$) hinnete pingeridades.

Olulisemaid lahkuminekuid meeste ja naiste hindeis linnas ja maal kohtab järgmiste teoste lugemisel:

	L i n n				M a a			
	Naised		Mehed		Naised		Mehed	
	Hinne	Koht	Hinne	Koht	Hinne	Koht	Hinne	Koht
Ivan	3,95	13	4,16	11	3,86	17	3,52	21
Kotkastepp	3,84	16	3,89	19	4,13	8	3,88	15
Mänd, mis naeris	4,24	7	4,28	9	3,91	14	3,97	13
Väikene Vaal, tegelikkuse lakeerija	3,78	19	3,65	22	3,94	12-13	3,16	22
Kaksteist tooli	3,64	22	4,03	13	3,70	21-22	4,00	12
Küla	4,02	10	3,91	18	3,88	16	3,82	16

Haridus. Mida kõrgem haridus, seda rohkem teoseid loetakse. Kuigi mehed ja naised on lugenud peaaegu võrdselt (vastavalt 40 ja 41%), on hariduse mõju naistele tundavam. Kõige vähem loevad algharidusega naised.

	Algharidus%	Keskharidus%	Kõrgem haridus%
Keskmine	35	46	48
Mehed	36	44	45
Naised	33	47	51

Loetavaimad olid alljärgnevad teosed:

	Keskmine loetavus	Koht	Algharidus		Keskharidus		Kõrgem haridus	
			Loetavus%	Koht	Loetavus%	Koht	Loetavus%	Koht
Kaluri poeg	91	1	92	1	91	2	95	2
Sõda ja rahu	86	2	79	2	93	1	96	1
Elavad ja surnud	72	3	68	3	79	4-5	78	5
Peeter I	71	4	62	4	81	3	87	3
Inimese saatus	68	5	58	5	79	4-5	79	4

Haridustaseme tõusuga kasvab huvi luule vastu.

	Algharidus		Keskharidus		Kõrgem haridus	
	Loetavus%	Koht	Loetavus%	Koht	Loetavus%	Koht
Kaugused kauguste taga	22	15	45	9	50	9
Loojumatu tund	8	20	22	18	30	15

Alg- ja keskharidusega inimestel on loetud teoste pingeread sarnased (korrelatsioonikoefitsient $Q = 0,95$). Suurima erinevuse põhjustab "Inimene ja relvad": algharidusega isikuist on seda lugenud 38%, keskharidusega ankeeditäitjaist 39% (vastavalt 8. ja 13. koht pingereas).

Alg- ja kõrgema haridusega küsitietute pingeread lähevad pisut rohkem lahku kui alg- ja keskharidusega lugejate omad (korrelatsioonikoefitsient $Q = 0,88$). Suurimad kõikumised on järgmiste teoste puhul.

	Algharidus		Kõrgem haridus	
	Loetavus%	Koht	Loetavus%	Koht
Kolmas rakett	32	10	29	16-17
Mustad kuivikud	27	13	22	19-20
Vennad Karamazovid	23	14	53	8

"Kolmas raket" ja "Mustad kuivikud" on ainsad raamatud, mida algharidusega inimesed on lugenud rohkem kui kõrgema haridusega vastajad. Ülejäänud kahekümne teosega on lugu vastu-pidi.

Kesk- ja kõrgema haridusega küsitletute huvid enam-vähem ühtivad (korrelatsioonikoefitsient $Q = 0,96$). Erinevusi põhjustavad "Mustad kuivikud" ning "Kolmas raket". Esimest teost on lugenud 32% (15.koht) keskharidusega ja 22% (19.-20.koht) kõrgema haridusega anketeerituist. Teist on lugenud 40% (12.koht) keskharidusega ja 29% (15.koht) kõrgema haridusega küsitletuist. Teiste raamatutega on kõik tuttavad enam-vähem võrdselt või siis kõrgema haridusega inimesed pisut rohkem.

Kõrvutades hindamise pingeridu lugejate haridusastmete kaupa, paistab silma suurim erinevus alg- ja kõrgema haridusega inimeste vahel (korrelatsioonikoefitsient $Q = 0,65$). Kesk- ja kõrgema haridusega vastajate hinnete pingerea korrelatsioonikoefitsient $Q = 0,74$, alg- ja keskharidusega lugejail $Q = 0,78$.

Hinnatuimad teosed on:

Algharidus	Keskharidus	Kõrgem haridus
Kaluri poeg 4,77	Kaluri poeg 4,84	Elavad ja sur- nud 4,85
Sõda ja rahu 4,65	Sõda ja rahu 4,75	Sõda ja rahu 4,75
Inimese saatus 4,60	Paganini 4,58	Loojumatu tund 4,65
Kaugused kau- guste taga 4,40	Mänd, mis naeris 4,50	Kaluri poeg 4,62
Peeter I 4,30	Inimese saatus 4,45	Paganini 4,51

Alg- ja keskharidusega ankeeditäitjate pingeridu analüüsi-des selgub, et haridustaseme tõus toob kaasa suhteliselt mada-lama hinde väljaandele "Seitsmekesi majas" (algharidusega - hinne 4,00; 11.-13.koht; keskharidusega - 3,62; 21.koht) ja "Kaugused kauguste taga" (algharidusega - 4,40; 4.koht; keskharidusega 3,90; 12.-13.koht) ning kõrgema hinde raamatule "Ivan" (algharidusega - 3,68, 21.koht; keskharidusega - 3,95, 11.koht), "Mänd, mis naeris" (algharidusega - 4,00, 11.-13.

koht; keskharidusega - 4,50, 4.koht) ja "Paganini" (algharidusega - 4,13, 9.koht; keskharidusega - 4,58, 3.koht).

Kesk- ja kõrgema haridusega vastajad hindavad madalamalt "Kotkasteppi" (hinded vastavalt 3,90 ja 3,70, kohad 12-13 ja 21-22), "Musti kuivikuid" (hinded 3,85 ja 3,70, kohad 15 ja 21-22) ja raamatut "Mänd, mis naeris" (hinded 4,50 ja 4,35, kohad 4 ja 8). Kõrgema hinde pälvisid aga "Väikene Vaal, tegelikkuse lakeerija" (hinded 3,60 ja 4,05, kohad 22 ja 16), "Kauba kvaliteet" (hinded 3,80 ja 4,15, kohad 17 ja 11), "Elavad ja surnud" (4,37 ja 4,85, kohad 6 ja 1).

Ka alg- ja kõrgema haridusega lugejate võrdlemisel ilmneb kaks tendentsi: 1) haridustaseme tõustes langevad teoste "Mustad kuivikud" (hinded 4,00 ja 3,70, kohad 11-13 ja 21-22), "Seitsmekesi majas" (hinded 4,00 ja 3,85, kohad 11-13 ja 19), "Kotkastepp" (hinded 3,95 ja 3,70, kohad 15 ja 21-22) hinded ning 2) suurenevad raamatute "Elavad ja surnud" (hinded 4,20 ja 4,85, kohad 6-8 ja 1), "Loojumatu tund" (hinded 4,20 ja 4,65, kohad 6-8 ja 3), "Paganini" (hinded 4,13 ja 4,51, kohad 9 ja 5), "Ivan" (hinded 3,68 ja 4,1, kohad 21 ja 12-15), "Kauba kvaliteet" (hinded 3,50 ja 4,15, kohad 22 ja 11) ja "Väikene Vaal, tegelikkuse lakeerija" (hinded 3,70 ja 4,05, kohad 20 ja 16) hinded.

Vanus. Eelnimetatud väljaannete keskmine loetavus on 16-29-aastaseil lugejail 43%, 30-54-aastaseil 41% ja 55-aastaseil ning vanemal 32%.

Nende gruppide loetavaimad raamatud olid:

16-29-aastased		30-54-aastased		55-aastased ja vanemad	
%		%		%	
Kaluri poeg	87	Kaluri poeg	95	Kaluri poeg	91
Sõda ja rahu	86	Sõda ja rahu	87	Sõda ja rahu	78
Inimese saatus	81	Elavad ja surnud	77	Peeter I	67
Elavad ja surnud	76	Peeter I	71	Elavad ja surnud	58
Peeter I	73	Inimese saatus	67	Inimese saatus	47
Kaksteist tooli	64	Kaksteist tooli	58	Paganini	46
Paganini	52	Paganini	55	Kaksteist tooli	35

Noorte ja vanade loetud teoste pingeread on veidi erinevamad (korrelatsioonikoefitsient $Q = 0,87$) kui noorte ja keskealiste (korrelatsioonikoefitsient $Q = 0,94$) ning keskealiste ja vanade omad (korrelatsioonikoefitsient $Q = 0,97$).

Vanuserühmade järgi esinevad suurimad erinevused alljärgnevate teoste lugemisel.

	V a n u s					
	16-29-aastas- sed		30-54-aasta- sed		55-aastased ja vanemad	
	Loeta- vus %	Koht	Loeta- vus %	Koht	Loeta- vus %	Koht
1. Saage tuttavaks - Balujev	44	9-10	30	14	20	14-15
2. Vennad Karamazo- vid	33	14	36	11	32	8-9
3. Küla	16	19-20	23	16	23	12
4. Kaugused kauguste taga	45	8	31	14	17	17
5. Loojumatu tund	20	17-18	15	20	9	20-21

Vanuse kasvades väheneb huvi luule vastu, kuid suureneb nõudmine "Vendade Karamazovite" ja "Küla" järele.

Loetu hindamisel näeme suurimaid lahkuminekuid noorte ja vanade pingeridade vahel ($Q = 0,77$). Noorte ja keskealiste ning keskealiste ja vanemate lugejate hinnete pingeread on sarnasemad ($Q = 0,84$ ja $0,83$).

Armastatuimad teosed lugejate vanusegruppide kaupa on järgmised.

16-29-aastased	30-54-aastased	55-aastased ja vanemad
Sõda ja rahu 4,70	Kaluri poeg 4,78	Kaluri poeg 4,77
Kaluri poeg 4,69	Sõda ja rahu 4,75	Sõda ja rahu 4,65
Inimese saatus 4,55	Inimese saatus 4,55	Inimese saatus 4,55
Loojumatu tund 4,50	Peeter I 4,40	Paganini 4,37
Paganini 4,34	Paganini 4,36	Peeter I 4,35

Suuri kõikumisi leiame järgmiste teoste hindeis.

	16-29-aastased		30-54-aastased		55-aastased ja vanemad	
	Hinne	Koht	Hinne	Koht	Hinne	Koht
Mustad kuivikud	3,90	15	3,85	14-15	4,20	6
Seitsmekesi majas	3,83	19	3,79	19	4,00	14
Väikene Vaal, tegelikkuse la-keerija	3,80	20	3,60	22	3,90	18
Ivan	4,1	10-11	3,70	21	3,75	21

Lugemus. Alla keskmise, keskmise ja üle keskmise lugemusega vastajate lugemise protsendid on vastavalt 19,36 ja 57.

Kõigi kolme grupi lugemise pingeridades on teosed enam-vähem samadel kohtadel (esimesel ja teisel grupil $Q = 0,99$, esimesel ja kolmandal $Q = 0,97$ ning teisel ja kolmandal $Q = 0,99$), välja arvatud "Vennad Karamazovid", mis on esimesel grupil 15. (loetud 7%), teisel 13. (loetud 27%) ja kolmandal 10.-11.kohal (loetud 57%).

Hinnangute andmisel ei esine enam sellist pingeridade sarnasust kui lugemisel. Vähe ja keskmiselt lugenute grupi korrelatsioonikoeffitsient $Q = 0,71$, vähelugenuil ja paljulugenuil $Q = 0,60$, keskmiselt lugenuil ja paljulugenuil $Q = 0,80$.

Kõrgeima hinde pälviseid järgmised teosed:

L u g e m u s		
Alla keskmise	Keskmine	Üle keskmise
1. Kaluri poeg 4,70	Kaluri poeg 4,80	Sõda ja rahu 4,77
2. Sõda ja rahu 4,51	Sõda ja rahu 4,70	Kaluri poeg 4,75
3. Seitsmekesi majas 4,50	Inimese saat- tus 4,60	Inimese saatus 4,62
4. Inimese saat- tus 4,48	Kotkastapp 4,40	Loojumatu tund 4,44
5. Loojumatu tund 4,43	Loojumatu tund 4,50	Peeter I 4,39

Suurimad lahkuminekud on alljärgnevate teoste hindeis.

	L u g e m u s					
	Alla keskmise		Keskmine		Üle keskmise	
	Hinne	Koht	Hinne	Koht	Hinne	Koht
Seitsmekesi majas	4,50	3	3,60	21	3,83	17
Elavad ja surnud	3,84	20	4,20	10-11	4,28	7
Mustad kuivikud	4,25	8	3,95	14	3,87	15
Väikene Vaal , tegelikkuse lakee- rija	4,00	16-17	3,58	22	3,75	21
Kauba kvaliteet	4,17	11	4,20	11-10	3,70	22
Kaksteist tooli	3,78	22	3,70	20	3,85	16
Kaugused kauguste taga	4,04	14	3,90	16-17	4,10	9-10
Kotkastepp	4,00	16-17	4,50	4-5	3,89	14

Seega hindavad mõningaid teoseid ("Seitsmekesi majas", "Mustad kuivikud", "Kauba kvaliteet", "Väikene Vaal , tege-
likkuse lakeerija") kõrgelt vähelugenud inimesed. Paljulugenud
isikud hindavad neid märksa madalamalt, andes samal ajal palju
kõrgema hinde raamatule "Elavad ja surnud", "Kaksteist too-
li", "Kaugused kauguste taga".

Hindamise ja lugemise vahelised seosed. Raamatuid loe-
takse mitmel põhjusel. Tekib probleem, miks valitakse just see
teos, aga mitte mõni teine.

Möödame lugemise ja hindamise pingeridade sarnasust korre-
latsioonikoefitsiendi (Q) abil:

1) linn - 0,45; maa - 0,68;

2) naised - 0,53; mehed - 0,69;

3) haridus:

alg- 0,65, kesk- 0,61, kõrgem - 0,55;

4) vanus:

16-29-a. - 0,57, 30-54-a. - 0,54, 55-a. ja vanemad -

0,75;

5) lugemus:

alla keskmise - 0,17, keskmine - 0,42, üle keskmise - 0,66.

Seega on lugejagruppide-vahelised seosed lahkuminevad, eriti alla keskmise lugenutel. Nad on suhteliselt rohkesti lugenud (3.koht), kuid madalalt hinnanud "Elavaid ja surnuid" (20.koht) ning "Kahtteist tooli" (6.koht). Madala hinde sai (22.koht) ka "Kotkastepp", mis on loetavuse järgi 8., kuid hindamise järgi 16.-17.kohal. Teosele "Saage tuttavaks - Balujev" kuulub loetavuse järgi 10.-11., hinde järgi 21.koht.

Alla keskmise lugenud raamatusõpradel on palju neidki raamatuid, mida nad hindavad kõrgelt, kuid on vähe lugenud, näiteks "Seitsmekesi majas" (hinne - 3.koht, loetavus - 18.koht), "Mustad kuivikud" (hinne - 8. ja loetavus - 14.koht).

Teiste lugejagruppide vahel nii palju suuri erinevusi ei esine.

Romaane "Kaluri poeg", "Sõda ja rahu" ning "Peeter I" on lugenud ja kõrgelt hinnanud kõik grupid.

Palju loeti ja madalalt hinnati teost "Kaksteist tooli", mis asetseb loetavusel 6.-7., hinde poolest 16.-22.kohal.

Kõik grupid on vähe lugenud "Loojumatut tundi", kuid hinne luulekogule on kõrge. Seda tõestab järgmine tabel.

	Hinne	Koht	Hinne	Koht
Lugemus:				
Alla keskmise	4,43	5	0,02	20
Keskmine	4,50	4-5	0,08	19
Üle keskmise	4,44	4	0,34	18
Haridus:				
Alg-	4,20	7	0,08	21
Kesk-	4,30	7-8	0,22	18
Kõrgem	4,65	3	0,30	15
Vanus:				
16-29 aastat	4,50	4	0,20	17-18
30-54 aastat	4,30	6	0,15	20
55 aastat ja rohkem	4,47	4	0,09	20-21

	Hinne	Koht	Hinne	Koht
Linn	4,50	4	0,23	18
Maa	4,37	4	0,12	20
Mehed	4,44	4	0,12	20
Naised	4,46	4	0,20	18

Väheloetud ja võrdlemisi madalalt hinnatud teos on "Väikene Vaal, tegelikkuse lakeerija". Võrdlemisi tagasihoidlikud hinded on antud ka selliseile väheloetud raamatule nagu "Kauba kvaliteet" ja "Ivan".

Kokkuvõtteks. Lugemist ja hindamist mõjutavad paljud asjaolud. Soo mõju on tunda enamalt jaolt sõjateemaliste teoste puhul. Viimased on meestele vastuvõetavamad kui naistele. Seevastu naised, eriti linnades, eelistavad enam kui mehed luulet. Suurt mõju avaldab haridus. See paistab silma eeskätt raskemini mõistetavate raamatute lugemisel. Kui algharidusega inimesele jääb teos arusaamatuks, hindab ta seda madalamalt. Haridustaseme tõusuga kasvab huvi ka luule vastu. Vaadeldes küsitletud elukoha järgi, näeme, et linnarahvas on raamatuse rohkem kiindunud kui maarahvas. Kõikide lugejagruppide loetavamad ja armastatumad romaanid on "Sõda ja rahu" ning "Kaluri poeg". Vähe on loetud ja madalalt hinnatud väljaandeid "Väikene Vaal, tegelikkuse lakeerija", "Kauba kvaliteet" ja "Ivan". Viimased on ilmunud meil "Loomingu" Raamatukogu sarjas. Ka teisi samas seerias ilmunud teoseid on loetud väga vähe.

"Loomingu" Raamatukogus avaldatud teoste loetavus ja hinded selguvad alljärgnevast tabelist.

T e o s	Loetavus %	Koht	Hinne	Koht
Kolmas rakett	33	13-14	4,18	8
Mänd, miš naeris	21	16	4,13	10
Seitsmekesi majas	16	19	3,82	17-16

	Loeta- vus %	Koht	Hinne	Koht
Ivan	13	20	3,88	15
Väikene Vaal , tegelikkuse lakeerija	11	21	3,73	22
Kauba kvaliteet	9	22	3,80	20

Т. ЛАГЛЕ,
ст.библиотекарь Гос.библиотеки
Эстонской ССР им. Фр.Р.Крейц-
вальда

О ЧТЕНИИ И ОЦЕНКЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ
РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ И ЛИТЕРАТУРЫ
ДРУГИХ НАРОДОВ СССР

Резюме

Рассматривая интерес читателей к русской литерату-
ре и литературе других народов СССР в связи с их местом
жительства и полом, никаких существенных различий не выя-
вилось. Читатели со средним и высшим образованием чита-
ют больше. Лица старше 55 лет прочли меньше анализируе-
мых произведений. Частично это объясняется тем, что об-
разовательный уровень их несколько ниже. Предпочтение
оказывалось во всех отношениях классической литературе.

Произведения современной русской литературы и ли-
тературы других народов СССР доводились до читателей в
основном посредством "Библиотеки "Лооминг";" но, к сожа-
лению, она сравнительно мало распространена среди чита-
телей.

Интерес к поэзии носит весьма скромный характер.
Особенно мало читают её мужчины и читатели с начальным
образованием, но оценка ей дается довольно высокая.

T. NURMELAID,
Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riikliku
Raamatukogu vanembibliograaf

ILUKIRJANDUSLIKUD TÖLKETESED ENNE 1940.A.
JA EESTI LUGEJA

Käesolevas artiklis käsitletakse eesti lugeja suhtumist
alljärgnevaisse enne 1940. aastat ilmunud ilukirjanduslikesse
tölketeoseisse.

1. J. Bojer	Vang, kes laulis. Trt., Eesti Kir-
jastuse Kooperatiiv. 1936. 236 lk.
2. E. R. Burroughs	Tarzani džungli lood. Tln., "Vaba
Maa". 1924. 248 lk.
3. A. Christie	Varitsev surm. Trt.-Tln., "Loodus".
1939. 176 lk.
4. H. Courths-Mahler	Anna andeks, Loori. Tln., "Elu".
1926. 204 lk.
5. A. Dumas	Krahv Monte-Cristo. Tln., Nurk.
1936-1937. 1192 lk.
6. G. Fels	Lendav Hollandlane ehk Must Kaptan.
Tln., 1937-38. 704 lk.
7. K. Hamsun	Maa õnnistus. Trt., "Noor-Eesti".
1935. 338 lk.
Sama. "Loodus", 1935. 472 lk.
8. T. Mann	Võlumägi. 1.-2. kd. Trt., "Tapper".
1937-1939. 549, 604 lk.
9. K. May	Winnetou. Trt., "Loodus". 1932.
304 lk.
10. M. Mitchell	Tuulest viidud. Trt., "Maret". 1940.
876 lk.
11. E. M. Remarque	Läänerindel muutuseta. Trt., "Tap-
per". 1929. 186 lk.
Sama. 1935.
12. W. Röder	Heinrich Anton Leichtweis. Trt.,
"Rada". 1938-1939. 1260 lk.

13. H.Sienkiewicz	Ristirüütliid. 1.-2.kd. Trt.,
"Loodus". 1936. 400, 448 lk.
14. E.Zola	Sa ei pea mitte abielu rikkuma.
Trt., "Loodus". 1930. 224 lk.
15. E.Wallace	Vaimude org. Trt., "Loodus". 1934.
208 lk.
16. H.Valtonen	Asenaine. Trt.-Tln, "Loodus". 1938.
232 lk.

Ajakirjas "Raamatukogu" järjestati ajavahemikul 1935-1938 raamatukogude 10 loetavaimat teost. Meid huvitavaist raamatuist oli K.Hamsuni "Maa õnnistus" 1936/37.a. linnas loetavuselt teine, maal seitsmes. Ülejäänud väljaanded kümne esimese hulka ei kuulunud. Populaarsem oli eesti autorite loomine.

Perioodil 1918-1940 anti Eestis välja 1971 nimetust tõlkeilukirjandust, sealhulgas 320 nimetust kriminaal- ja aja- viiteromaane.¹

Tol ajal ei olnud kirjastustel tavaks teoste tiraaže avaldada, seepärast ei õnnestunud meil neid teada saada. Võib ainult öelda, et tõlkeilukirjanduse trükiarv kõikus 300-3000 vahel, keskmine tiraaž oli 1000.²

Uurimiseks valiti välja erineva tasemega teosed. Ka teemad on mitmesugused (sõja-, seiklus-, armastus- jm. romaanid). Tahtsime teada, milliseid teemasid lugejad eelistavad, kuidas nad suhtuvad erineva tasemega teostesse ning kui võrd tänapäeva noored tunnevad enne sõda ilmunud kirjandust.

Teoste loetavus oleneb nende kättesaadavusest. Viimase kindlakstegemiseks pöördusime 23 raamatukogu poole. Nende hulka võtsime neli kesk- (Tallinna, Tartu, Kohtla-Järve, Pärnu) ja neli rajoonikogu (Rapla, Jõgeva, Võru, Kingissepa) ning linna-, alevi-, küla- ja ametiühinguraamatukogusid. Pidasime siimas, et iga rahvaraamatukogutüüp oleks esindatud. Adressaatide otsimisel lähtusime juhusliku valiku põhimõttest.

Sajme kuusteist vastust, millest selgus, et kõnesolevaid

¹ Andmed saadud Eesti NSV Riiklikust Raamatupalatist.

² Andmed saadud Fr.R.Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumist.

väljaandeid on raamatukogudes väga vähe. Kõige rohkem leidub romaani "Ristirüütliid" (I osa - 21, II - 25 eks.), järgnevad "Võlumägi" (I ja II osa - 19 eks.), "Maa õnnistus" (9 eks.), "Läänerindel muutuseta" (6 eks.), "Vang, kes laulis" (3 eks.), "Tuulest viidud" (2 eks.) "Anna andeks, Loori" (1 eks.). Raamatukogudes puudusid "Krahv Monte-Cristo", "Vaimude org", "Heinrich Anton Leichtweis", "Asenaine", "Lendav Hollandlane", "Sa ei pea mitte abielu rikkuma", "Tarzani džungli lood", "Varitsev surm" ja "Winnetou". Teose olemasolu või puudumine raamatukogus ei määra siiski tema loetavust. Nii on loetavaim teos "Krahv Monte-Cristo", kuna "Võlumägi" on laenatud vähe. Rahva seas ringlevate eksemplaride kohta pole meil ülevaadet. Teoste kättesaadavuse seisukohalt olid vaadeldavad lugejarühmad hariduse, soo, elukoha ja lugemuse järgi võrdsetes tingimustes.

	Keskmine loetavus (%)
1. Krahv Monte-Cristo	71
2. Ristirüütliid	70
3. Lendav Hollandlane	52
4. Tarzani džungli lood	49
5. Läänerindel muutuseta	39
6. Tuulest viidud	34
7. Maa õnnistus	28
8. Sa ei pea mitte abielu rikkuma	27
9. Asenaine	26
10. Vang, kes laulis	22
11. Winnetou	22
12. Võlumägi	19
13. Vaimude org	18
14. Anna andeks, Loori	17
15. Heinrich Anton Leichtweis	16
16. Varitsev surm	12

1. Tuulest viidud	4,49
2. Krahv Monte-Cristo	4,43
3. Läänerindel muutuseta	4,32
4. Ristirüütliid	4,30
5. Vang, kes laulis	4,28
6. Tarzani džungli lood	4,25
7. Maa õnnistus	4,25
8. Asenaine	4,24
9. Lendav Hollandlane	4,22
10. Winnetou	4,20
11. Völumägi	4,12
12. Vaimude org	4,10
13. Sa ei pea mitte abielu rikkuma	4,10
14. Varitsev surm	3,96
15. Heinrich Anton Leichtweis	3,94
16. Anna andeks, Loori	3,93

Väärtkirjanduseks peame raamatuid "Läänerindel muutuseta", "Maa õnnistus", "Ristirüütliid", "Tuulest viidud", "Vang, kes laulis", "Völumägi", kergekaaluliseks lektüüriks teoseid "Vaimude org", "Heinrich Anton Leichtweis", "Lendav Hollandlane", "Tarzani džungli lood", "Anna andeks, Loori", "Varitsev surm", headeks ajaviiteromaanideks "Krahv Monte-Cristot", "Asenaist", "Winnetoud".

Haridusastmete kaupa on teoseid loetud järgmiselt:

<u>Algharidus</u>	%
1. Krahv Monte-Cristo	66
2. Lendav Hollandlane	65
3. Ristirüütliid	65
4. Tarzani džungli lood	51
5. Läänerindel muutuseta	35

6. Sa ei pea mitte abielu rikkuma	23
7. Maa õnnistus	23
8. Asenaine	22
9. Tuulest viidud	22
10. Vang, kes laulis	18
11. Heinrich Anton Leichtweis	17
12. Winnetou	17
13. Anna andeks, Loori	16
14. Völumägi	15
15. Vaimude org	13
16. Varitsev surm	12

Keskharidus %

1. Krahv Monte-Cristo	79
2. Ristirüütliid	77
3. Lendav Hollandlane	52
4. Tarzani džungli lood	49
5. Läänerindel muutuseta	45
6. Tuulest viidud	37
7. Maa õnnistus	33
8. Sa ei pea mitte abielu rikkuma	32
9. Winnetou	29
10. Asenaine	29
11. Vang, kes laulis	27
12. Völumägi	23
13. Vaimude org	22
14. Heinrich Anton Leichtweis	19
15. Anna andeks, Loori	18
16. Varitsev surm	16

Kõrgem haridus %

1. Krahv Monte-Cristo	81
2. Ristirüütliid	81
3. Läänerindel muutuseta	60

4. Tuulest viidud	57
5. Tarzani džungli lood	49
6. Lendav Hollandlane	48
7. Maa õnnistus	41
8. Winnetou	37
9. Asenaine	36
10. Sa ei pea mitte abielu rikkuma	35
11. Vang, kes laulis	26
12. Völumägi	24
13. Vaimude org	15
14. Anna andeks, Loori	13
15. Heinrich Anton Leichtweis	10
16. Varitsev surm	9

Üldine loetavus seoses hariduse kasvuga suureneb (vastavalt 30%, 37% ja 39%).

Kõrgema haridusega lugeja eelistab väärtkirjandust, kergetaolulised teosed jäävad tal tagaplaanile. Hariduse kasvuga suureneb huvi raamatute "Läänerindel muutuseta", "Maa õnnistus", "Tuulest viidud", "Völumägi", "Winnetou", "Sa ei pea mitte abielu rikkuma" vastu. Ühtlasi asetuvad suurema haridusega isikuil paremad teosed pingereas järjest ettepoole. Vähe-
neb aga huvi sellise romaani nagu "Lendav Hollandlane" vastu.

Hariduse suur mõju ilmneb eriti selgesti kirjanduse hindamisel:

<u>Algharidus</u>	Hinne
1. Krahv Monte-Cristo	4,50
2. Tarzani džungli lood	4,44
3. Tuulest viidud	4,35
4. Lendav Hollandlane	4,35
5. Heinrich Anton Leichtweis	4,25
6. Winnetou	4,25
7. Läänerindel muutuseta	4,23
8. Vang, kes laulis	4,20

9. Vaimude org	4,20
10. Ristirüütlid	4,17
11. Asenaine	4,16
12. Sa ei pea mitte abielu rikkuma	4,10
13. Anna andeks, Loori	4,02
14. Maa õnnistus	4,00
15. Völumägi	3,90
16. Varitsev surm	3,85

Keskharidus

Hinne

1. Tuulest viidud	4,55
2. Krahv Monte-Cristo	4,40
3. Ristirüütlid	4,36
4. Maa õnnistus	4,35
5. Läänerindel muutuseta	4,33
6. Vang, kes laulis	4,30
7. Asenaine	4,26
8. Vaimude org	4,20
9. Winnetou	4,20
10. Völumägi	4,20
11. Tarzani džungli lood	4,17
12. Lendav Hollandlane	4,16
13. Sa ei pea mitte abielu rikkuma	4,10
14. Varitsev surm	4,00
15. Heinrich Anton Leichtweis	3,74
16. Anna andeks, Loori	3,71

Kõrgem haridus

Hinne

1. Tuulest viidud	4,50
2. Maa õnnistus	4,45
3. Läänerindel muutuseta	4,44
4. Vang, kes laulis	4,40
5. Asenaine	4,31
6. Ristirüütlid	4,29

7. Sa ei pea mitte abielu rikkuma	4,25
8. Völumägi	4,20
9. Krahy Monte-Cristo	4,13
10. Winnetou	4,06
11. Varitsev surm	4,00
12. Tarzani džungli lood	3,85
13. Vaimude org	3,80
14. Lendav Hollandlane	3,75
15. Anna andeks, Loori	3,55
16. Heinrich Anton Leichtweis	3,57

Kui algharidusega isikud peavad lugu põneva sündmustikuga vaimset pingutust mITTenõudvaist raamatuist ("Krahy Monte-Cristo", "Tarzani džungli lood", "Lendav Hollandlane", "Heinrich Anton Leichtweis", "Winnetou"), siis kesk- ja kõrgema haridusega lugejatega on olukord vastupidi. Nad eelistavad teiseid "Läänerindel muutuseta", "Vang, kes laulis", "Völumägi", "Maa õnnistus".

Alg- ja keskharidusega vastajate hinnangute pingeridade korrelatsioonikoefitsient on 0,29. Veelgi erinevamalt hindavad kirjanduse sisulisi väärtusi alg- ja kõrgema haridusega lugejad - $Q = 0,11$. Kesk- ja kõrgema haridusega ankeeditäitjate pingeread on suhteliselt sarnased - $Q = 0,79$.

Hariduse kasv põhjustab rangemaid hinnanguid. Alg- ja keskharidusega lugeja on andnud kahele teosele hinde alla 4,00, madalaimad neist on 3,85 ja 3,71. Kõrgema haridusega küsitletu on hinnanud viit teost alla nelja, neist madalaim on 3,37.

Erineva haridusega mees- ja naissoost lugejate lugemisest annab pildi järgmine tabel:

	Algharidus %	Keskharidus %	Kõrgem haridus %
Mehed	34	38	38
Naised	27	37	40

Meeste ja naiste lugemise ning hindamise pingeridade koeffitsiendid haridusastmete kaupa on:

	Algharidus	Keskharidus	Kõrgem haridus
Lugemine	0,72	0,95	0,85
Hindamine	0,59	0,93	0,75

Suurimaid lahkuminekuid kohtab algharidusega meeste ja naiste lugemises ning hindamises, järgnevad kõrgema haridusega mehed ja naised, kõige lähedasem on keskharidusega meeste ja naiste maitse.

Sugu. Teoste loetavuse protsent on meestel 50, naistel 49, keskmine hinne meestel 1,3, naistel 1,5. Neli loetavaimat teost on mõlema soo esindajail samad.

Teos	Mehed		Naised	
	Loetavus %	Koht	Loetavus %	Koht
Ristirüütlid	77	1	67	2
Krahv Monte-Cristo	76	2	69	1
Tarzani džungli lood	59	3	43	4
Lendav Hollandlane	58	4	48	3

Mehed on neid raamatuid ja ka romaane "Läänerindel muutuse" (51% ja 31%) ning "Winnetou" (30% ja 17%) tunduvalt rohkem lugenud. Naised on enam lugenud teoseid "Tuulest viidud" (39% ja 26%), "Asenaine" (29% ja 20%) ning "Anna andeks, Loo-ri" (21% ja 13%). Naiste ja meeste lugemise pingeridade koeffitsient on 0,79, hinnete oma 0,71.

Mõlema soo esindajad on ühesugusel arvamusel teostest "Krahv Monte Cristo", "Asenaine", "Tarzani džungli lood" ja "Vang, kes laulis".

Mehed on hinnanud naistest kõrgemalt järgmisi raamatuid:

T e o s	Mehed		Naised	
	Hinne	Koht	Hinne	Koht
Läänerindel muutuseta	4,12	2	1,20	8-9
Ristirüütliid	4,34	4	4,27	3-4
Lendav Hollandlane	4,30	5-6	4,15	10
Winnetou	4,25	8	4,13	12
Heinrich Anton Leichtweis	4,12	12	3,88	15
Varitsev surm	4,08	13	3,85	16

Naised andsid meestest kõrgema hinde teosele:

T e o s	Naised		Mehed	
	Hinne	Koht	Hinne	Koht
Tuulest viidud	4,54	1	4,41	3
Võlumägi	4,20	8-9	4,04	15
Vaimude org	4,14	11	4,05	14
Anna andeks, Loori	4,00	14	3,72	16

Seega võib järeldada, et mehed eelistavad sõja- ja seiklus-, naised aga armastusromaane. See kehtib ka meeste ja naiste vanuserühmade võrdlemisel. Kõige rohkem ühtivad keskealiste meeste ja naiste hinded ($Q = 0,89$), noortel on lahkuminekul märgatavamad ($Q = 0,40$), erinevaimad on vanemate lugejate pingeread ($Q = 0,18$).

Vanus. Vaadeldavat kirjandust on rohkem lugenud vanem ja keskmine põlvkond, noortele on need raamatud olnud vähem kättesaadavad. Alates noortest on keskmise lugemise protsent vastavalt 28, 37 ja 35. Viis loetavimat teost asuvad pingereas samadel kohtadel.

Koht	Teos	Vanus		
		16-29 aastat %	30-54 aastat %	55 aastat ja enam %
1	Krahv Monte-Cristo	74	75	66
2	Ristirüütlid	71	74	66
3	Lendav Hollandlane	44	58	60
4	Tarzani džungli lood	39	52	58
5	Läänerindel muutuseta	29	48	49

Edasi tekib mõningaid lahkuminekuid. Noorte ja keskealiste vahelised erinevused on minimaalsed ($Q = 0,91$), keskealistel ja vanadel $Q = 0,85$, suurimad erinevused ilmnevad noorte ja vanade vahel ($Q = 0,76$).

Kõige rangemalt suhtuvad teoseisse 30-55-aastased lugejad. Nende keskmine hinne on 4,07, noortel 4,18 ja vanadel 4,15. Võrreldes noorte ja keskealiste hinnete pingeridu, näeme, et korrelatsioonikoefitsient on 0,74; noortel ja vanadel 0,48; keskealistel ja vanadel 0,68.

Noored armastavad ja hindavad kõrgemalt seikluskirjandust.

Teos	Hinne	Koht	Hinne	Koht	Hinne	Koht
	Vanus					
	16-29 aastat		30-54 aastat		55 aastat ja enam	
Krahv Monte-Cristo	4,53	1	4,57	2	4,24	6
Tarzani džungli lood	4,35	3	4,13	11	4,21	7-8
Ristirüütlid	4,34	4	4,32	3-4	4,21	7-8
Vaimude org	4,20	8	4,10	12	3,90	15-16
Heinrich Anton Leichtweis	4,10	14-15	3,85	14	4,00	14

Elukoht. Linna- ja maalugejate lugemise pingeridade kokkulangevus on väga suur ($Q = 0,93$).

Esimesed viis loetavaimat teost ühtivad täielikult.

T e o s	Loetavus %	
	Linn	Maa
Krahv Monte-Cristo	78	66
Ristirüütlid	78	64
Lendav Hollandlane	51	52
Tarzani džungli lood	49	49
Läänerindel muutuseta	45	33

Mõlemas grupis on vähem loetud raamatuid "Varitsev surm" (koht pingereas 16, 14-16), "Heinrich Anton Leichtweis" (15, 14-16), "Vaimude org" (14, 12), "Anna andeks, Loori" (13, 13). Teoseid "Lendav Hollandlane" (51%), "Tarzani džungli lood" (49%), "Varitsev surm" (12%) on loetud võrdselt nii maal kui linnas.

Linnas loetakse rohkem kui maal, lugemise üldine protsent on linnas 38, maal 28.

Analüüsisist selgus, et linna- ja maaelanikud eelistavad ühesuguseid teemasid.

Leidis kinnitust oletus, et erineva haridustasemega lugejad hindavad kirjandust erinevalt. (Maalugeja keskmine haridus on 7, linnalugejal 9 klassi.) Linnalugeja hindas maalugejast kõrgemalt järgmisi teoseid:

T e o s	Linn		Maa	
	Hinne	Koht	Hinne	Koht
Tuulest viidud	4,57	1	4,35	2
Vang, kes laulis	4,40	3	4,22	11
Läänerindel muutuseta	4,39	4	4,09	6
Ristirüütlid	4,34	5	4,23	5
Maa õnnistus	4,31	6	4,14	10
Võlumägi	4,25	8	3,94	15
Sa ei pea mitte abielu rikkuma	4,17	10	4,02	13

Maalugeja hindab linnalugejast kõrgemalt teoseid:

T e o s	Linn		Maa	
	Hinne	Koht	Hinne	Koht
Tarzani džungli lood	4,34	3	4,17	10
Lendav Hollandlane	4,29	4	4,16	12
Anna andeks, Loori	4,09	11	3,81	16

Maalugeja on ühtmoodi madalalt hinnanud nii romaane "Varitsev surm", "Heinrich Anton Leichtweis", "Anna andeks, Loori" kui ka "Võlumägi" ja "Vang, kes laulis".

Linnalugeja on kriitilisem. Ta hinnete diapsoon ulatub 3,81 kuni 4,57, maalugejal 3,92 kuni 4,46.

Võrreldes linnamehi ja -naisi ning maamehi ja -naisi, kohtab erinevusi armastus- ja seiklusromaanide hindeis. Linnas on see vahe vähetuntav ($Q = 0,84$), maal aga küllaltki suur ($Q = 0,27$).

Linna- ja maameeste, linna- ja maanaiste hinnete pingeriidade koefitsiendid on 0,14 ja 0,57. Lahkuminekut võib seletada erineva arusaamisega kirjanduse kunstilisest väärtusest, mida, nagu eespoolgi nägime, omakorda mõjutab haridus. Naiste hinnanguis see nii selgelt ei avaldu.

Kui kõrvutada Tallinna, Tartu, Pärnu ja Kohtla-Järve (+Narva) lugejate suhtumist kirjandusse, näeme, et esimeses kolmes linnas on arvamused võrdlemisi sarnased. Teistest erinevalt hindab teoseid Kohtla-Järve lugeja. Suurimad lahkuminekud ilmnevad Tartu ja Kohtla-Järve võrdlemisel $Q = -0,9$, s.t. teosed, mis ühes piirkonnas on hinnatumad, on teises pingerea lõpus. Väga erinevad hinded on antud järgmistele teostele:

	Tartu		Kohtla-Järve	
	Hinne	Koht	Hinne	Koht
Vaimude org	3,71	14	4,5	5-6
Anna andeks, Loori	3,60	15	4,4	7
Asenaine	4,40	2-3	3,8	16

Kohtla-Järve hinnete pingerida iseloomustab see, et teoseid "Vaimude org", "Anna andeks, Loori", "Varitsev surm" on peetud paremaiks kui "Krahv Monte-Cristot", "Maa õnnistust", "Võlumäge". Ka hindamise ranguses on vahe. Tartus anti hinne alla 4,0 viiele ("Varitsev surm", "Anna andeks, Loori", "Vaimude org", "Heinrich Anton Leichtweis", "Sa ei pea mitte abi-elu rikkuma"), Kohtla-Järvel aga ainult ühele raamatule ("Ase-naine").

Lugemus. Üldise lugemuse suurenemisega kasvab ka vaadeldava kirjanduse loetavus: alla keskmise lugemusega inimesed on kõnesolevaid raamatuid lugenud 15,3%, keskmise lugemusega 28,8% ja üle keskmise lugemusega 55,7%. Lugemist alustatakse põneva süžeeaga teoseist. Alla keskmise lugemusega inimesed on kõige rohkem lugenud:

1. Krahv Monte-Cristot	46%
2. Ristirüütleid	41%
3. Tarzani džungli lugusid	30%
4. Lendavat Hollandlast	28%
5. Läänerindel muutuseta	13%

Ülejäänud väljaandeid on loetud vähem kui 10%.

Kõige rohkem loeti seiklusromaane. Ka keskmise ja üle keskmise lugemusega inimesed on neid märksa enam lugenud kui teisi.

L u g e m u s			
Keskmine		Üle keskmise	
Teos	(%)	Teos	(%)
1. Krahv Monte-Cristo	77	1. Ristirüütliid	89
2. Ristirüütliid	74	2. Winnetou	88
3. Lendav Hollandlane	54	3. Krahv Monte-Cristo	87
4. Tarzani džungli lood	42	4. Läänerindel muutuseta	73
5. Läänerindel muutuseta	32	5. Vaimude org	73

Ülejäanud teoste lugemise protsent on keskmise lugemuse korral 16, üle keskmise lugemuse korral 44.

Vähelugenud inimene hindab eelkõige kergemat lektüüri:

Teos	Lugemus			
	Alla keskmise		Üle keskmise	
	Hinne	Koht	Hinne	Koht
Tarzani džungli lood	4,44	2	4,10	12
Winnetou	4,41	3	4,14	9
Vaimude org	4,34	4	4,04	13
Lendav Hollandlane	4,32	5	4,16	8
Anna andeks, Loori	4,31	7	3,88	15
Heinrich Anton Leichtweis	4,15	10	3,76	16

Lisame veel, et romaane "Lendav Hollandlane" ja "Asenaine" on hinnatud kõrgemalt kui "Tuulest viidud", "Läänerindel muutuseta". Kui "Tarzani džungli lood" asub hindega 4,4 pingereas teisel kohal, siis "Võlumägi" ja "Sa ei pea mitte abielu rikkuma" on 15. ja 16. kohal, hinded vastavalt 3,80 ja 3,75.

Üle keskmise lugemusega raamatusõber hindab väärtkirjandust järgmiselt:

Teos	Lugemus			
	Üle keskmise		Alla keskmise	
	Hinne	Koht	Hinne	Koht
Tuulest viidud	4,50	1	4,80	8
Vang, kes laulis	4,32	3-4	4,09	13
Maa õnnistus	4,26	6	4,11	11-12
Asenaine	4,23	7	4,11	11-12
Sa ei pea mitte abielu rikkuma	4,12	10-11	3,75	16
Võlumägi	4,12	10-11	3,80	15

Keskmiselt lugenud inimene hindab vähelugenust kõrgemalt väärtkirjandust ja madalamalt kerget kirjandust. Võrreldes paljulugenud raamatusõbraga jäävad ta hinded väärtkirjandusele aga madalamaks, kergekaalulisele lektüürile kõrgemaks. Ta hin-

ded on väikese ulatusega, 4,0 - 4,5. Võrdse hinde on pälvinud eri väärtusega teosed. Nii on 4,4 antud raamatule "Läänerindel muutuseta", "Krahv Monte-Cristo", "Asenaine", "Tarzani džungli lood", "Winnetou"; 4,3 "Vaimude orule", "Heinrich Anton Leichtweisile", "Lendavale Hollandlasele", "Maa õnnistusele". Madalamalt on hinnatud romaane "Vang, kes laulis" (4,09) ja "Võlumägi" (3,8).

Lugemise ja hindamise seosed

Vanus. Kahe noorema põlvkonna lugemise ja hindamise pingeread on võrreldes sarnased ($Q = 0,83$ ja $0,80$). Vanematel lugejatel on erinevus tunduv ($Q = 0,36$). 55-aastased ja vanemad inimesed on rohkem lugenud kergemat kirjandust, kuid nad hindavad seda suhteliselt madalalt ("Krahv Monte-Cristo" lugemise pingereas 1., hinnete pingereas 6.kohal; "Lendav Hollandlane" vastavalt 3. ja 13.; "Tarzani džungli lood" 4. ja 8.; "Heinrich Anton Leichtweis" 9. ja 14.; "Anna andeks, Loori" 11. ja 15.kohal).

Sugu. Kõrvutades meeste ja naiste lugemise ning hindamise pingereid, näeme, et meestel on korrelatsioonikoeffitsient $0,77$, naistel $0,75$. Meestel on suuremad erinevused ühenduses teostega "Tarzani džungli lood" (lugemise pingereas 3., hindamise pingereas 10.), "Tuulest viidud" (9., 3.), "Vang, kes laulis" (10., 5.-6.); naistel "Tuulest viidud" (5., 1.), "Vang, kes laulis" (10., 3.-4.), "Lendav Hollandlane" (3., 10.), "Sa ei pea mitte abielu rikkuma" (9., 13.).

Haridus. Kõige rohkem erinevad kõrgema haridusega ($Q = 0,50$), kõige vähem keskharidusega ($Q = 0,63$) inimeste lugemine ja hindamine, algharidusega lugejatel $Q = 0,56$. Kõige kriitilisemalt suhtuvad vaadeldud teoseisse kõrgema haridusega ankeeditäitjad.

Suurimad erinevused olid järgmiste teoste lugemises ja hindamises:

Teos	Algharidus		Keskhariidus		Kõrgem hariidus	
	K o h t					
	Loeta- vus	Hinne	Loeta- vus	Hinne	Loeta- vus	Hinne
Maa õnnistus	6 -7	14	7	4	7	2
Ristirüütliid	2 -3	10	2	3	1 -2	6
Tuulest viidud	8 -9	3 -4	6	1	4	1
Vang, kes laulis	10	8 -9	11	6	11	4

Elukoht. Maal on kirjanduse lugemine ja hindamine vastavuses. Mida rohkem loetakse, seda ka kõrgemalt hinnatakse ($q = 0,89$). Linnas esineb lahkuminekuid rohkem ($q = 0,73$).

Lugemus. Lugemise ja hindamise pingeridade korrelatsioonikoefitsiendid nii alla keskmise, keskmise kui ka üle keskmise lugemusega inimestel on võrdlemisi sarnased, vastavalt 0,49; 0,50 ja 0,55. Erinevusi põhjustavad järgmised romaanid.

Alla keskmise lugemusega	Koht	
	Loetavus	Hinne
Vaimude org	12 -13	4
Maa õnnistus	7 -8	11 -12
Ristirüütliid	2	5 -6
Anna andeks, Loori	12 -13	7
Winnetou	10	3
Võlumägi	3	15

Keskmise lugemusega	Koht	
	Loetavus	Hinne
Krahv Monte-Cristo	1	4
Asenaine	9	4
Lendav Hollandlane	3	8 -9
Sa ei pea mitte abieliu rikkuma	8	15
Ristirüütliid	2	11
Tuulest viidud	6	1

Anna andeks, Loori	11	16
Winnetou	10	1

	Koht	
	Lugemine	Hinne
<u>Üle keskmise lugemusega</u>		
Vaimude org	4 -5	13
Tarzani džungli lood	7	12
Maa õnnistus	9	6
Tuulest viidud	8	1
Vang, kes laulis	12	3 -1
Winnetou	2	9

Kokkuvõtteks. Vaadeldud teoste ulatuses on väärtkirjandust loetud keskmiselt 35%, paremat ajaviitekirjandust 41% ja kerget lektüüri 27%. Vanuserühmade järgi on noored lugenud väärtkirjandust 30%, paremat ajaviitekirjandust 37% ja kerget lektüüri 21%. Keskealistel on need protsendid 39, 16 ja 29 ning vanadel 36,35 ja 33. Kergekaalulist kirjandust on noored lugenud vähem kui teised vanuserühmad, kuid nad hindavad seda kõrgemalt: noored 1,16, keskealised 3,98, vanad 1,01. Paremat ajaviitekirjandust on nad hinnanud võrdselt keskealistega: 1,27 ja 1,29. Eakad lugejad hindavad seda 1,19. Väärtkirjandust hindavad kõik vanuserühmad võrdselt: 4,21, 1,28 ja 1,28.

Lähtudes haridusest, näeme, et alg- ja keskharidusega inimesed on lugenud kerget kirjandust võrdselt - 29%, kõrgema haridusega lugejad vähem - 21%. Paremat ajaviitelektüüri ja väärtkirjandust loetakse rohkem haridustaseme tõustes (protsendid vastavalt 36, 46 ja 51 ning 29, 39 ja 17). Kerge lektüüri ja parema ajaviitekirjanduse hinned on pöördvõrdelised hariduse kasvuga. Mida kõrgem haridus, seda madalam hinne. Väärtkirjandusele antakse haridustaseme tõustes kõrgemad hinned.

Kõigi rühmade lugemisvarast moodustab suure osa hea ajaviitekirjandus. Selgus ka, et viiendik nooremaid lugejaid

tunneb ning hindab võrdlemisi kõrgelt raamatuid, mida praegu enam rahvaraamatukogudes pole ja mis levivad peamiselt isiklike kogude vahendusel. Seiklus- ja ajaviiteromaanide avaldamisega ei saa rahul olla. Pärast sarja "Seiklusjutte maalt ja merelt" lõpetamist 1963.aastal on seda laadi teoseid hoopis väheks jäänud. Näiteks ilmus 1967.-1968.a. vaid 4-5 raamatut. Et noored hakkaksid lugema, tuleb neile kindlasti pakkuda ka põneva sündmustikuga kirjandust. Parem on, kui nad alustavad väärtuslikumast seikluskirjandusest. Kui seda leidub raamatukogudes küllalt, on kergem suunata nende lugemist. Võitnud lugeja usalduse, saab teda juhtida seiklusliku sisuga väärtuste, teaduslik-fantastilise, populaarteadusliku ja muu kaalukama kirjanduse juurde.

Et raamatukogudes on head seikluskirjandust vähe, võivad noored hakata otsima samalaadset, kuid märksa halvemat lektüüri tuttavate käest.

Т.НУРМЕЛАЙД,
ст. библиограф Гос. библиотеки
Эстонской ССР им. Фр.Р.Крейц-
вальда

ИЗДАННАЯ ДО 1940 Г.
ПЕРЕВОДНАЯ ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ЛИТЕРАТУРА
И ЭСТОНСКИЙ ЧИТАТЕЛЬ

Р е з ю м е

Данная работа ставит своей задачей выяснить отношение эстонского читателя к переводной художественной литературе, изданной до 1940 года.

Под наблюдение была взята ценная литература (Э.М.Ремарк, Э.Золя, К.Гамсун, Г.Сенкевич, М.Митчелль, Й. Бойер, Т.Мани), некоторые лучшие произведения развлекательной литературы и произведения легкого жанра.

Из числа читателей массовых библиотек лучшие произведения развлекательной литературы читали в среднем 41%, ценные художественные произведения - 35% и произведения легкого жанра - 27%.

С ростом образования возрастает и степень оценки произведений. Так, если читатель с начальным образованием предпочитает легкую по содержанию литературу, то читатель с высшим образованием ценит высоко серьезную литературу. Оценка произведений у читателей со средним образованием ближе к оценке читателей, имеющих высшее образование. Аналогичное соотношение наблюдается у читателей с ниже-средней, средней и вышесредней начитанностью.

В городе читают больше чем в деревне (соответственно 38% и 28%). Уровень образования у сельских и городских читателей разный (на селе - 7 классов, в городе - 9 классов). Для сельских читателей больше понятна легкая по содержанию литература и развлекательные произведения. Городские читатели оценивают выше ценную литературу.

Влияние пола на чтение сказывается следующим образом: мужчины предпочитают военные и приключенческие романы, женщины - любовные романы.

Рассматриваемые произведения больше читали представители среднего и более старшего поколения. Для молодежи они были менее доступны. Молодые читатели предпочитают приключенческую литературу, давая ей наиболее высокую оценку, старшие же по возрасту читатели больше читали легкую по содержанию литературу, но оценили они ее сравнительно низко.

K. TALME,

Fr.R.Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riikliku
Raamatukogu osakonnajuhataja

TÖLKEKIRJANDUS AASTAIST 1945-1967 JA

EESTI LUGEJA

Käesolevas artiklis analüüsitakse lugejate suhtumist tõlkeilukirjandusse. Kõne all on 1^a aastail 1945-1967 eestindatud teost.

Nimetatud ajavahemikul ilmus meil 627 nimetust¹ väliskirjandust. Jõudsat kasvu võib täheldada eriti 1957.a. alates, mil lugemishuvilistele hakati "Loomingu" Raamatukogu vahendusel tutvustama tänapäeva kirjanduse paremikki.

Tõlkeid välisautorite loomingust on Eesti NSV-s ilmunud järgmiselt:

	1946-50	1951-55	1956-60	1961-65	1966	1967
Nimetuste arv	22	43	229	274	50	53
% ilmunud ilukirjandusest	8,7	11,9	29,9	30,0	29,2	31,2

Vaadeldavaid teoseid pole palju, kuid need on valitud mitmetest perioodidest ja žanridest, et võrrelda erineva soo, hariduse, elukoha ning vanusega lugejate huve.

¹ Eesti NSV Riikliku Raamatupalati andmed.

Tabelis 1 on teosed keskmise loetavuse ja hinde järjekorras.

Tabel 1

	Keskmine loetavus %	Koht	Keskmine hinne	Koht
1. A.Dumas. Kolm musketäri. 1957.	90	1	4,52	2
2. R.Tagore. Laevahukk.* 1958.	69	2	4,35	6
3. G.Sand. Consuelo. 1961.	53	3	4,48	3-4
4. Ch. Brontë. Jane Eyre. 1959.	52	4	4,48	1
5. J.Galsworthy. Forsyte'ide saaga.* 1960.	50	5	4,48	3-4
6. R.Rolland. Jean Christophe*. 1958.	45	6	4,40	5
7. R.Martin du Gard. Perekond Thibault.* 1960.	41	7	4,33	7
8. M.Larni. Sellest ei räägita avalikult 1965.	40	8	3,90	11
9. A.Camus. Katk. 1963.	30	9	4,01	10
10. C.N.Parkinson. Parkinsoni kolmas seadus. 1965.	29	10	3,86	12
11. E.Hemingway. Pidusinus eneses. 1965.	24	11	4,24	8
12. M.Frisch. Homo faber. 1965.	13	12	4,09	9
13. J. Prévert. Kuidas portreerida lindu. 1965.	10	13	3,80	13
14. F. Kafka. Aruanne akadeemiale. 1962.	8	14	3,76	14

Loetletud raamatud kuuluvad sarjadesse "Suuri sõnameist-reid", "'Loomingu" Raamatukogu" ning "Seiklusjutte maalt ja merelt". Teosed võib jagada kahte suure rühma: klassikaline (1-7) ja nüüdisaegne kirjandus (8-14).

* Ilmunud ka enne 1941.a.

Haridus. Mida suurem haridus, seda rohkem vaatlusaluseid teoseid on loetud. Algharidusega inimestel on keskmine lugemise protsent 29,7, keskharidusega vastajail 46,5 ja kõrgema haridusega ankeeditäitjail 56,1.

Tabelis 1 on toodud teoste keskmine loetavus ja hinded ning kohad pingeridades lugejate haridusastmete kaupa.

Teoste lugemise pingeridades suuri lahkuminekuid pole. Korrelatsioonikoeffitsiendid on kõigil rühmadel sarnased:

$Q = 0,89-0,98$. Suuremad erinevused ilmnevad ainult kahe raamatu puhul: "Jane Eyre'i" on algharidusega vastajad asetanud 3., keskharidusega ankeeteeritud 6. ja kõrgema haridusega küsitletud 7.kohale. "Jean Christophe" on aga algharidusega lugejail 7., kesk- ja kõrgema haridusega lugejail 2. ning 3.kohal. Kõigis haridusastmeis on rohkem loetud klassikalist ja vähem praegusaja kirjandust. Seejuures kaasub haridustaseme tõusuga elavam huvi tänapäeva kirjanduse vastu. Kui algharidusega inimestel moodustavad meie aja teosed loetud väliskirjandusest 21,9%, siis keskharidusega inimestel on see protsent 28,9 ja kõrgema haridusega isikul 32,2.

Hariduse järgi vaadates on lugejate keskmistes hinnangutes väikesed vahed: algharidusega ankeeditäitjad - 4,35, keskharidusega - 4,27 ja kõrgema haridusega - 4,25. Hariduse suurenemisel hinded langevad.

Alg- ja keskharidusega lugejate $Q = 0,85$, kesk- ja kõrgema haridusega lugejail 0,64. Seega on sarnased kesk- ja algharidusega inimeste arvamused. Alg- ja kõrgema haridusega lugejate hinnangute võrdlemisel $Q = 0,46$. Algharidusega isikul olid klassikalisest kirjandusest pingereas eespool "Jane Eyre", "Kolm musketäri" ja "Consuelo", kõrgema haridusega lugejail aga "Jean Christophe" ja "Perekond Thibault" (vt. tabel 2).

Moodsast kirjandusest pidasid algharidusega lugejad paremaks teoseid "Aruanne akadeemiale" ja "Sellest ei räägita avalikult". Kõrgema haridusega vastajad hindasid kõrgemalt "Pidu sinus eneses", "Katku", "Kuidas portreeterida lindu" ja "Homo faberit".

Tabel 1

	H a r i d u s											
	Alg-				Kesk-				Kõrgem			
	Loe- ta- vus %	Koht	Hinne	Koht	Loe- ta- vus %	Koht	Hinne	Koht	Loe- ta- vus %	Koht	Hinne	Koht
Kolm musketäri	81	1	4,60	2-3	91	1	4,55	1	95	1	4,25	8-9
Laevahukk	62	2	4,35	5	71	2	4,30	7	80	2	4,35	5-6
Jane Eyre	42	3	4,65	1	58	6	4,53	2	63	7	4,28	7
Consuelo	40	4	4,60	2-3	60	4-5	4,35	5	70	5	4,25	8-9
Forsyte'ide saaga	30	5-6	4,50	4	60	4-5	4,39	3-4	79	4	4,58	2
Sellest ei räägita avalikult	30	5-6	3,95	10	49	8	3,85	11	57	8	3,91	13
Jean Christophe	28	7	4,29	6	67	3	4,39	3-4	80	2-3	4,59	1
Perekond Thibault	27	8	4,25	7	51	7	4,34	6	67	6	4,36	4
Parkinsoni kolmas seadus	20	9	3,80	12-13	35	10	3,80	12	46	9	4,05	11-12
Katk	19	10	3,92	11	36	9	4,20	9	37	11	4,35	5-6
Pidu sinus eneses	15	11	4,05	8	31	11	4,25	8	42	10	4,45	3
Homo faber	8	12	3,75	14	16	12	4,10	10	28	12	4,05	11-12
Kuidas portreeterida lindu	6	13	3,80	12-13	12	13	3,68	13-14	23	13	4,15	10
Aruanne skadeemiale	5	14	4,0	9	9	14	3,68	13-14	21	14	3,67	14

Haridustaseme tõusuga muutuvad klassikalise kirjanduse hinded. Algharidusega lugejad on hinnanud kõrgelt "Jane Eyre'i", "Kolme musketäri" ja "Consuelot", kõrgema haridusega inimesed väljaandeid "Jean Christophe" ja "Perekond Thibault".

Alg- ja keskharidusega küsitlertulil on hinnangute pinged eespool klassikaline, tagapool nüüdisaja kirjandus. Kuid kõrgema haridusega inimesed on teoseid "Pidu sinus eneses" ja "Katk" kõrgemalt hinnanud kui "Kolme musketäri" või "Consuelot".

Kuigi klassikalise kirjanduse keskmised hinded jäävad igas haridusastmes kõrgemaks uuemaaegse kirjanduse omadest, põhjustab haridustaseme tõus klassikalise kirjanduse hinnete langust (4,49; 4,42; 4,38). Rööbiti sellega muutuvad hinnangud tänapäeva kirjandusele soodsamaks (3,91; 3,92; 4,07).

Lugemise ja hindamise korrelatsioonikoeffitsient on algharidusega inimestel $Q = 0,78$, keskharidusega vastajail $Q = 0,84$, kõrgema haridusega isikuil $Q = 0,52$. Seega on märksa sarnasemad kahe esimese rühma pingeread.

Kõik haridusrühmad on rohkem lugenud ja sealjuures madalamalt hinnanud romaane "Laevahukk" ja "Sellest ei räägita avalikult". Vähem loeti ja kõrgemalt hinnati "Pidu sinus eneses". Lisaks nimetatutele lugesid algharidusega vastajad rohkem, kuid hindasid madalamalt "Parkinsoni kolmandat seadust". "Aruannet akadeemiale" on algharidusega inimestest lugenud ainult 5%, seepärast teosele antud hinde (4;0) kohta mingit järeldust teha ei saa.

Keskharidusega inimesed on vähem lugenud, kuid kõrgemalt hinnanud "Jane Eyre'i".

Kõrgema haridusega anketeeritud on rohkem lugenud ja madalamalt hinnanud "Kolme musketäri" ja "Consuelot", vähem lugenud ning kõrgemalt hinnanud teoseid "Kuidas portreeterida lindu" ja "Katku". Hariduse suurenemisega kaasneb ka kriitilisem suhtumine loetusse.

Vanus. Kõrgeim keskmise lugemise protsent (43,1) on noortel 16-29 aasta vanuses, järgnevad keskealised (40,5%) ning vanemad lugejad (29,9%).

Tabelist 3 selguvad teoste keskmine loetavus, hinded ja kohad pingeridades lugejate vanusest lähtudes.

Korrelatsioonikoefitsiendid on 0,95-0,99. Teoste pingeread langevad peaaegu ühte.

Igas vanuserühmas on rohkem loetud klassikuid ja vähem meie aja autoreid. Kuigi tänapäeva autorid asuvad kõigil rühmadel lugemise pingeridades viimastel kohtadel, on noored nende loomingu rohkem tuttavad. Kui vanemal rühmal moodustab praegusaja kirjandus 24,4% kõigi vaadeldavate teoste lugemisest, siis keskmisel rühmal on see protsent 27,8 ja nooremal rühmal 30,8.

Vanuserühmade keskmised hinded teosele on üsna sarnased: noortel 4,31, keskealistel 4,28 ja vanadel 4,34. Ka korrelatsioonikoefitsiendid on kõigil rühmadel lähedased: 0,85-0,92. Noored on kõrgemalt hinnanud "Consuelot" ja Homo faberit" (vt. tabel 3), madalamalt "Forsyte'ide saagat". Keskealised on teiste rühmadega võrreldes erinevalt hinnanud "Aruannet akadeemiaale". Eakad lugejad hindasid kõrgemalt teoseid "Perekond Thibault" ja "Kuidas portreeterida lindu". Kuigi kõik rühmad on klassikalist kirjandust paremaks pidanud kui nüüdisaegset (hinded vastavalt 4,40; 4,42; 4,46), on noorema rühma keskmine hinne viimati mainitule kõrgem kui teistel rühmadel (4,02; 3,85; 3,85).

Lugemise ja hindamise pingeridade kõrvutamisel on korrelatsioonikoefitsiendid alates noortest järgmised: 0,82; 0,87; 0,66.

Kõik vanuserühmad on rohkem lugenud, kuid madalamalt hinnanud teoseid "Laevahukk" ja "Sellest ei räägita avalikult". Vähem loeti, kuid kõrgemalt hinnati "Jane Eyre'i" ja "Pidu sinus eneses".

Peale nimetatute hindasid noored kõrgemalt vähem loetud "Jean Christophe'i" ja "Homo faberit". Enam loeti, kuid madalamalt hinnati "Kolme musketäri". Keskmine rühm hindas kõrgemalt, kuid oli vähem lugenud "Aruannet akadeemiaale", "Parkinsoni kolmanda seadusega" oli olukord vastupidi. Vanem rühm hindas kõrgemalt, kuid oli vähem lugenud teoseid "Perekond

Tabel 3

	V a n u s											
	16-29 aastat			30-54 aastat				55 aastat ja rohkem				
	Loe- ta- vus %	Koht	Hinne	Koht	Loe- ta- vus %	Koht	Hinne	Koht	Loe- ta- vus %	Koht	Hinne	Koht
Kolm musketäri	91	1	4,43	4	90	1	4,52	2	80	1	4,38	3
Laevahukk	74	2	4,35	6-7	72	2	4,30	6	58	2	4,35	7
Consuelo	57	3	4,50	2	50	5-6	4,35	5	40	3	4,40	5-6
Jane Eyre	56	4	4,51	1	52	3-4	4,54	1	38	5	4,64	1
Forsyte'ide saaga	49	5	4,40	5	52	3-4	4,50	3	39	4	4,55	2
Jean Christophe	46	6	4,46	3	50	5-6	4,39	4	31	6	4,40	5-6
Sellest ei räägita avalikult	45	7	3,90	11	42	8	3,90	10	29	8	3,85	12-13
Perekond Thibault	42	8	4,35	6-7	45	7	4,28	7	30	7	4,43	4
Katk	34	9	4,20	8-9	32	9	3,90	10	25	9	4,05	10
Pidu sinus eneses	32	10-11	4,30	8	24	11	4,15	8	14	11	4,15	8-9
Parkinsoni kolmas seadus	32	10-11	3,85	12	31	10	3,85	12-13	16	10	3,85	12-13
Homo faber	18	12	4,20	9-10	12	12	3,85	12-13	8	12	3,90	11
Kuidas portretee- rida lindu	15	13	3,75	13	9	13	3,75	14	5	13-14	4,15	8-9
Aruanne akadeemiale	9	14	3,70	14	8	14	3,90	10	5	13-14	3,66	14

Thibault" ja "Kuidas portreeterida lindu". Lugemise pingereas asusid eespool "Parkinsoni kolmas seadus" ja "Consuelo", mis hinnete poolest jäid tagaplaanile.

Lugemus. Alla keskmise lugemusega inimestest on kõnesolevaid teoseid lugenud 17,4%, keskmise lugemusega 36,0% ja üle keskmise lugemusega 57,7%. Tabelist 4 selguvad teoste keskmine loetavus, hinded ja kohad pingeridades lugemuse järgi.

Vaatamata erinevale lugemusele on kõikide rühmade lugemise pingeread väga ühtsed ($Q = 0,89-0,97$).

Suuremaid muudatusi põhjustasid ainult "Jean Christophe" ja "Consuelo". Kui "Jean Christophe" oli alla keskmise lugemusega rühmal 7.-8. ja keskmise lugemusega lugejail 6.kohal, siis üle keskmise lugemusega isikud paigutasid romaani 3.kohale. "Consuelo" on aga esimesel rühmal 1., teisel 3. ja viimasel rühmal 7.-8.kohal.

Lugemuse suurenemine toob kaasa erksama huvi tänapäeva kirjanduse vastu. Kui alla keskmise lugemusega rühmal moodustavad praegusaja teosed 13,2% üldse loetud väliskirjandusest, siis keskmise lugemusega rühmal on see protsent 22,3 ja üle keskmise lugemusega rühmal 30,8%.

Teostele antud keskmine hinnang on kõrgeim esimesel rühmal - 4,45, järgnevad teine (4,40) ja kolmas (4,32) rühm. Siin ilmneb samasugune tendents nagu hariduse suurenemiselgi.

Arvamused lähevad lahku teoste hindamisel. Romanide "Forsyte'ide saaga", "Perekond Thibault" ja "Jean Christophe" hinded paranevad seoses lugemise suurenemisega.

Alla keskmise ja keskmise lugemusega rühmal on klassikalise lugemisvara keskmine hinne 4,49, sarnased on ka käesoleva aja kirjanduse keskmised hinded: 3,89 ja 3,90. Kuid üle keskmise lugemusega rühm on andnud klassikalisele kirjandusele madalama (4,39), nüüdisaja kirjandusele aga natuke kõrgema hinde (3,99) kui teised rühmad. Seega esineb sama tendents mis hariduse tõusteski.

Lugemise ja hindamise korrelatsioonikoefitsiendid on kõigil rühmal sarnased: 0,72-0,74.

Tabel 4

	L u g e m u s											
	Loe- ta- vus %	Koht	Hinne	Koht	Loe- ta- vus %	Koht	Hinne	Koht	Loe- ta- vus %	Koht	Hinne	Koht
Kolm musketäri	71	1	4,59	2	95	1	4,52	3	98	1	4,49	2-3
Laevahukk	40	2	4,41	7	71	2	4,39	7	89	2	4,33	7
Jane Eyre	31	3	4,72	1	50	4	4,71	1	71	4	4,49	2-3
Consuelo	24	4	4,48	3	55	3	4,58	2	64	7-8	4,44	4
Forsyte'ide saaga	23	5	4,37	8	45	5	4,43	4	65	6	4,50	1
Sellest ei rää- gita avalikult	14	6	4,06	11	34	7-8	3,89	13	64	7-8	3,89	11
Perekond Thibault	11	7-8	4,14	10	3-4	7-8	4,40	5-6	69	5	4,34	6
Jean Christophe	11	7-8	4,19	9	41	6	4,40	5-6	73	3	4,41	5
Parkinsoni kolmas seadus	7	9	3,82	13	19	10	3,80	14	47	11	3,88	12
Katk	5	10	3,94	12	22	9	4,02	10	52	9	4,01	10
Homo faber	2	11-12	4,43	4-5	6	13-14	4,03	9	31	12	4,08	9
Pidu sinus eneses	2	11-12	4,43	4-5	14	11	4,30	8	48	10	4,26	8
Kuidas portretee- rida lindu	1	13-14	3,80	14	6	13-14	3,90	12	19	13	3,78	13
Aruanne akadee- miale	1	13-14	5,0	1	12	12	3,92	11	17	14	3,72	14

Kõigil rühmadel asub "Laevahukk" lugemise pingereas 6., hindamise pingereas 7. kohal.

Alla keskmise lugemusega rühm on rohkem lugenud, kuid madalamalt hinnanud raamatuid "Forsythe'ide saaga", "Perekond Hibault", "Parkinsoni kolmas seadus" ja "Sellest ei räägita avalikult".

Vähe loeti, kuid kõrgelt hinnati teoseid "Aruanne akadeemiale", "Pidu sinus eneses" ja "Homo faber". Et aga viimast on lugenud ainult 1% ja kaht järgmist teost 2% selle rühma lugemajast, siis järeldust terve rühma kohta teha ei saa.

Keskmise lugemusega rühmas loeti vähem, aga hinnati kõrgemalt "Jane Eyre'", "Pidu sinus eneses", "Homo faberit". Järgmisest vastupidi, loeti rohkem ning hinnati madalamalt "Parkinsoni kolmandat seadust" ja "Sellest ei räägita avalikult".

Üle keskmise lugemusega rühm hindas kõrgemalt, kuid luges vähem "Forsythe'ide saagat", "Homo faberit" ja "Consuelot", luges rohkem, kuid hindas madalamalt teost "Sellest ei räägita avalikult".

Toodu põhjal võib öelda, et lugemuse suurenemisega muutuvad klassikalise kirjanduse hinded. Üle keskmise lugemusega rühm on alla keskmise lugemusega rühmast tunduvalt kõrgemalt hinranud kriitilise realismi teoseid.

Nüüdisaja kirjanduse lugemise suurenemisega teoste hindamise pingeridades selliseid muutusi ei ole, kuigi üle keskmise lugemusega rühmal on keskmine hinne kõrgem kui teistel.

Sugu. Lugejate sugu teoste lugemist ei mõjuta. Kuigi naised loevad üldiselt rohkem (42,3%) kui mehed (36,9%), jääb teoste järjekord enam-vähem samaks.

Tabelist 5 on näha teoste keskmised lugemise protsendid, hinded ja kohad pingeridades lugejate sugu arvestades.

Raamatute lugemise pingeread on väga sarnased ($r = 0,93$). Suuremaid erinevusi põhjustas romaan "Jane Eyre", mis oli meestel loetavuselt 7., naistel 3. kohal.

Loetavuse pingeridades on eespool klassikaline, lõpus nüüdiskirjandus. Naistel on klassika lugemise protsent märksa kõrgem kui meestel (62,4; 50,9). Meie aja kirjanduse keskmised lugemise protsendid on mõlemal rühmal sarnased (22,1 ja 22,7). Kuid võrreldes kogu vaadeldava kirjanduse lugemist kummaski rühmas, on

Tabel 5

T e o s	S u g u							
	Mehed				Naised			
	Protsent	Koht	Hinne	Koht	Protsent	Koht	Hinne	Koht
Kolm musketäri	92	1	4,59	1	87	1	4,39	6
Laevahukk	66	2	4,26	8	73	2	4,40	5
Forsyte'ide saaga	43	3-4	4,38	4	56	5	4,54	2-3
Consuelo	43	3-4	4,34	5	60	4	4,54	2-3
Jean Christophe	40	5-6	4,40	3	50	6	4,41	4
Sellest ei räägita avalikult	40	5-6	3,91	12	41	8	3,89	11
Jane Eyre	39	7	4,45	2	63	3	4,64	1
Perekond Thibault	33	8	4,30	7	48	7	4,34	7
Parkinsoni kolmas seadus	32	9	3,92	11	25	11	3,82	12
Katk	31	10	4,02	9	30	9	4,01	10
Pidu sinus eneses	24	11	4,33	6	27	10	4,19	8
Homo faber	13	12	3,96	10	14	12	4,17	9
Kuidas portreteerida lindu	11	13	3,85	13	10	13	3,76	14
Aruanne akadeemiale	8	14	3,72	14	8	14	3,78	13

meestel tänapäeva kirjanduse lugemise protsent kõrgem (30,8) kui naistel (26,2).

Teostele antud keskmine hinne on meestel 4,28, naistel 4,32, korrelatsioonikoeffitsient 0,86. Seega ei avalda sugu olulist mõju ka nende teoste hindamisele. Suurem lahkuminek on ainult kahe romaani hindamisel. Meestel asub "Kolm musketäri" 1., naistel 6.kohal. "Laevahuku" on naised paigutanud 5., mehed 8.kohale.

Võrreldes mõlema rühma lugemise ja hindamise seoseid, võib leida rohkem erinevusi. Meestel $Q = 0,68$. Mehed on vähem lugenud ja kõrgemalt hinnanud "Jane Eyre'i" ja "Pidu sinus eneses" ning vastupidi, rohkem lugenud ja madalamalt hinnanud "Laevahukku" ja "Sellest ei räägita avalikult".

Naistel on lugemise ja hindamise korrelatsioonikoeffitsient 0,77. Rohkem loeti ja madalamalt hinnati "Laevahukku", "Kolme musketäri" ja "Sellest ei räägita avalikult". "Homo faberit" loeti vähem, kuid hinnati kõrgemalt.

Vaatleme, kuidas erineva hariduse ja vanusega mehed ning naised on teoseid lugenud ja hinnanud.

Meeste ja naiste rühmade (haridusastmete kaupa) lugemise pingeridades olulisi lahkuminekuid ei ole. Korrelatsioonikoeffitsient on kõigil 0,89. Ka hindamise pingeread on alg- ja keskharidusega meestel ja naistel sarnased ($Q = 0,87$ ja $0,81$). Kõrgema haridusega meestel ja naistel on hindamise pingeridade korrelatsioonikoeffitsient 0,64. Seega avaldab selles rühmas sugu suuremat mõju teoste hindamisele. Mehed on paremaks pidanud "Kolme musketäri", "Katku" ja "Parkinsoni kolmandat seadust", naised aga "Forsythe'ide saagat" ja "Jane Eyre'i".

Vanuse järgi analüüsidest meeste ja naiste lugemise pingeread eriti lahku ei lähe: $Q = 0,89-0,93$.

Ka hinnangute pingeread on kahel vanemal rühmal lähedased ($Q = 0,87$ ja $0,81$). Erinevused on suuremad 16-29-aastastel meestel ja naistel: $Q = 0,58$. Mehed hindasid kõrgemalt "Kolme musketäri", "Jean Christophe'i" ja "Pidu sinus eneses", naised aga "Jane Eyre'i", "Forsythe'ide saagat", "Laevahukku" ja "Homo faberit".

Sugu üldiselt lugemist ja hindamist ei mõjuta. Erinevusi või märgata vaid hariduse suurenemisega ja noortel lugejatel. Et teosed, mille hindamisel lahkuminekuid ilmnes, on liiga eri ärased, pole võimalik järeldusi ja üldistusi teha.

Elukoht avaldab lugemisele mõju järgmiselt: linnas on varemaldavaid teoseid lugenud 47%, maal 34% vastajaist.

Tabelis 6 on antud teoste keskmine loetavus (protsentides), hinded ja kohad pingeridades lugejate elukoha järgi.

Kuigi linnas loetakse üldiselt rohkem kui maal, lugemise pingeridades suuri muutusi ei ole ($Q = 0,95$). Erinevused ilmnevad teoste järjestusel 1-2 koha piires. Suurem lahkuminek on ainult "Jane Eyre'i" lugemisel - romaan on linnas 6., maal 3.kohal.

Keskised hinded on linnas ja maal lähedased: linnas 4,3, maal 4,38; korrelatsioonikoefitsient - 0,92. Seega on ühele lugemisele ka hindamise pingeread. Üksnes "Forsythe'ide saaga" on linnainimesed asetanud 1., maalugejad 4.kohale.

Võrreldes lugemise ja hindamise pingeridu (linnas $Q = 0,82$, maal 0,92) näeme, et ka siin on erinevus väike.

Kokkuvõtteks. Eespool vaadeldud tõlkekirjanduse lugemisel ja hindamisel ilmnes järgmist:

I. lugemine.

1. Rohkem on loetud klassikalist kui tänapäeva kirjandust.
2. Välismaa autorite teoseid loevad rohkem:
 - a) suurema haridusega inimesed,
 - b) noored,
 - c) linnades elavad lugejad,
 - d) naised.

Nüüdisaja kirjanduse osa lugemisvaras on suhteliselt suurem:

- a) kõrgema haridusega inimestel,
- b) noortel,
- c) linnalugejail,

Tabel 6

T e o s	E l u k o h t									
	Linn					Maa				
	Loeta- vus %	Koht	Hinne	Koht	Loe- tavus %	Koht	Hinne	Koht		
Kolm musketäri	92	1	4,50	3	86	1	4,55	2		
Leevahukk	74	2	4,36	7	66	2	4,33	4-5		
Forsyte'ide saaga	63	3-4	4,56	1	38	5	4,33	4-5		
Jean Christophe	63	3-4	4,45	4-5	35	6	4,29	6		
Consuelo	60	5	4,45	4-5	46	4	4,54	3		
Jane Eyre	58	6	4,54	2	48	3	4,65	1		
Perekond Thibault	54	7	4,39	6	30	8	4,21	7		
Sellest ei räägita avalikult	48	8	3,96	11	33	7	3,83	10		
Katk	35	9	4,11	10	27	9	3,88	9		
Pidu sinus eneses	34	10-11	4,31	8	17	11	4,10	8		
Parkinsoni kolmas seadus	34	10-11	3,90	12	22	10	3,82	11		
Homo faber	17	12	4,25	9	10	12	3,80	12		
Kuidas portreteerida lindu	14	13	3,84	13	6	13-14	3,73	14		
Aruanne akadeemiale	10	14	3,77	14	6	13-14	3,74	13		

- d) suurema lugemusega raamatusõpradel ja
- e) meestel.

II. Hindamine.

1. Klassikalisele kirjandusele antud keskmised hinded on kõrgemad käesoleva aja kirjanduse omadest.
2. Vaatamata sellele langevad klassikalise kirjanduse keskmised hinded ja suurenevad tänapäeva kirjanduse omad:
 - a) seoses haridustaseme tõusuga,
 - b) noortel lugejatel,
 - c) üle keskmise lugemusega inimestel,
 - d) linnalugejatel.

Sugu üldiselt väliskirjanduse lugemisele ja hindamisele mõju ei avalda. Erinevusi võib märgata vaid kõrgema haridusega ja noorima vanuserühma (16-29-a.) meestel ja naistel.

Kuigi linnades loetakse rohkem kui maal, on erinevused pingeridades väikesed.

Ka vanus ei ole olulist mõju avaldanud teoste lugemisele ja hindamisele. Kuigi mõningaid lahkuminekuid leidub, pole need määravad.

Kõige rohkem mõjutab teoste hindamist haridus. Kui vähem haritud inimesed on klassikalisest kirjandusest kõrgemalt hinnanud romantilise suuna esindajaid (G. Sand, Ch. Bronte, A. Dumas), neile järgnevad J. Galsworthy, Martin du Gard, R. Rolland ja alles seejärel meie päevade autorid, siis kõrgema haridusega inimestel on esikohal kriitilised realistid J. Galsworthy, Martin du Gard ja R. Rolland. Nendega võrdselt on hinnatud E. Hemingway'd ning A. Camus'd. Alles pärast seda tulevad romantismi autorid ja tänapäeva kirjanikud.

Tabel 7

Tõlkekirjanduse (1945-1967) lugemine
ja hindamine

		Väliskirjandus üldse		Klassikaline kirjandus		Tänapäeva kirjandus		Väliskirj. lugemisest %	
		Hinne	%	Hinne	%	Hinne	%	Tänapäe- va kirj.	Klas- sika
Haridus	Alg-	4,35	29,7	4,49	44,7	3,91	14,7	24,9	75,1
	Kesk-	4,27	46,5	4,42	66,3	3,92	26,9	28,9	71,1
	Kõrgem	4,25	56,1	4,38	76,3	4,07	36,3	32,2	67,8
Vanus	16-29 aastat	4,31	43,1	4,40	59,7	4,02	26,4	30,8	69,2
	30-54 aastat	4,28	40,5	4,42	58,7	3,85	22,6	27,8	72,2
	55 aastat ja rohkem	4,34	29,9	4,46	45,1	3,85	14,6	24,4	75,6
Lugemus	Alla keskmise	4,45	17,4	4,49	30,1	3,89	4,6	13,2	86,8
	Keskmine	4,40	36,0	4,49	55,9	3,90	16,1	22,3	77,7
	Üle keskmise	4,32	57,7	4,39	75,6	3,99	39,7	34,1	65,9
Sugu	Mehea	4,28	36,9	4,41	50,9	3,99	22,7	30,8	69,2
	Naised	4,32	42,3	4,46	62,4	3,97	22,1	26,2	73,8
Elukoht	Linn	4,33	47,0	4,45	63,9	4,05	27,4	30,0	70,0
	Maa	4,38	34,0	4,56	49,9	3,86	17,3	25,8	74,2

К. ТАЛМЕ,
зав. отделом Гос. библиотеки
Эстонской ССР им. Фр. Р.
Крейцвальда

ПЕРЕВОДНАЯ ЛИТЕРАТУРА 1945-1967 Г.Г.
И ЭСТОНСКИЙ ЧИТАТЕЛЬ

Резюме

При чтении и оценках анализируемых произведений иностранной литературы выявились следующие тенденции:

В чтении:

1. Читаемость классической литературы была выше читаемости современной литературы.

2. Иностранную литературу читают больше:

- а) люди с более высоким образованием,
- б) молодые читатели,
- в) городские читатели,
- г) женщины.

3. Хотя современную литературу в общем читают меньше, чем классическую, можно в определенных читательских группах заметить изменения в соотношении читаемости классической и современной литературы. Так современную литературу больше читают:

- а) люди с более высоким образованием,
- б) молодые читатели,
- в) городские читатели,
- г) люди с большей начитанностью,
- д) мужчины.

В оценке:

1. Средние оценки, данные классической литературе, выше оценок произведениям современной литературы.

2. Несмотря на то, что средние оценки классической

литературы выше оценок современной литературы, уменьшают же средние оценки классической литературы и увеличиваются оценки современной литературы у следующих групп читателей:

- а) с повышением образования,
- б) молодых читателей,
- в) городских читателей,
- г) с начитанностью выше среднего уровня.

Пол на оценку и читаемость иностранной литературы в общем влияния не оказывает. Различия наблюдаются только у людей с высшим образованием, а также у мужчин и женщин самой младшей возрастной группы (16-29 лет).

Хотя в городе читают больше, чем в деревне, различия в читаемости и оценках небольшие.

Возраст также не оказывает существенного влияния на степень читаемости и оценок. Хотя некоторые различия и имеются, но они не закономерны.

Образование оказывает наибольшее влияние на оценку анализируемых книг. Если читатели с начальным образованием дали высшие оценки произведениям романтизма, таким как "Джейн Эйр", "Консуэло", "Три мушкетера", за ними следуют "Семья Тибо", "Жан Кристоф", "Сага о Форсайтах" и современная литература, то у читателей с высшим образованием на первом месте стоят произведения критического реализма: "Жан Кристоф", "Сага о Форсайтах", "Семья Тибо", такую же оценку получили некоторые произведения современной литературы: "Праздник, который всегда с тобой", "Чуна" и затем уже следуют произведения романтизма и другие произведения современных писателей.

В заключение можно сказать, что симпатия читателей библиотек, в основном, на стороне классической литературы. Но все-таки чтение современной литературы повышается в соответствии с ростом образования.

H.MARTIS,

Esti NSV Teaduste Akadeemia Teadusliku Raamatukogu bibliograaf

RAHVARAAMATUKOGUDE LUGEJATE
LEMMIKKIRJANIKUD

Lugeja kirjandusliku maitse üheks väljendajaks on tema lemmikautorid. Seda aspekti on silmas peetud näiteks N.K. Krupskaja nim. Leningradi Riikliku Kultuuriinstituudi juhtimisel 1963.-1966.a. korraldatud Leningradi noorte lugemishuvide uurimisel.¹ Küsitleti 9286 16-28-aastast isikut. Neist oli 60,4 % töölisi, 11,1 % insener-tehnilisi töötajaid ja 28,5 % üliõpilasi.

V.I. Lenini nim. NSV Liidu Riikliku Raamatukogu raamatukogunduse ja bibliograafia teaduslik-metoodilise osakonna ulatuslikus uurimistöös "Nõukogude lugeja" (1965-1967)² võeti vaatluse alla 2000 töelist ja inseneri, 2014 Vene NFSV maaraajookide elanikku, 1300 8.-10. klassi õpetajat, 1601 vanemate klasside õpilast ning 770 üliõpilast. Mõlema uuringu lemmikirjanike osa kohta on esitatud ainult üldkokkuvõtted.

1964.a. uurisid Slovaki Raamatukultuuri Keskus ja Matica slovenska raamatukogu 3000 lugeja huve.³ 1962.a. Ungaris levitatud ankeedi "Mida loeme?"⁴ abil saadi teada 4000 isiku kirjanduslikud sümpaatiad. 1963.a. tunti Poolas huvi selle vastu, millist osa etendab raamat arstide vaba aja sisustamisel.⁵ Uurimisobjektiks valiti 120 Varssavi meedikut.

- 1 Читательские интересы ленинградской молодежи. - Труды Ленинградский гос. ин-т культуры им. Н.К. Крупской), т.18. Л., 1967, с. 5-86.
- 2 Советский читатель. Опыт конкретно-социологического исследования, М., 1968. 343 с.
- 3 A.Kuruc. Výskum spoločenskej rôsobenia literatúry na slovensku. - Knižnicný zborník, 1967, I (lk.) 7-75. (Matica slovenská.)
- 4 Mit olvasunk? 4000, háztartás könyvolvasási adatai. - Statisztikai Időszaki közlemények, 69.kötet. 1965/2.
- 5 H.Hanke. Książka w życiu kulturalnym lekarzy. - Rocznik Biblioteki Narodowej, III. Warszawa, 1967, (lk.) 97-135.

Käesolevas artiklis analüüsitakse ankeedi "Teie ja raamatukogu" (nn. lahtiste küsimuste vastuste põhjal) meie rahvaraamatukogude lugejate eelisautoreid eesti, vene jt. Nõukogude Liidu rahvaste ning väliskirjandusest. 1661 ankeeditäitjat pakkus välja 321 nime. Allpool tuleb juttu 40 populaarseimast kirjamehest, keda peab oma lemmikuks vähemalt 1,9 % (30 inimest) vastajate üldarvust. Armastatuimate kirjainike pingerida on järgmine.

	<u>Vastajaid</u>	<u>%</u>
1. A.H. Tammsaare	855	51,5
2. O. Luts	741	44,5
3. V. Lācis	437	25,7
4. E. Vilde	389	23,5
5. L. Tolstoi	368	22,2
6. M. Šolohhov	339	20,4
7. A. Dumas	243	14,6
8. J. Smuul	197	11,9
9. A. Hint	173	10,4
10. Fr. Tuglas	139	8,4
11. R. Kaugver	116	6,9
12. A. Tolstoi	116	6,9
13. A. Puškin	94	5,7
14. G. Sand	87	5,2
15. L. Vaher	81	4,9
16. E. Hemingway	80	4,8
17. V. Hugo	80	4,8
18. J. Galsworthy	77	4,6
19. R. Rolland	74	4,5
20. K. Simonov	66	4,0
21. R. Tagore	60	3,6
22. E. Zola	58	3,5
23. R. Sirge	55	3,3
24. C. Brontë	55	3,3
25. S. Jessenin	54	3,2

26. M. Metsanurk	53	3,2
27. P. Kuusberg	53	3,2
28. M. Gorki	49	3,0
29. H. Sergo	48	2,9
30. F. Dostojevski	47	2,8
31. V. Gross	45	2,7
32. H. de Balzac	45	2,7
33. Juh. Liiv	45	2,7
34. A. Jakobson	42	2,5
35. M. Lermontov	40	2,4
36. J. London	36	2,2
37. A. Mälk	36	2,2
38. E. Bornhöhe	35	2,1
39. I. Turgenev	34	2,0
40. L. Koidula	31	1,9

Uurimistulemuste kõrvutamisel näeme, et G.de Maupassari, E.M. Remarque'i, L. Feuchtwangeri, T. Dreiseri ja J. Londoni populaarsus on mujal hoopis suurem kui Eestis. Kokku võttes on loetavaimad autorid L. Tolstoi, M. Šolohhovi ja Hugo, samuti E. Zola, A. Dumas, E. Hemingway, T. Dreiser ning E.M. Remarque.

Vene jt. näukogude rahvaste autoreist on Leningradis kõige suurem kirjanduslikud sümpaatiad L. Tolstoi, A. Tšehhovi, M. Šolohhovi, A. Puškin, M. Gorki, K. Simonov, V. Lācis, I. Kuprin, A. Fadejev, N. Ostrovski. Teistes sotsialismiaades hinnatakse kõrgelt L. Tolstoi, M. Gorki, M. Šolohhovi, F. Dostojevski, A. Tšehhovi, A. Puškini, V. Lācise loomingut.

Paistab silma, et eelistatakse oma maa kirjanike teoseid. Need autorid on mitmesuguste riikide üldpingeridades kindlalt esikohal. Meil on nimetanud A.H. Tammsaaret 52 %, O. Lutsu 45 % ja E. Vildet 24 % lugejaist, Leningradi noortest on 40 % esikohale seadnud L. Tolstoi, 38 % M. Šolohhovi, 28 % A. Tšehhovi. Ungaris korraldatud uurimise andmeil on hinnatuimad sõnameistrid M. Jókai (58 %), Z. Mőricz (19 %), K. Mikszáth (17 %) ja G. Gárdonyi (16 %). Slovakiid peavad eriti

lugu L. Mnačko, R. Kalisky, M. Figuliová ja F. Hečko loomingu-
gust.

25 populaarseima kirjaniku hulgas on meie raamatusõb-
rad nimetanud 9 eesti, Leningradi noored 17 vene autorit,
ungarlastel on see arv 12, slovakkidel 10.

Meie lugejate 25 eelistatumast sõnameistrist moodusta-
vad tänapäeva kirjamehed 33 %. Kokkuvõttes on eesti kirjandu-
ses lemmikautorite seas klassikuid 72 %, nüüdisaegseid kirja-
mehi 28 %; vene kirjanduses kaaluvad aga meie ajastu kirjani-
kud (57 %) klassikud (43 %) üles. Väliskirjanduse hindamisel
on nimetanud klassikat 90 %, moodsat kirjandust 10 % (ainult
E. Hemingway) vastajaist.

Leningradi noortel on klassikute ja praegusaja autori-
te vahekord vastavalt 69 ja 31 %. Vene kaasaegset kirjandust
(vastab meie uuringus eesti kirjandusele) loeb meelsamini
30 %, klassikat aga 70 % küsitletuist. Väliskirjandusest eelis-
tab klassikat 67 %, tänapäeva autoreid 33 % vene lugejaist.

Ungari uurimuse põhjal armastab klassikuid 79 % anke-
teerituist.

Vene ja teiste sotsialismimaadega võrreldes on meie
ankeedivastustes märksa vähem loetletud nüüdisaja väliskir-
janikke. Mis seda tingib, see nõuab meie arvates täpsusta-
mist.

Kuidas mõjutavad eelisautorite valikut lugeja vanus,
sugu, haridus ja elukoht?

Vanus. Noored (keskmine haridus 9,3 klassi) peavad
keskealiste ja vanematega võrreldes paremaiks V. Grossi, R.
Kaugveri, P. Kuusbergi, S. Jessenini, M. Lermontovi, C. Bron-
të, A. Dumas', E. Hemingway ja G. Sandi teoseid. Keskealised
(keskmine haridus 8,4 klassi) on rohkem maininud L. Kojudlat,
A. Mälku, R. Sirget, E. Vildet ja L. Tolstoid, seega neid
sõnameistreid, kelle teosed olid neile kättesaadavad juba
noorpõlves. Vanemad (keskmine haridus 6,9 klassi) on kõrge-
malt hinnanud A. Jakobsoni ja A. Tolstoid.

Sugu. Mehed on enam kui naised lemmikkirjanikena näidanud E. Bornhöhet, A. Hinti, O. Lutsu, K. Simonovi, M. Šolohovi, A. Dumas'd ja J. Londonit.¹ Naistele meeldib rohkem V. Grossi, L. Koidula, Juh. Liivi, A.H. Tammsaare, L. Vaheri, A. Puškini, C. Brontë, J. Galsworthy ja G. Sandi looming. Nagu näeme, on kummagi soo esindajate kirjanduslikud sümptaadid küllaltki ootuspärased. Siit saame veel kord kinnituse faktille, et naised tunnevad poeesia vastu märksa suuremat huvi kui mehed.

Haridus. Kõrgema haridusega vastajad on loetlenud kõige rohkem ja kõige erinevamaid kirjanikke. Algharidusega raamatuseõbrad on märkinud teistest enam ainult A. Jakobsoni ja O. Lutsu. Keskharidusega anketeeritute seas on L. Vaher, V. Lācis, M. Šolohov, A. Dumas, J. London, G. Sand ja E. Zola populaarsemad kui kõrgema haridusega vastajate hulgas. Algharidusega vastajate keskmine vanus on 43,2 a., kesk- ja kõrgema haridusega lugejate vanus oluliselt ei erine (vastavalt 33,1 ja 34,4 a.).

Kõrvutades haridusastmete pingeridu, näeme, et eesti kirjandusest eelistatakse A.H. Tammsaaret, O. Lutsu ja E. Vildet, vene jt. nõukogude rahvaste kirjandusest L. Tolstoid, M. Šolohovi ja V. Lācist. Märgatavamad lahkumineked on väliskirjanduse hindamisel.

Elukoht. Linnalugejad on maaelanikest rohkem märkinud lemmikautoreina E. Bornhöhet, A. Mätku, J. Smuuli, Fr. Taglast, F. Dostojevskit, M. Lermontovi, A. Tolstoid, H. de Balzaci, J. Galsworthy, E. Hemingwayd, J. Londonit ja E. Zolad. Maaelanikele on lähedasemad L. Koidula, O. Lutsu, H. Sergo, L. Vaheri, V. Lācise ja C. Brontë teosed. Erinevused võivad osaliselt olla tingitud ka vastajate haridusest ja vanusest: linnaelanike keskmine vanus on 35,4 aastat, haridus 9,4 klassi, maaelanikel 41,4 aastat ja 7,4 klassi.

¹ Kirjanikud on järjestatud alfabeetiliselt maade kaupa.

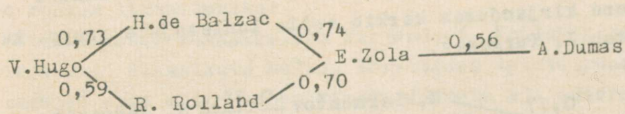
Sugu, vanus ja naridus mõjutavad lugeja kirjanduslikku maitset, kuid nad pole ainumääravad.

Meie andmeil ei käsitleta senistes uurimustes seda, kuidas ühe kirjaniku eelistamine seostub teise autori hindamisega, kuidas liituvad kirjamehed rühmadesse lugeja maitse põhjal ning milline on rühmadevaheline seos.

Edasi vaatleme yule'i assotsiatsioonikoefitsiendi ($Q \leq \pm 1,0$, kusjuures oluliseks loeme Q väärtusi, mis ületavad $\pm 0,5$) abil 40 autori omavahelisi seoseid. Rakendades kauguse mõistet,¹ saame rühmitada lugejate seisukohalt kõige enam kokkukuuluvaid, suurema omavahelise koefitsiendiga kirjanikke. Sellised rühmad võivad olla erineva suurusega, kusjuures autorite rühmasisene lähedus viitab sellele, et tervet rühma võib küllalt suure tõenäosusega pidada vastu võetavaks lugejale, kes hindab kõrgelt kasvõi üht gruppi kuuluvat kirjanikku. Kõige tihedamaid seoseid lugeja maitset väljendavad järgmised kirjanikepaarid (seose kahanemise järjekorras):

M. Lermontov - A. Puškin	$Q = 0,98$
S. Jessenin - E. Hemingway	0,88
L. Koidula - I. Turgenev	0,83
E. Zola - M. Šolohhov	0,81
F. Dostojevski - R. Rolland	0,79

11 välis autori hulgas on arvukaimalt esindatud prantsuse kirjandus - 7 nime. Osa neist võiksime vaadelda kui iseseisvat gruppi, kinnist ahelat.

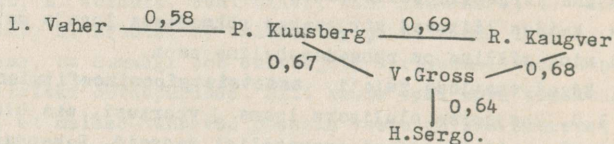

R. Tagore'i kaudu liituvad selle grupiga veel C. Bron-të ja G. Sand, kes on levinumad sõnameistrid naiste hulgas.

¹ L. Võhandu. Kauguse mõiste rakendusi. - Matemaatika ja kaasaeg, II. Trt., 1964, lk. 25-30.

Eesti kirjanduse lugejaskond jaguneks nagu kaheks suu-
 reks (osaliselt läbipõimunud) grupiks :

a) enamik tänapäeva kirjanduse austajaid

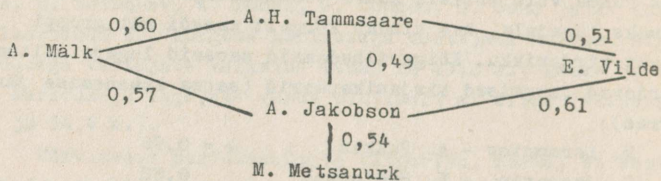

Neist on hoopis kaugele jäänud

J. Smuul $\frac{0,52}{0,54}$ A.Hint,

kes on viimase kaudu seotud A. Jakobsoniga (0,54);

b) peajasjalikult eesti kirjanduse klassika pooldajad,

kellest eraldub romantilis-lüüriline suund

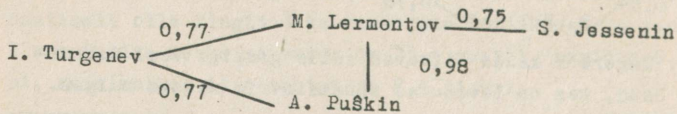
L. Koidula $\frac{0,70}{0,66}$ Juh. Liiv $\frac{0,66}{0,66}$ E. Bornhöhe.

Neid kahte rühma ühendavad sillad on

Juh. Liiv $\frac{0,52}{0,72}$ P. Kuusberg

V. Gross $\frac{0,72}{0,72}$ M. Metsanurk

Vene kirjanduses kerkib esile lauletajate grupp, kel-
 lega liitub I. Turgenev.

Et kindlaks teha lugejate maitse alusel koondatud kir-

janike ja nende rühmade omavahelised kaugused, kasutasime elektronarvutit "Minsk 22". Rühmad moodustati põhimõttel, et rühmasisesed seosed on rühmavahelistest tugevamad. Tulemuseks on neli stabiilset rühma:¹

- I. M. Lermontov, A. Puškin, /L. Koidula, I. Turgenev, / E. Bornhöhe, J. London, Juh. Liiv, /H.de Balzac, V. Hugo/.
- II. S. Jessenin, E. Hemingway, /A. Mälk, F. Dostojevski, R. Rolland, / J. Galsworthy, A. Tolstoi, A.H. Tammsaare, /Fr. Tuglas, / R. Sirge, L. Tolstoi, /R. Tagore/.
- III. V. Gross, M. Metsanurk, /A. Jakobson, E. Zola, M. Šolohhov, / K. Simonov, A. Dumas, O. Luts, /M. Gorki, E. Vilde, /A. Hint, J. Smuul/.
- IV. P. Kuusberg, R. Kaugver, /C. Brontë, V. Lācis, G. Sand, /L. Vaher/.

H. Sergo oli ainus kirjanik, kes lemmikautorina mõne rühmaga ei liitunud. Teda hindasid rohkem need, kes pidasid lugu J. Londonist ja V. Grossist. Viimati nimetatud aga seostuvad märksa enam teiste kirjanikega, pealegi kuulub J. London lugejate maitse põhjal esimesse, V. Gross kolmandasse rühma.

Esimene rühm on iseseisvaim, omanäolisim ja püsivaim. Sellele grupile annavad kaalu luuletajad ja romantilise suuna esindajad. Kõnesolēva rühma äustajad on kõrgema haridusega isikud, enamasti naised. Nende autorite loomingut nõuavad rohkem linnaelanikud.

Elustatakse klassikalist kirjandust. Kuuluvad ju kõik need kirjanikud klassikute hulka. Kõrvutades teiste rühmadega on lugejad siin kõige vähem nimetanud meie aja autoreid. Nimelt on neli nõrgimalt tänapäeva kirjameestega seostavat autorit E. Bornhöhe (24%),² M. Lermontov (24%), L. Koidula

¹ Kaldkriipsuga on eraldatud alarühmad sarnasuse kahelemise järjekorras. Alarühmade-sisene sarnasus on suurem kogu rühma kirjanike omavahelisest sarnasusest.

² Protsentides on väljendatud nüüdisaja kirjanike arv, keda peavad oma lemmikuiks vastava autori loomingut hindajad. Seos kõigub 24-43 % vahel.

(25 %) ja A. Puškin (27 %).

Teist rühma esindavad peamiselt prosaistid, realistliku loomingumeetodi viljelejad. Seda rühma hindavad kõrgema haridusega lugejad, millest johtub ka suurem nõudlikkus loetava vastu. Algharidusega isikuid leidub selle grupi eelistajate seas minimaalselt.

Teiste sotsiaal-demograafiliste tegurite järgi vaadatuduna ei küüni lahkumineku olulise erinevuse piirini. Kõnesoleva grupi loominguga austajad on praegusaja kirjandusega rohkem tuttavad (30-38 %) kui esimese rühma omad. Selle rühmaga on kõige nõrgemalt seotud R. Sirge, peamiselt tugeva seose tõttu L. Tolstoiga. Ta läheneb rohkem kolmanda rühma maitsele M. Gorki, E. Zola ja M. Šolohovi kaudu.

Kolmas rühm esindab keskharidusega lugeja maitset. Kõrgema hariduse ülekaal ilmneb J. Smuuli ja K. Simonovi hindamisel. A. Jakobsoni maininud vastajate seas ei leidunud aga ühtegi kõrgema haridusega isikut. Tänapäeva kirjanike osa nende vastajate lemmikautorite seas (37 %) on tunduvalt suurem kui kahel eelmisel rühmal.

Mainitud grupi autorite lugejaskond on võrdlemisi arvukas, kuus kirjanikku (M. Šolohov, A. Dumas, O. Luts, E. Vilde, J. Smuul ja A. Hint) kuulub lemmikute üldises pingereas esimese kümne hulka. Selle rühma loominguga pooldajad hindavad eeskätt olustikku, sotsiaalset külge ja ranvalähedust. Nooremad eelistavad seikluslikkust. Väliskirjanikest on loetletud vaid H. de Balzac, R. Rolland, C. Brontë ja J. Galsworthy.

Neljas rühm koosneb kahest suhteliselt iseseisvast alajaotusest, mida ühendavad omavahel L. Vaher ja V. Lācis: 1) P. Kuusberg, R. Kaugver ning 2) C. Brontë, G. Sand. Esimest neist võiksime pidada tänapäeva eesti kirjanduse austajate ühe tuumikgrupi maitseks, teine väljendab mitte eriti nõudlike naiste maitset. Viimasele alarühmale kuulub maaelanike kindel poolehoid. Noored huvituvad neist

autoreist veidi rohkem kui keskealised ja vanemad.

Hinded tänapäeva kirjandusele langevad ühte eelmise rühma omadega (37 %). C. Brontë ja G. Sandi sagedast esinemist (kumbki 38 %) nüüdisaja kirjanike kõrval võib seletada asjaoluga, et nende peamised austajad on noored, kusjuures aga just viimaseid erutavad eeskätt meie ajastu probleemid.

Neli autorite rühma ja nende hindajad on erinevad.

Kuidas aga juhtida lugejat ka teiste kirjanike teoste juurde?

Üheks võimaluseks on enamikule mõistetavate ja vastu- võetavate autorite loomingu tutvustamine. Käesoleva töö põhjal võiks nimetada näiteks A.H. Tammsaaret, O. Lutsu, V. Lääcist, I. Turgenevit, M. Meitsanurka. Teiseks võimaluseks on rühmi ühendavad kirjanikud.

Kuigi rühmad on erinevad, võib nende vahel ühendus- teid leida. Kõige lähedasemad on teine (S. Jessenin, E. He- mingway, A. Mälk jt.) ja kolmas (V. Gross, M. Metsanurk, A. Jakobson jt.) rühm. Neid liidavad M. Metsanurk, M. Šoloh- hov, A. Mälk, F. Dostojevski, E. Zola, A. Tolstoi ja R. Sir- ge. Kolmandat (V. Gross, M. Metsanurk, A. Jakobson jt.) ja neljandat (P. Kuusberg, R. Kaugver) rühma ühendavad V. Gross, P. Kuusberg, R. Kaugver, E. Zola, M. Metsanurk, A. Hint. Suhtelisel kergesti võib seostada veel teist ja neljandat rühma R. Tagore kaudu. Iseseisvaim näib olevat esimene (M. Lermontov, A. Puškin jt.) rühm, kuid neid on siiski kõige kergem ühendada teise rühmaga (S. Jessenin, F. Dostojevski, R. Rolland, J. Galsworthy).

Kokkuvõtteks. Käesolev töö kinnitab hüpoteesi, et lu- gejad peavad kõige rohkem lugu oma rahvuse kirjanikest.

Võrreldes raamatusõprade huvi klassikute ja tänapäeva autorite vastu ilmneb, et märksa kõrgemalt hinnatakse klassi- kat, eriti väliskirjandusest. Moodsaid välisautoreid nimeta- takse väga harva. Nähtavasti põhjustab seda ka eestikeelse väliskirjanduse vähesus.

Sotsiaal-demograafilistest tegureist mõjutavad lugeja kirjanduslikku maitset kõige enam sugu ja haridus, vähem vanus ja elukoht.

Püüdsime täiendavalt selgitada, kuidas ühe kirjaniku eelistamine seostub teise autori hindamisega, kuidas liituvad autorid rühmadesse lugeja maitse põhjal ning millised on rühmadevahelised seosed. Nii koondus 39 autorit neljakümnest nelja suhteliselt iseseisvasse rühma, kusjuures määravaks osutusid lugeja haridustase, sugu, tänapäeva või klassikalise kirjanduse järjekindel eelistamine ja osaliselt ka kirjaniku loominguameer.

Iseseisva ja püsiva kirjandusliku maitsega on luuleklassika ning eesti kaasaegse kirjanduse austajad.

*

*

*

Eelisautorite uurimise tulemused soodustavad lugemise juhtimist. Teades raamatukogu kasutaja lemmikirjanikke, võime leida pidepunkte tema huvideringi avardamiseks, suunata teda teiste kirjameeste teoste juurde. Eriti oluline on lugeja maitset esindavate kirjanikerühmade ning vahendavate autorite probleem.

Edaspidi peaks kirjanduslikke sümpaatiid vaatlema ka teoste järgi. Sageli kohtab suuri erinevusi ühe autori teoste eelistamisel. Mõni raamatusõber võib hinnata näiteks J. Smuuli kui luuletajat, teine aga kui reisikirjanikku. Slovakkide uuringust selgus, et L. Tolstoi "Sõda ja rahu" kuulub keskharidusega meessoost lugejate lemmikraamatute hulka. "Anna Karenina" aga vastab kõrgema haridusega naiste maitsele.

Ka oleks vaja kindlaks teha, miks üks või teine kirjanik (teos) lugejale eriti imponeerib.

Et teema selline käsitlus on esmakordne, ei saa käesoleva töö tulemusi pidada lõplikeks. Nad annavad teatud pildi olukorrast ja peegeldavad üldisi tendentse. Kindlasti vajaksid aga tulemused ka praktilist kontrollimist, et anda raamatukuhoidjatele üksikasjalisi näpunäiteid.

Х.МАРТИС,
Библиограф Науч.библиотеки
Академии наук Эстонской ССР

О ЛЮБИМЫХ ПИСАТЕЛЯХ ЧИТАТЕЛЕЙ МАССОВЫХ
БИБЛИОТЕК

Р е з ю м е

В настоящей работе рассматриваются любимые писатели читателей массовых библиотек Эстонской ССР на основании исследования "Читатель массовой библиотеки Эстонской ССР в 1967 г." Приводятся сравнительные данные аналогичных исследований, проведенных в РСФСР, Венгрии, Польше и Словакии.

Анализируются связи социально-демографических показателей читателей (пол, возраст, образование, местожительство) с указанием предпочтительных авторов. Подробно разъясняется, как предпочтение читателем одного автора связывается с оценкой другого, как в соответствии со вкусами читателей авторы объединяются в группы, и каковы связи между этими группами.

В результате 39 из 40 рассматриваемых авторов разделились на четыре относительно самостоятельные группы:

1. Лермонтов, Пушкин, Койдула, Тургенев, Борнхёв, Лондон, Лийв, Балзак, Гюго.

2. Есенин, Хемингуэй, Мьялк, Достоевский, Роллан, Голсуорси, А.Толстой, Таммсааре, Туглас, Сирге, Л.Толстой, Тагор.

3. Гросс, Метсанурк, А.Якобсон, Золя, Шолохов, Симонов, Дюма, Лутс, Горький, Вильде, Хинт, Смуул.

4. Куусберг, Каугвер, Бронте, Лацис, Санд, Вахер.

В формировании этих групп существенное место принадлежит социально-демографическим показателям читателей (в особенности уровень образования и пол), а также, очевидно, что достаточно твердое предпочтение отдается классической или современной литературе. Часто читатель ценит авторов и по творческой манере.

Довольно самостоятельным и устойчивым литературным вкусом обладают ценители классической поэзии. Кроме того, по своему вкусу единое целое представляют поклонники современной эстонской литературы.

M. ARDEL,
M. Gorki nim. Tallinna Keskraamatukogu
raamatukuhoidja

KIRJANDUSARVUSTUS JA SELLE LUGEJA

Kirjanduskriitika üks olulisemaid ülesandeid on arendada lugeja kirjanduslikku maitset ja aidata tal orienteeruda ilmuvas trükisõnas. Allpool vaadeldakse kirjandusarvustuste loetavust ja mõju raamatuhuvilistele.

Kõigepealt mõni sõna kriitika avaldamisest perioodikas.¹

Meil on pearõhk asetatud originaalkirjanduse retsenseerimisele. Tõlketeosed jäävad peale harvade erandite puudutamata, ajaleheannotatsioonides mainitakse vaid nende ilmumist. Nii analüüsiti 188 ajavahemikul 1959-1964 eestindatud teosest üksnes 73 (15%). Retsenseerimata jäid kõik (?) 1967. a. väljaantud tõlketeosed.² Seejuures moodustab tõlkekirjandus ilmuvast trükitoodangust valdava osa.

On selge, et algupärase lugemisvara järjest kasvav maht ning meie kirjanduslike ajakirjade ("Looming", "Keel ja Kirjandus") väike ilmumissagedus ja kriitikale eraldatud napp ruum ei võimalda kõigi tõlgete arvustamist. Peaks jõutama aga vähemalt silmapaistvate nüüdisaja ja klassika tõlketeosete valgustamiseni.

Nimetatud lünka ei saa alati vabandada ruumipuudusega (eriti ajalehtedes). Keskpäraseid ja isegi nõrku algupärandeid, millele puhul piisaks ühest hinnangust, vaadeldakse sageli mitmes perioodilises väljaandes paralleelselt. Sellisele ebaotstarbekale tähelepanu jaotamisele on korduvalt viidanud

¹ Vt. ka: H. Siimisker. Ringiratast juttu 1967. a. kriitikast. - Looming, 1968, nr. 5, lk. 768.

² Neid probleeme käsitletakse põhjalikumalt diplomitöös: M. Ardel. Retsensioon ajakirjanduses ja selle lugeja. Tln., 1968.

kirjandusteadlasedki.

"Looming" reageerib originaalkirjanduse kõrval vaid klassika tippteoste tõlgete ilmumisele. Toimetus peaks siiski leidma enam taht ja võimalusi ka tänapäeva tõlkekirjanduse paremiku analüüsimiseks.

Meie aja tõlketeoste agaramat tutvustamist ootame samuti "Sirbilt ja Vasaralt", "Edasilt" ning "Noorte Häälelt".

Jooksva kirjanduskriitika nagu iga teiseigi informatsiooni muudab väärtuslikuks kiire reageering. See avaldab suuremat mõju lugejale ning elavdab kogu kirjanduselu. Meil aga ilmuvad arvustused enamasti 3-5 kuud ja isegi aasta (?) pärast raamatu jõudmist lugejate lauale.

Suure tiraaziga ajalehtede kirjanduskriitika on juhuslik. Retsensioone trükitakse vähe (mõnel aastal vaid 4-5) ning sageli dubleeritakse üksteist. Otstarbekas oleks anda iga ajalehe kirjandusnurgale oma ilme, mis sobiks väljaande profiiliga ja arvestaks lugejaskonna struktuuri. Siit kerkib ühtlasi perioodikas avaldatava kriitika iseloomu probleem.

Enamik arvustustest on kirjutatud arutlev-analüüsivalt, mis eeldab, et lugeja oleks teosega tuttav. Seetõttu sobivad need artiklid paremini kirjanduslikesse väljaandeisse ("Looming", "Keel ja Kirjandus", ka "Sirp ja Vasar"). Ometi on korduvalt toonitatud, et kirjanduskriitika üks tähtsamaid ülesandeid on teoste tutvustamine, vahendamine. Seda nõuet ei saa kuidugi võtta lihtsustatult, lugejale pole tarvis seletada iga loo või luuletuse mõtet, vaid kirjeldada elavalt teose väärtusi. Ankeediandmeil moodustavad suuremate vabariiklike ajalehtede ("Rahva Hääli" ja "Noorte Hääli") lugejaskonnast küllalt väljapaistva osa algharidusega isikud, seega võiksid need ajalehed rohkem avaldada eelmainitud arvustusi.

Jooksva kriitika juhuslikkust põhjustab ka meie arvustajate härmiselt vähene esinemine. Ajalehtedel pole kujunenud kindlaid retsensente. Väljaannete veergudel vaheldub arvukas kriitikutepere.

Kõik need asjaolud nõrgendavad kontakte lugejaga.

Selleks et pääseda mõjule, peab teadma lugejaskonna struktuuri ja suhtumist kirjandusarvustusse. Alljärgnevalt analüüsimise arvustuste loetavust ja mõju kirjandusteoste valikule.

Ankeedis olid järgmised küsimused:

"Kas Te tavaliselt loete kirjandusteoste arvustusi? Kas olete lugenud teoseid arvustuste mõjul?"

On selge, et vastused ei võimalda teha igakülgeid järeldusi. Pealegi tulnuks küsimused teineteisest lahutada, et välistada ühe vastuse võimalikku mõju teisele. Et aga meil pole sel teemal praeguseni ühtegi sotsioloogilist uurimust avaldatud, on ka niisugune käsitus kasulik.

Kuivõrd ja kes üldse loevad kirjandusarvustusi? Selgus, et nende vastu valitseb võrdlemisi ergas huvi, arvustusi loeb 64,4% (2,3) ehk ca 2/3 küsitletuist.

Vaadeldes arvustuste lugemist vastajate hariduse, soo, vanuse ja elukoha järgi, ilmnes:

1. Mida kõrgem haridus, seda enam tuntakse huvi kriitika vastu. Arvustusi loeb alg-, kesk- ja kõrgema haridusega ankeeterituist vastavalt 50,8% ($\sigma \pm 3,5$), 74,3% ($\sigma \pm 3,3$) ja 88,0% ($\sigma \pm 4,84$). Vastandades omavahel kesk- ja kõrgema ning väiksema haridusega lugejaid, näeme, et lugemise ja hariduse vahel valitseb ootuspäraselt kindel seos ($r = 0,53$).

2. Vanus. Kõige enam arvustusi loetakse 20-54 eluaasta vahel (68,0%; $\sigma \pm 2,6$). Noortest (16-19-a.) loeb kriitikat 51,8% ($\sigma \pm 7,8$), vanematest (üle 55-a.) 53,4% ($\sigma \pm 5,5$).

3. Naised loevad kriitikat meestest mõnevõrra enam (vastavalt 68,1% ($\sigma \pm 2,9$) ja 58,2% ($\sigma \pm 3,6$) ja linnainimesed omakorda rohkem kui maaelanikud 71,5% ($\sigma \pm 3,1$) ja 56,9 ($\sigma \pm 3,3$).

Töelaste järgi loevad eelduspäraselt kõige enam arvustusi haridus-, kultuuri- ja kunstiala töötajad (86,2%) ning üliõpilased (81,4%). Kriitikast huvitatuid leidub ohtrasti ka teenin-

du - ja kaubandustöötajate seas (80,2%). Kõige vähem loevad ni tekvalifitseeritud töölised (47,2%) ning põllumajandustöötajad (49%).

Edasi käsitleme vastuseid hariduse, vanuse, soo ja elukohta omavahelistest kombinatsioonidest lähtudes.

Tabel 1

Haridus	Arvustusi loeb (%)						
	Sugu				Vanus		
	Mehed		Naised		16-29 aastat	30-54 aastat	55 aastat ja enam
	Linn	Maa	Linn	Maa			
Al -	53,8	47,5	59,3	50,5	47,5	55,5	47,0
Kesk -	68,1	70,8	79,4	75,5	75,5	76,2	73,7
Kõrgem	72,0	72,0	99,0	95,0	86,3	87,6	-

Haridustaseme tõus toob kaasa suurema huvi arvustuste vastu (vt. tabel 1). Eriti naised loevad hariduse suurenedes tunduvalt rohkem ($Q = 0,63$). Seejuures vastandati kesk- ja kõrgema ning algharidusega lugejaid. Kõrvutades võrdse haridusega mehi ja naisi, ilmneb, et naised loevad kõikides haridustasemetes rohkem. Seejuures suureneb haridustaseme tõusuga ka soolise mõju arvustuste lugemisele, avaldades selgemini kõrgema haridusega meeste ja naiste võrdlemisel ($Q = 0,86$).

Seega mõjutab kirjanduskriitika lugemist eelkõige haridus ja sellega seoses ka sugu. Mida kõrgem on haridus, seda enam tunnevad lugejad, eeskätt naised, kirjanduskriitika vastu huvi.

Viimane asjaolu seletub mõneti naiste tööaladega: humanitaarspetsialistidest, kes loevad kirjandusarvustusi kõige rohkem, moodustavad enamiku naised, näiteks loevad pedagoogid (naisi 80%) arvustusi ligikaudu 100%-liselt.

Vanus ja elukoht tervikuna lugemist ei mõjuta. Eespool ilmnunud erinevused olenevad haridusest.

On märgata tendentsi (vt. tabel 1), et algharidusega linnalugejad tunnevad kriitika vastu mõnevõrra suuremat huvi kui maa omad ning 30-54-aastased rohkem kui nooremad ja varemäealised. Erinevused on olulised, koefitsient 0,99.

Kuivõrd arvestatakse teose valimisel kriitikat ja milline on selle mõju lugejagruppidele?

Küsimusele "Kas Te olete lugenud teoseid arvustuse mõjul" vastas 50,4% (% 2,4) anketeerituist jaatavalt.

Et küsimus on lahutamatu seotud arvustuste loetavusega, analüüsime nende omavahelist seost (vastajaskond moodustab n- tud juhul 100%).

Tabel 2

	Arvustuse mõjul		Σ
	Loeb	Ei loe	
Arvustusi loeb	46,6	18,1	64,7
- " - ei loe	3,8	31,3	35,1
	50,4	49,4	99,8

Arvustuse mõjul teoseid lugenud vastajaist (50,4%) moodustavad valdava osa (46,6%) arvustusi üldse lugevad ankeeditähtjad, mis on täiesti ootuspärane. Järelikult on need 3,8% küsitletuist, kes tavaliselt kriitikat ei loe, loevad aga selle mõjul teoseid (?), ühele kahest küsimusest vastanud ebaõigesti, sisusse tungimata.

Vastuolu võib olla aga tingitud ka küsimuse ebamäärasest asetusest: on ju võimalik, et tavaliselt arvustusi mittelugev vastaja on juhtunud lugema mõnda teost kriitika mõjul.

Et nimetatud 3,7% (65 vastajat) moodustab üldisest vastajate kontingendist tühise osa, võib neid edaspidi mitte arvestada ning vaadelda arvustuse mõjul lugevaid anketeerituid arvustuste lugejate osana.

Kui kirjanduskriitikat luges 64,7% küsitletuist, siis nende mõjul on teoseid laenanud ca 14% vähem. See osa vastajaist (242 inimest) eitab järelikult arvustuse mõju. Seega,

mida rohkem neid lugejaid sotsiaal-demograafiliste gruppide järgi vaadatuna on, seda enam võime väita, et nad alluvad vähem arvustuse mõjule.

Tõik, et teatud huik lugejaist ei lähtu kriitika hinnanguist, on küllalt ootuspärane. Arvustus pole ega saagi olla kõigile raamatuhuvilistele teose valikul määravaks kriteeriumiks. Kaalukat osa etendavad siinjuures lugeja isiksus, psüühika, intellekt, haridus jm. Pealegi kahandab arvustuse seost lugejaga eelnimetatud ebaoperatiivsus. Sageli jäetakse arvustuses teosele kui tervikule selge üldhinnang andmata. Retensioonid on tihtipeale liiga üldsõnalised ja isikupäratud ajendamaks teost lugema või siis ühekülgsest positiivsed, mis kahandab nende usaldatavust.

Millest sõltub arvustuse mõju lugejale?

Tabel 3

Haridus	Kokku	Neist				
		Loeb arvustust		Loeb arvustuse mõjul		Arvustuse mõju eitajaid (%)
		Abs. arv	%	Abs. arv	%	
Alg-	853	433	50,8	347	40,7	10,1
Kesk-	686	510	74,3	384	55,9	18,4
Kõrgem	181	159	88,0	128	70,6	17,4
	1720					

Algharidusega isikuid mõjutab teose valikul kriitiline hinnang rohkem kui neist kõrgema haridustasemega lugejaid. Määravaks kujuneb keskhariidus.

Kuigi haridust ei saa samastada intelligentsiga, võiks huvi pakkuda järgmine arvamus.

Ü.Matjus, vaadeldes ilukirjanduse reklaami (resp. kirjanuskriitikat) psüühilise mõjutamise vahendina, väidab, et mida kõrgem on potentsiaalse lugeja intelligents, seda enam võib tal tekkida reklaami suhtes umbusk, eitav hoiak. Ja vastupidi,

mida väiksem on inimese intelligents, seda enam allub ta reklaami mõjule.^I

Tabel 4

Haridus	Arvustuse mõju eitajaid (%)						
	Sugu				Vanus		
	Mehed		Naised		16-29 aas- tat	30-54 aas- tat	55 aas- tat ja enam
	Linn	Maa	Linn	Maa			
Alg-	17,0	10,8	7,8	8,7	6,2	11,5	11,2
Kesk+kõrgem	16,5	28,0	17,8	20,0	12,0	19,0	14,7

Seega sõltub kirjanduskriitika mõju lugejale teose valikul haridusest: algharidusega inimesed alluvad arvustuse mõjule rohkem kui kõrgema haridusega kirjandushuvilised.

Kõrvutades omakorda võrdse hariduse, kuid erineva soo ja elukohaga anketeerituid, ilmneb, et sugu ja elukoht tervikuna mõju ei avalda. Soo mõju on tunda vaid algharidusega linnalugejail, sealjuures naistel tunduvalt rohkem kui meestel (arvustuse mõju eitajaid vastavalt 7,8% ja 17,0%). On huvitav, et linnameestel haridus suhtumises vaadeldavasse küsimusse mingit osa ei etenda.

Noori (16-29-aastased) mõjutab arvustus teose valikul rohkem kui sama haridusega vanu lugejaid. Arvestamata üle 54 aasta vanuses vastajaid, kelle seas on enam kui 8.kl. lõpetanud suhteliselt vähe, kõiguvad näitarvud ca 5-7% vahel. Analoogilised erinevused ühevanuste, kuid mitmesuguse haridusega lugejate vahel on ca 6-7% (vt. tabel 4). Järelikult mõjutavad haridus ja vanus omavahelises korrelatsioonis peaaegu võrdselt teoste valikut arvustusest ajendatuna.

Niisiis oleneb kirjanduskriitika mõju lugejale hariduse kõrval ka vanusest - noored on kriitika mõjule vastuvõtlikumad.

*

I U.Matjus. Autorist kriitikani. - Looming, 1967, nr. 4, lk. 613.

Kokkuvõtteks. Kirjandusarvustused huvitavad mitmesuguseid lugejagruppe, seepärast vajaks ka ajalehtede-ajakirjade toimetuste töö kirjanduskriitikaga paremat läbimõtlemist, sest on ju arvustused suures osas tellitavad.

Et kesk- ja eriti kõrgema haridusega ankeeditäitjail ilmneb suurem huvi kriitiliste kirjutiste vastu kui algharidusega isikuil, võiksid meie kirjanduslikud ajakirjad ning ajalehed "Sirp ja Vasar", "Edasi" jt. avaldada senisest rohkem probleemartikleid mitmesuguste kirjandusnähtuste kohta.

Teoste populariseerimiseks pole tehtud veel kõik. Suure tiraaziga ajalehed peaksid rohkem ära tooma tutvustav-vahendavaid arvustusi suunaandvamate teoste kohta. Elav, isikupärane ning seejuures operatiivne kriitiline sõna ergutaks ka vähem haritud kirjanduskriitikat lugema ning kujundaks neis lugemisharjumusi, seda enam, et need inimesed alluvad suhteliselt kergemini kriitika mõjule.

Tuleks leida rohkem võimalusi noorte kirjandusliku maitse kujundamiseks. Tekib mõte, kas poleks siiski vaja mingit vaheastet noorimaile lugejaile lähenemiseks tutvustav-vahendavate arvustuste näol. Väga kasulikud oleksid neile meie klassika uustrükke kommenteerivad kirjutised. Noortel peaks kujunema huvi ja harjumus kirjanduskriitikaga kursis-olemiseks.

Seega on vaja, et meie perioodiliste väljaannete toimetused aktiivsemalt ja paindlikumalt avaldaksid kirjanduskriitikat. Lugema innustav, operatiivne arvustus süvendab koogu meie kirjanduskultuuri.

М.АРДЕЛЬ,
библиотекарь Таллинской цент-
ральной библиотеки им. М.Горь-
кого

ЛИТЕРАТУРНАЯ КРИТИКА И ЕЁ ЧИТАТЕЛЬ

Резюме

В статье рассматриваются проблемы текущей литературной критики с точки зрения читателя. Кратко освещая недостатки литературной критики, публикуемой в периодической печати, статья прослеживает на основе обратной связи читаемость критики, влияние ее на выбор литературных произведений по различным социально-демографическим читательским группам.

В целом среди читателей интерес к литературной критике большой - критику читает около 2/3 опрошенных. Более всего читают критические статьи читатели с высшим и средним образованием, в особенности женщины.

Влияние критики на потенциального читателя зависит от образования, а также и возраста: молодые читатели с начальным образованием более подвержены воздействию критики.

Для того, чтобы укрепить связь с широким кругом читателей, литературная критика, публикуемая в периодической печати, должна была бы быть более оперативной и гибкой и учитывать структуру читателей.

B.MIKK,
Fr.R.Kreutzwaldi nim. Eesti NSV
Riikliku Raamatukogu direktor

MÕNEDE EESTI KEELES ILMUNUD DOKUMENTAALKIRJANDUSE
TEOSTE HINDAMINE JA LUGEMINE

Järjest kasvab dokumentaalkirjanduse tunnetuslik tähtsus ja suureneb nõudmine selle kirjandusžanri järele. Eriti suurt osa etendavad need raamatud noorte maailmavaate kujundamisel.

Allpool analüüsime järgmiste teoste vastuvõttu lugejaskonnas: 1) "Hispaania tules", 2) "Karastustules", 3) V.Valge "Metsa hämaruses," 4) V.Riisi "Kolmandat teed ei ole," 5) A.Vaarmani "Surmast tugevam", 6) W.Burchetti "Sõda Lõuna-Vietnami džunglites". Nimetatud raamatute esitrukid on ilmunud ajavahe-
mikul 1960-1966, tiraažid kõiguvad 5 000 - 10 000 vahel.

Suurema lugemuse korral tuntakse rohkem dokumentaalkirjandust. Alla keskmise lugemusega küsiteldud on nimetatud väljaandeid lugenud kõigest 9%, keskmise lugemusega 25% ja üle keskmise lugemusega 43%.

Teoste hindamisel ei ole alla keskmise ja keskmise lugemusega vastajate hinnanguis erilist vahet. See kõigub 4,00-4,32 piires. Ent märksa tagasihoidlikumalt ja ühtlasemalt on mainitud teoseid hinnanud need ankeeditäitjad, kes on lugenud üle keskmise. Kõrgeim hinne (4,20) anti A.Vaarmani teosele "Surmast tugevam", madalaim (4,00) raamatuile "Hispaania tules" ja "Kolmandat teed ei ole". Kuigi suurema lugemusega inimesed loevad dokumentaalkirjandust märksa rohkem kui need, kelle lugemus on keskmine või alla selle, hindavad nad vaadeldud teoseid madalamalt kui ülejäänud.

Üllatavalt suure populaarsuse on võitnud V.Klementile pühendatud A.Vaarmani "Surmast tugevam" - raamat on teiste käesolevas kirjutises kõne all olevate teoste seas nii lugemise kui ka hindamise poolest väljaspool konkurentsi.

Elukutse mõjutab lugemist ja hinnangut üsna suurel määral. Kõige enam on dokumentaalkirjandust lugenud kultuuritöötajad, pedagoogid ja teaduslikud töötajad. Tervelt 61% neist on lugenud teost "Surmast tugevam". Võib arvata, et see tuleneb noore eesti revolutsionääri elutee käsitlemisest koolis. A. Vaarmani raamat on leidnud head vastuvõttu kõigi ankeedile vastanud elukutsete esindajailt. Lugemise protsent kõigub 29 (üliõpilased) ja 61 (pedagoogid, kultuuritöötajad) vahel.

Kui töölised on eelnimetatud teoseid lugenud keskmiselt 34%, insenerid, tehnikud, meditsiinitöötajad, põllumajanduse spetsialistid 20-47% ning teenistujad ja kaubandustöötajad 19-38% ulatuses, siis hoopis tagasihoidlikult on lugenud üliõpilased, koduperenaised ja pensionärid.

Erinevalt on lugenud mõningaid teoseid mitmesuguste elukutsete esindajad. Üliõpilastest on lugenud raamatut "Metsa hämaruses" 1/10, pedagoogidest ja kultuuritöötajaist 1/4. Töölistest on lugenud raamatut "Hispaania tules" iga kolmas, pensionäridest ja koduperenaistest vaid iga kuues, seega kaks korda vähem.

Mis puutub raamatuile antud hinnanguisse, siis töölised hindasid kõrgeimalt teost "Karastustules" - 4,40, õpilased "Surmast tugevam" - samuti 4,40. Teenistujad, põllutöölised, kaubandustöötajad, pensionärid ja koduperenaised andsid viimati mainitule hinde 4,30. Suhteliselt madalalt hindasid üliõpilased raamatuid "Karastustules" (3,50) ja "Hispaania tules" (3,80), kultuuritöötajad ja pedagoogid teost "Kolmandat teed ei ole" (3,80), õpilased raamatut "Sõda Lõuna-Vietnami džunglites" (3,90). Sama hinde pälvis ka raamat "Kolmandat teed ei ole" põllutööliselt.

Kõrgema haridusega lugeja silmis on kõnesolevad teosed vähem hinnas kui alg- ja keskharidusega ankeeteeritute seas. Nii on kõrgema haridusega küsitelduist lugenud "Surmast tugevam" kõigest 37%, keskharidusega lugejaist on selle raamatu-ga tutvunud aga peaaegu pooled. Kui 1/4 keskharidusega vasta-jaist on lugenud väljaannet "Metsa hämaruses", siis kõrgema haridusega kirjandussõbrad on seda lugenud kaks korda vähem.

Analüüsidest teoste lugemist vanuserühmade järgi, näeme, et suurimat huvi tunnevad dokumentaalkirjanduse vastu keskealised (30-54-aastased) vastajad, kelle keskmine lugemus on 27%. Peaaegu niisama palju (26%) on vaadeldavaid teoseid lugenud noored (16-29-aastased). Vanemad kui 54-aastased küsiteldud on lugenud mõnevõrra vähem (23%). Üksikute teoste lugemise pingeread on kõigil kolmel vanuserühmal võrdlemisi sarnased.

Raamatuile antud keskmistes hinnetes vanuserühmade vahel suuri lahkuminekuid ei ilmne. Kõige enam erinevad keskealiste ja vanemate lugejate hinned. Kui keskealised lugejad hindavad V. Riisi "Kolmandat teed ei ole" hindega 3,90, siis vanemad kui 54-aastased ankeeditäitjad annavad hindeks 4,10; "Hispaania tules" sai esimestelt hinde 4,00, teistelt 4,20. Hinnangud ülejäänud raamatuile langevad peaaegu ühte.

Lugemise ja hindamise pingeridu võrreldes näeme, et suurem loetavus ei too sugugi alati kaasa kõrgemat hinnet, kuigi raamatu "Surmast tugevam" puhul võib seda tõepoolest täheldada. Nii on teost "Karastustules" lugenud üle 25% küsitelduist, keskmine hinne sellele on aga madalam kui teosel "Metsa hämaruses", kusjuures viimast on loetud tunduvalt vähem. Suhteliselt vähe (20%) on loetud ka W. Burchetti "Sõda Lõuna-Vietnami džunglites" (keskmine hinne 4,07).

Kõige ühtlasemalt on dokumentaalkirjandust lugenud töölised ja nad on sellega üldiselt ka rahule jäänud. Vähe tunnevad seda liiki kirjandust õpilased ja üliõpilased. Ka põllutöölised pole dokumentaalkirjanduse lugemisel kuigi aktiivsed. Keskmine hinne - 4,00 tõestab, et loetuga ollakse rahul. Suurim reserv dokumentaalkirjanduse lugejate juurdevõitmiseks on pensionärid ja koduperenaised.

Mõned esialgsed järeldused ja soovitused

1. Dokumentaalkirjandust loetakse teiste kirjandusliikidega võrreldes vähe. See tõik peaks olema signaaliks nii raamatukogutöötajatele kui ka kirjastustele. Senisest rohkem tuleb propageerida sisukaid ja lugejailt hea vastuvõtu saanud

väljaandeid.

2. Eakad inimesed, õpilased ja üliõpilased tunnevad vähe huvi dokumentaalkirjanduse vastu. Rahvaraamatukogud peaksid seda kirjandusliiki igakülgselt tutvustama just neile lugejate kategooriaile.

3. Murettekitav on fakt, et paljulugenud vastajad hindavad mainitud kirjandust märksa madalamalt kui keskmiselt või alla keskmise lugenud raamatusõbrad. Ilmselt ei rahulda sisu kvaliteet ja teemade ulatus arenenud lugejat.

4. Tuleb igati ergutada töölisi, kultuuritöötajaid ja pedagooge veelgi aktiivsemalt dokumentaalkirjandust lugema.

5. On ebaloomulik, et dokumentaalkirjanduse kirjastamisel pole kindlaid proportsioone ja plaanipärasust. Selle erikaal kirjastuste produktsioonis peaks suurenema.

6. Tuleks avardada temaatikat ja välja anda ennekõike raamatuid, mis käsitlevad nüüdisaja aktuaalseid probleeme. On soovitatav, et vaadeldava kirjanduse välisilmele ja kunstilisele kujundamisele pöörataks edaspidi rohkem tähelepanu.

ЧТЕНИЕ И ОЦЕНКА НЕКОТОРЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ДОКУМЕНТАЛЬНОЙ
ЛИТЕРАТУРЫ НА ЭСТОНСКОМ ЯЗЫКЕ

Р е з ю м е

Основой для выводов о чтении и оценках документальной литературы являются некоторые включенные в анкету книги — мемуары, библиографии, репортажи, документальные повести.

Исследование показало, что чем выше общая начитанность, тем больший интерес проявляется к документальной литературе. В значительной степени на читаемость и оценку этих произведений влияние оказывает сфера деятельности читателей. Больше всего читают документальную литературу работники культуры, педагоги и научные работники. Гораздо меньший интерес к этой литературе проявляется у студентов, домохозяек и пенсионеров. Наиболее равномерно читали и положительно оценили документальную литературу рабочие. Как показали анкетные данные, читатели с высшим образованием так высоко не оценили документальную литературу, как это сделали читатели с начальным и средним образованием.

Больше всего литературу этого типа читают читатели среднего возраста. Пожилые читатели, а также учащиеся и студенты, мало читают документальную литературу.

Характерно то, что издание документальной литературы не носит планомерного характера и определенных пропорций. Удельный вес литературы этого типа в общей продукции издательств должен был бы повыситься.

H.HANSEN,
Eesti NSV TA Ajaloo Instituudi
noorem teaduslik töötaja

RAHVARAAMATUKOGUDE KASUTAJATE JA MITTEKASUTAJATE
KIRJANDUSLIKE HUVIDE VÖRDLUSEST

Lugemishuve on seni uuritud peamiselt raamatukogudes. Saadud tulemuste alusel aga tehakse tihti järeldusi ka nende kohta, kes raamatukogudes ei loe. Pole teada ühtki uurimust, mis käsitleks raamatukogu kasutajate ja mittekasutajate kirjanduslike huvide võrdlust, seepärast tekib küsimus, kuidas raamatukogude kasutajate huvides kajastuvad kogu lugejaskonna huvid ja maitse.

Käesolevas artiklis võrdleme Eesti NSV rahvaraamatukogude kasutajate ja mittekasutajate huve kirjandusžanride vastu ning 50 ilukirjandusliku teose lugemist ja hindamist ankeedi "Teie ja kultuur" vastuste põhjal. Uuringu korraldasid NSV Liidu TA Filosoofia Instituut, M.V.Lomonossovi nim. Moskva Riiklik Ülikool ja Eesti NSV TA Ajaloo Instituut ning selle eesmärgiks oli kindlaks teha kunsti ja kirjanduse osa meie vabariigi elanikkonna elus. Küsitlus toimus 1966.a. novembris, kokku laekus 1716 ankeeti. Analüüsime ainult eestlaste (1333, neist raamatukogu lugejaid 533) arvamusi, et kõrvutada neid ankeedi "Teie ja raamatukogu" vastustega.

Huvi kirjandusžanride vastu

Vastustest küsimusele "Millist kirjandusžanri (-liiki) Te eelistate, s.t. loete kõige meelsamini?" annab ülevaate alljärgnev tabel (protsentides).

Kirjandusžanr	"Teie ja kultuur"			"Teie ja raamatukogu" (1728)
	Raamatukogu kasutajad (533)	Raamatukogu mittekasutajad (800)	Elanikkond (1333)	
1. Romaan	73,7	53,9	61,8	74,5
2. Reisikiri	35,8	31,0	33,0	35,3
3. Novell	15,8	10,0	12,3	13,9
4. Populaarteaduslik kirjandus	14,4	9,3	11,3	17,5
5. Luule	14,8	7,4	10,3	11,8
6. Teaduslik fantastika	11,4	7,1	8,8	12,6
7. Dokumentaaljutustused	8,4	5,0	6,4	8,7
8. Memuaarid	5,4	3,6	4,4	3,6

Näeme, et kahe uurimise tulemused langevad kokku. Väikesed lahkuminekid (kuni 3,1%) pole statistiliselt olulised. See lubab väita, et andmed on usaldusväärsed.

Võrreldes ankeedile "Teie ja kultuur" vastanud raamatukogu kasutajate ja mittekasutajate suhtumist, ilmneb, et esimesed on kõigist žanridest rohkem huvitatud kui teised. Vahe on väikseim reisikirjade, suurim luule puhul: raamatukogu kasutajad märkisid neid lemmikžanrina vastavalt 1,15 ja 2,0 korda rohkem. Põhjus peitub nähtavasti nii selles, et raamatukogu hakkavad kasutama inimesed, kellel on suurem vajadus kirjanduse järele, kui ka selles, et raamatukoguhoidjate töö tulemusena avarduvad lugejate huvid. Tuleb aga märkida, et žanride pingeread on raamatukogu kasutajail ja mittekasutajail sarnased.

Edasi võrdleme huve kiisitletute vanusest, soost, elukohast ja haridusest lähtudes.

Vanus. Märgatavalt erineb ainult noorte (18-29-aastaste) suhtumine luulesse - raamatukogu kasutajail on see žanr 3. (18,5%), mittekasutajail 6.kohal (5,4%). Luulest huvitatud

noored on sagedamini raamatukogu lugejad.

Sugu mõjutab nii raamatukogu kasutajate kui ka mittekasutajate suhtumist kirjandusžanridesse ühtviisi. Naised armastavad vähem dokumentaaljutustusi ja teaduslikku fantastikat, rohkem luulet.

Ž a n r	M e h e d		N a i s e d	
	Raamatu- kogu kasu- tajad	Raama- tukogu mitte- kasuta- jad	Raamatu- kogu kasu- tajad	Raamatu- kogu mitte- kasuta- jad
Dokumentaal- jutustused	12,3	8,1	5,5	2,8
Teaduslik fantastika	17,8	12,4	6,8	4,1
Luule	6,4	5,8	21,0	9,6

Elukoht. Raamatukogu kasutajate ja mittekasutajate suhtumine kirjandusžanridesse maal langeb kokku, žanride eelistamise pingeread on üldiselt lähedased. Linnas on raamatukogu kasutajad asetanud luule 4. (17,8%), mittekasutajad 6.kohale (9,4%); populaarteaduslik kirjandus paikneb vastavalt 5. (17,4%) ja 3.kohal (12,7%).

Haridus. Kesk- ja kõrgema haridusega inimeste huvi luule vastu on erinev: raamatukogu kasutajail asub luule 3. (21,4%), mittekasutajail 6.kohal (11,1%). Siingi korreleerub huvi luule vastu raamatukogu kasutamisega.

Kesk- ja kõrgema haridusega anketeeritud, kes pole raamatukogu lugejad, peavad reisikirjadest tunduvalt rohkem lugu kui samasuguse haridusega raamatukogu kasutajad (vastavalt 48,6 ja 39,5%). Huvi teaduslik-fantastilise kirjanduse vastu on neil peaaegu võrdne (14,6 ja 14,2%).

Suuremad vahed on algharidusega raamatukogu kasutajate ja mittekasutajate huvides: mittekasutajate eelisžanrid moodustavad kasutajate omadest 71%. Kesk- ja kõrgema haridusega raamatukogu mittekasutajate lemmikžanrid hõlmavad raamatukogu

kasutajate omadest 87%.

Kirjandusžanride seostest

Selgitame, kas raamatukogu kasutajate ja mittekasutajate huvi ühe kirjandusžanri vastu seostub huviga teise žanri vastu sarnaselt või erinevalt. Arvestatava suurusega (üle 0,5) Yule'i koefitsiendid (analoogiliselt korrelatsioonikoefitsiendiga +1,0 - täielik seos; -1,0 - seos täielikult puudub) olid järgmiste žanripaaride vahel:

	Raamatu- kogu ka- sutajad	Raamatu- kogu mit- tekasu- tajad
Memuaarid - dokumentaaljutustused	0,79	0,70
Populaarteaduslik kirjandus - dokumentaaljutustused	0,61	0,69
Populaarteaduslik kirjandus - teaduslik fantastika	0,67	0,70
Memuaarid - novellid	0,56	0,72
Memuaarid - luule	0,51	0,35
Luule - novellid	0,48	0,52
Memuaarid - populaarteaduslik kirjandus	0,10	0,66
Luule - teaduslik fantastika	0,10	0,66
Reisikirjad - teaduslik fantastika	0,39	0,59

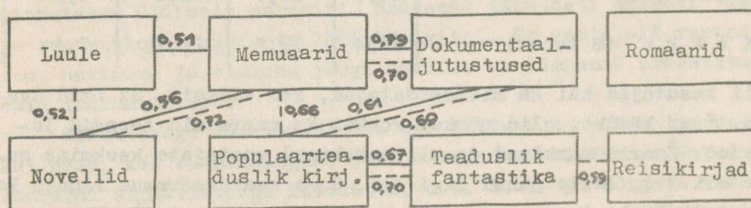
Nagu eeltoodust nähtub, on koefitsiendid üldiselt sarnased. Esineb ainult üks vahe: raamatukogu kasutajail valitseb luule ja teadusliku fantastika vahel negatiivne seos, mittekasutajail on koefitsient positiivne, kuigi võrdlemisi väike. Raamatukogu kasutavad luulesõbrad (enamasti naised) on palju vähem huvitatud teaduslikust fantastikast, mittekasutavad ankeeditäitjad aga luulest.

Et vaadata, kui lähedal on žanrid üksteisele lugeja huvi-
de põhjal, rakendasime kauguste mõõtmise meetodit.¹ Selgus,

¹ L.Võhandu. Kauguse mõiste rakendusi. Rmt.: Matemaatika ja kaasaeg. II. Trt., 1964, lk. 25-30.

et nii raamatukogu kasutajail kui ka mittekasutajail on žanrivahelised seosed üldiselt sarnased: populaarteaduslikule kirjandusele on lähemal teaduslik fantastika ja dokumentaaljutustused, memuaaridele dokumentaaljutustused ja novellid.

Illustreerimiseks esitame skeemi, millel pideva joonega on näidatud raamatukogu kasutajate, katkendliku joonega mittekasutajate kirjandusžanride vahelised seosed (Yule'i koefitsient).

Siit võib tuletada ka mõned soovitusel lugemise juhtimiseks. Teades lugeja huvi ühe žanri, näiteks teadusliku fantastika vastu, võib suure tõenäosusega eeldada, et temale soovitatav populaarteaduslik raamat leiab hea vastuvõtu, kui peetakse silmas teoste temaatilist ühtsust.

Andmete usaldusväärsus

Püüame selgitada, kas vastused küsimusele meeldivate kirjandusžanride kohta peegeldavad vastajate tegelikku huvi nendes žanridesse kuuluvate kirjandusteoste vastu. Et meil pole teada uurimusi, mis võimaldaksid võrrelda tulemusi, tuleb piirduda ankeedisisese kontrolliga.

Vaatleme, kas inimesed, kes märkisid, et neile meeldivad luule, reisikirjad ja teaduslik fantastika, on nimetatud žanridesse kuuluvaid teoseid lugenud enam kui neid žanre mitte-maininud vastajad. Arvud tähistavad isikuid (protsentides), kes vastavasse žanri kuuluvaid raamatuid on lugenud:

	Raamatukogu kasutajad		Raamatukogu mittekasutajad	
	Žanri märkimine			
	Jah	Ei	Jah	Ei
Luule (3 teost)	34,5	9,7	15,3	4,6
Reisikirjad (3 teost)	32,3	18,6	22,6	5,7
Teaduslik fantastika (2 teost)	28,7	13,3	18,4	6,3
K o k k u (8 teost):	32,4	13,5	20,9	5,4

Nii kasutajađ kui ka mittekasutajad, kes väitsid, et neid teatav žanr köidab, olid märksa rohkem ka vastavaid teoseid lugenud. Žanrit märkinud ja mittemärkinud vastajate keskmine suhe oli 3:1, luule puhul ligi 4:1. Sama seaduspärasus ilmnis ka ankeedi "Teie ja raamatukogu" andmete analüüsimisel. Seega võib tulemusi usaldusväärseks pidada.

Kirjandusteoste lugemine ja hindamine

Ankeedis "Teie ja kultuur" oli loetletud 62 raamatut eesti, vene jt. nõukogude rahvaste ning väliskirjandusest, mille kohta vastajal tuli öelda, kas ta on neid lugenud ja kuidas ta neid hindab. Vaatleme Spearmani korrelatsioonikoeffitsiendi (Q) abil, kas raamatukogu kasutajail ja mittekasutajail on eelnimetatud teostest 50 raamatu (need, mis langesid kokku ankeediga "Teie ja raamatukogu") lugemises ja hindamises olulisi erinevusi.

Selgus, et kokkulangevus on suur. Ühtlasi tahtsime teada, kas rohkem loetud teoseid on ka kõrgemalt hinnatud.

	Eesti kirj. (19 teost)	Vene kirj. (17)	Väliskirj. (14)
Teoste lugemise sarnasus raamatukogu kasutajail ja mittekasutajail	0,91	0,97	0,99

Sama, hindamisel	0,98	0,85	0,91
Lugemise ja hindamise seos raamatukogu kasutajail	0,83	0,51	0,61
Sama, raamatukogu mittekasutajail	0,82	0,57	0,61

Teoste loetavuse ja hinnete pingeread ühtisid peaaegu täielikult. Seost väljendavad korrelatsioonikoeffitsiendid olid ühesugused ja võrdlemisi kõrged, s.t. rohkem loetud teoseid hinnatakse üldiselt paremini. Sedasama täheldati ankeedi "Teie ja raamatukogu" vastuste läbitöötamisel. Ka vastajaid vanuse, soo, hariduse ja elukoha järgi uurides ei ilmnenu arvestatavaid lahkuminekuid.

Raamatukogu kasutajad olid aga tunduvalt rohkem lugenud kui need, kes raamatukogude järele vajadust ei tunne. Vahed on suuremad algharidusega inimestel, s.t. kesk- ja kõrgema haridusega ankeeditäitjate lugemisele raamatukogu kasutamine selist mõju ei avalda.

Keskmiselt lugenud (%)	Raamatukogu kasutajad				Raamatukogu mittekasutajad				Kokku
	Haridus				Haridus				
	Alg-	Kesk-	Kõr- gem	Kokku	Alg-	Kesk-	Kõr- gem	Kokku	
Esti kirjandus	40	59	68	49	27	51	60	31	40
Vene jt. nõukogude rahvaste kirjandus	21	38	44	28	11	27	40	15	22
Väliskirjandus	14	42	57	27	7	30	48	13	20
Keskmiselt	25	46	56	35	15	36	49	20	28

Kõrgema haridusega raamatukogu kasutajad on keskmiselt 1,14 korda rohkem lugenud sama haridusega raamatukogu mittekasutajast, keskhariduse puhul on vastav arv 1,28, alghariduse puhul - 1,67. Keskhariidusega raamatukogu kasutajad ja kõrgema haridusega raamatukogu mittekasutajad on vaadeldud

teoseid lugenud peaaegu võrdselt. Üldse on raamatukogu kasutajad ankeedis märgitud raamatuid lugenud mittekasutajaist 1,8 korda rohkem. Vähesemad eesti, suuremad väliskirjanduse lugemisel

Kokkuvõtteks. Uurimise tulemusena selgus, et raamatukogu kasutajate ja mittekasutajate kirjanduslike huvide struktuur on sarnane.

Raamatukogu lugejate ja mittelugejate kirjanduslike huvide ühtsuse kohta ei saa aga veel väita midagi lõplikku, seda enam, et käesolev uuring on esimene katse selles valdkonnas.

Mõningaid järeldusi:

1. Raamatukogu lugejate huvis kirjandusžanride vastu kajastub kogu lugejaskonna huvi.

Raamatukogu mittekasutatavatel inimestel on peale romaanide suhteliselt suur huvi ka memuaaride, populaarteadusliku kirjanduse ja eriti reisikirjelduste vastu. Seda peaks raamatukogu uute lugejate juurdesaamisel silmas pidama.

2. Teose populaarsust mõõdavad üheaegselt loetavus ja hinnang. Kõige enam loetud raamatuid ei hinnata alati sugugi kõrgeimalt, kuigi hinde ja lugemise intensiivsuse vahel on tavaliselt positiivne korrelatsioon. Raamatu hindamise ja lugemise pingeridade kokkulangevust mõjutab kõige enam lugeja haridus - mida kõrgem see on, seda vähem pingeread ühtivad.

3. Vastandades raamatukogude kasutajaid mittekasutajatega, selgus, et esimeste kirjanduslikud huvid on palju avaramad ja lugemus suurem.

Х.ХАНСЕН,

младший научный сотрудник Ин-
ститута истории Академии наук
Эстонской ССР

О СРАВНЕНИИ ЛИТЕРАТУРНЫХ ИНТЕРЕСОВ ЧИТАТЕЛЕЙ
И НЕ ЧИТАТЕЛЕЙ МАССОВЫХ БИБЛИОТЕК

Р е з ю м е

В настоящей работе сравниваются интересы читателей библиотек и не читателей по отношению к литературным жанрам, а также чтение и оценка произведений художественной литературы. За основу анализа взяты результаты опроса, проведенного в 1966 году среди населения республики.

Выяснилось, что в Эстонской ССР (где количество читателей массовых библиотек по отношению ко всему населению республики составляет 40%) между читателями библиотек и не читателями в структуре читательских интересов не наблюдаются существенных различий, ни в общем, ни в разрезе социально-демографических групп. Хотя и интересы читателей библиотек по отношению ко всем литературным жанрам больше и их значимость выше. Взаимные связи между литературными жанрами у рассматриваемых контингентов сходны. Связь между жанрами выражается в следующей схеме: научная фантастика — научно-популярная литература — документальные повести — мемуарная литература — новеллы.

Романами, поэзией, путевыми очерками более менее одинаково интересуются и любители других литературных жанров.

Ответ о предпочтении определенного литературного жанра отражает реальный интерес, что подтвердил и анализ чтения произведений, указанных в анкете. А также рассмотрение связи между чтением и оценкой 50 литературных произведений указало на сходность сравниваемых контингентов.

S.NELJAS,

Fr.R.Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riikliku
Raamatukogu peabibliograaf

RAAMATUKOGUHOIDJATE JA LUGEJATE KIRJANDUSLIKE
HUVIDE VÖRDLEMISEST

Ankeedi "Teie ja raamatukogu" abil uuriti ka raamatukogu-töötajate kirjanduslikke huve. Vaatluse alla võeti 1967.a. Tori õppelaagrist ja Rakvere rajooniseminarist osavõtjad. Toris vastas küsimustele 74, Rakveres 26 inimest (kõnasoleva aasta lõpul loendati Eesti 968 rahvaraamatukogus 1149 raamatukoguhoidjat). Küsitluse eesmärgiks oli kindlaks teha: 1) kuidas tunnevad ja hindavad ankeedis loetletud teoseid raamatukoguhoidjad ja lugejad? 2) kas raamatukoguhoidjate tööstaaž avaldab mõju teoste lugemisele ja hindamisele?

Lugejaid ja raamatukoguhoidjaid võrreldi hariduse, vanuse ja lugemuse ning raamatukogutöötajaid omavahel tööstaaži (väike staaž - kuni kolm aastat, suur staaž - üle selle) järgi. Ankeedile vastanud 30 väikese staažiga raamatukoguhoidjast elasid pooled linnas, 16-29-aastasi oli 90%, keskharidusega 87% ja kõrgema haridusega 13%. 70 staažikamast raamatukoguhoidjast elas 56% linnas, vanemaid kui 30-aastasi leidis 70%, algharidusega oli 8%, keskharidusega 65% ja kõrgema haridusega 27%.

Alljärgnevast tabelist on näha lugejate ja raamatukoguhoidjate lugemise pingeridade erinevused Spearmani korrelatsioonikoefitsiendi alusel. Viimane võib kõikuda -1,0 ja 1,0 vahel, kusjuures pingeridade täieliku kokkulangevuse korral saame koefitsiendiks 1,0.

Tabel 1

Kirjandus- liik	Raamatukogu- hoidjad	L u g e j a d								
	Tööstaaž	Haridus			Vanus			Lugemus		
		Alg-	Kesk-	Kõrgem	16-29 aastat	30-54 aastat	55 aas- tat ja enam	Alla- kesk- mise	Kesk- mine	Üle- kesk- mise
Eesti kirjandus	Väike	0,82	0,89	0,88	0,94	0,81	0,78	0,81	0,85	0,88
	Suur	0,80	0,86	0,88	0,94	0,81	0,72	0,80	0,86	0,89
Vene jt. NSV Liidu rahvaste kirjandus	Väike	0,85	0,89	0,86	0,92	0,87	0,79	0,89	0,89	0,90
	Suur	0,87	0,94	0,93	0,94	0,90	0,84	0,92	0,92	0,95
Väliskirjandus	Väike	0,73	0,87	0,89	0,90	0,79	0,67	0,74	0,80	0,64
	Suur	0,58	0,76	0,84	0,80	0,65	0,52	0,59	0,67	0,53
Reisikirjad ja muud	Väike	0,83	0,79	0,64	0,80	0,80	0,79	0,74	0,77	0,81
	Suur	0,77	0,71	0,47	0,66	0,74	0,79	0,74	0,78	0,67

Haridus. Raamatukoguhoidjad on lugemise poolest lähimal keskharidusega ja keskmise ning üle keskmise lugemusega lugejatele. Sarnaseimad on lugejate (kolm haridusastme rühma) ja raamatukoguhoidjate eesti, vene ning teiste NSV Liidu rahvaste kirjanduse lugemise koefitsiendid. Erinev on algharidusega lugejate ja staažikate raamatukoguhoidjate väliskirjanduse lugemise koefitsient ($Q=0,58$), mida mõjutavad mõningad teosed. Kui näiteks M.Frischi "Homo faber" on algharidusega lugejail pingereas 29.kohal (lugemise protsent 0,08), siis suure staažiga raamatukogutöötajail on see 13.kohal (lugemise protsent 0,52). E.Hemingway teosele "Pidu sinus eneses" kuulub vastavalt 25. (0,15) ja 10. koht (0,63). Märkimisväärsed lahkuminekid ilmnevad kõrgema haridusega lugejate ja raamatukoguhoidjate vahel reisikirjade, memuaaride ja muude raamatute lugemisel. Raamatukoguhoidjad on nende teostega märksa rohkem tuttavad. Ilukirjanduse lugemises neil gruppidel olulisi vahesid ei esine.

Vanus lugemist kuigivõrd ei mõjuta, kuid arvestatavaid erinevusi eakate lugejate ja raamatukoguhoidjate vahel põhjustavad mõned enne 1940.a. ilmunud eesti kirjandusteosed, nagu A.Saali "Aita", A.Jakobsoni "Vaeste-Patuste alev", A.Mälgu "Õitsev meri" jt., mida vanemad inimesed on lugenud arvatavasti noorpõlves. Rahvaraamatukogudes leidub sääraseid väljaandeid minimaalselt või üldse mitte, seepärast on need nooremale raamatukoguhoidjatele vähem tuntud ja kättesaadavad. Tänapäeval ilmunud raamatutega "Pidu sinus eneses" ja "Homo faber" on tuttavad väga vähesed vanemad inimesed. Keskealiste lugejate ja raamatukoguhoidjate võrdlemisel olulisi lahkuminekuid ei ilmne. Nooremad lugejad ja kuni kolme aastase staažiga raamatukoguhoidjad on reisikirju, memuaare ja muud kirjandust lugenud peaaegu võrdselt.

Lugemus. Alla keskmise, keskmise ja üle keskmise lugemusega lugejaid raamatukoguhoidjatega kõrvutades näeme erinevusi peamiselt väliskirjanduse puhul. Siingi tingivad seda enne 1940.a. avaldatud teosed. Seega on raamatukoguhoidjad

kirjanduse lugemise poolest lähimal kesk- ja kõrgema haridusega, 30-54-aastastele ja keskmise ning üle keskmise lugemusega lugejale

Teoste hindamist analüüsiti kirjandusliikide kaupa pingeriidade võrdlemise teel (vt. tabel 2).

Kõige enam ühtivad raamatukoguhoidjate ning kesk- ja kõrgema haridusega lugejate hinded, erinevaimad on algharidusega lugejate ja raamatukoguhoidjate arvamusel. Märkatavalt lähevad lahku suure staažiga raamatukoguhoidjate ja algharidusega lugejate hinded eesti kirjandusteosteile. Silmatorkavaima vahe põhjustab "Aita", mis on algharidusega lugejail hindega 4,44 7.kohal ja staažikail raamatukoguhoidjail hindega 3,75 23.kohal. Ka teised enne 1940.a. avaldatud teosed on leidnud erineva koha pingeridades. Enamik algharidusega lugejaist moodustavad aastais inimesed, kes on varasemat eesti kirjandust rohkem lugenud ja kes hindavad seda kõrgemalt. Veelgi erinevamad on algharidusega lugejate ja staažikate raamatukoguhoidjate väliskirjanduse hinded ($Q = 0,28$). Nende pingeridu mõjutavad 5-6 kodanlikus Eestis väljaantud teost. Raamatukoguhoidjad on neid madalamalt hinnanud kui lugejad. Sarnasemad on lugejate ja raamatukoguhoidjate vene kirjanduse hinded.

Vanuse osas olulisi vahesid ei ilmne. Suuremad kõikumised on ainult vanemate kui 55-aastaste lugejate ja raamatukoguhoidjate koefitsientides ($Q = 0,50$). Väliskirjanduse hindamisel lähevad kõige enam lahku nooremate lugejate ja staažikate raamatukoguhoidjate arvamusel ($Q = 0,52$). Esimesed on kõrgemalt hinnanud A.Dumas "Kolme musketäri" ja "Krahv Monte-Cristot", sest nad eelistavad seiklusromaane. Kõige rohkem ühtivad nooremate lugejate ja raamatukoguhoidjate hinnangud vene ning teiste NSV Liidu rahvaste kirjandusele. Raamatukoguhoidjate hinded on lähedased üle keskmise lugemusega lugejate omadele. Erinevusi esineb väliskirjanduse hindeis, mida nagu vanuse puhulgi põhjustavad varem ilmunud teosed, samuti kõigile kirjandusliikidele antud alla keskmise lugemusega lugejate ning raamatukoguhoidjate hindeis.

Tabel 2

Kirjandus- liik	Raamatukogu- hoidjad	L u g e j a d									
		Tööstaaž	Haridus			Vanus			Lugemus		
			Alg-	Kesk-	Kõrgem	16-29 aastat	30-54 aastat	55 aas- tat ja enam	Alla kesk- mise	Kesk- mine	Üle kesk- mise
Eesti kirjandus	Väike	0,66	0,62	0,68	0,68	0,62	0,50	0,59	0,59	0,63	
	Suur	0,49	0,67	0,64	0,68	0,66	0,52	0,53	0,63	0,65	
Vene jt. NSV Liidu rahvaste kirjandus	Väike	0,65	0,84	0,73	0,80	0,78	0,56	0,52	0,76	0,82	
	Suur	0,79	0,89	0,78	0,84	0,82	0,71	0,57	0,74	0,91	
Väliskirjandus	Väike	0,62	0,77	0,62	0,61	0,72	0,76	0,15	0,71	0,72	
	Suur	0,28	0,40	0,76	0,52	0,57	0,67	0,17	0,42	0,68	
Reisikirjad ja muud	Väike	0,45	0,59	0,61	0,69	0,76	0,77	0,39	0,70	0,75	
	Suur	0,67	0,83	0,81	0,80	0,86	0,85	0,58	0,88	0,89	

Hinded on üldiselt sarnaseimad raamatukoguhoidjail ning kesk- ja kõrgema haridusega, nooremail ja üle keskmise lugemusega lugejail.

Tööstaaž raamatukoguhoidjate lugemisele suurt mõju ei avalda. Keskmise lugemise protsente ja hindeid kõrvutades ilmnevad erinevused vaid väliskirjanduse puhul.

Tabel 3

Kirjandusliik	Väikese staažiga raamatukoguhoidjad		Suure staažiga raamatukoguhoidjad	
	Lugemise %	Hinne	Lugemise %	Hinne
Eesti kirjandus	75	4,13	79	4,12
Vene jt. NSV Liidu rahvaste kirjandus	62	3,97	62	3,92
Väliskirjandus	47	4,12	50	3,94
Reisikirjad ja muud	66	4,27	62	4,10
Keskmine:	62,5	4,12	63,2	4,02

Tabelist järeldub, et eesti, vene ja teiste NSV Liidu rahvaste kirjandust loetakse ja hinnatakse peaaegu võrdselt. Seda ei saa aga öelda väliskirjanduse kohta. Staažikad raamatukoguhoidjad on seda liiki rohkem lugenud, kuid madalamalt hinnanud. Reisikirju, memuaare ja muid teoseid on väikese staažiga raamatukoguhoidjad rohkem lugenud ja kõrgemalt hinnanud. Kõigist ankeedis loetletud teoseist on väikese staažiga raamatukoguhoidjad enam lugenud kolme: J. Drabkina "Mustad kuivikud", L. Grossmani "Puškin" ja W. Burchetti "Sõda Lõuna-Vietnami džunglites". Suure staažiga töötajad on rohkem lugenud järgmisi teoseid: J. Marcinkevičiuse "Mänd, mis naeris", A. Saali "Aita", A. Mälgu "Õitsev meri" ja J. Bojeri "Vang, kes laulis". Lemmikkirjanikud on mõlemal analüüsiaval grupil ühtviisi A. H. Tammsaare, L. Tolstoi, V. Lācis, O. Luts jt. Raamatukoguhoidjate väliskirjanike seas leidub rohkem nüüdisaja, eriti eesti autoreid.

Võrreldes eesti kirjanduse lugemise ja hinnangute seoseid, selgub, et paljuloetud teosed on enamasti saanud kõrgema hin-
de.

Kokkuvõtteks võib öelda, et lugejate ja raamatukoguhoid-
jate kirjandusteoste lugemine ja hindamine oluliselt ei erine.
Väiksemaid lahkuminekuid põhjustavad ühed ja samad teosed
(5-6) igas kirjandusliigis, mis korduvad kõikides seostes.

Raamatukoguhoidjate lugemise koefitsient on lähimal kesk-
haridusega nooremate ja keskmiselt ning üle keskmise lugemuse-
ga lugejate koefitsiendile, suurimad erinevused on algharidu-
sega ja üle 55-aastaste lugejate vahel. Raamatukoguhoidjate
hinded sarnanevad kõige enam kesk- ja kõrgema haridusega ning
üle keskmise lugemusega lugejate omadega, erinevad aga algha-
ridusega ja alla keskmise lugemusega lugejate hindeist.

Tööstaaž raamatukoguhoidjate lugemist ja hindamist oluli-
selt ei mõjuta. Rohkem loetud teoseid hinnatakse kõrgemalt,
vähem loetuid madalamalt, kuid kohtab ka vastupidist tendentsi.

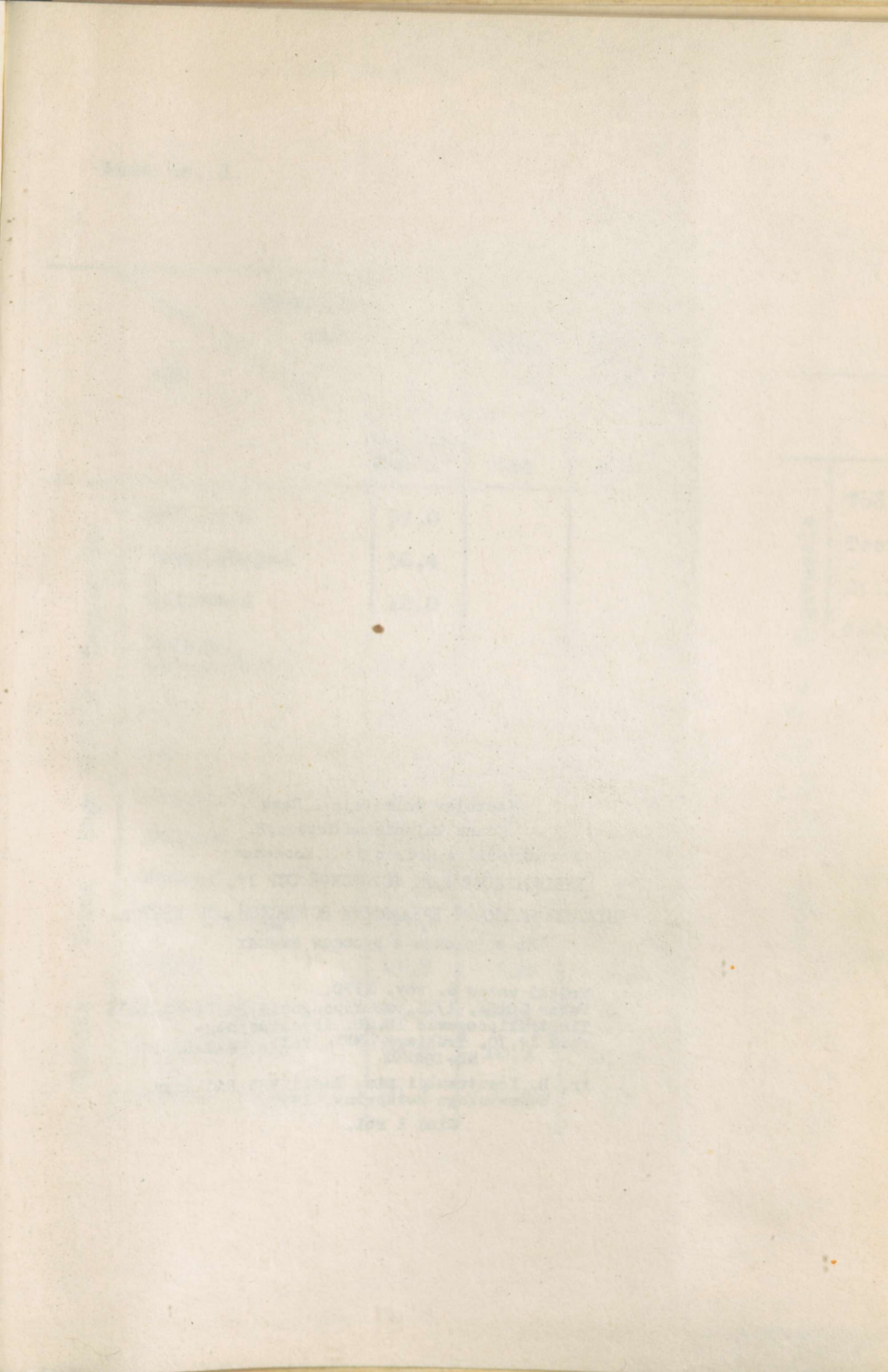
Raamatukoguhoidja on kirjanduse tundmise poolest võrdne
üle keskmise lugemusega keskharidusega lugejaga. Osale raama-
tukogu kasutajaist on raamatukoguhoidja kirjanduse valimisel
arvestatav nõuandja, osale kipub tema teadmistest vajaka jää-
ma. Üksikasjalikumate järelduste tegemiseks tuleks uurimist
jätkata.

С.НЕЛЬС,С,
главный библиограф Гос.
библиотеки Эстонской ССР
им.Фр.Р.Крейцвальда

О СРАВНЕНИИ ЛИТЕРАТУРНЫХ ИНТЕРЕСОВ
БИБЛИОТЕКАРЕЙ И ЧИТАТЕЛЕЙ

Р е з ю м е

Сведения о читаемости и оценке литературы библиотечными работниками были получены на проведенном для них в 1967 году У учебном лагере в Тори, а также на районном семинаре в Раквере. В Тори на анкеты ответило 74 человека, в Раквере - 26. Полученные ответы библиотечных работников на 100 анкет сравнили с 3 группами читателей (образование, возраст, начитанность). Подводя итоги анализу можно утверждать, что существенных различий в читаемости и оценке литературы у библиотечных работников и читателей не наблюдается. Начитанность библиотечных работников приближается к начитанности читателей со средним образованием и более молодым по возрасту с вышесредней начитанностью. В отношении оценки литературы библиотечные работники приближаются к читателям со средним и высшим образованием с вышесредней начитанностью. В чтении и оценках произведений литературы библиотечными работниками с большим или меньшим стажем работы существенных различий нет.

С. РАССО,
Библиотечный работник
Специальный сотрудник ЦСР
И.П. РАССО

СРАВНЕНИЕ МЕТОДОВ РАБОТЫ
МЕДИЦИНСКИХ БИБЛИОТЕК

1967 г.

Введение. В настоящее время в нашей стране широко распространены библиотечные услуги. Библиотечные работники выполняют важную роль в деле повышения культуры населения. В связи с этим библиотечные работники должны быть хорошо информированы о состоянии библиотечного дела в нашей стране и за рубежом. В связи с этим библиотечные работники должны быть хорошо информированы о состоянии библиотечного дела в нашей стране и за рубежом. В связи с этим библиотечные работники должны быть хорошо информированы о состоянии библиотечного дела в нашей стране и за рубежом.

Vastutav toimetaja L. Rass

Kaane kujundanud Urtsen, P.

Korrektorid A. Kidron ja H. Voosemaa

БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ ЭСТОНСКОЙ ССР IY.

ЧИТАТЕЛЬ МАССОВОЙ БИБЛИОТЕКИ ЭСТОНСКОЙ ССР 1967 г.

На эстонском и русском языках

Trükki antud 6. nov. 1970.

Paber 60x84, 1/16. Trükipoognaid 20,0.+ tabel.

Tingtrükipoognaid 18,20. Arvestuspoog-
naid 14,70. Trükiarv 1000. Tell. nr. 118.

MB-09420.

Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riikliku
Raamatukogu rotaprint. 1970.

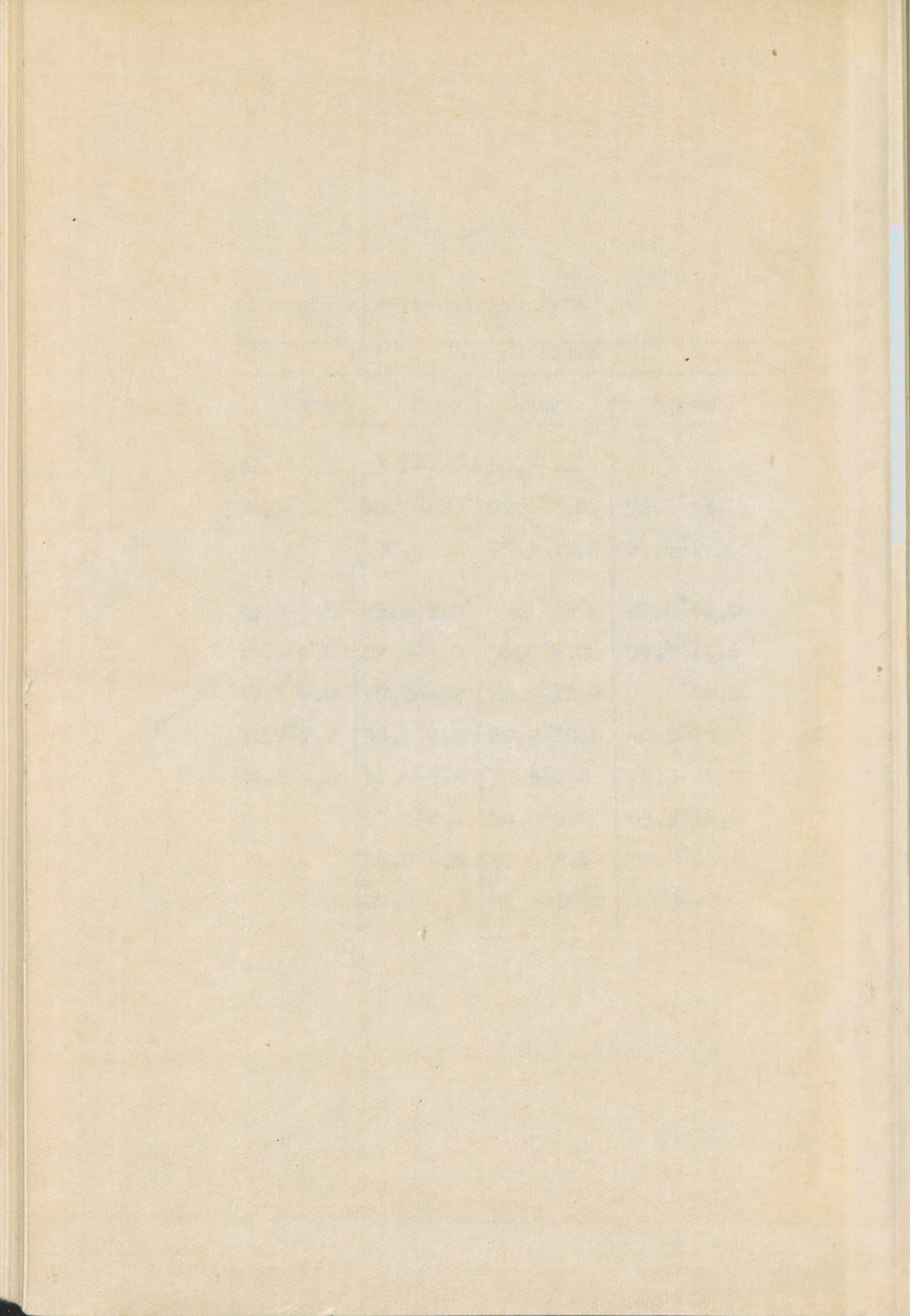
Hind 1 rbl.

Raamatukogude kasutajaskond

Absoluut- arv %		Kokku	Tegevusala				Elukoht		Sugu		Vanus			Haridus			
			Töö- lised	Teenis- tujud	Opila- sed	Kodused, pensio- närnid	Linn	Maa	Mehed	Nai- sed	Noored	Kesk- ealised	Vanad	Alg-	Kesk	Kõrgem	
			1728	638	628	204	253	867	850	682	1031	655	735	331	853	686	181
Tegevusala	Töölised	37,0				257	377	342	294	220	332	85	355	175	7		
	Teenistujad	36,4				382	241	187	433	228	365	32	144	345	139		
	Opilased	12,0				145	58	78	121	193	-	-	38	130	33		
	Kodused, pensionärid	14,6				83	170	66	186	10	34	206	206	44	3		
Elukoht	Linn	50,3	16,9	22,1	8,4	4,8				332	530	408	343	114	260	464	140
	Maa	49,3	21,8	14,0	3,3	9,8				348	499	242	392	216	589	219	41
	Mehed	39,6	19,8	10,8	4,5	3,2	19,3	20,2			243	313	126	378	224	79	
Sugu	Naised	59,9	17,0	25,1	7,0	10,8	30,8	28,9			410	420	201	470	457	101	
	Noored	38,0	12,9	13,2	11,2	0,6	23,6	14,0	14,1	23,8				197	371	83	
	Keskealised	42,6	19,3	21,2	-	2,0	20,0	22,7	18,1	24,4				390	258	87	
Vanus	Vanad	19,2	2,0	1,8	-	12,1	6,6	12,5	7,3	11,6				265	55	11	
	Algharidus	49,5	20,1	8,4	2,2	11,9	15,1	34,2	21,9	27,2	11,4	22,6	15,4				
	Keskharidus	39,8	10,1	20,0	7,5	2,5	21,1	12,7	13,0	26,5	21,5	15,0	3,2				
Haridus	Kõrgem haridus	10,5	0,4	8,1	2,0	0,2	8,1	2,4	4,8	5,8	4,8	5,0	0,7				

Rahvaraamatukogude kasutajaskond erinevais elanikekategorias

		Elukoht		Sugu		Vanus			Haridus		
		Linn	Maa	Mehed	Naised	Noored	Keskeal.	Vanad	Alg-	Kesk-	Kõrgem
Tegevusala	Töölised	36,5 [±] 5,0	44,9 [±] 5,5	39,4 [±] 5,2	40,4 [±] 5,5	59,0 [±] 7,8	34,9 [±] 4,8	32,6 [±] 7,9	37,7 [±] 4,0	55,7 [±] 10,5	33,3 [±] 12,0
	Teenistujad	48,1 [±] 7,2	70,9 [±] 11,4	55,0 [±] 11,0	53,2 [±] 7,6	66,2 [±] 10,2	47,3 [±] 8,0	56,5 [±] 20,6	40,8 [±] 11,6	61,6 [±] 8,6	56,1 [±] 13,0
	Õpilased	85,1 [±] 6,8	100,0	80,0 [±] 15,4	95,0 [±] 9,4	87,1 [±] 12,0	-	-	100,0	93,3 [±] 13,0	84,6 [±] 19,6
Elukoht	Kodused pensionärid	26,3 [±] 6,8	28,9 [±] 6,6	31,7 [±] 10,2	26,3 [±] 5,4	60,0 [±] 42,0	50,0 [±] 14,8	23,3 [±] 4,8	25,6 [±] 5,0	46,1 [±] 15,8	25,0 [±] 42,0
	Linn			36,7 [±] 5,6	40,0 [±] 4,6	62,4 [±] 7,2	34,0 [±] 5,0	26,6 [±] 6,0	27,5 [±] 4,0	56,8 [±] 6,8	54,9 [±] 11,6
Sugu	Maa			47,3 [±] 6,4	39,5 [±] 5,2	70,5 [±] 9,2	48,5 [±] 6,4	37,1 [±] 6,0	39,1 [±] 4,2	70,9 [±] 11,4	70,0 [±] 28,0
	Mehed					60,5 [±] 9,0	39,3 [±] 6,0	31,7 [±] 7,2	38,1 [±] 4,8	60,2 [±] 10,8	40,5 [±] 15,0
	Naised					69,6 [±] 7,4	40,0 [±] 5,2	24,2 [±] 4,8	30,4 [±] 3,8	59,8 [±] 6,8	74,3 [±] 14,0
Vanus	Noored								59,5 [±] 8,6	74,0 [±] 8,6	65,7 [±] 16,0
	Keskealised								34,7 [±] 4,6	53,0 [±] 8,6	50,0 [±] 15,8
	Vanad								24,8 [±] 4,2	47,3 [±] 16,0	50,0 [±] 40,0

HIND 1 RBL.

A

IV

18360

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00193044 7